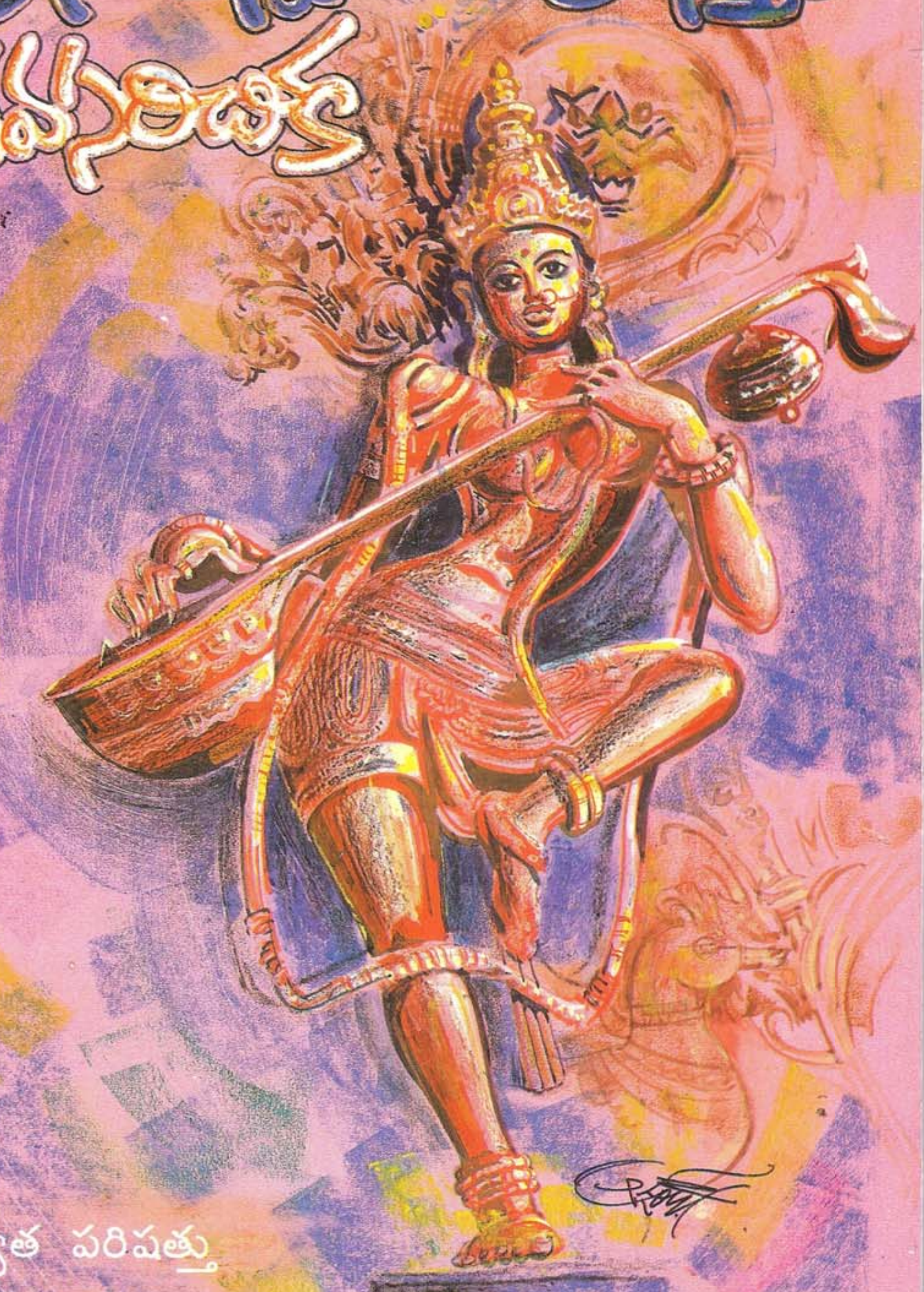
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

స్వర్ణోత్సవ సంచిక

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

తిలక్‌రోడ్డు - హైదరాబాదు

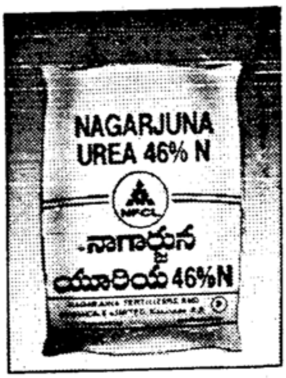
BVP - 2068
8/5/18

67/69

Serving society through industry...

Nagarjuna Fertilizers and Chemicals Limited,
a company committed to improving
agricultural productivity through application
of modern technology. To help the farmer get
the best out of his land and make him more
prosperous

Taking rural economy on the road
to self-sufficiency.

Nagarjuna Fertilizers and Chemicals Limited

NFCL

Nagarjuna Hills, Hyderabad 500 482

Imageads-NFCL/114-91

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు
స్వర్ణోత్సవ సంచిక

సంపాదక వర్గం:

ఆచార్య సి. నారాయణ రెడ్డి

ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

ఆచార్య యస్.వి. రామారావు

ఆచార్య యన్. గోపి

డా॥ రావి భారతి

డా॥ యన్. కోటీశ్వరి

సమావేశ కర్త:

ఆచార్య ఎల్లూరి శివారెడ్డి

ప్రచురణ:

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

తిలక్ రోడ్డు, హైదరాబాదు.

ముద్రణ: 1994
ప్రతులు : 500

మూల్యం: రూ॥ 50/-

ముఖపత్ర రచన: ఎ.వి.బి.యస్. ఆనంద్

ముఖపత్ర ముద్రణ:
విప్ల ప్రింటర్స్ (ప్రై) లిమిటెడ్,
✆ 666242, 667476

ముద్రణ: పద్మావతి ఆర్ట్ ప్రింటర్సు

सत्यमेव जयते
GOVERNOR
ANDHRA PRADESH

RAJ BHAVAN
HYDERABAD-500041.

4th January, 1994

MESSAGE

I am happy to learn that the Andhra Saraswata Parishath is celebrating its Golden Jubilee this year.

The Parishath, during its 50 years of existence has played a significant role in propagation and preservation of Telugu language and culture. Ours is a country of rich diversity and great cultural heritage. Every language and culture have an important place and must be preserved and propagated with care and love. Only then can Indian unity be preserved and strengthened.

I congratulate the Andhra Saraswata Parishath on the occasion of its Golden Jubilee for its outstanding contribution to Telugu literature and culture.

I wish the celebrations all success.

Krishan Kant

(KRISHAN KANT)

K. VIJAYA BHASKARA REDDY

CHIEF MINISTER
ANDHRA PRADESH

HYDERABAD

DATE 30-11-1993

MESSAGE

I congratulate the Andhra Pradesh Saraswata Parishad, a premier Telugu Literary Organisation on its completion of 50 years of useful service in the cause of Telugu language and literature all over the State, particularly in Telangana region.

The Andhra Saraswata Parishad has done a commendable work in the spread of Telugu language among the Telugu community in Telangana region even against the hostile attitude of the Nizam's Government.

Even after the formation of Andhra Pradesh, the Parishad has done yeoman service to Telugu language by spreading it among the masses and also in creating literary taste and interest among the people through conferences, meetings and literary gatherings.

I hope the special souvenir being brought out by the Parishad will give a detailed account of its work during the last 50 years.

I am happy that Prime Minister, Sri P.V.Narasimha Rao is inaugurating the Golden Jubilee Celebrations of the Parishad on 10th December, 1993.

I wish the celebrations all success.

(K.VIJAYA BHASKARA REDDY)

सत्यमेव जयते

अध्यक्ष लोक सभा

SPEAKER LOK SABHA

2 Dec 1993

MESSAGE

I am happy to learn that the Andhra Pradesh Saraswatha Parishath, a premier Telugu Literary Organisation in Andhra Pradesh, will be celebrating their Golden Jubilee and the celebrations will be held from 10th to 13th December 1993.

The contribution of the Andhra Pradesh Saraswatha Parishath in the field of literature and culture is well known.

The activities of the Parishath includes publishing books, conducting examinations in Telugu, holding periodical conferences, literary gatherings etc. which contribute a lot in the spread of Telugu language among the masses and also creates literary taste and interest among the people.

I wish the Andhra Pradesh Saraswata Parishath all the best and send my best wishes for the success of their Golden Jubilee Celebrations.

(Shivraj V Patil)

బి. సత్యనారాయణరెడ్డి
B. SATYANARAYAN REDDY
GOVERNOR, ORISSA

By Speed Post.
1069/GO

రాజ్ భవన్
RAJ BHAVAN
BHUBANESWAR-751008
భువనేశ్వర్-751008.

6-12-1993.

శ్రీ పి. వి. రాజేశ్వరరావు గారు
అధ్యక్షులు
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు స్వర్ణోత్సవాల-ఆహ్వాన సంఘం.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు స్వర్ణోత్సవాలు 10.12.93 నుండి 13.12.93 వరకు జరుగుతుంటున్న సంగతి తెలిసి చాలా సంతోషించాను. గత ఐదు దశాబ్దులుగా పరిషత్తు తెలుగు భాష, మరియు తెలుగు సంస్కృతి అభివృద్ధికై చేసిన సేవలు ప్రపంచ తెలుగు జాతి యావన్మంది మరువలేనివి. తెలుగు వారి హృదయాలలో ఇవి సదా చిరస్మరణీయంగా ఉంటాయి.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు స్వర్ణోత్సవాల సందర్భంగా ఆహ్వాన సంఘం లో సభ్యులు అందరకు శుభాకాంక్షలు అందజేస్తు పరిషత్తు సంఘటిత కృషితో తెలుగు భాష, తెలుగు సంస్కృతి విస్తరింపజేస్తు శతవార్షికోత్సవాలు నిర్వహించాలని ఆకాంక్షిస్తున్నాను.

ఇట్లు
బి. సత్యనారాయణ రెడ్డి

Shri P.V. Rajeswar Rao Garu,
Chairman
Andhra Saraswatha Parishath
Golden Jubilee Reception Committee
Tilak Road., Hyderabad - 500001.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

స్వర్ణోత్సవ సంచికకు

పరిషత్తు ఏ రాజకీయ పరిస్థితులలో జన్మించి పెరిగి పెద్దదైనదో తలచినప్పుడు చెప్పరాని ఆనందము వేస్తుంది. దేశము, సంఘము, భాష ఏ రీతి నూతన పంథాలో వికసిస్తు వచ్చాయో, వానిని ప్రతిబింబించుచు పరిషత్తు నూతన రేకుల విప్పుచూ వచ్చింది.స్వర్ణోత్సవ తీరమునకు చేరింది. దీని వికసనలో సహకరించిన పెద్దల కందరికి వందనాలు.

ఇటీవల కాలములో కీర్తిశేషులు శ్రీరామనుజరావు అంకిత భావముతో పరిషత్తును తీర్చిదిద్దారు. వారి సేవలు మరువరానివి. ఈ స్వర్ణోత్సవములలో వారి సేవలకు అగ్రతాంబూలము. పరిషత్తు ఆవరణ విస్తీరణలో నేను ఉడతా భక్తి గా సాయము చేశాను. ప్రదేశ్ హోంమంత్రిగా పోలీసు స్థలమును పరిషత్తుకు ఇప్పించడం వల్ల, విశాల ఆవరణయై పెద్ద సభలకు యోగ్యమైన తావైనది.

'కళాభవన్' వచ్చే వరకు సాహిత్య అకాడమీ పరిషత్తు భవనాల్లోనే కాపురముండి విస్తరిల్లింది.

గతము స్మృతులలో పొంగుచున్నది. భవిష్యత్తు స్వప్నాలు మనోరంజకముగా ఉండగలవని నా హృదయపూర్వక శుభాకాంక్షలు పంపుచున్నాను.

సెలవు.

పరిషత్తు శుభాకాంక్షి

బెజవాడ గోపాలరెడ్డి

నెల్లూరు - 3.

సందేశము

నిజాం నిరంకుశపాలనలో తెలంగాణము నిద్రాణమై ఉన్నప్పుడు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు అవతరించి తెలుగు జాతికి, భాషా సాహిత్యాలకు సాటిలేని సేవ చేసి రజతోత్సవ, స్వర్ణోత్సవాలను జరుపుకొని ఆదర్శప్రాయముగ నిలిచి ఉన్నది.

ఇప్పుడు పరిస్థితులు మారినవి. కేంద్రములో రాష్ట్రములో ప్రజా ప్రభుత్వము లేర్పడినవి. పల్లె పట్టులలో గూడ ఉన్నత పాఠశాలలు, జూనియర్ కళాశాలలు వచ్చి యథాశక్తి తెలుగునకు సేవ చేయుచున్నవి. ఈ పరిస్థితులను గమనించి పరిషత్తు నూతన ప్రణాళికను రచించికొని ఇతోధికోత్సహముతో కృషి చేయవలసియున్నది.

ప్రభుత్వ సహాయముతో పరిషత్తు అక్షరాస్యతా ఉద్యమమును చేపట్టినచో విజయవంతముగ కొనసాగించగలదు. ప్రజలకు ప్రయోజనకరమైన చక్కని కార్యక్రమము చాలా అవసరము. ఉత్తమమైన ప్రజా సారస్వతము ప్రకటించబడవలెను. చక్కని సాహిత్యము మాసపత్రిక లేదు. ఆ కొరత దీర వలెను. విద్యాధికులు, ఉత్సాహవంతులు అయిన యువకులు పరిషత్తు సారథులుగా ఉన్నారు. వీరి నిర్వహణలో ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు సాహిత్య సేవ చేసి ఘనముగా వజ్రోత్సవాలను జరుపుకొనగలదని ఆశించుచున్నాను.

అలంపూరు
1-2-1994

పరిషత్ కార్యకర్త
గడియారం రామకృష్ణ శర్మ

అంకితం

కీ. శే. దేవులపల్లి రామానుజరావు గారి

స్మృత్యర్థం

(1917 - 1993)

ముందు మాట

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ఆవిర్భవించి యాభై యేళ్ళు గడిచింది. ఒక చారిత్రక నేపథ్యంలో ఏర్పడిన సంస్థ యాభై యేళ్ళు నిరాటంకంగా సుస్థిరంగా నిలిచి తన ఆశయాలను నెరవేర్చుకుంటూ పురోగమించడం ఆనందకరమయిన అంశం. 1943 లో స్థాపించబడిన ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు 1994 జనవరి 7, 8 తేదీలలో స్వర్ణోత్సవాలు జరుపుకుంది. భారత ప్రధానమంత్రి మాన్యశ్రీ పి. వి. నరసింహారావుగారు ఈ స్వర్ణోత్సవాలను ప్రారంభించారు. ఈ స్వర్ణోత్సవాల సందర్భంలో ఒక సంచికను తీసుకురావాలని పరిషత్తు కార్యవర్గం నిర్ణయించింది. సాహిత్య, సాంస్కృతిక రంగాలలో ప్రసిద్ధులైన వారిచేత వ్యాసాలు రాయించి, ఈ సంచికను వెలువరించాలనే సంకల్పం - కాల విలంబం జరిగినా - ఈ నాటికి నేర వేరింది. ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు అధ్యక్షులైన ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డిగారు ఈ సంచికను స్వర్ణోత్సవాల సందర్భంలోనే - జనవరి 1994 లోనే - వెలువరించాలని సంకల్పించారు. అయితే, సంచికకు కావలసిన సాధన సామగ్రి అందటంలో అనూహ్యమైన కాలయాపన జరిగింది. ఈనాటికయినా ఈ సంచిక వెలువడటం అధ్యక్షులవారు తీసుకున్న చొరవ వల్ల. వారి పట్టుదలవల్లే ఈ సంచిక ఈనాటికైనా వెలుగు చూసింది. ఈ సంచిక కోసం ఏర్పాటైన సంపాదక మండలి మూడుసార్లు సమావేశమై సంచిక స్వరూపాన్ని నిర్ణయించింది. దానికి అనుగుణంగానే ఈ సంచికను రూపొందించటం జరిగింది.

ఈ సంచికలో వ్యాసాలకు సంబంధించిన విషయ విభాగాలున్నాయి. పరిషత్తు స్వర్ణోత్సవాలకు, కృషికి సంబంధించిన నివేదికలున్నాయి. పరిషత్తుకు సంబంధించిన విషయసామగ్రి అంతా 'ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు చరిత్ర' అనే ప్రత్యేక గ్రంథంలో సమగ్రంగా ప్రచురించినందువల్ల ఇందులో చేర్చలేదు.

పరిషత్తు స్వర్ణోత్సవాలు దిగ్విజయంగా నిర్వహించటానికి ఆర్థికంగా, హార్దికంగా సహాయ పడిన సౌజన్య శిరోమణి ఆహ్వానసంఘాధ్యక్షులు శ్రీ పి.వి. రాజేశ్వరరావుగారికీ, కార్యదర్శి ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారికి తదితర ఆహ్వాన సంఘ సభ్యులకు, పెద్దలకు మా ప్రత్యేక కృతజ్ఞతలు.

ఈ సంచిక వెలువడటంలో సహకరించిన ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు అధ్యక్షుల వారికి, సంపాదక మండలి మిత్రులకు, పరిషత్తు సిబ్బందికి కృతజ్ఞతలు. ప్రకటనలు ఇచ్చి ఈ సంచికకు ఆర్థికంగా సాయపడిన దాతలకు, ప్రకటనలతో నిమిత్తం లేకుండా ఆర్థికంగా సహకరించిన డి.సి.యల్. పాలియస్టర్ లిమిటెడ్ కంపెనీ వారికి మా ధన్యవాదములు.

—సమావేశకర్త

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు స్వర్ణోత్సవాల నివేదిక

ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం
కార్యదర్శి
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు
స్వర్ణోత్సవాల ఆహ్వాన సంఘం

ఆంధ్ర భాషకు సాహిత్యానికీ, సంస్కృతికీ అయిదు దశాబ్దాల నుండి అంకుతితమైన సేవ చేస్తున్న ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు స్వర్ణకాంతులు రాజధాని నగరంలో నలుదిశల్లో వ్యాపించాయి. జనవరి 7, 8 తేదీలలో పరిషత్తు తన స్వర్ణోత్సవాలను ఘనంగా జరుపుకుంది. మన ప్రియతమ ప్రధాని మాన్యశ్రీ పి.వి. నరసింహారావు గారి కరకమలాలచే ఈ ఉత్సవాలు ప్రారంభింపబడ్డాయి. సర్వాంగ సుందరంగా అలంకరింపబడ్డ రవీంద్ర భారతి ఆవరణలో గం॥ 6.10 ని॥లకు అడుగిడగానే ప్రధానికి వేద ఘోషలతో పూర్ణకుంభస్వాగతం చెప్పడం జరిగింది. ఆ తర్వాత ఆహ్వాన సంఘ సభ్యులతో, పరిషత్తు కార్యవర్గ సభ్యులతో, ముఖ్యమంత్రితో కూడా ప్రధాని ఫోటోలు దిగారు. తర్వాత వేదికపై ప్రధాని, ముఖ్యమంత్రి, ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులు పి.వి. రాజేశ్వర రావుగారు, పరిషత్ అధ్యక్షులు ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డిగారు ఆసీనులయ్యారు.

విజయశ్రీగారు పాడిన "మా తెలుగు తల్లికి" ప్రార్థనతో కార్యక్రమం ప్రారంభమైంది. పరిషత్తు కార్యదర్శి ఆచార్య రవ్వా శ్రీహరిగారు ప్రధాన మంత్రికి, ముఖ్యమంత్రికి, ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులకు స్వాగతం పలికారు.

ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులు శ్రీ పి.వి. రాజేశ్వరరావుగారు ఉత్సవ నివేదికను సమర్పిస్తూ ప్రధాని బహు భాషా పాండిత్యాన్ని, మేధాశక్తిని కొనియాడుతూ స్వర్ణోత్సవాల విశేషాలను తెలిపారు. ముఖ్యమంత్రి ఈ ఉత్సవాలకు యాభై వేల రూపాయలు (రు. 50 000/-) స్పెషల్ గ్రాంటుగా ఇవ్వడాన్ని ప్రకటించారు. పరిషత్తు గొప్పతనాన్ని, అది చేస్తున్న భాషా సాహిత్యాల సేవలను విశదీకరించారు.

సభాధ్యక్షులైన ముఖ్యమంత్రి మాన్యశ్రీ కోట్ల విజయభాస్కర రెడ్డిగారు మాట్లాడుతూ తెలుగుభాషకు డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు చేసిన సేవలను ప్రశంసించారు. పరిషత్తుకు తమ సహాయ సహకారాలుంటాయని చెప్పారు.

ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డిగారు పరిషత్తు యొక్క క్రమవికాస దశలను వివరిస్తూ ఆయా దశలలో ఆయా ప్రముఖులు చేసిన సేవలను ప్రస్తుతించారు ఈ సంస్థ ప్రాచ్య కళాశాలను, శిక్షణా కళాశాలను నిర్వహించడం, విశారద మొ॥ పరీక్షలను నిర్వహించడం, 110 ప్రచురణలను వెలువరించడం, సారస్వత వేదికను నిర్వహించడం మొదలైన పరిషత్తు కార్యక్రమాలను వివరిస్తూ సంస్థ నివేదికను సమర్పించారు.

ప్రధాని డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారి నిలువెత్తు తైలవర్ణ చిత్రాన్ని ఆవిష్కరించి, చిత్రకారుడు శ్రీ కొండపల్లి శేషగిరిరావుగారిని శాలువాతో సన్మానించారు.

ఆ తర్వాత ప్రధానిని నారాయణరెడ్డిగారు, ముఖ్యమంత్రిని రాజేశ్వరరావుగారు శాలువలతో సన్మానించి, మంచి జ్ఞాపికలను బహూకరించారు.

ప్రధాని పి. వి. నరసింహారావుగారు ప్రసంగిస్తూ, 'మాకు నాడు పాఠశాలలో తెలుగు నేర్చుకొనే అవకాశం లేకపోయింది. ఉర్దూలోనే చదువుకొన్నాం. ఆ ఉర్దూ ఉపయోగపడుతూంది. కాని, నాడు తెలుగు భాషకు అస్మిత (Identity) లేదు. ఈనాడు తెలుగుకు కావలసినంత అస్మిత లభిస్తూంది' అని చెబుతూ తమ గత స్మృతులను గుర్తుకు తెచ్చుకొన్నారు. తాను వరంగల్లులో ఉన్న నాటి విషయాలు ముచ్చటిస్తూ, ఉర్దూ పేరుతో తెలుగు స్క్రిప్టులో పత్రిక వెలువడేదని, దానిలోని భాష ప్రెస్‌లోని టైప్‌నంతా కలిపి పేర్చినట్లుగా ఉండేదనీ, అది అర్థంకాకపోయేదనీ, నారాయణరెడ్డిగారు తన కిచ్చిన ఆహ్వాన లేఖ కూడా అలాగే ఉందనీ, పాత టైపు యంత్రాలను తొలగించి, కొత్త యంత్రాలతో కంప్యూటర్ యుగంలోకి అడుగుపెట్టి, రాబోయే యాభై (50) సంవత్సరాలలో పరిషత్తు ఇతోధిక కృషి చేయాలని చెప్పారు. వయోజన విద్య (Adult education) కు సంబంధించిన గ్రంథాలను ఎవరు అచ్చువేస్తున్నారో గాని, పరిషత్తు ఆ కార్యక్రమం చేపడితే బావుంటుందనీ, భవిష్యత్తులో పరిషత్తు చేపట్టబోయే కార్యక్రమాలన్నిటికీ తమ సహాయ సహకారాలుంటాయనీ ప్రధాని హామీ ఇచ్చారు.

ఆహ్వాన సంఘ కార్యదర్శి ఆచార్య జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారు వేదికపైనున్న పెద్దలకు, అహూతులకు కృతజ్ఞతలు తెలిపారు విజయశ్రీ బృందం పాడిన 'జాతీయగీతం'తో నాటి కార్యక్రమం ముగిసింది.

స్వర్ణోత్సవాలలో భాగంగా ది. 8-1-94 శనివారం ఉదయం గం. 10 30 ని. లకు మొదటి సదస్సు డా. దేవులపల్లి రామాజరావు కళామందిరంలో ప్రారంభమైంది. దీనికి శ్రీ గడియారం రామకృష్ణశర్మగారు అధ్యక్షత వహించారు. వారు తమ అధ్యక్షోపన్యాసంలో—

'తెలుగు భాషను వ్యాప్తి చేయడానికి, సాహిత్యాన్ని ప్రోత్సహించడానికి ఉర్దూ భావదాస్యాన్ని తొలగించడానికి పరిషత్తు ఆవిర్భవించింద' చెప్పారు. 'బాల సారస్వతం, ప్రజాసారస్వతం, పండిత సారస్వతం అనే వాటిని వెలికి తీసుకురావాలనే ఉద్దేశంతో అనేక గ్రంథాలను ప్రచురించడం జరిగింద'ని చెప్పారు.

ఆచార్య పి. యశోదారెడ్డిగారు సభను ప్రారంభిస్తూ 'పరిషత్తు ప్రౌఢయై స్వర్ణోత్సవాలు జరుపుకొంటూంది. భవిష్యత్కార్యక్రమాన్ని నిర్మించుకోవాల'ని చెప్పారు.

ముఖ్య అతిథిగా విచ్చేసిన సాంస్కృతిక శాఖామాత్యులు డాక్టర్ జె గీతారెడ్డిగారు పరిషత్తు కార్యక్రమాలను ప్రశంసిస్తూ, పరిషత్తుకు ప్రభుత్వ సహాయ సహకారాలుంటాయని హామీ ఇచ్చారు.

శ్రీ కోదాటి నారాయణరావుగారు 'ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు నాడు-నేడు' అనే అంశంపై ప్రసంగించారు. 'వి.వి. కాలేజీలో సంఘ సంస్కరణ సభలో తెలుగు మాట్లాడుతున్నపుడు మహారాష్ట్రులు వెనుకకు తిరిగి కూర్చోవడంవల్ల 'ఆంధ్రమహాసభ' ఏర్పడింది. ఆళ్వారుస్వామి పార్టీ పెడదామనగా, కాదని భాషా సాహిత్యాల సేవ చేయడానికి నిర్ణయించి పరిషత్తును స్థాపించాం. లోకనంది శంకర నారాయణరావు గారింట్లో 'ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు'కు నామకరణం జరిగింది. నాడు లోకనంది వారు అధ్యక్షులుగా, భాస్కరభట్ల కృష్ణారావు, బూర్గుల రామకృష్ణారావు కార్యదర్శులుగా ఉండేవారు. ఈ సంస్థకు పర్సా వెంకటేశ్వరరావు గారు మొదట 13 000/- లు

విశాలంగా ఇచ్చారు. నాడు సంస్థ సేవలు ఒక ఉద్యమంగా ప్రారంభమయ్యాయి. నేడు పరిషత్తును ప్రజాభి ప్రాయవేదికగా నిర్మించాల్సిన అవసరం ఉంది.'

ఆంధ్రసారస్వతపరిషత్తు ట్రస్టు గురించి శ్రీ మంత్రి రామారావు గారు మాట్లాడుతూ, 'పరిషత్తు మొదటి సమావేశం రెడ్డిహాస్టలులో జరిగిం'దని చెప్పారు పరిషత్తుకు పర్సా వేంకటేశ్వరరావు మొదలైన వివిధ వ్యక్తులు, సంస్థలు ఆర్థిక సహాయాన్నందించడం, భవన నిర్మాణం, ధన సేకరణ, స్థలసేకరణ ట్రస్టు నిర్వహణ గురించిన అనేక విషయాలను లెక్కల వివరాలతో సహా వివరించారు.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు నిర్వహించే పరీక్షల గురించి ఆచార్య ఎల్లూరి శివారెడ్డిగారు వివరించారు. ప్రవేశ, ప్రాథమిక, విశారద మొ॥ పరీక్షలు ఆంధ్రదేశంలోనే గాక మారిషస్ మొదలైన ఇతర దేశాల్లో కూడా జరిగాయని చెప్పారు. ఒక్క 1993 లోనే 10,115 మంది పరిషత్తు పరీక్షలను వ్రాశారని చెప్పారు. వ్యవస్థాపకులు సేవాభావంతో, కార్యాలయ సిబ్బంది అతి తక్కువ జీతంతో పని చేస్తున్నారని చెప్పారు. పరీక్షలను క్రమబద్ధం చేసి, సిలబస్ మార్చి, పరీక్షల నిర్వహణ కోసం రెండు గదులు నిర్మించుకొంటే బావుంటుందని యత్నిస్తున్నామని చెప్పారు.

పరిషత్తు నిర్వహించే సాహిత్య కార్యక్రమాలను గూర్చి ఆచార్య కె. కె. రంగనాథాచార్యులు గారు వివరిస్తూ 'సాహిత్యోపన్యాసాలు, ప్రచురణ కార్యక్రమాలు, కొన్ని ఆవిష్కరణలు పరిషత్తు నిర్వహించింది. పోలీసు చర్యకు పూర్వం సభలు జరగడం, వాటికి సర్వేపల్లి రాధకృష్ణలాంటి ప్రముఖులు రావడం జరిగింది. ఆ కార్యక్రమాల్లో నన్నయ జయంతి, తిక్కన జయంతి జరిపేవారు. విశ్వనాథ, నార్ల, తల్లావఝుల మొ॥ రచయితలు ఆయా కార్యక్రమాల్లో పాల్గొన్నారు. భారతోపన్యాసాలు, భాగవతోపన్యాసాలు మొ॥ ఉపన్యాసాలు గ్రంథరూపంలో వచ్చాయి. పదసాహిత్యం మీద కూడా ప్రచురణలు వెలువరించడం జరిగింది. సాయంకాలంవేళ జరిపిన ఉపన్యాసాలలో మానవల్లి, వేదం వారు మొ॥ ప్రముఖులపై ఉపన్యాసాలు ఇప్పించడం జరిగింది. సారస్వత వేదిక అన్ని రకాల భావాలకు ఆస్కారం ఇచ్చింది. తెలుగు సాహిత్య విమర్శలో కొత్త ద్వారాలను తెరచిందీ వేదిక. పరిశోధన మార్గంలో కొత్తదారుల్లో పయనించేవారికి పరిషత్తు గ్రంథాలు దోహదం చేస్తున్నాయి. వేదిక చర్చలతో ఆచార్య బి. రామరాజు, ఆచార్య జి వి. సుబ్రహ్మణ్యం, ఆచార్య భద్రిరాజు కృష్ణమూర్తి లాంటి వారు పాల్గొనేవారు. వేదిక చర్చలు స్నేహపూరిత వాతావరణంలో జరిగేవి' అన్నారు.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు నిర్వహించే ప్రాచ్య కళాశాల గురించి డా॥ నాయని కోటేశ్వరి గారు వివరించారు. విజయనగరం ప్రాచ్య కళాశాల తొలి ప్రాచ్య కళాశాల అనీ, తెలంగాణాలో శ్రీ వేదాంత వర్ధనీ సంస్కృత కళాశాల మొదటిదనీ వివరించారు.

27.8.1965 లో ప్రారంభమైన ఈ ప్రాచ్య కళాశాలలో మొదట D.O.L., B.O.L., M.O.L., కోర్సులుండేవనీ, Prof. K సచ్చిదానందమూర్తిగారి అధ్యక్షతన ఏర్పడ్డ కమిటీ అన్ని విశ్వవిద్యాలయాలకు ఒకే విధంగా రెకమండ్ చేసిందనీ, దాని ఫలితంగా నేడు P.D.C , BA(L). MA(L) కోర్సులున్నాయని చెప్పారు. 'ఈ ప్రాచ్య కళాశాలకు సరిపెల్ల విశ్వనాథశాస్త్రి తొలి ప్రధానాచార్యులు. దివాకర్ల, పాటిబండ, కప్పగంతులలాంటి నాటి తరంవాళ్ళు; జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం, రవ్వా శ్రీహరి, కె. కె. రంగనాథాచార్యులు లాంటి నేటి తరం విద్వాంసులు ఈ కళాశాలలో పాఠాలు చెప్పారు. కళాశాల నుండి ప్రతి సంవత్సరం 'నెలవంక' అనే సంచిక వెలువడుతుంది. ఈ సంవత్సరపు సంచికను డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారికి అంకితమివ్వాలని నిర్ణయించాం' అని చెప్పారు.

ఈ సంస్థ నిర్వహించే 'పండిత శిక్షణ కళాశాల' గురించి డా॥ సురవరం పుష్పలత గారు వివరించారు. 20-10-1964 లో పండిత శిక్షణ కళాశాల ప్రారంభమైందనీ, కొన్ని అవాంతర కారణాల వల్ల 1976 లో ఈ కళాశాల పని చేయడం ఆగిపోయిందనీ, మళ్ళీ 1990 నుండి ఈ కళాశాల పని చేయడం ప్రారంభమైందనీ, పానుగంటి, బుర్రా వెంకటప్పయ్య, టి. ఎన్. శేషాచార్యులు. సీతారామారావు లాంటి ప్రముఖులు ఈ కళాశాలకు ప్రధానాచార్యులుగా వ్యవహరించారనీ, నేడు శ్రీ కె. వెంకటాచార్యులుగా ప్రధానాచార్యులుగారు ఉండి, ఉత్తమ ఫలితాలతో, ప్రమాణాలతో మూడు పువ్వులు ఆరు కాయలుగా శిక్షణ కళాశాల విలసిల్లుతుందని చెప్పారు. శిక్షణ కళాశాలలో మూడు విష్ణయాలుంటాయనీ, మూడింటికీ తగిన విధంగా ముగ్గురు ఉపన్యాసకులున్నారనీ, అయితే ఇక్కడ P.D.C. విశారద విద్యార్థులను చేర్చుకోవడం వల్ల వారికి భాషా సాహిత్యాలలో పరిజ్ఞానం చాలా తక్కువగా ఉంటుందనీ, దానికోసం, అలాగే సహపాఠ్య కార్యక్రమాలు నిర్వహించడం కోసం మరొక ఉపన్యాసకుని నియమించడం అవసరమని చెప్పారు. ఈ కళాశాల 'శ్రీముఖి' అనే సంచికను వెలువరిస్తుందనీ, మొన్నటి సంచికను శ్రీరామానుజరావుగారికి అంకితమివ్వడం ప్రశంసనీయమన్నారు.

ఈ మొదటి సదస్సుకు డా॥ మసన చెన్నప్పగారు సమావేశ కర్తగా వ్యవహరించి స్వాగతం, కృతజ్ఞతలు తెలిపారు.

రెండవ సదస్సు మధ్యాహ్నం గం. 3.00 లకు ప్రారంభమైంది. దీనిలో చర్చనీయాంశం 'ఉన్నత పాఠశాల స్థాయివరకు తెలుగుకు ఉండవలసిన స్థానం.' ఈ సదస్సుకు డా॥ టి వి. నారాయణగారు అధ్యక్షత వహించారు. తమ అధ్యక్షోపన్యాసంలో 'ఉన్నత పాఠశాలల్లో త్రిభాషా సూత్రం పాటిస్తున్నప్పటికీ తెలుగుకు సరియైన ప్రాధాన్యం పూర్తిగా లభించడంలేదనీ, ఆ పరిస్థితిని తొలగించాల్సిన అవసరం ఉంద'ని చెప్పారు.

సభను ప్రారంభిస్తూ ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం వైస్ ఛాన్సలర్ ఆచార్య ఎం. మల్లారెడ్డిగారు 'భారతదేశం ఎదుర్కొంటున్న సమస్యల్లో భాషా సమస్య ఒకటి. త్రిభాషా సూత్రం రూపొందించినపుడు బోధన మాతృభాషలోనే జరగాలని చెప్పారు. భాషలో పరిమితులు తొలగడానికి మాతృభాషలో బోధన చేయడం అవసరం. దీనిగురించి 'హరిజన్' పత్రికలో గాంధీగారు అనేక వ్యాసాలు వ్రాశారు. మన సంస్కృతి, సంప్రదాయాలకు సంబంధించిన విషయాలను బోధించకపోవడంవల్ల సమాజంలో విలువలు పడిపోతున్నాయి. విద్యాబోధన మాతృభాషలో చేయడంవల్ల మాత్రమే ఇది సాధ్యమౌతుంది' అన్నారు.

పాఠశాల విద్యాశాఖ డైరెక్టర్ శ్రీ బి. కొండారెడ్డిగారు మాట్లాడుతూ, 'తెలుగును భాషాపరంగా, సాహిత్యపరంగా బోధించడం, తెలుగు మాధ్యమంగా ఇతర విషయాలను బోధించడం అనే రెండు అంశాలుగా దీన్ని చూడాల్సి ఉంది. త్రిభాషాసూత్రం ప్రకారం తెలుగును మాతృభాషగా నేర్చుకోవలసిందే. పాఠశాలస్థాయిలో తెలుగును మొదటి భాషగాగాని, రెండో భాషగాగాని నేర్చుకోవలసిందేనని కొత్త సంవత్సరంలో నియమం ఏర్పాటు చేస్తున్నాం' అని చెప్పారు.

ఆంధ్రప్రదేశ్ శాసన మండలి మాజీ సభ్యులు శ్రీ వి.పి. రాఘవాచారిగారు మాట్లాడుతూ, 'అనేక సాకులతో మాతృభాషకు అన్యాయం చేస్తున్న వారిని నేను గర్హిస్తున్నాను' అన్నారు. బిదురు వెంకట శేషయ్యగారు

'తెలుగు రానివారు తెలుగు ప్రాంతంలో ఉన్నారని పోస్టర్లు అతికించారు. తెలుగుకున్న దైన్యస్థితిని తొలగించ డానికి పరిషత్తు ఉద్యమించాలి. హీబ్రూ మొ॥ భాషలకన్న మన భాష తక్కువదేమీ కాదు. పండిత శిక్షణలోని బోధనా పద్ధతులలో గొప్ప పరిశోధన జరగాల్సి ఉం'దని అన్నారు. ఈ రెండవ సదస్సుకు డా॥ రావి భారతిగారు సమావేశకర్తగా వ్యవహరించారు.

సాయంకాలం గం. 5-00 లకు కవితా గోష్ఠి జరిగింది. దీనికి ప్రముఖ కవి డా॥ జె. బాపురెడ్డిగారు అధ్యక్షత వహించి, రామానుజరావుగారిపై ఆర్ద్రంగా కవిత చదివి కార్యక్రమాన్ని కవితామయంగా నిర్వహించారు. కవితా గోష్ఠి ప్రారంభకులయిన సుప్రసిద్ధకవి డా॥ బోయి భీమన్నగారు అపసవ్యంగా ఎక్కడికి ప్రయాణం? అని ప్రయాణం అని ప్రశ్నిస్తూ వందేమాతరం అంటూ కవిత వినిపించారు.

ఈ గోష్ఠిలో ఆచార్య నాయని కృష్ణకుమారిగారు 'చక్రనేమిక్రమం' తమ కవితలో వివరించారు. శ్రీ ఉత్పల సత్యనారాయణాచార్యులవారు తమ కవితను వినిపించి సదస్యుల చప్పట్లు దుప్పట్లు కప్పుకొన్నారు. శ్రీ కె. వెంకట శివయ్యగారు పద్యం యొక్క పరువాన్ని పరిమళింపజేశారు. శ్రీ వేముగంటి నరసింహాచార్యులు గారు తెలుగు వైభవాన్ని వెలిగించిన పద్యాలను వినిపించారు. ఆచార్య ఎన్. గోపిగారు ఫ్రీడం ఫైటర్ యొక్క కరుణామయ భావ చిత్రాన్ని దర్శింపజేశారు. డా॥ ఆచార్య తిరుమలగారు లయాత్మకమైన సూక్తి వైచిత్రిని పచరించారు. శ్రీ యాకూబ్‌గారు ఆయుధ సంస్కృతిని అక్షర రమ్యంగా అభివ్యక్తీకరించారు.

ఈ కవితా గోష్ఠికి ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం సమావేశకర్తగా వ్యవహరించారు.

ముగింపు సమావేశం సాయంకాలం గం. 6-30 లకు ప్రారంభమైంది. ఈ సభకు జ్ఞానపీఠ పురస్కార గ్రహీత డా॥ సి. నారాయణరెడ్డిగారు అధ్యక్షత వహించారు ముఖ్య అతిథిగా విద్యాశాఖామాత్యులు డా॥ పి. వి. రంగారావుగారు విచ్చేసి, పరిషత్తుకు సేవచేసిన ప్రముఖులను,కార్యాలయ సిబ్బందిని సన్మానించారు.ఆ సందర్భంగా వారు ఉపన్యసిస్తూ కడచిన 50 సం॥గా ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు తెలుగు భాషా సంస్కృతులకు చేస్తున్న కృషిని కొనియాడారు. ఇకముందు పరిషత్తు వయోజన విద్యను ప్రయోజన విద్యగా రూపొందించే కార్యక్రమాన్ని చేపట్టి భాషా సేవ చేయాలని సూచించారు. ఈ కార్యక్రమానికి అధ్యక్షత వహించిన ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి గారు నాడు తెలుగు పగిలిపోతున్న రోజుల్లో దానికి నీడ కల్పించిందని, నేడు తెలుగు చదవకుండానే ఈ రాష్ట్రంలో డిగ్రీ స్థాయివరకు పోయే పరిస్థితిని తప్పించి, విద్యార్థులు ప్రాథమిక స్థాయినుండి సెకండరీ స్థాయి వరకు ఇంగ్లీషు కాన్వెంటు స్కూళ్ళలో కూడా తెలుగు తప్పక చదివేటట్లు కృషిచేయాలని సంకల్పించిందనీ, దానికి చట్టపరమైన ఆదేశాలను జారీచేసి ప్రభుత్వం తెలుగును ఆదుకోవాలనీ విద్యామంత్రిని కోరారు. అక్షరజ్యోతి కార్యక్రమంలో పరిషత్తు పాలుపంచుకోవాలన్నారు. శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీదేవిగారు పరిషత్తును గురించిన తమ అనుభవాలను వివరించారు. ఆచార్య రవ్వా శ్రీహరిగారు సన్మాన కార్యక్రమం నిర్వహించారు. ఆచార్య జి వి. సుబ్రహ్మణ్యం స్వర్ణోత్సవాల నివేదకను సమర్పించారు. శ్రీ పి. మురళీధరరావుగారి కృతజ్ఞతలతో సభ ముగిసింది.

ఆం. సా. ప. సేవా నివేదిక

డా॥ ఆర్. శ్రీహరి
కార్యదర్శి
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

నాటి హైదరాబాదు సంస్థానంలో నిజాం ఏలుబడిలో తెలుగుజాతి అన్ని విధాలా దారుణ పరిస్థితులు ఎదుర్కొంటున్న తరుణంలో ఆంధ్ర భాషా సంస్కృతుల పరిరక్షణకు, ప్రచారానికి ఒక ప్రత్యేక సంస్థ, ప్రత్యేక ఉద్యమం అవశ్యకమైంది. తత్ఫలితంగా 26 మే 1943 వ తేదీన హైదరాబాదు నగరంలో కీ.శే. లోకనంది శంకర నారాయణరావుగారి అధ్యక్షతన ఆంధ్ర భాషాభిమానుల, కవి పండితుల సమావేశం జరిగింది. ఆ సమావేశంలో తెలుగు భాషను, సంస్కృతిని ప్రచారం చేయడమే ప్రధాన లక్ష్యంగా ఏర్పడిన సంస్థ 'నిజాం రాష్ట్ర ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు.' శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు, బుక్కపట్టణం రామానుజాచారి, సురవరం ప్రతాపరెడ్డి, లోకనంది శంకరనారాయణరావు, బూర్గుల రామకృష్ణారావు, బిదిరెకుతం వీరభద్రశర్మ, ఆదిరాజు వీరభద్రరావు పంతులు, నందగిరి వెంకటరావు, కోదాటి నారాయణరావు, గడియారం రామకృష్ణశర్మ, భాస్కరభట్ల కృష్ణారావు గారలతో ఒక ఉపసంఘం ఏర్పాటై - ఈ సంస్థకు నియమావళిని, ప్రణాళికను సిద్ధం చేసింది.

నిజాం రాష్ట్రంలో మాతృభాషాభిమానాన్ని పెంపొందించి, తెలుగు భాషాభివృద్ధికి కృషిచేస్తూ సాహిత్య సంస్థలను, సారస్వతోపాసకులను ప్రోత్సహిస్తూ, సారస్వత సాంఘిక విషయాలపై గ్రంథాలను ప్రకటించాలన్న ఆశయాలతో నియమావళి రూపొందింది. 1-6-43 నాడు జరిగిన ప్రథమ మహాసభలో కింది విధంగా తొలి కార్యవర్గం ఏర్పడింది:

అధ్యక్షులు	:	శ్రీ లోకనంది శంకరనారాయణరావు
ఉపాధ్యక్షులు	:	శ్రీ బుక్కపట్టణం రామానుజాచారి
ప్రధాన కార్యదర్శి	:	శ్రీ బిదురు వెంకటశేషయ్య
సంయుక్త కార్యదర్శి	:	శ్రీ బూర్గుల రంగనాథరావు
కోశాధిపతి	:	శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు
సభ్యులు	:	శ్రీ ఆదిరాజు వీరభద్రరావు
		శ్రీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డి
		శ్రీ రావాడ సత్యనారాయణ
		శ్రీ భాస్కరభట్ల కృష్ణారావు

శ్రీ సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి
శ్రీ చిదిరెమఠం వీరభద్రశర్మ
శ్రీ కాళోజి నారాయణరావు
శ్రీ నందగిరి వెంకట్రావు
శ్రీ పోల్కంపల్లి వెంకట్రామారావు
శ్రీ జానపాటి సత్యనారాయణ
శ్రీ వెంకట రాజేశ్వరజోషి
శ్రీ గవ్వా అమృతరెడ్డి
శ్రీ మఠ్ఠి చెన్నారెడ్డి

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు స్థాపించబడిన మొదటి సంవత్సరంలోనే వరంగల్లు, ఖమ్మం, జనగామ, మహబూబాబాదు, అలంపూరు, తోటపల్లి మొదలైన ప్రాంతాల్లో శాఖ లేర్పడినవి. క్రమంగా సారస్వత పరిషత్తు హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో సంక్రాంతి, ఉగాది సమావేశాలను; తెలుగు మహాకవుల జయంతులను, కవి సమ్మేళనాలను, ప్రబోధ సప్తాహాలను నిర్వహించినది.

తెలుగు భాషాప్రచార దృష్టితో పరిషత్తు తెలుగు పరీక్షలను నిర్వహించినది. 1944 ప్రాంతంలో పరిషత్తు పక్షాన ప్రాథమిక, ప్రవేశ పరీక్షలు ప్రారంభింపబడినవి. పరిషత్తు శాఖలు ఈ పరీక్షలను విజయవంతంగా నిర్వహించడానికి తోడ్పడినవి. అధిక సంఖ్యలో బాలురు, స్త్రీలు, వయోజనులు ఈ పరీక్షల్లో పాల్గొని ఉత్తీర్ణులైనారు.

పరిషత్తు కార్యక్రమాలకు నిజాం ప్రభుత్వం ఎన్నో అడ్డంకులు కల్పించింది. గ్రామాలలో రాత్రి పాఠశాలలను, పరిషత్తు పరీక్షా కేంద్రాలను నడుపుతున్న కార్యకర్తలను పోలీసువారు బెదిరించినారు. అయినను పరిషత్తు అన్నిటిని అధిగమించి పనిచేసింది.

పరిషత్తు ద్వితీయ మహాసభ 1944 డిసెంబరులో వరంగల్లులో జరిగింది. ఈ మహాసభల్లోనే పరిషత్తు కార్యక్రమాలు విస్తరింపబడి, నూతన నియమావళి ఆవిష్కృతమైంది.

ఉద్దేశాలు :

(అ) ఆంధ్ర సంస్కృతి సారస్వతాల సర్వతోముఖ వికాసానికి కృషి చేయడం.
(ఆ) ప్రజలలో నిరక్షరాస్యతను నిర్మూలించి మాతృభాష ద్వారా విద్యావ్యాప్తి గావించడం.

సాధనాలు :

1. సభలు, సమ్మేళనాలు జరపడం.
2. ప్రాచీన సారస్వతాన్ని ప్రకటించడం.
3. పారిభాషిక - మాండలిక కోశాలను సిద్ధం చేయడం.
4. ఇతర సంస్థల తోడ్పాటుతో సాహిత్యాభివృద్ధికి కృషి చేయడం.

5. తెలుగులో పరీక్షలు జరపడం.
6. రచయితలను ప్రోత్సహించడం.
7. అనుబంధ శాఖలను స్థాపించడం.
8. ఉత్తమ గ్రంథాలను ప్రకటించడం.

పరిషత్తు పక్షాన ప్రజా సారస్వతం, బాల సరస్వతం, పండిత సారస్వతం పేర ఉత్తమ గ్రంథాలు ఇప్పటికి 120 ప్రచురింపబడ్డాయి. ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర, కావ్యాలంకార సంగ్రహం, వామనుని కావ్యాలంకార సూత్రవృత్తి, భాషా చారిత్రక వ్యాసాలు, స్త్రీల రామాయణపు పాటలు మొదలైనవి వీటిలో కొన్ని. ఈ ప్రచురణలన్నీ పండితామోదాన్ని పొందినాయి.

1945 లో పరిషత్తు తృతీయ మహాసభలను నల్గొండలో ఏర్పాటు చేసినప్పటికి నిజాం నిరంకుశత్వం వల్ల అవి జరుగలేదు. కాని జిల్లా మహాసభలు మాత్రం అదిలాబాదు, మహబూబ్‌నగర్ జిల్లాల్లో ఘనంగా జరిగినవి.

1947 లో మహబూబ్‌నగర్‌లో పరిషత్తు చతుర్థ మహాసభలు చక్కగా నిర్వహింపబడ్డాయి. పోతే, మనదేశానికి స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించడంతో హైదరాబాదు సంస్థానంలో ఇత్తెహాదుల్ ముసల్మీన్ సంస్థ కార్యకలాపాలు తీవ్రరూపం ధరించి పరిషత్తు కార్యక్రమాలకు అడ్డంకి కల్పించినవి.

1948 లో హైదరాబాదుపై పోలీసు చర్య అనంతరం నైజాం నిరంకుశ పాలన అంతరించడంతో అప్పటి పరిస్థితుల్లో అణచబడిన ప్రజా చైతన్యం ఒక్కసారి పెల్లుబికింది. అంతవరకు తెలంగాణాకే పరిమితమైన పరిషత్తు కార్యక్రమాలు యావదాంధ్రానికి విస్తరించినవి. సుమారు 16 నెలలు అజ్ఞాతవాసం తరువాత 1949 ఫిబ్రవరి నెలలో పరిషత్తు ఐదవ మహాసభలు హైదరాబాదు జిల్లాలోని తూపురానులో ఘనంగా నిర్వహింపబడినాయి.

మహాసభల ఫలితంగా పరిషత్తు కార్యక్రమాలు మారుమూల ప్రాంతాలకు కూడా విస్తరించినవి. 1949 లో పరిషత్తుకు శ్రీ ఇల్లిందల రామచంద్రరావుగారు అధ్యక్షులుగా, శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు ఉపాధ్యక్షులుగా, శ్రీ పులిజాల హనుమంతరావుగారు కార్యదర్శిగా నూతన కార్యవర్గం ఏర్పడింది. ఈ సంవత్సరమే పరిషత్తు పేరులోని 'నిజాంరాష్ట్ర' పదం తొలగింపబడి 'ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు'గా మారింది. పరిషత్తు శాఖలు రాయలసీమ, సర్కారు ప్రాంతాలలోనే కాక బొంబాయి, షోలాపూరు, గుల్బర్గా, బీదర్, బెంగుళూరు, సేలం వంటి రాష్ట్రేతర ప్రాంతాలకూ విస్తరించాయి.

పరిషత్తు నిర్వహిస్తున్న ప్రాథమిక, ప్రవేశ పరీక్షలతో పాటు ఉన్నత స్థాయిలో విశారద పరీక్ష 1951 లో మొదటిసారిగా ప్రవేశపెట్టబడింది.

పరిషత్తు పరీక్షలు మారిషస్ వంటి విదేశాల్లో కూడా విస్తరించడం గమనించదగ్గ అంశం.

సామాన్య ప్రజల్లో అక్షరాస్యతను పెంపొందించి మాతృభాష పట్ల మక్కువను కల్గించడానికి ఉద్దేశింప బడిన పాఠ్య ప్రణాళికతో పరీక్షలు జరుగుతున్నాయి. ప్రవేశ పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులైనవారు ప్రభుత్వ ప్రాథమిక పాఠ శాలల్లో తెలుగు అధ్యాపకులుగా నియమింపబడినారు. ఈ విధంగా పరిషత్తు స్వాతంత్ర్యానంతరం రాష్ట్రంలో పాఠశాలల్లో తెలుగు అధ్యాపకులు లేని కొరతను తీర్చింది.

పరిషత్తు నిరక్షరాస్యతా నిర్మూలనకై వయోజన కేంద్రాలను, రాత్రి పాఠశాలలను నిర్వహించింది.

పరిషత్తు హైదరాబాదులో 1950 జూన్ 15 నుంచి 30 దాకా వయోజన విద్యా శిక్షణ కేంద్రాన్ని నిర్వహించింది. ఈ కేంద్రానికి ప్రిన్సిపాల్‌గా ప్రముఖ విద్యావేత్తలు శ్రీ గాడిచెర్ల హరిసర్వోత్తమరావుగారు వ్యవహరించి నారు. తెలుగుదేశంలోని అన్ని మండలాల నుంచి సుమారు 110 మంది విద్యార్థులు ఇందులో శిక్షణ పొందినారు. ఇట్లే పరిషత్తు ప్రభుత్వ సహకారంతో తెలంగాణంలో 11 సాంఘిక విద్యా కేంద్రాలను, 64 వయోజన రాత్రి పాఠశాలలను నడిపింది.

పరిషత్తు గ్రంథాలయోద్యమానికి పట్టుగొమ్మగా నిలిచింది. 1952 లో అఖిల భారత గ్రంథాలయ మహాసభలు హైదరాబాదులో జరిగినప్పుడు పరిషత్తు అధ్యక్ష కార్యదర్శులు ఆహ్వాన సంఘ కార్యదర్శులుగా ఆ సభలను జయప్రదం కావించినారు. అప్పటి విద్యాశాఖ డైరెక్టర్ ఆధ్వర్యంలో జరిగిన ప్రాథమిక పాఠశాలల గ్రంథాలయోద్యమానికి పరిషత్తు రెండు లక్షల బాలసాహిత్య గ్రంథాలను సేకరించి ఇచ్చింది.

పరిషత్తు నిర్వహించిన లేదా ప్రోత్సహించిన సాహిత్య సాంస్కృతిక కార్యక్రమా లెన్నో ఉన్నాయి. కీ. శే. చెళ్ళపిళ్ళ వెంకటశాస్త్రిగారి ఆస్థానకవి పట్ట ప్రదాన మహోత్సవంలో పరిషత్తు ప్రతినిధులు పాల్గొని, వారికి రజత కమలాన్ని సమర్పించి సత్కరించినారు. 1951 లో 'అఖిల భారత సంస్కృతి సభ' ఢిల్లీలో జరిగినప్పుడు పరిషత్తు కార్యదర్శి ప్రతినిధిగా వెళ్ళినారు. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో ఆంధ్రాభ్యుదయోత్సవాలను తొలి సారిగా నిర్వహించడంలో పరిషత్తు పాత్ర ఎంతైనా ఉన్నది. పరిషత్తు లక్ష్మణరాయ పరిశోధకమండలి, యువభారతి, సురభారతి మొదలైన సంస్థల కార్యక్రమాలకు తోడ్పడింది. తెలంగాణా గ్రంథాలయ సంఘానికి కార్యాలయ వసతిని కల్పించింది హైదరాబాదులోని హిందీ, ఉర్దూ భాషా సంస్థలతో స్నేహ సంబంధాలు ఏర్పరచుకొన్నది.

రాష్ట్రంలో పరిషత్తు ఎన్నో సారస్వత సభలను నిర్వహించి, ఆ సభలలో ఎందరో కవి పండితులను సన్మానించింది. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ, మునిమాణిక్యం నరసింహారావు, పింగళి లక్ష్మీకాంతం, డా॥ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య, గడియారం వెంకటశేషశాస్త్రి, పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు, వేదాల తిరువేంగళాచార్యులు, తల్లావజ్ఝల శివశంకరస్వామి, విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, నండూరి బంగారయ్య, పుట్టపర్తి శ్రీనివాసాచార్యులు, వెంపరాల సూర్యనారాయణ శాస్త్రి, కేశవపంతుల నరసింహ శాస్త్రి, కురుగంటి సీతారామయ్య వంటి విద్వాంసులు సన్మానింపబడినవారిలో ఉన్నారు. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే - పరిషత్తు సభల్లో పాల్గొనని రచయిత కాని, పండితుడుగాని ఆంధ్రదేశంలో లేడంటే అతిశయోక్తి కాదు. శ్రీపాద నుంచి శ్రీశ్రీ వరకు పరిషత్తు సభావేదిక నలంకరించినవారే.

పరిషత్తు కృషిని గుర్తించి అప్పటి హైదరాబాదు ప్రభుత్వ విద్యామంత్రి శ్రీ ఫూల్‌చంద్ గాంధీగారు పరిషత్తుకు 1815 చ. గజాల స్థలం ఇవ్వడానికి ఉత్తర్వులిచ్చినారు. ఈ సందర్భంలో పరిషత్తుకు సేవ చేసిన ప్రముఖులను పేర్కొనవలసిన బాధ్యత ఉంది. శ్రీ కొండా వెంకట రంగారెడ్డి గారు పరిషత్తుకు ఎంతో సహాయ పడినారు. శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారు పరిషత్తు పరీక్షలను ఆమోదించినారు. హైదరాబాదు జిల్లా కలెక్టర్ శ్రీ పర్సా వెంకటేశ్వరరావు గారు సికింద్రాబాదులో పరిషత్తుకు మూడు ఎకరాల భూమిని ఉచితంగా ఇప్పించినారు.

ప్రభుత్వం ఇచ్చిన భూమిలో పరిషత్తు కార్యాలయానికిగాను 1954 లో కొన్ని గదులు నిర్మింపబడ్డాయి. వాటికి ముఖ్యమంత్రి శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారు ప్రారంభోత్సవం చేసినారు. ఆ తరువాత పరిషత్తు భవనం అంచెలంచెలుగా నిర్మాణమై, ఒక మహా భవనంగా రూపొందింది.

1954 లో నిర్మించిన గదులు పరిషత్తు అవసరాలకు సరిపోనందున మరికొంత స్థలాన్ని పరిషత్తు సంపాదించవలసిన అవసరం ఏర్పడింది. అప్పటి హోం మంత్రి డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి గారి చొరవతో పరిషత్తు పక్కనే ఉన్న 1335 చ. గజాల పోలీసు స్టేషను భవనస్థలం పరిషత్తుకు లభించింది. ఈ సందర్భంలో అప్పటి స్థానిక సంస్థల మంత్రి శ్రీ దామోదరం సంజీవయ్య గారు ఎంతో సహకరించినారు. అప్పటి P W D సహాయ కార్యదర్శి శ్రీ మాటేటి రామప్పగారు ఆ భూమి పరిషత్తుకు స్వాధీనం కావడంలో ఎంతో శ్రద్ధ తీసుకున్నారు. 1962 నాటికి పరిషత్తు భవన నిర్మాణం పూర్తి అయ్యింది.

1979 లో శ్రీ జూలూరి వీరేశలింగం ట్రస్టు పరిషత్తుకు విరాళంగా ఇచ్చిన రూ. 30,000/-తో పరిషత్తు పుస్తక విక్రయశాలపైన ఒక హాలు నిర్మించనైనది. దీనికి జూలూరి వీరేశలింగం విజ్ఞానభవనం అని నామకరణం చేయబడింది.

26-1-1962 తేదీన అప్పటి రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రి శ్రీ దామోదరం సంజీవయ్యగారు పరిషత్తు భవన ప్రవేశ మహోత్సవాన్ని జరిపినారు. ఈ భవన నిర్మాణానికి పరిషత్తు అధ్యక్షులు శ్రీ నూకల నరోత్తమరెడ్డిగారు, ఉపాధ్యక్షులు శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు చేసిన కృషి మరువరానిది.

పరిషత్తుకు మంచి గ్రంథాలయం, పఠనాలయం ఉన్నాయి. గ్రంథాలయంలో తెలుగు, సంస్కృతం, ఉర్దూ మొదలైన భాషలకు చెందిన సుమారు 12 వేల ఉత్తమ గ్రంథాలు ఉన్నాయి. పరిశోధకులకు, పండితులకు, విద్యార్థులకు ఈ గ్రంథాలయం కల్పతరువుగా ఉంది. పఠనాలయం ప్రతిదినం సాయంకాలం 4 గం॥ నుండి రాత్రి 8 గం॥ల వరకు పనిచేస్తుంది. దీనిలో దిన, వార, మాసపత్రికలు ఉంటాయి.

గ్రంథాలయ భవనానికి హైదరాబాదు గ్రంథాలయ సంస్థవారు రూ. 15000/- విరాళంగా ఇచ్చినారు. పఠనాలయ నిర్వహణకు విద్యాశాఖవారు సంవత్సరానికి రూ. 400/- చొప్పున ఇవ్వగా, హైదరాబాదు సిటీ గ్రంథాలయ సంస్థవారు రూ. 2500/- గ్రాంటుగా ఇస్తూ వచ్చినారు. ఈ గ్రాంటు 1976 వరకు లభించింది.

పరిషత్తు 1964 నుంచి తెలుగు పండిత శిక్షణ కళాశాలను నిర్వహిస్తుంది. ఎంతోమందికి తెలుగు పండితుల ఉద్యోగాలు పొందడంలోనూ, ఉద్యోగంలో ఉన్నతిని పొందడంలోనూ ఈ పండిత శిక్షణ కళాశాల ఎంతగానో సహాయపడింది. ఇప్పటి వరకు సుమారు 3000 మంది అభ్యర్థులు అందులో శిక్షణను పొందినారు.

పరిషత్తు 1967 నుండి ఒక సాయం ప్రాచ్య కళాశాలను స్థాపించి నిర్వహిస్తుంది. ఈ కళాశాల నేడు స్నాతకోత్తర విద్యాకేంద్రంగా రూపుదిద్దుకొని ఎంతో అభివృద్ధిని సాధించింది. ఇటీవలే కళాశాల రజతోత్సవం కూడా ఘనంగా జరిగింది. కళాశాల మొదటి ప్రిన్సిపాల్ శ్రీ సరిపెల్ల విశ్వనాథశాస్త్రిగారు. ఆ తరువాత ఆచార్య కే. కే. రంగనాధాచార్యులుగారు, ప్రస్తుతం డా॥ నాయని కోటేశ్వరిగారు ప్రిన్సిపాలుగా ఉన్నారు.

సారస్వత పరిషత్తు సాహిత్య కార్యక్రమాలు, పరీక్షలు, పుస్తక ప్రచురణ మొదలైన కార్యక్రమాలు నిర్వహిస్తూ ఒక సాహిత్య సంస్థగా మాత్రమే కాక, తెలుగు భాషా సంస్కృతులకు ఏ మాత్రం ప్రాధాన్యం లేని ఆ రోజుల్లో ఉద్యమాలను నిర్వహిస్తూ ఒక ఉద్యమ సంస్థగా కూడా కృషి చేసిందని చెప్పవలసి ఉంటుంది. ఆ రోజుల్లో ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో డిగ్రీ స్థాయిలో తెలుగు చదువుకునే అవకాశంలేదు. అంతేకాక, ఉన్నత పాఠశాలల్లో తెలుగు మాధ్యమం ద్వారా చదువుకునే అవకాశం కూడా లేదు. ఈ పరిస్థితి తెలుగు భాషాభివృద్ధికి గొప్ప అవరోధమని భావించి పరిషత్తు విశ్వవిద్యాలయంవారితోనూ, ప్రభుత్వంవారితోనూ పోరాడి, డిగ్రీ స్థాయిలో ప్రాంతీయ భాషగా తెలుగు చదువుకునే అవకాశాన్ని కల్పించింది. అట్లాగే హైస్కూలు తరగతులవరకు తెలుగులో విద్యాబోధన జరిపించడానికి ప్రభుత్వంచేత అంగీకరింపజేసింది ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయాన్ని కేంద్ర ప్రభుత్వం హిందీ విశ్వవిద్యాలయంగా మార్చవలెనని ప్రయత్నించినపుడు పరిషత్తు దానిని తీవ్రంగా ప్రతిఘటించి, ఆ ప్రయత్నాన్ని విరమింపజేసింది

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు తెలుగు భాషా సంస్కృతులకు చేసిన, చేస్తున్న కృషిని గమనించి ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం పరిషత్తుకు యథోచితంగా ప్రతి సంవత్సరం గ్రాంటు ఇస్తుంది. ప్రస్తుతం పరిషత్తుకు ప్రభుత్వం నుండి సంవత్సరానికి రూ. 50,000/- గ్రాంటుగా లభిస్తుంది. ఇందుకు ప్రభుత్వం వారికి పరిషత్తు పక్షాన కృతజ్ఞతలు.

ఈ సందర్భంలో పరిషత్తు సభ్యులుగా, ఉపాధ్యక్షులుగా, అధ్యక్షులుగా గత నలభై సంవత్సరాలుగా పరిషత్తు సర్వతోముఖాభివృద్ధికి కృషిచేసిన డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారి సేవను ప్రత్యేకంగా పేర్కొన వలసి ఉంటుంది. పరిషత్తే తానుగా, తానే పరిషత్తుగా పరిషత్తుతో మమైక్యం పొంది, పరిషత్తు అభివృద్ధి కోసం నిరంతరం శ్రమించి, తద్వారా తెలుగు భాషా సంస్కృతుల అభివృద్ధికి గణనీయమైన సేవ చేసిన నిస్స్వార్థ భాషా సేవకులు డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు 18-6-1993 నాడు వారు దివంగతులు కావడం పరిషత్తుకు తీరని లోటు.

వారు పరిషత్తుకు చేసిన సేవకు చిహ్నంగా ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ఆడిటోరియంకు 'డా॥ దేవుల పల్లి రామానుజరావు కళామందిరం' అని నామకరణం చేయనైనది.

గత యాభై సంవత్సరాలుగా ఒక సాహిత్య సంస్థగానే కాక, జాతీయోద్యమ స్ఫూర్తితో ఏర్పడిన ఒక జాతీయోద్యమ సంస్థగా వర్ధిల్లి, వివిధ కార్యక్రమాల ద్వారా తెలుగు భాషా సంస్కృతుల అభివృద్ధికి కృషి చేసిన ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ఈ సంవత్సరం స్వర్ణోత్సవాలను జరుపుకుంటుంది.

ఇటీవలే పరిషత్తు అధ్యక్షులుగా పదవీ బాధ్యతలు చేపట్టిన సుప్రసిద్ధ కవులు, జ్ఞానపీఠ అవార్డు గ్రహీత, పద్మభూషణ్ ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డిగారి ఆధ్వర్యంలో పరిషత్తు ఇతోధిక ప్రగతిని సాధించగలదని ఆశిస్తున్నాను.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు - పరీక్షలు

—శ్రీ గడియారం రామకృష్ణశర్మ

—డా॥ ఎల్లూరి శివారెడ్డి

ఆంధ్రభాషా ప్రచారదృష్టితో ఇతర వృత్తులతో జీవిస్తున్న వయోజనులు, స్త్రీలు, బాలురు, వృద్ధులు సులువుగా పరీక్షలలో పాల్గొన గలుగునట్లు తెలుగు పరీక్షలు నిర్వహించవలసిన అవసరం ఆనాటి తెలంగాణంలో ఏర్పడింది. నిజాం పరిపాలనలో గ్రామాల్లో విద్యాశాలలు లేకుండెను. తాలూకా కేంద్రంలో మాధ్యమిక పాఠశాల ఉంటే అది ఉర్దూ బోధనా భాషగలదై ఉండేది. ఆ దుస్థితిని పోగొట్టి దేశీయులకు మాతృభాషాజ్ఞానము కలిగించు బాధ్యత పరిషత్తు వహించవలసి వచ్చింది. ప్రథమంగా పరీక్షలకొరకు ప్రణాళికను సిద్ధం చేయటానికి ఉప సంఘం ఏర్పరచబడింది. అందు కీ.శే. శ్రీ మాదిరెడ్డి హనుమంతరావు నాయుడు, శ్రీ ఆదిరాజు వీరభద్రరావు పంతులు, శ్రీ లోకనంది శంకర నారాయణరావు శ్రీ బిరుదు వెంకట శేషయ్యగారలు సభ్యులుగా నుండి, మొదట ప్రవేశ పరీక్షా ప్రణాళికను సిద్ధం చేశారు.

18-19 జులై 1944 తేదీలలో మొట్టమొదటిసారి పరిషత్తు ప్రవేశ పరీక్ష హైదరాబాదు, అలియాబాద్ దర్వాజా, వరంగల్లు, ఖమ్మం, కరీంనగరం, శంకరంపేట, చిన పెండ్యాల, మహబూబాబాదు కేంద్రములందు జరుపబడింది. తరువాత రెండవ సంవత్సరమున 4-5-6 అక్టోబరు 1945 తేదీలందు ప్రాథమిక - ప్రవేశ పరీక్షలు హైదరాబాదు, అలియాబాద దర్వాజా, సికిందరాబాదు, వరంగల్లు, ఖమ్మం, ఇప్పగూడెం, అరుమూరు, గోపాలపేట, జనగామ, గద్వాల, టేక్మాల కేంద్రాల్లో నిర్వహింపబడినవి. ఆ తరువాత మాధ్యమిక స్థాయిలో మాధ్యమిక పరీక్ష ప్రారంభింపబడినది. పరిషత్తు పరీక్షలు జిల్లాలలోని వివిధ కేంద్రాలలో జయప్రదంగా నిర్వహింపబడినవి. విశేషముగా పరిషత్తు శాఖలు, పరీక్షా కేంద్రాలు వెలసినవి. అధిక సంఖ్యలో బాలురు, వయోజనులు, స్త్రీలు పరిషత్తు పరీక్షలలో పాల్గొని ఉత్తీర్ణులు అయినారు.

అంతవరకు పరిషత్తు నడుపుచుండిన ప్రాథమిక, మాధ్యమిక, ప్రవేశపరీక్షలతోబాటు ఉన్నతస్థాయిలో విశారద పూర్వభాగ, ఉత్తరభాగ పరీక్షల పాఠ్యప్రణాళిక సిద్ధం చేయబడింది. 1951 మార్చి నెలలో విశారద పూర్వభాగ పరీక్ష ఒక హైదరాబాదు కేంద్రంలో ప్రారంభింపబడింది. 1952 మే నెలలో ఉత్తరభాగ పరీక్ష జరుపబడింది.

పరిషత్తు ప్రాథమిక పరీక్ష ఎలిమెంటరీ స్థాయిలో, మాధ్యమిక పరీక్ష మిడిల్ స్థాయిలో, ప్రవేశపరీక్ష మెట్రిక్ స్థాయిలో ఉండునట్లు ప్రణాళిక సిద్ధము చేయబడింది. ప్రజాస్వామ్య ప్రభుత్వమునకు అనుగుణముగా వయోజన వోటింగు పద్ధతి రానున్నదని గ్రహించి వల్లెప్రజలలో చక్కని ప్రబోధం కలిగించటానికి పరీక్షలను సంవత్సరములో రెండుసార్లు జరుపునట్లు నిర్ణయించబడింది. పరీక్షా కేంద్రములు ఆదిలాబాదు నుండి శ్రీకాకుళం జిల్లా దక్షిణాన చిత్తూరు మండలం వరకు గల సకలాంధ్రదేశంలో, బొంబాయి, మదరాసు, బెంగుళూరు వంటి రాష్ట్రేతర భాగాల్లోను విరివి వెలసినవి. ప్రతి సంవత్సరము పరిషత్తు పరీక్షలలో దాదాపు నాలుగైదు వేలకు తక్కువ లేకుండ అభ్యర్థులు స్త్రీ పురుష వయోవిచక్షణలేక పాల్గొన్నారు. దాదాపు 187 పరీక్షా కేంద్రములలో పరీక్షలు నిర్వహింపబడినవి. బాపట్ల శాఖ కార్యకర్తల కృషి ఫలితముగా స్థానికులైన శ్రీ నెమ్మాని శేషమ్మగారు తమ భర్త జ్ఞాపకార్థము ప్రతీ సంవత్సరము విశారద ఉత్తర భాగ పరీక్షలో సర్వ ప్రథముడుగా నెగ్గిన విద్యార్థికి సముచిత బహుమతి ఇచ్చునట్లు 1116 రూపాయలు విరాళంగా ఇచ్చారు.

భగీరథ ప్రయత్నమువలన అప్పటి హైదరాబాదు ప్రభుత్వం ప్రవేశపరీక్షను కొన్ని షరతులతో ఆమోదించింది. దాని ఫలితముగా ప్రవేశపరీక్షలో ఉత్తీర్ణులైనవారు ప్రభుత్వ ప్రాథమిక పాఠశాలలలో తెలుగు ఉపాధ్యాయులుగా నియుక్తులు కాగలిగిరి. దీర్ఘదృష్టితో పరిషత్తు నిర్వహించిన పరీక్షల ఫలితముగా పోలీసుచర్య జరిగిన వెంటనే రాష్ట్రంలో ప్రజాప్రభుత్వం స్థాపించిన తెలుగు ప్రాథమిక పాఠశాలలకు తెలుగు బోధించు ఉపాధ్యాయుల కొరత లేకుండపోయింది. తరువాత విశారద పరీక్ష కూడ ప్రభుత్వామోదము పొందింది. ఒక మాధ్యమిక పరీక్ష తప్ప ఈనాటికీ ఈ పరీక్షలు సంవత్సరానికి రెండు పర్యాయాలు ఫిబ్రవరి, సెప్టెంబర్‌లలో నిర్వహింపబడుతున్నాయి. ప్రతి సంవత్సరం ఎనిమిదివేల నుంచి పదివేల దాకా అభ్యర్థులు ఈ పరీక్షలు రాస్తున్నారు. నిజంగా అక్షరాస్యతా పథకానికి, వయోజన విద్యకు, పాఠశాలల్లో చేరలేకపోయినా చదువుకోవాలనే కోరిక గల జిజ్ఞాసువులకు ఈ పరీక్షలు Distant education దృష్ట్యా ఎంతగానో ఉపకరిస్తున్నాయి.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు – హైదరాబాదు
1944 జూలై నుండి మార్చి 1994 వరకు
పరీక్షలలో పాల్గొనినవారు

క్ర. సంఖ్య	నెల	సంవత్సరం	ప్రాథమిక	మాధ్యమిక	ప్రవేశ	వి. పూర్వ	వి. ఉత్తర	మొత్తం అభ్యర్థులు
1.	జూలై	1944	92	—	57	—	—	149
2.	అక్టోబరు	1945	107	—	62	—	—	169
3.	జనవరి	1947	167	—	68	—	—	235
4.	జూలై	1949	657	1088	754	—	—	2499
5.	మార్చి	1950	1824	2640	1527	—	—	5991
6.	అక్టోబరు	1950	1603	1534	1065	—	—	4202
7.	మార్చి	1951	—	—	—	165	—	165
8.	మే	1951	1497	1505	993	—	—	3995
9.	నవంబరు	1951	631	423	440	—	—	1494
10.	మే	1952	578	386	539	101	43	1647
11.	డిసెంబరు	1952	522	355	402	—	—	1279
12.	జూన్	1953	310	170	87	87	36	892
13.	జనవరి	1954	426	213	347	—	—	986
14.	జూన్	1954	825	511	742	174	48	2300
15.	జనవరి	1956	579	416	478	—	—	1473
16.	జూన్	1955	455	286	408	176	53	1377
17.	జనవరి	1956	578	349	307	—	—	1234
18.	జూలై	1956	501	310	321	192	48	1372
19.	జనవరి	1957	379	297	251	—	—	927
20.	సెప్టెంబరు	1957	332	289	224	76	62	983

క్ర. సంఖ్య	నెల	సంవత్సరం	ప్రాథమిక	మధ్యమిక	ప్రవేశ	వి. పూర్వ	వి. ఉత్తర	మొత్తం అభ్యర్థులు
21.	జూన్	1957	202	—	149	195	20	566
22.	జనవరి	1959	221	—	102	133	66	522
23.	జూలై	1969	229	—	109	125	56	519
24	జనవరి	1960	202	—	79	150	47	478
25.	జూలై	1960	208	—	133	196	38	575
26.	జనవరి	1961	228	—	184	290	61	763
27.	జూలై	1961	307	—	186	278	107	878
28.	ఫిబ్రవరి	1962	278	—	216	403	119	1016
29.	ఆగస్టు	1962	165	—	103	191	105	564
30.	ఫిబ్రవరి	1963	369	—	199	344	190	1012
31.	ఆగస్టు	1963	143	—	342	207	132	824
32.	ఫిబ్రవరి	1964	495	—	340	296	114	1245
33.	జూలై	1964	335	—	587	466	128	1516
34.	ఫిబ్రవరి	1966	856	—	1142	1225	234	3757
35.	సెప్టెంబర్	1965	470	—	891	932	361	2654
36.	ఫిబ్రవరి	1966	532		1138	1403	466	3539
37.	జనవరి	1968	918		1289	2014	627	4849
38.	డిసెంబరు	1967	1116	—	1347	2709	747	5919
39.	డిసెంబరు	1968	852	—	889	1912	926	4579
40.	జనవరి	1970	629	—	573	1393	685	3280
41.	డిసెంబరు	1970	645	—	792	1525	574	3536
42.	జూలై	1971	164	—	183	619	527	1498
43.	జనవరి	1972	826	—	761	1468	457	3512
44.	జూలై	1972	386	—	422	1097	609	2514
45.	డిసెంబరు	1972	474	—	473	715	429	2091
46.	ఆగస్టు	1973	817	—	746	1992	875	4430
47.	ఫిబ్రవరి	1974	524	—	390	1125	454	2493
48.	ఆగస్టు	1974	710	—	462	1248	1069	3489
49.	ఫిబ్రవరి	1975	409	—	243	639	440	1721
50.	సెప్టెంబర్	1975	273	—	159	355	333	1120

క్ర. సంఖ్య	నెల	సంవత్సరం	ప్రవేశిక	మాధ్యమిక	ప్రాజ్ఞ	బి. ఏ.	ఎం. ఏ.	మొత్తం అభ్యర్థులు
51.	ఫిబ్రవరి	1976	213	—	139	268	137	757
52.	నవంబర్	1976	456	—	216	312	182	1166
53.	జూలై	1977	258	—	254	189	81	782
54.	ఫిబ్రవరి	1978	235	—	191	186	106	718
55.	సెప్టెంబర్	1978	508	—	279	128	112	1027
56.	మార్చి	1979	294	—	209	146	80	729
57.	నవంబర్	1979	497	—	155	146	72	870
58.	అక్టోబర్	1980	596	—	369	219	66	1250
59.	మార్చి	1981	344	—	228	197	93	862
60.	సెప్టెంబర్	1981	342	—	150	172	112	776
61.	జూలై	1982	452	—	321	334	103	1210
62.	ఫిబ్రవరి	1983	221	—	233	420	110	984
63.	డిసెంబరు	1983	264	—	217	341	143	965
64.	డిసెంబరు	1984	386	—	195	607	246	1434
65.	ఫిబ్రవరి	1986	579	—	194	939	286	1998
66.	ఫిబ్రవరి	1987	771	—	328	1083	354	2536
67.	నవంబర్	1987	531	—	342	1000	472	2345
68.	ఆగస్టు	1988	305	—	204	943	539	1991
69.	ఫిబ్రవరి	1989	344	—	177	894	510	1925
70.	ఆగస్టు	1989	184	—	132	707	612	1635
71.	ఫిబ్రవరి	1990	557	—	245	1208	371	2381
72.	సెప్టెంబర్	1990	315	—	154	931	682	2082
73.	ఫిబ్రవరి	1991	517	—	308	1773	658	3255
74.	సెప్టెంబర్	1991	358	—	180	1653	987	3178
75.	ఫిబ్రవరి	1992	397	—	217	2011	1144	3759
76.	సెప్టెంబర్	1992	311	—	251	2653	1057	4272
77.	ఫిబ్రవరి	1993	371	—	280	3199	1625	5475
78.	సెప్టెంబర్	1993	208	—	133	2687	1706	4734
79.	మార్చి	1994	229	—	126	2356	1692	4403
	మొత్తం		37089	10772	30334	54308	24514	158027

పండిత శిక్షణ కళాశాల

డా॥ సురవరం పుష్పలత

ఆంధ్ర సాహితీ సంస్కృతుల పరిరక్షణకై అర్ధశతాబ్దము క్రింద ఆవిర్భవించిన ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు 'ఇంతింతై వటుడింతయై' అనునట్లు పలు దశలలో ప్రతిబంధకాల నెన్నింటినో ఛేదించి ఆశయాలను సాధించి దశదిశల తన పేరు ప్రఖ్యాతులను చాటుకుంటూ భాగ్యనగరం భాగ్యంగా సాహితీపరుల సౌభాగ్యంగా నగరం నడిబొడ్డున నేడు నిలిచిందనుట అతిశయోక్తి కాదు.

సారస్వత పరిషత్తు జాతీయ భావాలచే ప్రేరితమై భిన్న సాహిత్య సిద్ధాంతాలలోని మంచిని గ్రహించి భిన్నత్వంలో ఏకత్వాన్ని సాధించేందుకు కృషి చేస్తున్న సాహిత్య సంస్థ.

ఉస్మానియా విశ్వ విద్యాలయాన్ని హిందీ విద్యాలయంగా మారకుండా పరిషత్తు చేసిన అశేషమైన కృషి ప్రశంసనీయమైనది.

ఉర్దూలో విద్యాబోధన జరుగుచున్న తరుణంలో మెట్రిక్ వరకు తెలుగు బోధనా భాషగా ప్రవేశ పెట్టుటకు ప్రారంభించిన ఉద్యమం ఫలించేవరకు పట్టువదలని సంస్థ. డిగ్రీ స్థాయివరకు తెలుగు భాషను ద్వితీయ భాషగా ప్రవేశ పెట్టుటకు కృషి చేసిన సంస్థ.

ప్రాచ్య కళాశాల నిర్వహణ, తెలుగు పండిత శిక్షణ కళాశాల నిర్వహణ, రాష్ట్రరాష్ట్రేతర ప్రాంతాలలో తెలుగు వారికి తెలుగు పరీక్షల నిర్వహణ, పుస్తక ప్రచురణ, ప్రసిద్ధ పండితులను గౌరవించుట - సత్కరించుట, సాహిత్య సమావేశాలు జరిపి మాతృభాషాభిమానము పెంచి, సారస్వతోపాసకులను ప్రోత్సహించి, కవుల గోష్ఠులను నిర్వహించి, కావ్యగానాలతో, పండిత ఉపన్యాసలహరులతో సాహిత్యాభిమానుల నోలలాడిస్తూ తెలుగు సౌరభాలను విరజిమ్ముతూ ఆంధ్రుల నలరిస్తుంది సారస్వత పరిషత్తు. తెలంగాణాలో మినుకు మినుకు మంటున్న తెలుగు భాషాదీపాన్ని దేదీవ్యమానంగా వెలిగేట్లు చేసింది పరిషత్తు. సారస్వత పరిషత్తు చేపట్టిన కార్యక్రమాలలో ఒకటి తెలుగు పండిత శిక్షణ కళాశాల. ఈనాటి ఈ పండిత శిక్షణ కళాశాల ఈ స్థితికి వచ్చుటకు కారణం శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారి కృషి అన్న విషయం అందరికి తెలిసినదే.

తెలుగు పండిత శిక్షణ కళాశాల అక్టోబరు 22వ తేది 1964 సం॥ ఆనాటి విద్యాశాఖ డైరక్టరు శ్రీ బుల్లయ్యగారి అధ్యక్షతన విద్యాశాఖ కార్యదర్శి ఎల్.ఎన్. గుప్తాగారు ప్రారంభించారు. నాటినుండి 1976 వరకు దాదాపు 16 బ్యాచ్‌లను పంపిన తరువాత కారణాంతరాలవలన ఆపివేసి, 1990 ఆగస్టునుండి తిరిగి ప్రారంభింపబడినది. దాదాపు 3125 మంది విద్యార్థులు శిక్షణ పొంది, దీనివలన ఉద్యోగార్హతలు సంపాదించుకున్నారు.

ప్రారంభములో శ్రీ యం. వేంకటేశ్వరరావు, శ్రీ మునిమాణిక్యం నరసింహారావు, శ్రీ బుర్రా వేంకటప్పయ్య, శ్రీ కె. కామేశ్వరరావు, శ్రీ టి. ఎన్. శేషాచార్యులుగార్లు ప్రధానోపాధ్యాయులుగా, శ్రీ రామమూర్తి, శ్రీ లక్ష్మీపతి, శ్రీ డి. నారాయణరావు, శ్రీ కె. ఎ. సింగచార్యులుగార్లు అధ్యాపకులుగా పని చేసిరి 1990 లో ఈ తరగతులు పునఃప్రారంభమైనపుడు శ్రీ సీతారామరావుగారు ఒక సంవత్సరము ప్రధానోపాధ్యాయులుగా ఉండిరి. తర్వాతి నుండి శ్రీ వేంకటాచార్యులు గారు ప్రధానోపాధ్యాయులుగా తరగతులను చక్కగా నిర్వహించుచున్నారు. శ్రీ జయరాములుగారు, అప్పలాచార్యులుగారు పండిత శిక్షణ కళాశాలకు పట్టుకొమ్మలాంటి అధ్యాపకులు. శ్రీ రాధాకృష్ణగారు కొంతకాలము ఇందులో పనిచేసి విరమించుకున్నారు.

పండిత శిక్షణ కళాశాలలో చేరుటకు తెలుగు ఎమ్ ఎ., బి.ఎ. తెలుగు, భాషాప్రవీణ, విద్వాన్, B.O.L, లేదా విశారద ప్రీ డిగ్రీ కోర్సులో చేసినవారు అర్హులు. ఈ పరీక్షలు Secondary Board of Examination వారే నిర్వహించుచున్నారు. ఇంతవరకు నిర్వహించిన పరీక్షలలో దాదాపు 80% నుండి 90% వరకు విద్యార్థులు ఉత్తీర్ణులయ్యారు. ఒకసారి నూటికి నూరు శాతం ఫలితాలనూ సంపాదించింది.

పండిత శిక్షణ కళాశాలలో చేరక ముందు విద్యార్థులకు తెలుగు భాషలో కొంత పరిచయము, సాహిత్యంలో కొంత పరిజ్ఞానమే తప్ప విద్యార్థుల మనస్తత్వము, వారిని ఉత్తమ పౌరులుగా తీర్చిదిద్దడములో తమ బాధ్యత మున్నగు విషయములను గూర్చి వారికి అవగాహన ఉండదు.

పండిత శిక్షణ పాఠ్యప్రణాళికలో తెలుగు భాష - సాహిత్యము, పుట్టుక సంక్షిప్తంగా పరిచయము చేయబడును. పాఠశాల నిర్వహణ - మనో విజ్ఞాన శాస్త్రము మున్నగునవి చేర్చబడినవి - మాంటిసోరి, కిండర్ గార్టన్ పద్ధతులు, ప్రకల్పన పద్ధతి, బృందబోధన పర్యవేక్షిత అధ్యయనము మున్నగునవి ఇందులో చోటు చేసుకుంటాయి.

నిజానికి బోధించడమెలాగన్న విషయము తెలియనివారికి ఈ పద్ధతులు మార్గదర్శకంగా ఉంటాయే తప్ప, వీనినే తు చ. తప్పకుండా ఆచరించాలనుకునేవారు ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన ఉపాధ్యాయులు కాలేరు. పద్ధతి ఏదయినా విషయ మొక్కటే, నేర్చుకునేవారి హృదయాలలో చెప్పాలనుకున్న భావాలు ఎలా స్థిరపడాలన్నదే వారి ధ్యేయం. దానికి తమదైన ఒక పద్ధతి అలవరచుకునేందుకు ఉపయోగపడేవి ఈ బోధనాపద్ధతులు. మాతృభాషలో విద్యా బోధన అన్న అంశము, తెలుగు పద్య, గద్య, ఉపవాచకములనెలా బోధించాలి అన్న అంశములు, తరగతి నిర్వహణ, పాఠ్యప్రణాళిక, బోధనాపద్ధతులు మొదలగునవి ఈ శిక్షణలో భాగములు ఉత్తమ ఉపాధ్యాయుని లక్షణాలు, బాధ్యతలను గూర్చి నేర్చుకుంటారు. ప్రాచీన పద్ధతులు, పాశ్చాత్య పద్ధతులలోని మంచిని గ్రహించి చెప్పే పాఠానికి, ప్రస్తుత సమాజానికి అనుగుణంగా బోధించడము నేర్చుకుంటున్నారు. తెలుగు పండిత శిక్షణ కాలంలో ఒక పత్రికను ప్రచురించడము కూడ ఈ మధ్య ప్రారంభించారు.

'ప్రయత్నం చేసి, అజ్ఞానమనే చీకటిని పోగొట్టి, విజ్ఞాన దీపాన్ని వెలిగించి, తద్వారా తన్మయత్వము పొంది, ఇతరులకు ఆనందాన్ని యిచ్చేవాడు ఉత్తమ గురువు' అని శ్రీకృష్ణుడు కుచేలునితో తమ గురువును గూర్చి చెప్పుకున్న మాటలు ప్రతి గురువుకు ఆశయం కావాలి.

ఉత్తమ గురువులను తీర్చిదిద్దే పండిత శిక్షణ కళాశాల నిర్వహిస్తున్న సారస్వత పరిషత్తు దేశానికి చేస్తున్న మహోపకారమిది.

తెలుగు భాషావ్యాప్తి :
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ప్రాచ్య కళాశాల

డా॥ ఎన్. కోటేశ్వరి

చరిత్ర కందినంతవరకూ ఆధునిక పద్ధతిలో తొలి ప్రాచ్య కళాశాల విజయనగరం మహారాజా సంస్కృత కళాశాల. దీన్ని 1860 లో స్థాపించారు. అంటే- ఆంధ్రదేశంలో ప్రాచ్య కళాశాలల చరిత్ర నూట ముప్పై మూడేళ్ళది.

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం 1917 లో ప్రారంభమయింది. కాని, తెలంగాణా ప్రాంతంలో ఈ విశ్వ విద్యాలయ పరిధిలో ప్రాచ్య కళాశాలలు ఆనాడు లేవు. తెలంగాణా ప్రాంతంలోని తొలి ప్రాచ్య కళాశాల సీతారాం బాగ్ దేవస్థానంలో 1929 లో ప్రారంభమయిన శ్రీ వేదాంతవర్ధినీ సంస్కృత కళాశాల, తరువాత 1950 లో స్థాపించబడిన వరంగల్లులోని విశ్వేశ్వర సంస్కృతాంధ్ర కళాశాల. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో ప్రాచ్య విద్య లేకపోవడం వల్ల ఈ కళాశాలలు మద్రాసు, ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయ పరీక్షలకు శిక్షణను ఇస్తూ ఉండేవి. తెలంగాణా ప్రాంతంలోని విద్యార్థులు ఈ కళాశాలల్లో చదివి మద్రాసు, ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయాలలో పరీక్షలు రాయడమో లేక ఆ ప్రాంతాలకు వెళ్ళి చదువుకోవడమో చేస్తూ ఉండేవారు.

నవాబ్ అలియావర్ జంగ్ ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయానికి వైస్ ఛాన్సలర్‌గా ఉన్న కాలంలోనే ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో ప్రాచ్య విద్యా కోర్సులను ప్రారంభించడానికి బీజావాపన జరిగినా, 1955 లో సూరి భగవంతంగారు వైస్ ఛాన్సలర్‌గా ఉన్నప్పుడు మొదట సంస్కృతంలోను, తర్వాత తెలుగు, ఉర్దూ, అరబిక్, పర్షియన్, మరాఠీ భాషలలో డిప్.ఓ.ఎల్, బి.ఓ ఎల్ డిగ్రీలను ప్రవేశపెట్టడం జరిగింది. 1967 లో ఎం.ఓ.ఎల్ కోర్సును కూడా ప్రారంభించారు. సంస్కృతం తప్ప తక్కిన భాషల్లో ఈ స్నాతకోత్తర తరగతులు నడుస్తున్నాయి.

ప్రాచ్య కళాశాలలలో భిన్న ప్రాంతాలలో వేరు వేరు పేర్లతో పరీక్షలు జరగడంవల్ల ఏర్పడుతున్న గందరగోళాన్ని తొలగించడానికి, ఆధునిక అవసరాలకు తగినట్లు ఈ కోర్సులలో మార్పులు చేయడానికి ఆంధ్ర ప్రదేశ్ విశ్వవిద్యాలయాల వైస్ ఛాన్సలర్ల సంఘం అప్పటి శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయం వైస్ ఛాన్సలర్ శ్రీ కె. సచ్చిదానందమూర్తి గారి అధ్యక్షతన ఒక ఉప సంఘాన్ని నియమించింది. ఈ సంఘం సిఫారసులకు అనుగుణంగా 1979-80 విద్యాసంవత్సరం నుండి ప్రీ డిగ్రీకోర్సు, బి.ఏ (లాంగ్వేజస్), ఎం.ఏ (లాంగ్వేజస్), అని కోర్సులకు అన్ని విశ్వవిద్యాలయాలలోనూ ఒకే పేర్లు పెట్టడం జరిగింది. ఇంగ్లీషు తప్పనిసరి విషయం అయింది, చరిత్రను కూడా అధ్యయనాంశంగా చేర్చడం జరిగింది. తక్కిన అన్ని కోర్సులకులాగానే ప్రతి సంవత్సరం, అంటే కోర్సు మొదటి సంవత్సరం పరీక్ష మొదటి సంవత్సరంలోను, రెండవ సంవత్సరం పరీక్ష రెండవ

సంవత్సరంలోనూ ప్రవేశపెట్టారు. బి.ఇడి, లా కోర్సులకు బి.ఎ (ఎల్) పట్టభద్రులకు అవకాశం కలిగింది. బి.ఏ, బి.ఎస్సి, బి.కాం పట్టభద్రులకున్న అన్ని అవకాశాలూ బి.ఏ (ఎల్) పట్టభద్రులకు కూడా లభించాయి.

1966 లో డిగ్రీ కళాశాల అధ్యాపకులతో సమానంగా ప్రాచ్య కళాశాల అధ్యాపకులకు కూడా యు.జి.సి వేతనాలు లభించాయి.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు స్థాపన తెలుగుభాషా సాహిత్యాలు ప్రచారం కోసమేనన్నది జగద్విదితమే. పరిషత్తు నిర్వహించే పరీక్షలలో ఉత్తీర్ణులయిన వారెందరో ప్రాథమిక, ఉన్నత పాఠశాలలో అధ్యాపకులుగా పని చేస్తూ ఉన్నారు. వారి అధ్యయనం కొనసాగడానికీ, శిక్షణ పొందిన పండితులుగా ఉద్యోగాలు లభించడానికి ప్రాచ్య కళాశాలను, పండిత శిక్షణ కళాశాలను స్థాపించవలసిన అవసరం కలిగింది. 27-8-1965 వ తేదీన పరిషత్తు ప్రాచ్యకళాశాలా ప్రారంభోత్సవం జరిగింది. నూకల నరోత్తమరెడ్డిగారి అధ్యక్షతలో జరిగిన సభలో అప్పటి ఆర్థికశాఖా మంత్రి డా॥ మర్రి చెన్నారెడ్డి గారు కళాశాలను ప్రారంభించారు. శ్రీదేవులపల్లి రామానుజరావుగారు కళాశాల ఆవశ్యకతను వివరించారు. ప్రసిద్ధ కవి పండితులు శ్రీ సరిపెల్ల విశ్వనాథశాస్త్రిగారు కళాశాలకు తొలి ప్రధానాచార్యులు. ఆరంభంలో ఆచార్యులు దివాకర్ల వేంకటావధానిగారు, బిరుదురాజు రామరాజుగారు, పల్లా దుర్గయ్యగారు, సి. నారాయణరెడ్డిగారు, పి. యశోదారెడ్డిగారు, పాటిబండ మాధవశర్మగారు, శ్రీరామశర్మగారు, కప్పగంతుల లక్ష్మణ శాస్త్రిగారు, కేశవపంతుల నరసింహశాస్త్రిగారు, పెరవలి లింగయ్యశాస్త్రిగారు ఎటువంటి ప్రతిఫలమూ లేకుండానే అధ్యాపకత్వం నిర్వహించారు. కళాశాల ఉన్నత ప్రమాణాలకు, ప్రగతికి ఇది తొలిమెట్టు.

డా॥ కె.కె. రంగనాథాచార్యులుగారు దాదాపు రెండు దశాబ్దాలపాటు ప్రధానాచార్యులుగా కళాశాల అభివృద్ధికి బాట వేశారు. శ్రీ సర్వా వేంకట శేషయ్యగారు, దర్భా వేంకటకృష్ణమూర్తిగారు, ముదిగొండ శివ ప్రసాద్‌గారు, జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారు, రవ్వా శ్రీహరిగారు, శలాక రఘునాథశర్మగారు, హరిహరనాథ్‌గారు, శౌరయ్యగారు, కృష్ణగారు కొంతకాలంపాటు అధ్యాపకులుగా పనిచేశారు. పరాయితం కృష్ణమూర్తిగారు 1984 లో రిటైర్ అయి, ఆ తర్వాత దివంగతులైనారు. హిందీ లెక్చరరుగా పనిచేసిన ఏ. గోపాలరావుగారు తమ పదవికి రాజీనామా చేసి, ఆ తర్వాత కొంతకాలానికి దివంగతులయ్యారు.

డా॥ కె. ఎ. సింగరాచార్యులుగారు 1991 లో రిటైరయ్యారు.

ప్రస్తుతం డా॥ నాయని కోటేశ్వరిగారు ప్రధానాచార్యులుగా; డా॥ కె. వి. సుందరాచార్యులుగారు, శ్రీ యం. నరహరిగారు, డా॥ డి. చంద్రశేఖరరెడ్డిగారు, డా॥ పి. వి. చలపతిరావుగారు తెలుగు అధ్యాపకులుగా; శ్రీ కె. చక్రపాణిగారు ఆంగ్లాధ్యాపకులుగా; బి. జితేందర్ రెడ్డిగారు చరిత్రాధ్యాపకులుగా పని చేస్తున్నారు. డా॥ డి. వి. ఎస్. ఆర్. మూర్తిగారు, శ్రీమతి జి. దుర్గావతిగారు డెప్యుటేషన్ మీద అధ్యాపకులుగా పని చేస్తున్నారు. శ్రీ పి. లక్ష్మీనారాయణగారు ఆఫీసు సూపరింటెండెంటుగా, ఆర్. నారాయణరావు లైబ్రరీ అటెండరుగా, యం. నారాయణ అటెండరుగా, కె. లక్ష్మయ్య వాచ్‌మెన్‌గా పని చేస్తున్నారు.

కళాశాల స్థాపించి ఇరవయ్యేనిమిది సంవత్సరాలు గడిచాయి. మూడేళ్ళకింద జరుపుకోవలసిన రజతోత్సవ కార్యక్రమాలు వివిధ కారణాలవల్ల వాయిదా పడ్డాయి. ఈ సంవత్సరం ఫిబ్రవరిలో రజతోత్సవాలు

జరుపుకుంటున్నాం. ఈ రజతోత్సవాల సందర్భంగా ఫిబ్రవరిలో "తెలుగు సాహిత్యం - చారిత్రక నేపథ్యం" అన్న శీర్షికన రెండు రోజుల సదస్సు నిర్వహిస్తున్నాం.

గత పాతిక సంవత్సరాలలో ప్రాచ్య కళాశాల అనేక కార్యక్రమాలను నిర్వహించింది. కళాశాల విద్యార్థులు అంతర్కళాశాలల పోటీలలో అనేక బహుమతులను గెల్చుకున్నారు. ప్రముఖ సాహితీవేత్తలను ఎందరినో పిలిపించి ఉపన్యాసాలు ఇప్పించింది. అంతర్కళాశాలల సాహిత్య పోటీలను నిర్వహించింది.

1968 - 69 విద్యాసంవత్సరంలో ప్రాచ్య కళాశాల తొలి వార్షిక సంచిక 'నెలవంక'ను ఇంగ్లీషు, తెలుగు, సంస్కృతం, హిందీ నాలుగు భాషలలో వెలువరించింది. ఇంతవరకు ఇరవై సంచికలు వెలువడ్డాయి. ఈ సంచికలలో ప్రముఖుల ముఖాముఖీలతోపాటు ఆయా సంవత్సరాలలో ఆంధ్రదేశంలోనూ, భారతదేశంలోనూ, ప్రపంచంలోనూ సాహిత్య లోకంలో జరిగిన ప్రముఖ సంఘటనల వివరాలున్నాయి. ఆయా సంవత్సరాలలో సాహిత్య అకాడమీ, జ్ఞానపీఠ్, నోబెల్ బహుమతులు పొందిన రచయితల గురించి, వివిధ రచయితల శతజయంతుల గురించీ అనేక వివరాలు పొందుపరచబడ్డాయి. ప్రతి సంవత్సరమూ మొక్కుబడిగా తీసే సంచికగా కాక ఒక విలువైన సాహిత్య సంచికగా 'నెలవంక'ను తీర్చిదిద్దే ప్రయత్నం చేశాం. సమకాలీన సాహిత్య ప్రతిబింబంగానూ, సాహిత్య సంఘటనలకు ప్రతిఫలంగానూ తీసుకొనివచ్చే ప్రయత్నం చేశాం. 1981 - 82 సంచికను పోతన మహాకవి పంచశత జయంతి సందర్భంగా ఆ మహాకవికి అంకితం చేశాం. 1982 - 83 సంచికను చెరబండ రాజుకు 1983 - 84 సంచికను మహాకవి శ్రీశ్రీకి అంకితం చేశాం.

ఈ సంవత్సరం వెలువడే 'నెలవంక' రజతోత్సవ సంచికను కళాశాల ప్రారంభం నుండి గత సంవత్సరం జూన్ 8 న తుదిశ్వాస విడిచేంతవరకు కళాశాల పాలక సంఘ అధ్యక్షులుగా ఉండి వెన్నెముకగా నిలిచిన కీ.శే. దేవులపల్లి రామానుజరావుగారికి అంకితం చేయాలని నిశ్చయించాం

ఇంతవరకు ఈ కళాశాలలో నాలుగు వేలమంది దాకా విద్యార్థులు చదువుకున్నారు. వీరిలో చాలా మంది ఆంధ్రదేశం నలుమూలలా పలు పాఠశాలలలో, కళాశాలలలో, విశ్వవిద్యాలయాలలో అధ్యాపకత్వాన్ని నిర్వహిస్తున్నారు. ప్రస్తుతం కళాశాల అధ్యాపకులంతా డాక్టరేటు పట్టాలను పొంది, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ పరిశోధక విద్యార్థులకు మార్గదర్శకత్వం వహిస్తున్నారు. పరిశోధనాత్మకమైన వ్యాసాలను, గ్రంథాలను అందిస్తున్నారు.

పాఠశాలలకు, కళాశాలలకు, విశ్వవిద్యాలయాలకు తెలుగు భాషా సాహిత్య బోధకులను అందించడం ద్వారా, సాహిత్య సభలు నిర్వహించడం ద్వారా, విద్యార్థులలో తెలుగు భాషా సాహిత్యాలపట్ల అభిమానాన్ని పెంచడం ద్వారా, ఉత్తమ సాహిత్య వార్షిక సంచికను వెలువరించడం ద్వారా తెలుగు భాషా వ్యాప్తికి ప్రాచ్య కళాశాల తన వంతు సహకారాన్నందిస్తున్నది.

అభినందన కవితలు

అజాత శత్రువు

—ఆచార్య పేర్వారం జగన్నాథం

ఆత డజాతశత్రువు
ఆయన తెలంగాణ
ప్రజాసంస్కృతికి
వన్నె చేకూర్చిన మహామనీషి
ఆయన మహేంద్ర
ప్రజావాణిని నిలబెట్టిన ధన్యజీవి
ఆయన ఈ మట్టిని తట్టి
సాహితీమూర్తులను నిర్మించిన మహాశిల్పి
ఆయన మా దేవులపల్లి
రామానుజరాయుడు
ఆయనకు ఇవే నా
అక్షరాంజలులు.

శ్రీ రామానుజరావు

—డా॥ జె. బాపురెడ్డి

తెలుగు తల్లి దరహాసాన్ని
తెలుగు భాష తీయందనాన్ని
తెలుగు సాహిత్య సౌరభాలను
తెలుగు బిడ్డ ఆవేశాన్ని
తెలుగు గడ్డ అభిమానాన్ని
రంగరించి రచించిన వర్ణచిత్రం
రామానుజరావు—
రామానుజరావంటే
దేవులపల్లి రామానుజరావే
ఉపమానాలకు చిక్కని
అనుపమాన వ్యక్తి ఆయన
చెలిమికి తప్ప, బలిమికి శక్యం కాని శక్తి ఆయన.
తెలుగు చొక్కా, తెలుగు పంచె ధరించి
తెలుగు రిక్షాలో పయనించిన ఆయన జీవితం
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషద్వాణికే అంకితం.
ఛలోక్తులు రువ్వుతూ
గుండెనిండా నవ్వుతూ
వేష భాషా విభేదాలు మాపే
వేదాంతి ఆయన
విద్వేషం లేని మహావేశం ఆయన.
యౌవనం తప్ప
వృద్ధాప్యాన్ని స్పృశించని దేహం ఆయనది
ఒక వాడా, వీథి, వీడు వంటి
విలాసం లేని గేహం ఆయనది

పద్యం వ్రాసినా, ఉపన్యాసం చేసినా
వ్యాసం వ్రాసినా, పరిశోధన చేసినా
మొక్కవోని వాక్కు అతనిది
షష్ఠిపూర్తులకు, సహస్ర పూర్ణిమలకు
స్వర్ణోత్సవ వజ్రోత్సవాలకు
అతీతమైన
మృత్యుంజయ హాసం అతనిది.
నిత్య సత్య నిరాడంబర వేషం అతనిది
శిథిలం కాని శిశిరంలేని జీవితం అతనిది
బాపురే! అతడు
ఆత్మీయతకు ప్రతిరూపం
ఆంధ్ర సారస్వత సౌధంలో అక్షర దీపం.

—: 0 :—

సువర్ణ కళాసమర్చన

—శ్రీ వేముగంటి నరసింహాచార్యులు

సీ॥ పరవాఙ్మయంపు సుందరి పచరించు
    విలాసములకు వన్నెవాసి తరిగి
అన్యభాషా యోష విన్యాసవికస
    శ్రీరేఖ తిలకించి చిన్నవోయి
ఇతర భాషా పండితేంద్రులు చూపు
    అనాదరణమునకు అదవదపడి
తన రూపు సోయగమ్మును గని సంతోష
    పడువారు లేమికి పల్లటిల్లి

గీ॥ స్రుక్కి చిక్కి, నితాంతము శోభ సురిగి
వెలవెలంబోవు తెలుగు వల్కుల వెలంది
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషదాదరమున
నూత్నవిభవవికాసము నూలుకొనియె.

క॥ రామానుజ పరిపోషిత
ధామంబై, సాహితీలతామధుమాసా
రామంబై స్వక్రమర
క్షామహ సారస్వత పరిషత్తు చెలంగెన్.

ఉ॥ మేలిమిగ్రంథరాశిని
    సమీకరణం బొనరించి కూర్చు గ్రం
థాలయ, మాంధ్రశిక్షణ
    కళాలయమున్, సువిశాలమౌ సభా
శాలయు, ప్రాచ్యవిద్య లని
    శమ్మును బోధమొనర్చు సత్కళా
శాలయు గల్గియున్న పరి
    షత్తుకు స్వర్ణకళా సమర్చనల్.

క॥ నారాయణ శ్రీహరి శివ
ధీరశిరోమణి నితాంతదీక్షాగరిమన్
సారస్వత పరిషత్ సం
భారమునకు సంఘటిల్లె స్వర్ణోత్సవముల్.

క॥ మంగళకరముగ కరముగ
బంగరు పండుగ వహించు పరిషత్తునకున్
రంగుగ మేలిమికై తల
చెంగలువలు దోయిలంతు చెలిమి కలిమిమై.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు స్వర్ణోత్సవాల ఆహ్వాన సంఘం

అధ్యక్షులు :

శ్రీ పి. వి. రాజేశ్వరరావు

ప్రధాన కార్యదర్శి, ఆం. ప్ర. కాంగ్రెసు కమిటి

ఉపాధ్యక్షులు :

ఆచార్య యం. మల్లారెడ్డి

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ ఉపాధ్యక్షులు

శ్రీ మాగుంట సుబ్బరామిరెడ్డి, ఎం.పి.

శ్రీ యం. బి. రాజు

పారిశ్రామిక వేత్త

డా॥ జె. బాపురెడ్డి, ఐ.ఎ.యస్.

కార్యదర్శి :

ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

సహాయకార్యదర్శి :

శ్రీ పి. మురళీధరరావు, ఐ.ఎ.యస్.

కోశాధికారి :

శ్రీ వి. వి. మాణిక్యాలరావు, ఐ.ఎ.యస్.

సభ్యులు :

శ్రీ కోదాటి నారాయణరావు

శ్రీ బి.యన్. రెడ్డి - వాస్తుశిల్పి

శ్రీమతి సులోచన నరోత్తమరెడ్డి

శ్రీ యస్. యన్. రెడ్డి

శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీదేవి

డా॥ టి. వి. నారాయణ

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ట్రస్టు

ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి - అధ్యక్షులు
ఆచార్య ఎల్లూరి శివారెడ్డి - కార్యదర్శి
ఆచార్య బి. రామరాజు - సభ్యులు
శ్రీ మంత్రి రామారావు - సభ్యులు
ఆచార్య రవ్వా శ్రీహరి - సభ్యులు

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు కార్యవర్గం

ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి - అధ్యక్షులు
శ్రీ గడియారం రామకృష్ణశర్మ - ఉపాధ్యక్షులు
ఆచార్య పేర్వారం జగన్నాథం - ఉపాధ్యక్షులు
ఆచార్య రవ్వా శ్రీహరి - కార్యదర్శి
ఆచార్య ఎల్లూరి శివారెడ్డి - పరీక్షా కార్యదర్శి
శ్రీ మంత్రి రామారావు - కోశాధికారి
శ్రీ పాండురంగయ్య - సహాయ కార్యదర్శి

సభ్యులు

ఆచార్య బి. రామరాజు
డా॥ ఎన్. కోటేశ్వరి
ఆచార్య కె.కె. రంగనాథాచార్యులు
డా॥ రావి భారతి
ఆచార్య యస్.వి. రామారావు
ఆచార్య యం. కులశేఖరరావు
డా॥ యస్. పుష్పలత
శ్రీ వేముగంటి నరసింహాచార్యులు
డా॥ యం. చెన్నప్ప
శ్రీ యం. సత్యనారాయణ

విషయసూచిక

తృతీయభాగం :

చతుర్థభాగం :

పంచమభాగం :

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

స్వర్ణోత్సవ సంచిక

ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి గారు
అధ్యక్షులు
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ట్రస్టు
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

స్వర్ణోత్సవ సంచిక

(ప్రథమ భాగం)

ఆంధ్రసారస్వతపరిషత్తు–నాడు నేడు

—శ్రీ కోదాటి నారాయణరావు

ఏ ఉద్యమానికైనా ప్రారంభంలో ఏదో ఒక అవమానం జరగడం సాధారణం. ఆంధ్రోద్యమానికి ఒక మహాసభలో జరిగిన అవమానమే నాంది పలికిందనే సంగతి మనకందరికి తెలిసిందే. అట్లే ఆంధ్ర సారస్వతోద్యమానికి కూడా ఒక చిన్నపాటి చిత్రమైన సన్నివేశం జరిగింది. 1940యో 41టో సరిగ్గా జ్ఞాపకంలేదు కాని, నిజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రమహాసభ 8 వ సమావేశం నల్లగొండ జిల్లాలోని చిలుకూరు అనే గ్రామంలో జరిగింది. దానికి కీ॥శే॥ రావి నారాయణ రెడ్డిగారు అధ్యక్షత వహించారు. అప్పటికి వారు తమను తాము కమ్యూనిష్టుగా ప్రకటించుకోలేదు. కాని కమ్యూనిష్టుపార్టీ ఏర్పడి రహస్యంగా పనిచేస్తున్నది. ఆ మహాసభ విషయ నిర్ణయ సభలో ఈ రచయిత కూడా ఒక సభ్యుడు.

ఆ సభకు పూర్వపు సంవత్సరంలో కీ॥శే॥ వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు, పానుగంటి లక్ష్మీ నరసింహరావుగారు, కూచి నరసింహం పంతులుగారు మొదలయిన ఉద్దండులగు పండితులు అనేకమంది స్వర్గస్థులయినారు. మహాసభలో అంగీకరించడానికి పెట్టిన సంతాప తీర్మానాల పేర్లలో ఈ పండితుల పేర్లను కూడా చేర్చవలసిదని నేను ప్రతిపాదించాను. దీనికి ఆంధ్రోద్యమ నాయకులయిన పెద్దలు స్వర్గీయులయిన పండితులు తెలంగాణావారు కాదనే నెపంతో ప్రతిపాదన పెట్టి వ్యతిరేకించారు. వారిని ఒప్పించడానికి అనేక విధాలుగా ప్రయత్నించారు. కాని, లాభం లేకపోయింది. చివరకు గత ఆంధ్ర మహాసభలో ఒకదానిలో మౌలానా మహమ్మదలీగారి మరణానికి సంతాపాన్ని ప్రకటించిన విషయాన్ని కూడా వారి గుర్తింపుకు తీసుకువచ్చారు. దానికి ఆయన జాతీయ నాయకుడని పెద్దలు సమాధానాలు చెప్పారు. మొత్తం మీద నా ప్రతిపాదన వీగిపోయింది.

మహాసభలో చర్చకు తేవడానికి నోటీసు ఇచ్చి చర్చకు పెట్టాను. ఈ ప్రతిపాదనను కాళోజీ, ఈ రచయిత, కొమరగిరి, నారాయణరావులు బలపరుస్తూ ఉపన్యాసించారు. అప్పటి నుండే నారాయణత్రయము అనే పదం వాడుకలోనికి వచ్చినది. ఎంతో చర్చ జరిగిన తర్వాత పెద్దలంతా అతిప్రయత్నం మీద ఈ సవరణను నిరాకరింపచేశారు. దాని తర్వాత ప్రజలలో సాహిత్యాభిలాష కలుగజేయవలెనని నిశ్చయించుకుని కీ॥ శే॥ నందూరి వేంకటకృష్ణమాచార్యుల గారితో సమావేశం జరిపాము. మిత్రులు అళ్వారుస్వామి దీనికై ఒక పార్టీ నెలకొల్పాలన్నారు. అందువల్ల సమస్య పరిష్కారం కంటే పార్టీ కక్షలే ప్రాధాన్యతకొస్తాయని నేను చెప్పాను. దానికి బదులుగా దేశాలలో సాహిత్యాభిమానం కలుగచేసే వాతావరణాన్ని సృష్టించాలని అన్నాను. దీనితో అంతా ఏకీభవించారు. అప్పుడు నేను ఖమ్మంలో ఉంటున్నాను. విజ్ఞాననికేతనం అనే గ్రంథాలయాన్ని కొందరు మిత్రులంస్థాపించాము. దాని వార్షికోత్సవాలు ఎంతో వైభవంగా మూడు రోజులు జరిగాయి.

వరంగల్లు, నల్లగొండ జిల్లాలనుండి అనేకమంది కార్యకర్తలు వచ్చారు. ఆ వార్షికోత్సవంలో ఒక ద్విముఖ కార్యక్రమం ఏర్పాటు చేయవలెనని తీర్మానించుకున్నాము. సాధారణంగా సాహిత్యాభిలాష కలుగచేయడం ఒకటి - తెలంగాణా, బ్రిటిష్ ఆంధ్ర అనే భేదం సమసిపోవడానికి ఉభయ ప్రాంతాల నాయకులను ఒక వేదికపై సమావేశపరచడం రెండవది.

ఈ కార్యక్రమాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుని హైదరాబాదుకు వచ్చాను. మిత్రుడు కీ॥శే॥ భాస్కరభట్ల కృష్ణారావుతో ఆలోచించాను. అప్పటికి కీ॥శే॥ లోకనంది శంకర నారాయణగారు సెంట్రల్ బ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియాలో ఉద్యోగం చేస్తూ హైద్రాబాద్‌లోనే ఉన్నారు. వారితో ఆలోచించవలెనని కృష్ణారావు సలహా ఇవ్వగా వారి వద్దకు వెళ్ళాము. వారితో రాత్రంతా చర్చించాము. కార్యక్రమాన్ని సిద్ధపరచుకున్నాము. ఆ ప్రకారమే ఖమ్మంలోని విజ్ఞాన నికేతన వార్షికోత్సవంలో 'సాహితీగోష్ఠి' అనే కార్యక్రమాన్ని ఏర్పరిచాము. లోకనంది శంకరనారాయణరావుగారు అధ్యక్షత వహించారు. అనుకున్న ప్రకారం ఉభయ ప్రాంతాల సాహితీవేత్తలను ఒక వేదికపైకి తెచ్చాము. కార్యక్రమం ఎంతో వైభవంగా, జయప్రదంగా ముగిసింది.

9వ ఆంధ్ర మహాసభ వరంగల్లు సమీపంలో గల ధర్మవరంలో జరిగింది. ఆ మహాసభలో కమ్యూనిష్టు పార్టీ బహిరంగం బయటపడడమే కాకుండా ప్రజా యుద్ధ నినాదాన్ని దానికి అనుగుణ్యంగా కార్యక్రమాన్ని మహాసభలో ప్రవేశపెట్టారు.

రాజ్యాంగ సంస్కరణలను బహిష్కరించవలెనని అప్పటివరకు ఆంధ్ర మహాసభ తీర్మానిస్తూ వచ్చింది. దీనికి మందుముల నర్సింగరావు గారు, వారివర్గం వ్యతిరేకించేవారు. వారిని మితవాదులనీ, రాజ్యాంగ సంస్కరణలను బహిష్కరించాలని అనే వారిని అతివాదులనీ అనేవారు. ప్రభుత్వంపట్ల మితవాదుల వైఖరి 'Responsive cooperation' అని అనేవారు - అతివాదుల వైఖరిని 'Non.Cooperation' అనేవారు. రాజ్యాంగ సంస్కరణల పట్ల వైఖరి దీని ననుసరించే ఉండేది. ధర్మవరం మహాసభలో వ్యతిరేకంగా మితవాదులు, కమ్యూనిష్టులు Responsive Cooperation పద్ధతి నవలంబించారు. వారి అభిప్రాయానికి అనుగుణ్యంగా రాజ్యాంగ సవరణల గురించి తీర్మానం ఆమోదించబడ్డది. రాజ్యాంగ సంస్కరణలు బహిష్కరించవలెననే వర్గం కొద్ది సంఖ్యలో ఉన్నప్పటికి జాతీయవాదానికి అనుగుణ్యమైన పద్ధతిని ప్రచారం చేయవలెనని నిర్ణయానికి వచ్చారు. మందుముల రామచంద్రరావు గారి నాయకత్వంలో ఆంధ్ర జాతీయపక్షం ఏర్పడింది. ఆంధ్రోద్యమం పట్ల మేము అవలంబిస్తున్న వైఖరిని ఆంధ్ర జాతీయపక్షం ఆమోదించింది.

అనతి కాలంలోనే అనేకమంది యువ కార్యకర్తలు ఆంధ్ర జాతీయ పక్షంలో చేరారు. వరంగల్లు పట్టణంలోనూ, పరిసరాలలోని కార్యకర్తలు అనేకమంది శ్రీ M. S. రాజలింగంగారి నాయకత్వంలో ఆంధ్ర జాతీయ పక్షంలో చేరారు. కార్యకర్తలు, పండితులు అనేకులు గ్రంథాలయాలు నిర్వహించేవారు. ప్రతి గ్రంథాలయానికి వార్షికోత్సవం జరుపవలెనని, ఆ వార్షికోత్సవాల్లో కనీసం ఒక రోజయినా సాహిత్యగోష్ఠికి ప్రత్యేకించవలెనని, నిజాం రాష్ట్ర, ఆంధ్ర, బ్రిటిష్ ఆంధ్ర తేడా సమసిపోవడానికి ఉభయ ప్రాంతాల నాయకులను ఒక వేదికపైకి తీసుకరావలెనని నిర్ణయించుకున్నాము.

ఆ ప్రకారమే అనేక గ్రంథాలయాలు ఆచరించినవి. కీ॥శే॥ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తి, మారేపల్లి రామచంద్ర శాస్త్రి, అయ్యంకి వేంకట రమణయ్య, గాడిచర్ల

హరిసర్వోత్తమరావు గార్ల వంటి మహామహులను ఆహ్వానించడం జరిగింది. అధ్యక్షులుగా లోకనంది శంకరనారాయణగారు సాధారణంగా అధ్యక్షతవహించే వారు. 2, 3 సంవత్సరాల తర్వాత దేశంలో సాహితీ పరమైన వాతావరణం బలపడ్డది. ప్రాంతీయ భేదాలు సన్నగిల్లినవి. దీనితర్వాత ఒక వ్యవస్థ ఇందుకు ఏర్పడవలెనని లోకనంది శంకరనారాయణరావుగారు నిర్ణయించారు. ఎంతో చర్చించిన తర్వాత "నిజాం రాష్ట్ర ఆంధ్ర సారస్వత పరిషతు" అనే పేరుతో ఒక సంస్థను ప్రారంభించవలెనని నిర్ణయించారు.

పదవ ఆంధ్ర మహాసభ సమయంలోనే అని జ్ఞాపకం - ఒకనాడు రెడ్డి హాస్టల్ గ్రంథాలయంలో ఒక సమావేశం జరిపి, ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తును స్థాపించాము. ఆ రోజులలో ఆంధ్ర జాతీయ పక్షానికి, కమ్యూనిష్టు పార్టీకి ఆంధ్ర మహాసభలో తీవ్రమైన పోటీ ఉండేది. అనవసరమైన ఈ పోటీని నివారించే టందుకు రాజకీయాలలో ప్రధాన పాత్ర వహించే కార్య కర్తలను పరిషత్తు పదవులలో ఉంచరాదని నిర్ణయించుకున్నాము. కార్యనిర్వాహణ జరిపించడానికి జాతీయపక్షం పూనుకున్నప్పటికీ. పక్షంలో ప్రధాన భూమికను వహించే కార్యకర్తలు పదవులలో ఉండ రాదని తీర్మానించుకున్నాము. ఇందువల్ల ఈ సంస్థకు కీ॥శే॥ లోకనంది శంకరనారాయణరావు గారిని అధ్య క్షులుగానూ, భాస్కరభట్ల క్రష్ణారావుగారిని, శ్రీ బూర్గుల రంగనాథరావుగారిని కార్యదర్శులుగా ఎన్ను కున్నాము. ఈ విధంగా ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ఏర్పడింది.

దక్షిణ భారత హిందీ ప్రచార సభ మోస్తరు గానే ఈ సారస్వత పరిషత్తు పరీక్షలు నిర్వహింప చేయాలని తీర్మానించుకుంది. దానికి ఒక ప్రణాళికను తయారుచేసుకుని ఆ ప్రకారం కార్యకర్తలను పరీక్ష లకై సిద్ధపరచేవారు. ఈ కార్యక్రమంలో వరంగల్లు రాజలింగంగారు, ఆయన సహచరులు ప్రధానభూమిక వహించారు. ఈ సందర్భంలో వరంగల్లులో సారస్వత పరిషత్తు సభ జరపడం, దానినిగూర్చి కన్ను ఎర్ర అయ్యి, ముస్లిం మతపిచ్చి తలకెక్కిన వ్యక్తులు మొగులయ్య అనే వ్యక్తిని హత్య చేయడం జరిగింది.

ఈ కార్యక్రమం విజయవంతంగా జరిగే రోజులలోనే బూర్గుల రంగనాథరావు గారు ప్రభుత్వో ద్యోగంలో చేరిపోవడం, కృష్ణారావుగారు కూడా ఉద్యోగంలో చేరడం జరిగింది. అందువలన వారు కార్యదర్శుల పదవులు వదలకున్నారు. వారి స్థానంలో కీ.శే. బిదురు వెంకటశేషయ్య గారిని కార్యదర్శిగా ఎన్నుకుని వారిని అందుకై ఒప్పించాము. వారు కార్యదర్శిగా ఉన్న కాలంలో పరీక్షల కార్యక్రమం చాలా వ్యాప్తి నొందింది. కీ. శే. లోకనంది శంకర నారాయణగారు ఉద్యోగరీత్యా హైద్రాబాదు వదిలి వెళ్ళవలసి వచ్చింది. ఆ స్థానంలో అధ్యక్ష పదవికి కీ.శే. సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారిని ఎన్నుకుని, వారిని అందుకై అంగీకరింపచేశాము.

ఇదిలా జరుగుతుండగానే రాజకీయోద్యమం తీవ్రతరం అయినది. కార్యకర్తలు కారాగారాలలోనూ, రహస్య జీవనంలోనూ ఉద్యమానికి పూనుకున్నారు. మర్యాదస్తులయిన వారెవ్వరూ రాష్ట్రంలో ముఖ్యంగా పట్టణప్రాంతాలలో ఉండదగిన పరిస్థితులు లేకుండా పోయినవి. బిదురు వెంకటశేషయ్యగారుకూడా హైద్రా బాద్ వదిలివెళ్ళారు. ప్రతాపరెడ్డిగారు కూడా హైద్రా నుదుబావదిలి వెళ్ళారు. పోలీసు యాక్షన్ తర్వాత కూడా రాజకీయోద్యమ తీవ్రత కొంతకాలం సాగింది. వేంకటశేషయ్యగారు హైద్రాబాదుకు వెంటనే రాలేదు. సారస్వత పరిషత్తు కార్యక్రమాలు స్తంభించినవి. ఈ దశలో కీ॥శే॥ మాడపాటి హనుమంతురావుగారి సలహా ననుసరించి కీ॥ శే॥ దేవులపల్లి రామానుజరావు, పులిజాల హనుమంతరావుగార్లు పరిషత్తు నిర్వాహణకు

పూనుకున్నారు. ఇల్లెందుల రామచంద్రరావుగారిని అధ్యక్షులుగా ఎన్నుకుని పని ప్రారంభించారు. వారు తమ యావత్కాలాన్ని పరిషత్తు నిర్వహణకు వెచ్చిస్తున్న సమయంలో రాజకీయాలలో నిమగ్నులమైన మేము జోక్యం కలిగించుకోరాదని తీర్మానించుకున్నాము. పోలీసుచర్య తర్వాత బీదర్‌లో ప్రజ్వరిల్లిన భాషాభిమానం కారణంగా అనేక మంది యువకులు పరీక్షలకు కూచోసాగారు. పరిషత్తు అనేక విధాలుగా వృద్ధి పొందసాగింది. మంచిర్యాలలోనని జ్ఞాపకం-ఒక మహాసభ జరిగింది. అన్నిటికన్న మించి ఆలంపురంలో కీ॥ శే॥ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణగారి సమక్షంలో జరిగిన మహాసభ ఎంతో వైభవంగా జరిగింది.

పరీక్షలకుతోడు ఉపన్యాసాలు, పుస్తకప్రచురణ మొదలైన కార్యక్రమాలు పరిషత్తు చేపట్టింది. గడియారంరామకృష్ణశర్మగారిసంపాదకత్వంలో 'సుజాత' మాసపత్రిక ప్రచురణ పునరుద్ధరింపబడింది. దేవులపల్లి రామానుజరావు గారి సంపాదకత్వంలో 'శోభ' మాసపత్రిక కొంతకాలం ప్రచురణ జరిగింది. దీని కృషి వలన పరిషత్తుకు స్థలం, భవనం కూడా ఏర్పడినవి. పరిషత్తు కొంతకాలం తర్వాత రామచంద్రరావు గారి స్థానంలో కీ॥ శే॥ పర్సా వేంకటేశ్వరరామారావు అధ్యక్షులుగా ఎన్నుకున్నది.

రామచంద్రరావుగారి స్థానంలో గడియారం రామకృష్ణ శర్మగారు ఎన్నుకోబడ్డారు. కొంతకాలం నరోత్తమరెడ్డిగారు కూడా అధ్యక్ష పదవి నిర్వహించారు. తర్వాతి కాలంలో ఎవరు అధ్యక్షులయినా, ఎవరు కార్యదర్శి అయినా కార్యభారం రామానుజరావు గారే నిర్వహించేవారు. వారి దివంగతులవడానికి పూర్వం వారే అధ్యక్షులుగా ఉన్నారు. అధ్యక్షులయినా కార్యదర్శులయినా యావత్తు కార్యభారం రామానుజ రావుగారే నిర్వహించేవారు. ఈ విధంగా పరిత్తు కార్యకలాపాలు ఎంతో విస్తృతి చెందాయి.

ఈనాడు నిజాం రాష్ట్ర ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తుగాదు అదెన్నడో మారి-ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తుగా రూపాంతరం చెందింది. రాష్ట్రం కూడా విశాలాంధ్ర స్వరూపం ధరించింది. ఈనాడు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు రాష్ట్రంలో గల సాహితీ సంస్థలలో తలమానికంగా ఉన్నదని చెప్పవచ్చును. చివరకు ఒక సూచన చేసి ముగిస్తాను. రాష్ట్రంలో గల సాహిత్య సంస్థలు అనుబంధించుకుని ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ఒక సమాఖ్యగా ఏర్పడితే సాహిత్యోద్యమం ఒక పద్ధతి ప్రకారం అభివృద్ధి చెందుతుందని ఇంకా అనేక నూతన ప్రక్రియలు అవలంబించే అవకాశం లభించగలదని ఆశిస్తున్నాను. ఈనాడు పరిషత్తు నిర్వహణకు పూనుకున్న మిత్రులు శ్రీ సి. నారాయణరెడ్డిగారు ఈ పని నిర్వర్తించడానికి సమర్థులు కూడా. ఈ నా ఊహ కార్యరూపం ధరిస్తే నావంటి అనేక మంది సాహిత్యాభిమానులు సంతోషిస్తారు.

ఓ పరిషన్మణీ! కవితలూరు రసాంచిత సాహితీధునీ !
నూపురనాద మేదుర మనోహర దివ్యకళా తపస్వినీ !
దీపమపీవు నా హృదయ దేహళిపైన ప్రభాప్రదాయినీ !
నీ పదపంకజాతముల నీడలు నా యపరంజి మేడలే !

—కీ. శే. దాశరథి

"హైదరాబాదు రాజ్యంలోని తెలుగు పత్రికలు"

—శ్రీ రాపోలు ఆనందభాస్కర్

తెలుగులో భారీ పత్రికల కేంద్రంగా ప్రస్తుతం భాసిల్లుతున్న హైదరాబాదులో 19 వ శతాబ్దం ఆఖరు వరకు అన్నీ ప్రతికూల పరిస్థితులే ఉండటంతో భావ, వార్తాప్రసారం చురుగ్గా సాగలేదు. నిజాం పాలనలోని హైదరాబాదు రాజ్యంలో తొలినాటి తెలుగు పత్రిక 'దినవర్తమాన' అని, అది 19 వ శతాబ్దం ఆఖరులో వెలువడి వుంటుందని బలమైన అనుమానాలున్నాయి. ఆ పత్రిక ప్రతులు ఈనాటికీ బయటపడలేదు. అందువల్ల పేరు "వర్తమాని" అయి ఉండొచ్చనేవాదంకూడా వుంది.

హైదరాబాదు రాజ్యంలో 1850 కి పూర్వం తెలుగులో భావ ప్రసారం తాళపత్రాల ద్వారా, మౌఖిక మార్గాల ద్వారా పిలయింది. 12 వ శతాబ్దం ఉత్తరార్థం మంచి రెండు వందల ఏళ్లు సాగిన కాకతీయుల పాలనలో వరంగల్‌లో కాగితం తయారయిందని అమీర్ ఖుస్రో అలనాటి తన యుద్ధ నివేదికలో రాసినప్పటికీ, కవులను, కళాకారులను ఆయా కాలాల్లోని పాలకులు ప్రోత్సహించిన దాఖలాలు ఉన్నప్పటికీ, భావ ప్రసారం పరిమితంగా సాగింది. పారశీ,ఉర్దూ భాషలలో రాజ్యపాలన రాతలు సాగడం, నిజాం తెలుగు విద్యా బోధనను ప్రోత్సహించకం పోవడం, నైజాం ప్రాంతాల వెలుపలి మదరాసు ప్రెసిడెన్సీలో విస్తరించిన క్రైస్తవ మిషనరీలు హైదరాబాదు రాజ్యంలోకి కనీసం "జొరబడే" వీలు కూడా లేకపోవడం వంటి ప్రతికూల పరిస్థితులు ఇందుకు కారణం.

హైదరాబాదు రాజ్యవాసులు ఇతర ప్రాంతాల వారితో అతికొద్ది సంబంధాలు సాగించడం, ఆర్థిక పురోగతికి చర్యలు కొరవడడంతో పేదరికం తాండవించడం, మొత్తం మీద సామాజికంగా, ఆర్థికంగా ఈ ప్రాంత ప్రజలు వెనుకబడి వుండటం కూడా భావ ప్రసారంలో జాప్యానికి కారణాలు. మొట్టమొదట తెలుగు ముద్రణా యంత్రాల స్థాపనకు ప్రోత్సహించిన వనపర్తి, గద్వాల సంస్థానాధిపతులు పురాతన, అపూర్వ గ్రంథాలను వెలువరించాలనే ప్రోత్సహిస్తూ వచ్చారు. 1950 - 75 సంవత్సరాల మధ్య ఆ రెండు సంస్థానాలు తెలుగు గ్రంథ ముద్రణకు చూపిన చొరవ హైదరాబాద్ రాజ్యంలో తెలుగులో భావప్రసారానికి బలమైన పునాది వేసింది.

క్రమంగా పునాది పడిందిగాని, వ్యాప్తికి అవసరమైన మార్గాల కొరత కొనసాగింది. 1926 నాటి లెక్కల ప్రకారం 22 వేల గ్రామాలున్న హైదరాబాదు రాజ్యంలో 2 వందల తపాల కార్యాలయాలు కూడా లేవు. తెలుగు భాష అధ్యయనానికి నిజాం పాఠశాలల్లో అవకాశం లేనందున, ప్రైవేటుగా అభ్యసించే అవకాశమున్న సంపన్నులకు మాత్రమే తెలుగు చేరువయింది. 1948లో అప్పటి భారత హోం మంత్రి సర్దార్ వల్లభాయి పటేల్ చొరవతో జరిగిన పోలీసు చర్య వరకు ఈ పరిస్థితి కొనసాగింది. రవాణా, తపాలా సౌకర్యాలు లేక, ఉచితంగా విద్య నభ్యసించే వీలులేక, నూటికి తొంభై శాతం ప్రజానీకం పేదరికం

అనుభవిస్తున్న దశలో హైదరాబాద్ రాజ్యంలో సామాజిక చైతన్యం, తెలుగులో భావప్రసారం అతికష్టం మీద పట్టు సంపాదించాయి.

క్రమంగా వేళ్ళూనిన భావ ప్రసారం మీద మిగతా దేశంలో సాగుతున్న స్వాతంత్ర్య పోరాట ప్రభావం, స్థానిక చైతన్యవంతుల - సంఘ సంస్కర్తల ప్రభావం విస్తరించాయి. ఆ విధంగా హైదరాబాదు రాజ్యంలో పత్రికల ఆవిర్భావానికి అవసరం కలిగింది. పారశీ, ఉర్దూ భాషల్లో చైతన్య వంతులు పత్రికలను వెలువరించడంతో, నిజాం ప్రభుత్వ పాలనా తీరులను సున్నితంగా ప్రశ్నించడం మొదలెట్టడంతో 1891లోనే వాటి మీద ఆంక్షలు మొదలయ్యాయి. ఆ ఆంక్షల ప్రభావం ఉద్యమాలు జోరుగా సాగుతున్న 1926-1948 సంవత్సరాల మధ్య "గోలకొండ పత్రిక" "మీజాన్" మీద చూపాయి. చివరకు చైతన్యవంతమైన పేరు పెడితే అనుమతి లభించదనే సమస్యతో హైదరాబాద్ రాజ్య తెలుగు పత్రికారంగ వైతాళికుడు సురవరం ప్రతాపరెడ్డి తన పత్రికకు "గోలకొండ పత్రిక" అని పేరు పెట్టాల్సి వచ్చింది. సాహసంతో పత్రికలు వెలువరించిన కొందరు అప్పటి దుష్టపాలకుల కిరాతకానికి గురికాగా, మరెందరో జాతీయోద్యమానికి, హైరాబాదు రాజ్య విమోచనోద్యమానికి మార్గదర్శకులయినారు.

స్థూలంగా హైదరాబాద్ రాజ్యంలో 1850 నుంచి 1950 వరకు తెలుగు ముద్రణవ్యాప్తి, తెలుగు పత్రికల వెలువరింపు యత్నాలను ఈ వ్యాసంలో ప్రస్తావిస్తున్నాను. 1947లో దేశానికి స్వాతంత్ర్య సిద్ధి, 1948 లో పోలీసు చర్య, 1956 లో ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరణ వంటి చారిత్రక ఘట్టాలనుంచి హైదరాబాద్ తెలుగు పత్రికారంగం ఎంతో స్ఫూర్తిని పొందింది.

ప్రభావం చూపని ప్రెసిడెన్సీ చైతన్యం

తెలంగాణా పత్రికా రంగంపై మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ ప్రభావం అంతగా లేదు. తెలంగాణా ప్రాంతం హైదరాబాదు రాష్ట్రం పేర నిజాం నవాబుల పాలనలో ఉండటం వల్ల మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ ప్రభావం అంతగా పడలేదు. 1556 లోనే భారత ఉపఖండంలోని గోవాకు వచ్చిన ప్రింటింగ్ ప్రెస్ 19 వ శతాబ్దం ఆరంభం వరకు తెలంగాణా ప్రాంతానికి వచ్చిన దాఖలాలు లేవు. ఇస్లాం మతస్థులయిన నిజాం నవాబుల పాలనలోని హైదరాబాదు ప్రాంతంలో క్రైస్తవ మత ప్రచారకులు యథేచ్ఛగా తిరిగే అవకాశం లేనందువల్లే ప్రింటింగ్ ప్రెస్ ఈ ప్రాంతానికి రావడం ఆలస్యమయి ఉండొచ్చు. నాగరికతకు అండగా నిలిచే ఆ యంత్రాన్ని స్థానిక రాజుల చేతుల్లో పెట్టకుండా ఉండేందుకు బ్రిటీష్ పాలకులు జాగ్రత్తపడ్డారని "ది న్యూస్ పేపర్ ఇన్ ఇండియా" అనే పుస్తకంలో హేమేంద్ర ప్రసాద్ ఘోష్ రాశారు. 1800 వ సంవత్సరంలో నిజాం నవాబుకు, ఆంగ్లేయ పాలకులకు మధ్య ఒడంబడిక కుదిరింది. ఆ ఒడంబడిక ప్రకారం బ్రిటీష్ పాలకులు నిజాం ప్రభుత్వ రక్షణార్థం హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో కొంత సైన్యాన్ని ఉంచాల్సి ఉండింది. అదేవిధంగా రాష్ట్ర రాజధాని అయిన హైదరాబాద్‌లో బ్రిటీష్ రెసిడెంట్ ఉంటారు. బ్రిటీష్ రెసిడెంట్‌కు హైదరాబాద్ ప్రభుత్వ పాలనలో గట్టి పట్టు ఉండేది. మంత్రుల - ప్రధానమంత్రి నియామకాలలో కూడా కీలకపాత్ర వహించగలిగారంటే, హైదరాబాద్‌లో వుండే బ్రిటీష్ రెసిడెంట్ ఎంత ముఖ్యమైన వ్యక్తియో ఊహించవచ్చు. ఆ పదవిలో కెప్టెన్ థామస్ సిడెన్‌హాం ఉన్నపుడు నిజాం నవాబు యూరప్‌లో వైజ్ఞానిక శాస్త్ర ప్రగతి వల్ల వచ్చిన కొత్త యంత్రాలను చూపించమని అడిగారు. దాంతో రెసిడెంట్ సిడెన్ హాం మూడు యంత్రాలను తెప్పించి నిజాం నవాబుకు చూపించారు. వాటిలో ప్రింటింగ్ ప్రెస్ ఒకటి. దానిని నవా

బుకు చూపిన కొంత కాలానికి రెసిడెంట్ సిడెన్‌హాం మద్రాసులోని చీఫ్ సెక్రటరీకి లేఖద్వారా ఆ విషయం తెలిపారు. అప్పుడు ఆ చీఫ్ సెక్రటరీ 'స్థానిక రాజులకు ప్రింటింగ్ ప్రెస్‌లాంటి ప్రమాదకరమైన పరికరాన్ని సమకూర్చినందుకు' హైదరాబాద్‌లోని రెసిడెంట్‌ను మందలించారు. అంటే- బ్రిటిష్ పాలకులు స్థానిక రాజులు, వారి ఆధీనంలోని ప్రాంతాల ప్రజలు సమకాలీన నాగరికత ఫలితాలను అనుభవించకుండా ఎంత జాగ్రత్తపడ్డారో అర్థం చేసుకోవచ్చు.

రెసిడెంట్ సిడెన్‌హాం మద్రాసు నుంచి ప్రింటింగ్ ప్రెస్‌ను తెప్పించి, ప్రెస్ కార్మికులను రప్పించి నిజాం నవాబు ముందు దానిని నడిపించి చూపించారు. ఇది 19 వ శతాబ్దం తొలి సంవత్సరాల్లో జరిగింది. అయితే, ప్రింటింగ్ ప్రెస్ పట్ల నవాబు అంతగా ఆసక్తి కనబర్చలేదని కెప్టెన్ సిడెన్‌హాం స్వయంగా మద్రాసులోని చీఫ్ సెక్రటరీకి తెలిపారు. అంటే హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో ప్రింటింగ్ ప్రెస్ వాడకం చాలా ఆలస్యంగా మొదలయి ఉండాలి. హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో ప్రింటింగ్ ప్రెస్ ఎప్పుడు వాడకంలోకి వచ్చిందో స్పష్టంగా తెలియదు. ఇక వాడుక భాష గురించి పరిశీలిస్తే తెలంగాణా ప్రజల్లో విస్తృతంగా తెలుగు వాడుకలో ఉన్నప్పటికీ, నిజాం ప్రభుత్వ కార్యకలాపాల నివేదికలన్నీ ఉర్దూ, పారశీ భాషలలోనే వెలువడేవి. 1940 వ సంవత్సరంవరకు ప్రాథమిక పాఠశాలల్లో ఉర్దూ, పారశీ భాషలను నేర్పించేవారని ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం తెలుగు విభాగం అధిపతిగా పనిచేసిన డాక్టర్ కె. గోపాలకృష్ణారావు తన 'తెలుగుపై ఉర్దూ పారశీకముల ప్రభావం' అనే పుస్తకంలోని ''ప్రస్తావన''లో వెల్లడించారు. 1940 లో తాము నల్లగొండ జిల్లా ''భువనగిరి పాఠశాలలో ఎనిమిదవ తరగతిలో వున్నపుడు ఉర్దూతోపాటు పారశీకమును కూడా బోధించినారు'' అని ఆయన రాశారు. 1890 వ సంవత్సరంవరకు కూడా నిజాం ప్రభుత్వంలో, నిజాం న్యాయస్థానాలలో పారశీ భాష వాడుకలో వుండింది. ప్రభుత్వ వ్యవహారాలు పారశీలో జరిగేవి. నాజిమ్లు (న్యాయాధిపతులు) తమ తీర్పులను పారశీలోనే వెల్లడిస్తుండేవారు. 1890 ప్రాంతం నవాబు మహబూబ్ అలీఖాన్ పాలనలో అధికార భాషగా దేనిని నిర్ణయించాలనే విషయమై చర్చలు జరిగినవి. దాని ఫలితంగా 1894 నుంచి కోర్టు వ్యవహారాలు, రెవిన్యూ, భద్రత వంటి ప్రభుత్వ శాఖల వ్యవహారాలు ఉర్దూ భాషలో జరగవలెనని ఆంక్ష విధించారు. కాని, మిగతా శాఖలలో ఉర్దూలో గానీ, పారశీలోగానీ నిర్వహించవచ్చునని సడలింపు నిచ్చారు. దానివల్ల ప్రభుత్వ వ్యవహారాల్లోనే తికమక పరిస్థితి ఏర్పడింది. అది వేరే విషయం.

తెలంగాణ ప్రాంతం నుంచి వెలువడిన తొలి పత్రిక పారశీభాషలోనిదని ఇంతవరకు అందుబాటులో ఉన్న ఆధారాలవల్ల తెలుస్తోంది. 1878 లో పారశీ భాషలో ప్రారంభమైన "అక్బారెషఫక్" అనే పత్రిక హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో మొట్టమొదటిది. 1890 కి పూర్వం నిజాం ప్రభుత్వం వ్యవహారాలన్నీ పారశీలోనే జరిగినందువలన "అక్బారెషఫక్" నిజాం ప్రభువుల అండతోనే ఆరంభమై వుంటుంది. "అక్బారెషఫక్" పత్రిక ప్రచురణ కర్తలు ఎవరో, అది ఎక్కడ ముద్రణ అయిందో ఆ వివరాలు అందుబాటులో లేవు. హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో ప్రారంభమైన ప్రతిక లేమిటో ఇంకా పరిశోధించాల్సి ఉంది. హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో ప్రచురితమైన పత్రికల గురించి ప్రస్తుతం హైదరాబాద్‌లోని ఆర్కైవ్స్‌లోగానీ దాఖలాలు ఉండి ఉంటాయని అంచనా.

హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో 1891 వ సంవత్సరానికే పత్రికల మీద ఆంక్షలు మొదలై, పత్రికా స్వాతంత్ర్యం హరించుకుపోయిందంటే, అప్పటికే ఈ ప్రాంతంలో కొన్ని స్వతంత్ర భావాలున్న

పత్రికలు వెలువడి వుండాలి. లేక ప్రభుత్వంతో తరచూ విభేదిస్తున్నవారు ఎవరైనా పత్రికల వెలువరింపునకు యత్నించి వుండి వుండాలి. నిజాం ప్రభుత్వానికి, కనీసం ప్రభుత్వోద్యోగికి బ్రిటిష్ పాలకులకు వ్యతిరేకంగా రాయబోమని "హామీపత్రం" (ఎక్రారు నామా) ఇచ్చిన వారికే పత్రిక ప్రారంభించేందుకు అనుమతి నివ్వాలని నిజాం ప్రభుత్వం అప్పట్లోనే నిర్దేశించింది. హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో ప్రింటింగ్ ప్రెస్ స్థాపన, పత్రికల ఆవిర్భావంలో కొంత ఆలస్యమైనా- 1880వ సంవత్సరం తర్వాత పత్రికలు వేగంగా మొదలయ్యాయి. హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో బ్రిటిష్ పాలకుల అజమాయిషీని దశాబ్దాల తరబడిగా ప్రతిఘటిస్తూ వస్తున్నవారికి కూడా పత్రికల స్థాపన ఊపునిచ్చింది.

1885 నాటి సాంఘికస్థితి

పత్రికల స్థాపన గురించి పరిశీలించేముందు, అప్పటి రాజకీయ, సాంఘికస్థితిని ప్రస్తావించడం అవసరం. 1875వ సంవత్సరం నుంచి హైదరాబాద్ ప్రజలలో సాంఘిక చైతన్యం మొగ్గ తొడిగిందని భావించవచ్చు. 1883లో హైదరాబాద్ ప్రధాని మొదటి సాలార్ జంగ్ మరణించారు. ఆయన స్థానంలో ఆయన రెండవ కుమారుడు రెండో సాలార్ జంగ్ మీర్ లాయక్ అలీ నియమితులైనారు. ఆయన 1887లో రాజీనామా ఇచ్చారు. ఆయన స్థానంలో వికారుల్ ఉమ్రా ప్రధాని అయ్యారు. స్వాతంత్రోద్యమంలో ప్రముఖ పాత్ర వహించిన సరోజిని నాయుడు తండ్రి డాక్టర్ అఘోరనాథ ఛటోపాధ్యాయ 1878లో హైదరాబాద్ వచ్చారు. అయన ఇప్పటి నిజాం కళాశాల అయిన ఆనాటి హైదరాబాద్ కళాశాల ప్రిన్సిపాల్ గా ఉన్నారు. యువకులను ప్రోత్సహించేందుకు డాక్టర్ ఛటోపాధ్యాయ యంగ్ మెన్స్ ఇంప్రూవ్ మెంట్ అసోసియేషన్ను స్థాపించి, ఒక గ్రంథాలయాన్ని ఏర్పరిచారు.

హైదరాబాద్ యువతను జాగృతం చేయడంలో ఆయన ఆ విధంగా కీలకపాత్ర వహించారు. 1875 నుంచి 1906 వరకు పలు సాంఘిక, రాజకీయ ఉద్యమాలలో సాన్నిహిత్యం ఉన్న నిజాం ప్రభుత్వ ఉన్నతోద్యోగి ముల్లా అబ్దుల్ ఖయ్యూం, డాక్టర్ ఛటోపాధ్యాయ స్నేహితులయ్యారు. 'ఇఖ్వాన్-ఉన్నిసా' అనే స్త్రీ జనోద్ధరణ సంఘాన్ని స్థాపించిన అభ్యుదయవాది ముల్లా. డాక్టర్ ఛటోపాధ్యాయ అప్పట్లోనే సాహసంతో ప్రజలపక్షం వహించారు. ఆ విధంగా ప్రజాహిత చింతనవల్ల డాక్టర్ ఛటోపాధ్యాయను నిజాం ప్రభుత్వం హైదరాబాద్ రాష్ట్రం నుంచి బహిష్కరించి, షోలాపూర్ వద్ద వదిలివేసి వచ్చింది. ముల్లా అబ్దుల్ ఖయ్యూం అప్పుడే వెలుగులోకి వచ్చిన భారత జాతీయ కాంగ్రెస్కు అనుకూలంగా ఉత్తర భారతదేశంలో ముద్రించిన కరపత్రాలను హైదరాబాద్కు తీసుకవచ్చి, పంచిపెట్టారు. దాంతో ఆగ్రహించిన నిజాం ప్రభుత్వం ఖయ్యూంకు ఒక నోటీసు జారీ చేస్తూ "నిజాం ప్రభుత్వ విధానం కాంగ్రెసుకు విరుద్ధం. కాంగ్రెసుకు అనుకూలంగా పత్రికల్లో వ్యాసాలు రాయడం, కరపత్రాలు పంచడం నేరం. కాబట్టి, ఇప్పుడు మీ వద్దనున్న కరపత్రాలు ప్రభుత్వానికి అప్పగించండి. ఇకముందు ఇలాంటి చర్యలకు పాల్పడకుండా జాగ్రత్తగా ఉండాల్సిందని మిమ్ము హెచ్చరింపనైనది" అని మందలించింది. నిజాం ప్రభుత్వం భావ ప్రకటనా స్వేచ్ఛను వారిస్తూ జారీ జారీ చేసిన మొదటి నోటీసు అది. కాని, ఖయ్యూం ఆ హెచ్చరికలకు లక్ష్యపెట్టకుండా, కాంగ్రెసును సమర్థిస్తూ వ్యాసాలు రాశారు. "నిర్బంధవిద్య" గురించి ఉద్గ్రంథాన్ని రచించిన ముల్లా అబ్దుల్ ఖయ్యూం 1906లో మరణించారు. ఉద్యోగంలో ఉంటూనే ఎంతో సాహసం చూపిన ఖయ్యూం, "భారత జాతీయ కాంగ్రెస్ - ముస్లిములు" అనే కరపత్రాన్ని వెలువరించారు. 1905లో ఛటోపాధ్యాయతో కలిసి స్వదేశీ ఉద్యమాన్ని నడిపిన ఖయ్యూం పండిత కేశవరావు

కోరట్కర్ ఆహ్వానంపై గణేశ్ ఉత్సవాల్లో కూడా పాల్గొని సర్వమత సమానాన్ని చాటి చెప్పారు.

మొదట ముల్లా అబ్దుల్ ఖయ్యూంకు భావ ప్రకటనా స్వేచ్ఛను హరిస్తూ ఒక నోటీసు జారీచేసి నందున 1891 లో నిజాం ప్రభుత్వ హోం శాఖ పత్రికా స్వాతంత్ర్యాన్ని హరిస్తూ జారీచేసిన గష్తీ (సర్క్యులర్) రెండవ అంశ వెలువడేటప్పటికి హైదరాబాద్‌లో 14 పత్రికలు ప్రచురణలో వున్నట్లు వెల్దుర్తి మాణిక్యరావు "హైదరాబాదు స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్ర"లో వెల్లడించారు. 1891 వ సంవత్సరం నాటికి వెలువడిన పధ్నాలుగు పత్రికలలో "హైదరాబాద్ రికార్డ్" అనే ఆంగ్ల పత్రిక, "షౌకతుల్ ఇస్లాం" అనే ఉర్దూ పత్రిక స్వాతంత్ర్యోద్యమాన్ని, కాంగ్రెస్‌ను సమర్థిస్తూ వ్యాసాలు, సంపాదకీయాలు రాసేవి. హైదరాబాద్‌లోని బ్రిటీష్ రెసిడెంట్‌ను "స్థానిక కైజర్" అని పత్రికా ముఖంగా విమర్శించేందుకు కూడా ఆ పత్రికలు వెనుదీయ లేదు. మొహిబ్ హుస్సేన్ సంపాదకత్వంలోని "ము అల్లం షఫక్", సయ్యద్ అబీల్ సంపాదకత్వంలోని "హాజర్ దాస్తాన్" పత్రికలుకూడా కాంగ్రెస్‌ను సమర్థిస్తూ జాతీయభావాల ప్రచారం సాగించాయి. "హైదరాబాద్ రికార్డ్'', 'దక్కన్ టైమ్స్', 'దక్కన్ బడ్జెటు' అనే ఇంగ్లీష్ పత్రికలు 1891 లో వెలువడగా, 'హైదరాబాద్ టెలిగ్రాఫ్' 1886 లోనూ, 'దక్కన్ స్టాండర్డ్' 1889 లోను వెలువడ్డాయి. ఆ పత్రికలు ఎవరి ఆధ్వర్యంలో వెలువడినాయి? ఎంతకాలం వెలువడ్డాయి? అనే విషయం ఇంకా సమగ్రంగా పరిశోధించాల్సిన అంశం.

అయితే, 1891 నాటి నిజాం ప్రభుత్వం ఆంక్షను ఈనాటి పత్రికలు చాలావరకు నిరసించినట్లు దాఖలాలున్నాయి. 'షౌకయల్ ఇస్లాం' అనే పత్రిక ఆ అంక్షను 'హలాకు ఖాన్ ఆజ్ఞ' (కూర్చుని ఆజ్ఞ) అని దుయ్యబట్టినట్లు వెల్దుర్తి మాణిక్యరావు 'హైదరాబాదు స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్రలో' పేర్కొన్నారు. 19 వ శతాబ్దం అంతానికి తెలుగు, మరాఠీ భాషలలో కూడా పత్రికలు వెలువడినట్లు ఆ పుస్తకంలో వెల్లడించారు. మరాఠీలో 'గుల్బర్గా సమాచార్' 'నిజామ్ వైభవ్' 'భాగేశ్వరి', 'శ్రీ భాగేశ్వరీ విజయ', అనే పత్రికలు వెలువడ్డాయి.

దినవర్తమాన

హైదరాబాద్ రాష్ట్రం నుంచి వెలువడిన తొలి తెలుగు పత్రిక "దినవర్తమాన." 20 వ శతాబ్దానికి ముందే "దిన వర్తమాన" వెలువడినట్లు మాణిక్యరావు తన పుస్తకంలో పేర్కొన్నారు. దానిని ఎవరు వెలువరించారు? ఎక్కడ ముద్రించారు? అనే సందేహాలకు మాత్రం సమాధానాలు అందుబాటులో లేవు. వాటి గురించి ఆర్క్‌వ్స్‌లో శోధించాల్సిన అవసరం ఉంది. అయితే పారశీభాషలోని "అక్బారెష్పక్"కన్నా ముందు "దినవర్తమాన'' వెలువడి ఉండే అవకాశం లేదు. హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో 1901 వ సంవత్సరంనుంచి ఉధృతం అయిన గ్రంథాలయోద్యమం అభ్యుదయ భావాలున్న సామాన్యులను, అక్షర జ్ఞానమున్న అమాయకులను ఉత్తేజపరిచింది. పలుప్రాంతాల్లో వివిధ గ్రంథాలు, పత్రికలు సామాన్య పాఠకులకు కూడా అందే అవకాశం గ్రంథాలయోద్యమంతో కలిగింది. 1901 వ సంవత్సరంలో కొమర్రాజు వెంకట లక్ష్మణరావు హైదరాబాద్‌లో "శ్రీకృష్ణ దేవరాయ ఆంధ్రభాషా నిలయం''ను ఏర్పాటు చేశారు. 1904లో హన్మకొండలో ''రాజరాజనరేంద్ర ఆంధ్రభాషా నిలయం'', 1905 లో సికింద్రాబాదులో "ఆంధ్ర సంవర్ధిని గ్రంథాలయం'', 1906 లో విజ్ఞానచంద్రికా మండలి వెలిశాయి. అణగారివున్న తమ బతుకుల్లో వెలుగు నింపుకునేందుకు విద్య నభ్యసించాలని, హక్కుల సాధనకు కృషి చేయాలనే తపనను ఆ గ్రంథాలయాలు జనంలో రగిలించాయి. గ్రామీణ

ప్రాంతాల్లో యువకులు ఆ ఉద్యమంవల్ల ఉత్తేజితులై తమ గ్రామాల్లో గ్రంథాలయాల స్థాపనకు పూనుకొన్నారు. నల్లగొండజిల్లా సూర్యాపేటలో "ఆంధ్ర విజ్ఞాన ప్రకాశిని" పేర గ్రంథాలయం ఏర్పాటయింది.

హితబోధిని - నీలగిరి - తెనుగు పత్రిక

తెలుగుభాషా సేవలో అనాటి గద్వాల, వనపర్తి సంస్థానాలు విశేష కృషి చేశాయి. ఆ సంస్థానాలు ప్రింటింగ్ ప్రెస్‌ను తెప్పించి, అరుదైన, పురాతన తెలుగు రచనలను గ్రంథాలుగా వెలువరించేందుకు కృషి చేశాయి. ఆ సంస్థానాలు వెలువరించిన గ్రంథాలలో "విస్మృత రాజకవులు" అనే గ్రంథం ఒకటి. ఆ విధంగా గద్వాల, వనపర్తి సంస్థానాల ద్వారా కలిగిన తెలుగుభాషావికాసం 1912వ సంవత్సరంలో మహబూబ్‌నగర్ జిల్లా కోయిల కొండనుంచి బి. శ్రీనివాసరావు (శర్మ)ను సరోజినీ ముద్రాక్షరశాలను స్థాపించేందుకు ప్రేరేపించింది. శ్రీనివాసరావు సంపాదకుడుగా "హితబోధిని" అనే మాసపత్రిక వెలువడింది. 1913 లో మొదటిసారిగా వెలువడిన "హితబోధిని"కేవలం ఒక ఏడాదిలోనే ఆగిపోయింది. ఆ తర్వాత దాదాపు పదేళ్ళవరకు హైదరాబాద్ రాష్ట్రం నుంచి తెలుగు పత్రిక వెలువడలేదు. తొలినాటి తెలుగు పత్రికలు రాష్ట్ర రాజధాని హైదరాబాద్‌నుంచి గాకుండా దూరప్రాంతాలనుంచి వెలువడటం విశేషం. కొమర్రాజు వెంకట లక్ష్మణరావు ఆధ్వర్యంలో 20 వ శతాబ్దం ఆరంభంలో మొదలైన గ్రంథాలయోద్యమం శాఖోపశాఖలుగా విస్తరించి, 1921 నవంబరు 12 వ తేదీన హైదరాబాదులో ఆంధ్ర జనసంఘం ఆవిర్భావానికి దారితీసింది. అదే ఊపులో 1922 ఆగస్టు నెలలో నల్లగొండ, వరంగల్ జిల్లాలనుంచి రెండు తెలుగు వార పత్రికలు మొదలయ్యాయి. తెలుగు సాహిత్యంలో మంచి ప్రవేశం వుండి, అభ్యుదయ భావాలున్న షబ్నవీస్ వెంకట రామనర్సింహారావు 1922 ఆగస్టు 24 వ తేదీన 'నీలగిరి' తెలుగు వార పత్రికను వెలువరించారు. మూడు రోజుల తర్వాత 1922 ఆగస్టు 27 వ తేదీన వరంగల్ జిల్లాలో మారు మూల ప్రాంతంలో ఉన్న ఇనుగుర్తి గ్రామం నుంచి ఒద్దిరాజు సీతారామచంద్రరావు దేశ్‌ముఖ్, ఒద్దిరాజు రాఘవ రంగారావు అనే ఇద్దరు సోదరులు 'తెనుగు పత్రిక' అనే తెలుగు వార పత్రికను మొదలు పెట్టారు. 'నీలగిరి', 'తెనుగు పత్రిక' రెండింటికి కూడా హైదరాబాదు రాష్ట్రంలోనే గాక మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ ప్రాంతంలో కూడా అభిమాన పాఠకులుండటం విశేషం. ఆ రెండు పత్రికలు 1925 వరకు వెలువడి, ఆగిపోయాయి. ఒద్దిరాజు సోదరులు 'తెనుగు పత్రిక'ను వెలువరించేందుకు అనేక వ్యయ ప్రయాసలకు ఓర్చి తమ సొంత ఊరైన 'ఇనుగుర్తి'లో ప్రింటింగ్ ప్రెస్ ఏర్పాటు చేయడం విశేషం.

ఒద్దిరాజు సోదరులు విజ్ఞాన ప్రచారి శ్రీ గ్రంథమాల స్థాపించి, తెలుగులో దాదాపు పదిహేను విజ్ఞాన శాస్త్ర గ్రంథాలు ప్రచురించారు. 'నీలగిరి' నర్సింహారావు ఆంధ్ర ప్రజానీకంలో చైతన్యానికి విశేషంగా కృషి చేశారు. సొంత ప్రింటింగ్ ప్రెస్ స్థాపించి షబ్నవీసు వెంకట రామ నర్సింహారావు 'నీలగిరి'ని వెలువరించడమేగాక, 'సంస్కారిణీ' పేర గ్రంథమాలను స్థాపించి పలు పుస్తకాలను ముద్రించారు. ప్రఖ్యాత రచయిత గుడిపాటి వెంకటచలం తొలినాటి రచనలను ప్రచురించేందుకు ఎవరూ ముందుకురాలేదు. అలాంటి స్థితిలో చలం రాసిన సంచలనాత్మకమైన కథను మొట్టమొదట షబ్నవీసు నరసింహారావు సాహసించి, "నీలగిరి'లో ప్రచురించారు!

సురవరం - గోలకొండ పత్రిక

తెలంగాణాలో తొలి తెలుగు దినపత్రిక స్థాపించిన ఘనత సురవరం ప్రతాపరెడ్డిదే. 'ఆంధ్రుల ంసాఘిక చరిత్ర' అనే ఈనాటి పరిశోధకుల ఆధార

గ్రంథాన్ని రచించిన ప్రముఖ చరిత్రకారుడు సురవరం ప్రతాపరెడ్డి 1925 మే పదవ తేదీన గోలకొండ పత్రికను ప్రారంభించారు. మహబూబ్‌నగర్ జిల్లా అలంపురం తాలూకా ఇటికలపాడులో 1896లో జన్మించిన ప్రతాపరెడ్డి కర్నూలు, మద్రాసులలో విద్యాభ్యాసం చేసి, న్యాయవాద వృత్తిని చేపట్టారు. నిజాం ప్రభుత్వ ఆంక్షలకు లోబడి, అనేక సమస్యలను ఎదుర్కొంటూ సురవరం ప్రతాపరెడ్డి స్థాపించిన 'గోలకొండ పత్రిక' ఆనాటి తెలుగు ప్రజానీకంలో చైతన్యం కలిగించేందుకు విశేషకృషి చేసింది.

మొదట వారానికి రెండుసార్లు వెలువడిన 'గోలకొండ పత్రిక' ఆ తర్వాత కొంతకాలానికి దినపత్రికగా వెలువడింది. 'వార్త యందు జగము వర్ధిల్లుచుండును' అనే మహాభారతంలో నన్నయ రాసిన హితోక్తిని 'గోలకొండ పత్రిక'పై తరచూ ముద్రించడం ద్వారా వార్తకోసం తెలంగాణా జనం ఎదురుచూసేలా చేసిన సురవరం ప్రతాపరెడ్డి నిజాం రాష్ట్రములో ఆంధ్రోద్యమ ఉధృతికి జీవితాన్నే అర్పించారు. 'గోలకొండ పత్రిక'కోసం జిల్లా తాలూకా కేంద్రాలలో ఔత్సాహికులను వార్తలు రాయమని ప్రోత్సహించి, వారిని విలేకరులుగా తీర్చిదిద్దిన సురవరం 'ఆంధ్ర జనసంఘం'కు 'ఆంధ్ర మహాసభ' అని కొత్తపేరు పెట్టి, 1930 మార్చి 3వ తేదీన మెదక్ జిల్లా జోగిపేటలో జరిగిన మొదటి ఆంధ్ర మహాసభకు అధ్యక్షత వహించారు. 'గోలకొండ పత్రిక' ద్వారా ఆంధ్రోద్యమానికి స్ఫూర్తినిచ్చిన సురవరం ప్రతాపరెడ్డికి అనాటి రాజబహదూర్ వెంకటరామారెడ్డి వంటివారు అండగా వున్నారు. గోలకొండ పత్రికను 1948 వరకు నిర్వహించిన ప్రతాపరెడ్డి తర్వాత 'గోలకొండ పత్రిక'కు వరంగల్ జిల్లా మహబూబాబాద్‌కు చెందిన నూకల సర్వోత్తమరెడ్డి ఎడిటర్‌గా పనిచేశారు. ఆంధ్రోద్యమ ఆరంభం, విజయసాధనకు పరిపూర్ణ సాక్షి అయిన గోలకొండ పత్రిక 41 ఏళ్ళ అనంతరం 1966లో ఆగిపోయింది.

పి. ఎన్. శర్మ - సుజాత

గోలకొండ పత్రిక అవిర్భవించిన రెండేళ్ళ తర్వాత 1927వ సంవత్సరంలో పసుమాముల నర్సింహ శర్మ (పి. ఎన్. శర్మ) 'సుజాత' మాస పత్రికను స్థాపించారు. కళాకారులను ప్రోత్సహించేందుకు పి. ఎన్. శర్మ తన 'సుజాత'లో వారు గీసిన వర్ణ చిత్రాలను ప్రచురించారు. 'సుజాత' గొప్ప సాహిత్య వేదికగా ఆనాటి పాఠకుల మన్ననలందుకొంది. కొంతకాలం స్వంతంగా నిర్వహించిన తర్వాత 'సుజాత' సాహిత్య పత్రికను పి. ఎన్. శర్మ సురవరం ప్రతాపరెడ్డికి అప్పగించారు. ఆంధ్రోద్యమంలో తన సహచరుడైన మాడపాటి హన్మంతరావుతో కలిసి సురవరం దానిని వెలువరించారు. అది కేవలం మూడేళ్ళపాటే వెలువడింది. ఆ తర్వాత 1950లో 'సుజాత' మళ్ళీ మొదలై, కొంతకాలం వెలువడింది. మొదట 'సుజాత' పత్రికను ప్రారంభించిన పి. ఎన్. శర్మ తర్వాత న్యాయాధిపతి పదవులు నిర్వహించారు. జర్నలిస్టు కావడంవల్ల పి. ఎన్. శర్మ తన న్యాయాధిపతి ఉద్యోగంలో చిక్కులు ఎదుర్కొన్నారు. ఆయన గురించి అప్పటి ప్రధాన న్యాయమూర్తి మీర్జాయార్‌జంగ్ బహదూర్ స్వయంగా ఆయన ఉద్యోగ దరఖాస్తుమీద "ఆయన తెలుగు జర్నలిస్టు. అందువల్ల ఆయనకు న్యాయస్థానాలలో బాధ్యతాయుతమైన పనులు అప్పగించరాదు." అని రాశారు. ఫలితంగా ఆయన చాలా కాలం పాటు చిక్కులు ఎదుర్కొన్నారు. ఉద్యోగ విరమణకు ముందు పి. ఎన్. శర్మ కొంతకాలంపాటు జిల్లా జడ్జిగా పనిచేశారు.

మాడపాటి

తెలంగాణా ప్రజలను జాగృతం చేయడంలో సురవర ప్రతాపరెడ్డితోపాటు మాడపాటి హనుమంతరావు ముఖ్య పాత్ర వహించారు. భారత జాతీయ కాంగ్రెస్ ఆవిర్భవించిన సమయంలోనే (1885లో) జన్మించిన మాడపాటి హన్మంతరావు బాల్యంలో అనేక

అగచాట్లనెదుర్కొన్నారు. మాడపాటి 1904లో తన 19వ ఏట వరంగల్ విద్యాశాఖలో హెడ్‌క్లర్క్‌గా చేరి, 1917 వరకు ఉద్యోగం చేశారు. ఆ తర్వాత ఉద్యోగాన్ని వదులుకున్నారు. ఉద్యోగం వదులునే నాటికి మాడపాటి హన్మంతరావు న్యాయశాస్త్రంలో పట్టా కూడా అందుకున్నారు. 1918 నుంచి ఆంధ్రోద్యమానికి సన్నిహితుడైన హన్మంతరావు హైదరాబాదులోని తన నివాసానికి "ఆంధ్ర కుటీరం" అని పేరు పెట్టుకుని, అనేక ఆంధ్రోద్యమ సమాలోచనలకు కేంద్రంగా నిలిచారు. ఉర్దూ భాషలో విశేష పరిచయం సంపాదించిన హన్మంతరావు 'ముషీరే దక్కన్' అనే ఉర్దూ పత్రికకు పదమూడేళ్ళపాటు సంపాదకత్వం నెరిపారు. కరీంనగర్ జిల్లా సిరిసిల్లలో జరిగిన ఆంధ్ర మహాసభకు ఆనాటి ఉద్యమ నాయకుల వత్తిడివల్ల అధ్యక్షత వహించారు.

భాగ్యరెడ్డి వర్మ

హైదరాబాద్‌లో 20వ శతాబ్దం ఆరంభంలోనే "న్యాయ పంచాయతీల వ్యవస్థ'ను సృష్టించి, క్రమబద్ధం చేసిన మాదర భాగ్యరెడ్డి వర్మ తన ఆశయాలు వెల్లడింపునకు పత్రికలే వేదికగా మార్చుకొన్నారు. 'భాగ్యనగర్' పేర తెలుగు వారపత్రికను తన సంపాదకత్వంలో వెలువరించిన భాగ్యరెడ్డి వర్మ రాజారామ్ మోహన్‌రాయ్, కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు కోవలోని సంఘ సంస్కర్త. హరిజనునిగా జన్మించిన భాగ్యరెడ్డి వర్మ 1906లో 'ఆదిహిందూ' కార్యకర్తల దళాన్ని వృద్ధి చేశారు. ఆయన తన సంఘ సంస్కరణోద్యమాన్ని చేపట్టేనాటికి మాల, మాదిగలకు 'హరిజనులు' అనే పేరు రాలేదు. భాగ్యరెడ్డి వర్మ వారికి 'ఆది హిందువులు' అని పేరు పెట్టారు. మద్యపాన నిషేధానికి, బాల్య వివాహాలను అరికట్టడానికి విశేషంగా కృషి చేసిన భాగ్యరెడ్డి జీవరక్ష జ్ఞాన ప్రచార మండలిని స్థాపించారు. బక్రీద్ పండగరోజున గోవధను నిషేధిస్తూ నిజాం ప్రభుత్వంచేత శాసనాన్ని జారీ చేయించిన భాగ్యరెడ్డి వర్మ హైదరాదాద్ చాదర్ ఘాట్ వద్ద నిర్మించిన 'ఆది హిందూభవన్' ఇప్పటికి వుంది. హైదరాబాద్ వాడల్లో జరిగే ఘర్షణలను, చిరుతగవులను పరిష్కరించడంలో 'న్యాయ పంచాయతీ వ్యవస్థ' ద్వారా కృషి చేసిన భాగ్యరెడ్డి వర్మ పదిహేనేళ్ళ పాటు భాగ్యనగర్ పత్రికను వెలువరించారు.

లోక్ అదాలత్ వంటి న్యాయ పంచాయతీలను 20వ శతాబ్దం తొలి దశకంలోనే రూపొందించిన భాగ్యరెడ్డివర్మ ఇతర ప్రాంతాల్లో అంతగా వెలుగులోకి రాని సంఘ సంస్కర్త. హరిజనులకు సవర్ణ హిందువులతోపాటు సమాన స్థానం లభింపచేయడంలో ప్రముఖ పాత్ర వహించిన భాగ్యరెడ్డి వర్మ ఆంధ్ర మహాసభ వార్షిక సదస్సుల్లో పాల్గొని ఆంధ్రోద్యమానికి తోడ్పాటు నిచ్చారు. నాట్య, కళారంగాలను కూడా తన ఆలోచనల వ్యాప్తికి వినియోగించుకొన్న భాగ్యరెడ్డికి వివిధ కులాలకు చెందిన వారు కూడా సహకారాన్ని అందించారు. నగరంలోని అంబర్ పేటలో 'హిందూ శ్మశాన వాటిక' ఏర్పాటు చేసి, సర్వజన సుఖాన్ని కాంక్షించిన భాగ్యరెడ్డివర్మ జీవితం గురించి సమగ్ర పరిశోధన జరగాల్సి వుంది. నిమ్న జాతులకు 'ఆది హిందువుల' పేర సమాజంలో స్థానం పదిలపర్చేందుకు కృషిచేసిన వర్మకు సాంఘిక సంస్కరణోద్యమాల చరిత్రలో సముచిత స్థానం లభింపచేయడం అవశ్యం.

తెలుగు పత్రికల గురించే ఈ వ్యాసంలో ప్రస్తావించాల్సి ఉన్నప్పటికీ ఉర్దూ పత్రికల ద్వారా సేవ చేసిన తెలుగు ప్రాతికేయుడు మందుముల నర్సింగరావు గురించి, తెలుగువారి ఆశయాలకు తోడ్పాటునిచ్చిన షోయబుల్లాఖాన్ గురించి ప్రస్తావించడం అవసరంగా భావిస్తున్నాను.

మందుముల నర్సింగరావు

నిజాం రాష్ట్రంలో అధికార భాషగా వున్న 'ఉర్దూ'లో పత్రికల ప్రగతికి, పత్రికలు జనం పక్షం వహించేలా సాహసం చేసిన ప్రముఖులలో మందుముల నర్సింగరావు ముఖ్యులు. మహబూబ్‌నగర్ జిల్లాకు చెందిన ఒక సంపన్న కుటుంబంలో జన్మించిన మందుముల నర్సింగరావు ఉర్దూ భాషలో ప్రవీణులు, పండితులు. నైజాం నియంతృత్వంవల్ల అణగారి పోతున్న తెలంగాణా ప్రజానీకాన్ని జాగృతం చేయడమేకాక, నిజాం పాలకులను తన సంపాదకీయ బాణాల ద్వారా ఛేదించిన మందుముల నర్సింగరావు 1927లో "రయ్యత్" (రైతు) అనే ఉర్దూ వారపత్రికను స్థాపించారు. హైదరాబాదుకు సంబంధించి అప్పట్లో జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ నర్సింగరావును సంప్రదిస్తూ ఉండేవారు. రయ్యత్‌లో నర్సింగరావు సంపాదకీయ వ్యాఖ్యలు చూసేందుకు నిజాం నవాబు మీర్ ఉస్మాన్ అలీఖాన్ స్వయంగా ఆసక్తి కనబర్చేవారు. అప్పట్లో బీదర్ ప్రాంతంలో జరిగిన అరాచకం గురించి 'బీదర్ దహన్'పేర, నల్లగొండజిల్లా బీబీనగర్‌వద్ద అరాచక శక్తుల దురంతాల గురించి ''అలీనగర్‌సే బీబీనగర్ తక్'' (అలీనగర్ నుంచి బీబీనగర్ వరకు) పేర నర్సింగరావు రాసిన సంపాదకీయాలు నిజాం పాలకుల గుండెల్లో రైళ్ళు పరిగెత్తించాయి. ఆకాలంలో నిజాం పాలకులకు తెలుగుభాషలో సరైన ప్రవేశం లేనందున, తెలుగు పత్రికల్లో వచ్చిన వార్తలపట్ల వెంటనే స్పందించే అవకాశం ఉండేదికాదు. కాని, ఉర్దూ భాషలో నిష్ణాతులైన ఆ నిజాం ప్రభుత్వోద్యోగులు ప్రతి విమర్శకు వెంటనే స్పందించేవారు. అలాంటి స్థితిలో వారిని ఉర్దూ పత్రికద్వారా దుయ్యబట్టడం ఖచ్చితంగా సాహసమే.

మందుముల పత్రికా రచనద్వారా జనాన్ని జాగృతం చేయడమేగాక, ఆంధ్ర మహాసభకు కూడా సంపూర్ణ సహకారం అందించారు. ఆయన ఆరవ, పన్నెండవ మహాసభలకు అధ్యక్షత వహించారు. నర్సింగరావుమాదిరి పత్రికా రచయిత సంఘసేవకుడైన ఆయన సోదరుడు మందుముల రామచంద్రరావు ఏడవ మహాసభకు అధ్యక్షత వహించారు. మందుముల నర్సింగరావు తన 'రయ్యత్' పత్రికలో పలువురు భిన్నమతాల యువకులకు తర్ఫీదు (శిక్షణ) ఇచ్చారు.

ఆవిధంగా శిక్షణ పొందిన వారిలో నిజాం దుశ్చర్యలను నిరసించి అసువులుబాసిన షోయబుల్లాఖాన్ అగ్రగణ్యులు. ఆయనతోపాటు బి.ఎన్. రావు, వెంకటరావు దేశ్‌పాండే, జలాలుద్దీన్, కాటం లక్ష్మీనారాయణ తదితరులు రయ్యత్‌లో పని చేశారు. వారిలో ఒకరైన వెంకటరావు దేశ్‌పాండే తర్వాతి కాలంలో బొంబాయి హైకోర్టులో న్యాయమూర్తిగా పనిచేశారు. మిగతా వారిలో జలాలుద్దీన్ 'సమాజ్' పేర, బి.ఎన్. రావు 'రహనుమా' పేర, స్వాతంత్ర్య యోధుడు కాటం లక్ష్మీనారాయణ 'జనతా' పేర ఉర్దూ పత్రికలను వెలువరించారు. 'రయ్యత్' పత్రికలో ఇతర స్థాయిల్లో పనిచేసిన వారుకూడా తర్వాతి కాలంలో ఉన్నత స్థానాలను అధిష్టించారు. 'రయ్యత్' మేనేజరుగా పనిచేసిన దిగంబరరావు బిందు 'నాగరిక్' అనే మరాఠీ వారపత్రికను వెలువరించడమేకాక హైదరాబాద్ రాష్ట్ర కాంగ్రెస్ కార్యాచరణ సంఘానికి అధ్యక్షుడైనాడు. మరో మేనేజరు పండిత నరేంద్రజీ అగ్రశేణి జాతీయ నాయకుల్లో ఒకరు. 'రయ్యత్' పత్రికలో నిజాంపాయ్‌గ‌ల, ఉన్నతోద్యోగుల అక్రమాల గురించి సంచలనం కలిగించే వార్తలు ప్రచురించేవారు. నిజాం నియంతృత్వాన్ని నిరసిస్తూ ధారావాహికంగా వార్తలు రాసిన 'రయ్యత్'ను చివరకు నిజాం ప్రభుత్వం నిలిపివేయించింది.

షోయబుల్లాఖాన్

నిజాం నిరంకుశ వైఖరిని నిరసించి, అణగారి పోతున్న తెలంగాణా ప్రజానీకాన్ని ఆదుకునే యత్నం చేసిన మాన్యుడు షోయబుల్లాఖాన్. పట్టభద్రుడైన

షోయబుల్లాఖాన్ ఆ కాలంలో తలచుకుంటే ఉన్నత మైన ఉద్యోగం సునాయాసంగా లభించేది. తోడిజనం పట్ల సానుభూతితో ఆయన 'రయ్యత్' పత్రికలో నామమాత్ర జీతంతో జర్నలిస్టు జీవితాన్ని ఆరం భించారు. కొంతకాలం తర్వాత షోయబుల్లాఖాన్ 'ఇమ్రోజ్' (ఈనాడు) పేర ఉర్దూ దినపత్రికను స్థాపించారు. నిజాం అవినీతి పాలనను; ప్రభుత్వ పరోక్ష, ప్రత్యక్ష సహకారంతో అమాయక ప్రజా నీకంపై అమానుష అరాచకాలు కొనసాగిస్తున్న రజాకార్లను షోయబుల్లాఖాన్ తన 'ఇమ్రోజ్' ద్వారా తీవ్రంగా విమర్శించారు. దాంతో ఆయనపట్ల రజా కార్లకు ద్వేషం పెరిగింది. ఒకసారి మారు మూల ప్రాంతంలోని ఒక కోటలాంటి గడీలో రజాకార్లు ఉన్నపుడు, ఆవేశపూరితులైన ప్రజానీకం ఆ గడీని చుట్టు ముట్టింది. ప్రాణభయంతో రజాకార్లు గడీలో దాక్కున్నారు. గడీలో వారు రోజుల తరబడి దాక్కో-వలసి వచ్చింది. ఆ సమయంలో గడీలోని పనివారు వారికి రోజూ గొర్రెలు, మేకలు కోసి భోజనం పెట్టే వారు. కొన్ని రోజుల తర్వాత గడీలో గొర్రెలు, మేకలు అయిపోయాయి. బయటకు వెళ్ళి తెచ్చేందుకు గడీ వెలుపల ముట్టడించి వున్న జనం అనుమతించేట్లు లేరు. ఆ సమయంలో చాకలివారు ఉతికిన బట్టలు గాడిదలపై వేసుకొని గడీలోపలికి వెళ్ళారు. గడీ సిబ్బంది, రాక్షసంగా ప్రవర్తించే రజాకార్ల ఆగ్రహాన్ని ఎదుర్కోలేక, ఆ గాడిదలను కోసి, బిర్యాని చేసి వారికి వడ్డించారు. రజాకార్లు సుష్టుగా భోంచేశారు. కాని, గాడిదలను పోగొట్టుకున్న చాకలివారు (దోబీ) మాత్రం కలవర (పరేషాన్) పడ్డారు. ఆ విషయం నెమ్మదిగా షోయబుల్లాఖాన్‌కు చేరింది. వెంటనే దాని గురించి చక్కగా వార్త రాసి, "గదేకా బిర్యానీ దోబీకా పరేషానీ" అనే శీర్షికతో 'ఇమ్రోజ్'లో ప్రముఖంగా ప్రచురించారు.

అప్పటికే ఆగ్రహంతో ఊగిపోతున్న రజాకర్ల నాయకుడు ఖాసీంరజ్వీ "ఈ రాతలు రాసిన చేతులు నరికి తీసుకరండి" అని తన ముతాసభ్యులకు ఆదేశిం చాడు. ఫలితంగా షోయబుల్లాఖాన్‌ను హైదరాబాదు కాచిగూడాలోని ఆయన ఇంటి సమీపంలోనే 1948 ఆగస్టు 21 వ తేదీన రజాకార్లు కాల్చిచంపారు. షోయబుల్లాఖాన్ చేతులు నరికి, వాటిని ఖాసీం రజ్వీకి బహూకరించారు. హైదరాబాద్ రాష్ట్రం నిజాం పాలకుల అధీనంలో ఎదుర్కొన్న అమానుష స్థితికి షోయబుల్లాఖాన్ హత్య నిదర్శనం. షోయబుల్లాఖాన్ రీతిలోనే ఖాజీ అబ్దుల్ గఫార్ ఆధ్వర్యంలోని 'పయాం' (సందేశం),సయ్యద్ హసన్ ఆధ్వర్యంలోని 'తాజ్' ఉర్దూ పత్రికలు నిజాం ప్రజల స్వాతంత్ర్య పోరాటానికి అండనిచ్చాయి.

వట్టికోట ఆళ్వారుస్వామి

'సుజాత' సాహిత్య పత్రిక ఇచ్చిన స్ఫూర్తితో 1933 - 1938 లమధ్య కాలంలో పలు పత్రికలు వెలువడ్డాయి. రాచమల్లు సత్యవతీదేవి ఆధ్వర్యంలో వెలువడిన 'తెలుగుతల్లి' మాస పత్రికకు నల్లగొండ జిల్లా మాధవరం గ్రామానికి చెందిన వట్టికోట ఆళ్వారు స్వామి సంపాదకునిగా పని చేశారు. హైదరాబాద్ రాష్ట్ర స్వాతంత్రోద్యమంలో పాల్గొని లాఠీ రెబ్బలు, జైలు జీవితం చవిచూసిన ఆళ్వారుస్వామి రజాకార్లు జరిపిన పలు అరాచకాల గురించి సమగ్ర వార్తలు అందించారు. ఆ విధంగా అళ్వారుస్వామి అందించిన సంఘటనలలో నేటి వరంగల్ జిల్లా దేవరుప్పుల మండలం, ఆనాటి నల్లగొండ జిల్లా జనగామ తాలూకా కడవెండి గ్రామంలో 1946 జూలై 4 వ తేదీన శాంతి యుతంగా ఊరేగింపు జరుపుతున్న ప్రజలపై రజా కార్లు విచక్షణారహితంగా కాల్పులు జరిపిన ఉదంతం ఒకటి. ఆ కాల్పుల్లో దొడ్డి కొమురయ్య అనే స్థానిక నాయకుడు మరణించాడు. ఆ ఉదంతం గురించి తెలుసుకునేందుకు అళ్వారుస్వామి హైదరాబాదునుంచి

వెళ్ళి కడవెండి గ్రామాన్ని సందర్శించారు. ఆయన ఆ ఉదంతంపై రాసిన వార్త అడవి బాపిరాజు సంపాదకత్వంలోని 'మీజాన్' తెలుగు దిన పత్రికలో 1946 జూలై 7వ తేదీన ప్రముఖంగా అచ్చయ్యింది. దేశోద్ధారక గ్రంథమాలకు సంపాదకునిగా పనిచేసిన అళ్వారు స్వామి 'ప్రజల మనిషి' అనే నవలను అనుభవాలు రంగరించి విరచించారు.

విభూతి - దివ్యవాణి - శోభ

సికింద్రాబాద్ నుంచి 'విభూతి' అనే సాహిత్య మాసపత్రికను నల్లగొండ జిల్లా చర్లపల్లి గ్రామానికి చెందిన కవి, గ్రంథకర్త పండిత చిదిరెమఠం వీరభద్రశర్మ వెలువరించారు. ఆ తర్వాత కాలంలో ప్రతిష్ఠాత్మకమైన కాశీ విశ్వేశ్వరాచార్య పీఠాధిపత్యం పొందిన వీరభద్రశర్మ 'విభూతి' పత్రిక ద్వారా సాహిత్య సేవ చేశారు సికింద్రాబాద్ నుంచి చివుకుల అప్పయ్యశాస్త్రి అధ్వర్యంలో 'దివ్యవాణి' వారపత్రిక వెలువడింది. 'తెనుగు పత్రికతో' వరంగల్ జిల్లాలో 1925 లో ఆగిన పత్రికల ప్రచురణ 1937 లో 'శోభ' మాసపత్రికతో మళ్ళీ మొదలయింది ప్రముఖ సాహిత్యవేత్త దేవులపల్లి రామానుజరావు 'శోభ' పత్రికను వెలువరించారు. వరంగల్‌లో 1917 ఆగస్టు 24 వ తేదీన జన్మించిన దేవులపల్లి రామనుజారావు కేవలం 20 ఏళ్ళ వయసులోనే 'శోభ'ను ఆరంభించారు. 'తెనుగు పత్రిక' మాదిరిగా 'శోభ' గూడా సాహితీ సేవ చేసింది. కొంతకాలంపాటు వెలువడి ఆగిపోయిన 'శోభ'ను 1950 లో మళ్ళీ వెలువరించారు. కాని, రెండేళ్ళ వ్యవధిలోనే 'శోభ' మళ్ళీ ఆగింది.

బి.ఎన్. శర్మ - ఆంధ్రవాణి

బి.ఎన్. శర్మ వార్తా పత్రికను స్థాపించేందుకు 1930 వ దశకంలో హైదరాబాదు నుంచి విజయవాడ వెళ్లారు 1938 లో విజయవాడ నుంచి 'ఆంధ్రవాణి' పేర బి.ఎన్. శర్మ తెలుగు వార పత్రికను వెలువరించారు. ఆంధ్రవాణి విజయవాడ నుంచి వెలువడినప్పటికి హైదరాబాదు ప్రాంత పత్రికగానే పరిగణించాల్సి వుంటుంది. అనతికాలంలోనే విజయవాడ ప్రాంతంలోను, హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలోనూ విశేష ప్రచారం పొందిన 'ఆంధ్రవాణి' స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి మద్దతునీయడమేకాక, పీడిత నైజాం ప్రజల బాధలకు దర్పణంగా నిలిచింది. పట్టభద్రుడైన బి. ఎన్. శర్మ 'ఆంధ్రవాణి'ని సమర్థంగా వెలువరించి జనంలోకి చొచ్చుకు పోయారనేందుకు విజయవాడలో ఆ పత్రిక ప్రచురితమైన వీధిని 'వాణీప్రెస్ స్ట్రీట్'గా పిలవడమే నిదర్శనం. బి. ఎన్. శర్మ సోదరుని కుమారుడు బి. ఎన్. శాస్త్రి కూడా ఏటికి ఎదురీదే రకం వ్యక్తి. నల్గొండ జిల్లా రామన్నపేట తాలూకా వెలువర్తి గ్రామానికి చెందిన బి. ఎన్. కుటుంబం చరిత్ర పరిశోధనకూ, సాహితీ సేవకు అంకితమైంది. ఆంధ్రదేశ చరిత్రలో అఖాతంగా మిగిలిన వందలాది సంవత్సరాల లంకెను కలిపేందుకు, విష్ణుకుండినుల గురించి శోధించి, విశేషాలు వెలువరించిన బి. ఎన్. శాస్త్రి, సురవరం ప్రతాపరెడ్డి చూపిన దారిలో ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్రను, తెలంగాణాలోని శాసనాల సంపుటిని ప్రచురించారు. 'మూసీ' అనే సాహిత్య పత్రికను నిర్వహిస్తున్న బి. ఎన్. శాస్త్రి చేసిన చరిత్రశోధనకు ఇంకా తగిన గుర్తింపు రాలేదు. కనీసం ఇక్కడి ఏ విశ్వవిద్యాలయం కూడా ఆయనకు డాక్టరేటు బహుకరించలేదు. అయినప్పటికీ బి. ఎన్. శాస్త్రి పరిశోధన ఫలితాల ఆధారంగా విష్ణుకుండినుల చరిత్ర చదువుకోవడం మాత్రం పరిశోధకులకు తప్పదు.

బి. ఆర్. చారి : దక్కన్ క్రానికల్, తెలంగాణా

హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో పత్రికల స్థాపనలో సురవరం ప్రతాపరెడ్డి, మందుముల నర్సింగరావు తర్వాత గణనీయమైన వ్యక్తి బుక్కపట్నం

రామానుజాచారి. బి. ఆర్. చారిగా చిరపరిచితుడైన రామానుజాచారి హైదరాబాద్‌లో ఇంగ్లీష్ పత్రికల స్థాపనకు కృషిచేసిన ప్రముఖ జర్నలిస్టు. ఆయన మొదట "హైదరాబాద్ బుల్లెటిన్" పేర ఆంగ్ల దిన పత్రికను వెలువరించారు. సరోజినీనాయుడు కుమారుడు డాక్టర్ ఎన్.ఎమ్. జయసూర్య, కె.ఎస్. రాజగోపాల్ ముదలియార్‌తో కలసి 'దక్కన్ క్రానికల్' ఆంగ్ల దినపత్రిక స్థాపనకు ఋక్కపట్నం రామానుజాచారి పూనుకున్నారు. ఆయన సంపాదకత్వంలో 1938 మే 15 వ తేదీన 'దక్కన్ క్రానికల్' ఆంగ్ల వారపత్రికగా ప్రారంభమైంది. హైదరాబాద్ రాష్ట్రం నిజాం కబంధ హస్తాల్లోంచి విముక్తి పొందాలనే తపనతో ఋక్కపట్నం రామానుజాచారి 'దక్కన్ క్రానికల్'లో సాహసోపేతంగా వార్తలు ప్రచురించారు. ఫలితంగా 1939 నుంచి 1941 వరకు ఆ పత్రిక నిజాం ప్రభుత్వ నిషేధానికి గురైంది. 1941 లో మళ్ళీ మొదలైన 'దక్కన్ క్రానికల్'కు అనుబంధంగా 'తెలంగాణా' అనే తెలుగు దినపత్రికను ప్రారంభించారు. అదే సంవత్సరం రామానుజాచారి 'దక్కన్ క్రానికల్' సంపాదకత్వ బాధ్యతల నుంచి తప్పుకున్నారు. 1950 వరకు ఆ పత్రికను నిర్వహించిన కె. ఆర్. రాజగోపాల్ ముదలియార్ 1950 లో మరణించారు. రాజగోపాల్ ముదలియార్ మనవడు కె.ఆర్. పట్టాభిరామన్ 'దక్కన్ క్రానికల్' నిర్వహణా బాధ్యతలను చేపట్టారు. తెలంగాణా పత్రిక ఎక్కువ కాలం నిలువలేదు. ఆ తర్వాత కె. ఆర్. నందగోపాల్ తోడ్పాటుతో 1960 వ సంవత్సరంలో "ఆంధ్రభూమి" దినపత్రికను ప్రారంభించారు. ఆ సమయంలో "దక్కన్ క్రానికల్" ఎడిటర్‌గా వున్న గోవిందరామ(గోరా)శాస్త్రి "ఆంధ్రభూమి" సంపాదకత్వ బాధ్యతలు కూడా నిర్వహించారు. ఖాసా సుబ్బారావు సంపాదకత్వంలోని 'స్వతంత్ర' తెలుగు వారపత్రికలో పనిచేసిన గోరా శాస్త్రి అదే పత్రిక ఎడిటర్‌గా కూడా పనిచేశారు. ఆయన రాసిన సంపాదకీయాలు పాఠకులను బాగా ఆకర్షించాయి. 'దక్కన్ క్రానికల్' పత్రికల గ్రూపు 1977 లో టి. చంద్రశేఖరరెడ్డి ఆధీనంలోకి వచ్చింది.

మీజాన్

హైదరాబాదులో 1945 లో 'మీజాన్' పత్రికల గ్రూపు ప్రారంభమైంది. గులాం మహ్మద్ కలకత్తావాలా ''మీజాన్'' అనే అరబ్బీ పేరుతో ఇంగ్లీషు, తెలుగు, ఉర్దూ భాషలలో దినపత్రికలను వెలువరించారు. పత్రికల ప్రచురణలో నిజాం ప్రభుత్వం నుంచి సహకారం పొందిన జి. ఎం. కలకత్తావాలా తెలివైన మనిషి. ఉర్దూలో వచ్చే 'మీజాన్'లో ఇస్లాం మత ప్రచారాన్ని సాగించి, నిజాం ప్రభువుల అనుకూల వైఖరిని చూపిన కలకత్తావాలా తెలుగులో వచ్చే 'మీజాన్' ఆనాటి ఆంధ్రోద్యమానికి సానుభూతి చూపేది. ఇంగ్లీషులో వచ్చే 'మీజాన్' అటూ ఇటు గాకుండా ఉండేది. తెలుగు 'మీజాన్' దిన పత్రికకు కవి, కళాకారుడు అడవి బాపిరాజు ఎడిటర్‌గా పనిచేశారు. కళాకారునిగా జీవితం సాగించిన అడవి బాపిరాజు విద్యార్థి దశలోనే తన పాటవాన్ని ప్రదర్శించుకొన్నారు. ఆ విధంగా తన ఉపాధ్యాయుల మన్ననలను పొందారు. రాజమండ్రిలో అడవి బాపిరాజు ఉన్నత విద్య నభ్యసించినప్పుడు అక్కడి ఆర్ట్స్ కళాశాల ప్రిన్సిపాల్‌గా అస్వాల్డ్ కూల్‌డే ఉన్నారు. ఆయనకు తన శిష్యులైన అడవి బాపిరాజు, మరో ఇద్దరు యువ మేధావులంటే మహా ఇష్టం. అందుకే అస్వాల్డ్ కూల్‌డే ప్రిన్సిపాల్‌గా ఉద్యోగ విరమణ చేసి లండన్ తిరిగి వెళ్ళిన తర్వాత 'సౌత్ ఇండియన్ సమ్మర్స్' పేర ఇక్కడి జీవన స్థితిగతి, విదేశీయులు ఇక్కడ ఎదుర్కొనే పరిస్థితి గురించి పుస్తకం రాసి ప్రచురించారు. ఆ పుస్తకాన్ని కూల్‌డే అడవి బాపిరాజు, దామెర్ల వెంకటరావు, కవికొండల వెంకటరావులకు అంకిత మిచ్చారు.

అంతగా గురువులను ఆకట్టుకొన్న అడవి బాపిరాజు సంపాదకత్వంలో 'మీజాన్' అనాటి ఆధునిక పద్ధతులలో వెలువడింది. 'మీజాన్' పత్రికల గూపులో రాంభట్ల కృష్ణమూర్తి, జి. కృష్ణ, తిరుమల రామచంద్రవంటివారు పనిచేశారు.

క్రమంగా 'మీజాన్'ను నిజాం పాలకులు ముఖ్యంగా రజాకార్ల అనుకూల పత్రికగా మార్చేందుకు కేః కత్తావాలా యత్నించడంతో అడవిబాపిరాజు ఆ పత్రిక సంపాదకత్వ బాధ్యతలను త్యజించారు. 1948 సెప్టెంబరులో పోలీసు చర్య సందర్భంగా ''మీజాన్'' పత్రికల గ్రూపు మూతపడింది

హైదరాబాద్ రాష్ట్ర స్వాతంత్ర్యోద్యమం తీవ్ర రూపం దాల్చి, అంతిమ ఘట్టంలో ప్రవేశించినప్పుడు హైదరాబాద్ కేంద్రంగా ఉద్యమ అనుకూల పత్రికలను నడపడం క్లిష్టంగా మారింది. ఆ సమయంలో 'సారథి' వార పత్రిక విజయవాడ నుంచి వెలువడింది. పోలీసు చర్య తర్వాత సారథిని హైదరాబాదుకు మార్చి, కొంత కాలం వెలువరించారు. అదే సమయంలో విజయవాడ నుంచి డాక్టర్ మర్రి చెన్నారెడ్డి (మాజీ ముఖ్యమంత్రి) అధ్వర్యంలో ''హైదరాబాదు'' పత్రిక వెలువడింది.

వరంగల్‌లో...

వరంగల్‌లో 'శోభ' పత్రిక తర్వాత 1944 లో మేధావి, సాహితీవేత్త పాములపర్తి సదాశివరావు, గార్లపాటి తిరుపతిరెడ్డి, తదితరుల ఆధ్వర్యంలో "కాకతీయ సాహిత్య సంకలనం" అనే మాసపత్రిక నాలుగు సంచికలు వెలువడి, ఆగిపోయింది. ఆ తర్వాత పాములపర్తి వెంకట సర్సింహారావు (ప్రస్తుత ప్రధాని) ఆధ్వర్యంలో, ఆయన అన్నగారైన పాములపర్తి సదాశివరావు సంపాదకునిగా 1946 లో కాకతీయ వారపత్రిక ఆరంభమైంది. 1955 వరకు తొమ్మిదేళ్ళ పాటు వెలువడిన కాకతీయ పి.ఎస్. స్వామి వంటి జర్నలిస్టులను తీర్చిదిద్దిన అభ్యుదయ జాతీయ పత్రిక. 'మా నిజాం రాజు జన్మజన్మల బూజు' అని ధ్వజమెత్తి, 'నా తెలంగాణా కోటి రత్నాలవీణ' అని చాటి చెప్పిన ప్రజాకవి దాశరథి కృష్ణమాచార్య తొలినాటి కవితలను 'కాకతీయ' ప్రచురించింది. వరంగల్ జిల్లా జనగామ నుంచి 1952 లో చౌదవరపు విశ్వనాథం సంపాదకత్వంలో 'వెలుగు' వారపత్రిక ప్రారంభమైంది. 1960 వరకు 'వెలుగు' వెలువడింది. వరంగల్ జిల్లా నేటి పాలకుర్తి మండలం, నాటి జనగామ తాలూకా గూడూరు గ్రామంలో ఇరవై ఐదు ఏళ్ళ క్రితం బొబ్బాల ఇంద్రసేనారెడ్డి "గ్రామజ్యోతి'' పేర 'గోడపత్రిక' వెలువరించాడు. మారుమూల ప్రాంతంలో వున్న గూడూరులో ఆయన గోడ పత్రికను వెలువరించడంద్వారా, కోర్టులో కేసు ఎదుర్కొని యాభై రూపాయల జరిమానా కూడా చెల్లించాడు. 1956 లో వరంగల్ నుంచి 'కాంగ్రెసు' వార పత్రికగా వెలువడింది. దానికి దేవులపల్లి సుదర్శన్ సంపాదకునిగా వున్నారు. అదే సమయంలో 'ప్రగతి' 'చిత్ర-విచిత్ర' పత్రికలు వెలువడ్డాయి. 1958 లో వరంగల్‌లో మొదలైన జనధర్మ ఇంకా వెలువడుతూనే వుంది. ఆ సంవత్సరం నవంబరు 28 న 'జనధర్మ' మొదటి సంచిక వెలువడింది. మాడభూషణం శ్రీనివాసాచార్య (ఎం. ఎస్), దివ్వెల హనుమంతరావు, ముస్త్యాల శంకర్‌రావు, టి.వై.ఎన్. ఆచార్య సమష్టిగా ప్రారంభించిన "జనధర్మ" ప్రస్తుతం ఎం. ఎస్. ఆచార్య ఆధ్వర్యంలో "వరంగల్ వాణి" దినపత్రిక ఆదివారం అనుబంధంగా వెలువడుతోంది. 'జనధర్మ' 1976 నుంచి వారానికి రెండు మార్లు వెలువడింది. ఆ తర్వాత 1980 లో వరంగల్ మొదటి దినపత్రిక "వరంగల్ వాణి" ప్రారంభమైంది.

ఇతర జిల్లాల్లో...

నల్గొండ జిల్లా రచయితల సంఘం తరపున ''దర్పణం" అనే సాహితీ పత్రిక, కొమ్మరాజు మురళీ ధర రావు ఆధ్వర్యంలో "ప్రతిధ్వని" పక్షపత్రిక, కవి, నటుడు, మాజీ శాసన సభ్యుడు పి. రాజారత్నం ఆధ్వర్యంలో "తొలి వెలుగు" వారపత్రిక కొన్నాళ్ళ పాటు వెలువడి, ఆగిపోయాయి. నల్లగొండ జిల్లా మిర్యాలగూడలో చెన్నూరి నాగరాజు తదితరుల ఆధ్వ ర్యంలో "స్పందన" అనే పత్రిక కొంతకాలం వెలు వడింది. ఆ తర్వాత అక్కడి నుంచి చెన్నూరి నాగ రాజు "విపంచి" వార పత్రికను వెలువరించారు.

ప్రముఖ విలేకరులు

ప్రజా ఉద్యమంగా, పత్రికల ఉద్యమంగా, భావ ప్రకటనా స్వేచ్ఛా సాధనోద్యమంగా సాగిన హైదరాబాద్ రాష్ట్ర స్వాతంత్ర్య పోరాటంలో స్థాని కంగా వెలువడిన పత్రికలు పాత్ర వహించడమే గాక, నిజాం దుశ్చర్యల గురించి బయటి రాష్ట్రాలవారికి తెలియ చెప్పడంలో కొందరు ఆనాటి పాత్రికేయులు ముఖ్యపాత్ర వహించారు. ఆనాటి హిందుస్థాన్ టైమ్స్ స్థానిక విలేకరి ఎల్.డి. నటరాజన్, ఫ్రీ ప్రెస్ జర్నల్ విలేకరి వి.హెచ్. దేశాయి, 'ది హిందూ' విలేకరి ఎ.వి. కృష్ణస్వామి, "దక్కన్ క్రానికల్" ప్రత్యేక విలేకరి ఈస్టర్ మైకేల్, "ఆంధ్ర పత్రిక" విలేకరి మంగు శేషగిరిరావు, 'ప్రజామిత్ర', 'యుగ వాణి', తదితర పత్రికల విలేకరి వెల్దుర్తి మాణిక్య రావు, సి యస్. నాయుడు సాహసోపేతంగా వార్తలు అందించి, విశేషంగా కృషి చేశారు. ఆనాటి 'క్రాని కల్' ప్రత్యేక ప్రతినిధి ఈస్టర్ మైకేల్ సాహసం చేసి ఉండకపోతే బీబీనగర్‌లో రజాకర్ల బీభత్సకాండ వెలుగులోకి వచ్చి ఉండేదికాదు. ఫ్రీ ప్రెస్ జర్నల్‌కు విలేకరిగా పనిచేసిన వి. హెచ్. దేశాయి ప్రముఖ స్వాతంత్ర్య సమరయోధుడు. గుల్బర్గా జైలులో నిర్బంధంలో ఉన్నపుడు ఆయన 'డెమొక్రాట్' పేర చేతిరాత పత్రికను వెలువరించారు.

భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చింది 1947 అగస్టు 15 కాగా, హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో స్వేచ్ఛా వాయువులు వీచింది 1948 సెప్టెంబరు 17వ తేదీ నుంచి, పాకిస్తాన్‌తో సహా వివిధ దేశాల ప్రత్యక్ష, పరోక్ష సహకారంతో నిరంకుశ చర్యలకు పాల్పడిన నిజాం కబంధ హస్తాల్లోంచి హైదరాబాద్ బయట పడేందుకు అనేకమంది తమ ప్రాణాలు బలిదానం చేశారు. ఆ విధంగా ప్రత్యేక తరహాలో, నికృష్ట స్థితిలో సాగిన సాయుధ పోరాటం, సర్దార్ వల్లభాయ్ పటేల్ చొరవ వల్ల జరిగిన పోలీసు చర్య ద్వారా హైదరాబాద్ రాష్ట్రం భారతదేశంలో కలిసింది. 1956 లో ఆంధ్రరాష్ట్రంతో పాటు కలిసి, ఆంధ్ర ప్రదేశ్‌గా అవతరించింది. అందుకే హైదరాబాద్ రాష్ట్ర పత్రికా రంగం గురించి కొంత విపులంగా ప్రస్తావించడం అవశ్యమని భావించాను.

1950 వ దశకంలో హైదరాబాదు నుంచి "ఆంధ్ర రత్న", "ఆంధ్ర జనత" దిన పత్రికలు వెలు వడ్డాయి ఆంధ్ర జనత కాంగ్రెస్ పార్టీ ఆధ్వర్యంలో ఉండేది. ఈనాటి పలువురు ప్రముఖ జర్నలిస్టులు 'ఆంధ్ర జనత'లో తమ జర్నలిస్టు జీవితం ఆరంభిం చారు.

హైదరాబాద్ రాజ్యంలో తెలుగు పత్రికల వ్యాప్తి ఆలస్యంగా, మందకొడిగా సాగినప్పటికీ, వినూత్న ప్రయోగాలు చేసే కాంక్ష కలిగిన పాత్రి కేయులు ఉద్భవించారు. వారిలో బుక్కపట్నం రామా నుజాచార్యులు, సురవరం ప్రతాపరెడ్డి ముఖ్యులని ముందే తెలిపాను. పత్రికల గురించి వారు ఈనాటికీ గుర్తుంచుకోదగిన అభిప్రాయాలు వ్యక్తంచేశారు: "వేయి పుస్తకముల వలన నేర్పజాలని తెలివి తేటలను ఒక పత్రిక వ్యాసం వలన నేర్పవచ్చును" అని బుక్క-

పట్నం రామానుజాచార్యులు 1940 లో అన్నారు. అదే సంవత్సరం సురవరం తెలుగు పత్రికల దుస్థితిని ఇలా తెలిపారు: "ఆంధ్ర భాషలో పత్రికలను ఒక వంద సంవత్సరముల క్రిందటనే ప్రారంభించిరి కాని, ఈ వంద ఏండ్ల నుండియూ గర్వించదగినంత అభివృద్ధి కలుగలేదనియే భావించవలెను. దీని వలన ఈ విషయములలో మనము ఇతర భారతీయులకన్న వెనుకబడినామని భావించవలసి యుండును." ఇది అక్షర సత్యం.

వారి స్ఫూర్తితో హైదరాబాద్ కేంద్రంగా 'ఈనాడు', 'ఆంధ్రజ్యోతి', 'ఉదయం', 'ఆంధ్రప్రభ' 'ఆంధ్రభూమి' వంటి తెలుగు దిన పత్రికలు ప్రస్తుతం అంతర్జాతీయ స్థాయి సాంకేతిక పరిజ్ఞానంతో వెలువడుతున్నాయి. వాటి అమ్మకాలు అలనాటి హైదరాబాద్ రాజ్య ప్రాంతాలలో వేల సంఖ్యలో ఉండటం క్రమంగా ఈ ప్రాంతం సామాజికంగా, ఆర్థికంగా ఎదుగుతున్నదనడానికి నిదర్శనం.

*   *   *

ఎక్కడిదీ పరిషత్తు? ఎప్పటిదీ పరిషత్తు?
ధర్మపురి గుండెను తడిపే గోదావరిలా
ఆలంపురితో గొంతు కలిపే తుంగభద్రలా
మెతుకును పండించే మంజీర ధారలా
నిలువెల్లా తెలుగుగా పారుతున్నది
నేటికీ దాని ఆత్మ మారకున్నది.

—డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు – అక్షరాస్యతావ్యాప్తి

—శ్రీ వేముగంటి నరసింహాచార్యులు

"రూపయౌవన సంపన్నాః విశుద్ధకుల సంభవాః
విద్యాహీన న శోభంతే నిర్గంధా ఇవ కింశుకాః"

ఎంత అందమున్నా, యౌవనమున్నా, మంచి కులములో జన్మించినా విద్య లేనివారు సువాసనలేని మోదుగు పూలవలె శోభించరు అని 'హితోపదేశం' మానవకోటికి హితాన్ని ఉపదేశిస్తున్నది. "ఇమ్మగ చదువని నోరును, అమ్మా యని పిలిచి యన్నమడుగని నోరున్" అంటూ విద్య యొక్క ప్రాముఖ్యాన్ని ఉగ్గడిస్తున్నది సుమతీ శతకం. ఈ విధంగా తరతరాలుగా ఎందరో మహనీయులు మానవులు విద్యావంతులు కావాలని ప్రబోధిస్తూనే ఉన్నారు. అయినా, దేశంలో నిరక్షరాస్యుల సంఖ్య దినదినం వృద్ధిపొందుతూనే ఉన్నదికాని తగ్గడం లేదు.

ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రంలో చదువురానివారి సంఖ్య బహుస్వల్పం. రాష్ట్రంలో నిరక్షరాస్యతను నిర్మూలించి, ప్రతివారికీ అనగా ఆడ, మగ, చిన్న, పెద్ద అనే తేడా లేకుండా ప్రజలందరూ అక్షరాస్యులు కావాలని ప్రయత్నం చేస్తున్నది. నేటి ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థలో ప్రజలందరూ తప్పక విద్యావంతులై ఉండవలసిన అవసరమెంతైనా కద్దు. అప్పుడే ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థ వికాసం పొంది, దేశం అభ్యుదయం సాధించడానికి దోహదం కలుగుతుంది. అందువల్లనే ప్రభుత్వం అక్షరప్రభ, అక్షరజ్యోతి, అక్షరకిరణం మొదలైన పేర్లతో ప్రతి జిల్లాలో అక్షరాస్యతా వ్యాప్తికి కృషి జరుపుతున్నది. ఇందుకు ప్రభుత్వాన్నీ, అధికారులను, అనధికారులను, అధ్యాపకులను అభినందించాలి. ఈ విషయంలో ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ఏనాడో - స్వాతంత్ర్యం రాకపూర్వమే కృషి ప్రారంభించింది.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు 1943 లో స్థాపించబడినది. అప్పటి పరిషత్తు పేరు నిజాం రాష్ట్ర ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు. ఆనాటి పరిషత్తుకు స్థాపకాధ్యక్షులు కీ.శే. లోకనంది శంకర నారాయణరావుగారు. పరిషత్తుకు నియమావళిని సిద్ధపరచుటకై ఒక ఉపసంఘం ఎన్నుకొనబడినది. ఈ సంఘంలో విద్యావంతులైన మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు, సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు, చిదెరమఠం వీరభద్రశర్మగారు, బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారు, ఆదిరాజు వీరభద్రారావు గారు, గడియారం రామకృష్ణశర్మ గారు మొదలైనవారు సభ్యులుగా నుండి పరిషత్తుకు నియమావళిని తయారుచేశారు. ఆనాటి నిజాం రాష్ట్రంలోని తెలుగు ప్రాంతంలోని (నేటి తెలంగాణ) తెలుగువారు విద్యా విషయకంగా వెనుకబడి ఉండడం, ఆనాటి నిజాం ప్రభుత్వం ప్రజల విద్యను గూర్చి శ్రద్ధచూపకపోవడం, చదువుకోవడానికి తగిన పాఠశాలలు లేకపోవడం మొదలైన కారణాలవల్ల ప్రజలు నిరక్షరాస్యులుగా ఉండిపోయారు. ఇట్టి పరిస్థితిని గమనించి ప్రజలలో అక్షరాస్యతను కలిగించడానికి పూనుకొన్నది.

1950 లో జబల్‌పూరులో జరిగిన వయోజన విద్యా సదస్సులో పరిషత్తు ప్రతినిధులు పాల్గొని అక్కడ జరిగిన విషయాలను చక్కగా ఆకళించు కొని వచ్చారు. 1950 జూన్ 15 వ తేదీన హైదరాబాదులో వయోజన విద్యా శిక్షణ కేంద్రం పరిషత్తు పక్షాన నిర్వహింపబడినది. ఈ కేంద్రానికి విద్యావేత్త, వయోజన విద్యా ప్రచారకులు గాడిచర్ల హరి సర్వోత్తమరావుగారు ప్రిన్సిపాలుగా ఎన్నుకొన బడినారు. ప్రధాన నిర్వాహకులుగా మరొక వయోజన విద్యా ప్రచారకులైన పాతూరి నాగభూషణంగారు ఉండినారు. ఈ శిక్షణా కేంద్రాన్ని అప్పటి ప్రధాన న్యాయమూర్తి ఆర్. ఎస్. నాయకిగారు ప్రారంభించారు. ఈ కేంద్రంలో శిక్షణ పొందడానికి ఆంధ్ర దేశం పలు ప్రాంతాలనుండి 110 మంది కార్యకర్తలు వచ్చి శిక్షణ పొందారు.

15 రోజులు జరిగిన ఈ కేంద్రంలో శిక్షణ పొందిన వారికి విజయ పత్రములను బహూకరించ డానికి స్నాతకోత్సవం జరుపబడినది. ఈ యుత్స వానికి అప్పటి విద్యాశాఖ డైరెక్టర్ టి. సూర్యనారా యణరావుగారు అధ్యక్షత వహించగా, ఆర్.వి. రావు గారు స్నాతకోపన్యాసం చేసి, విజయ పత్ర ప్రదానం చేశారు. ఈ విధంగా పరిషత్తు తెలంగాణా ప్రాంతంలో వయోజన విద్యా ప్రచారానికి, అక్షరాస్యతా వ్యాప్తికై కృషి ప్రారంభించింది. తరువాత పరిషత్తు ప్రభుత్వ సహకారంతో హైదరాబాదు నగరంలో 11 సాంఘిక విద్యా కేంద్రాలను, తెలంగాణా జిల్లాలలో 64 వయో జన రాత్రి పాఠశాలలను నెలకొల్పి అక్షరాస్యతా ప్రచారం సాగించింది. ఇంతేకాక, సారస్వత పరిషత్తు వయోజన విద్యాబోధనకై 'గ్రామలక్ష్మి వాచకం' 'తెలుగు పలుకు' మొదలైన పుస్తకాలను ప్రచురిం చింది. ఈ పుస్తకాలు అక్షరాస్యతా వ్యాప్తికి ఎంతో తోడ్పడినాయి.

తెలంగాణా జిల్లాలలో ఏర్పడిన పరిషత్తుశాఖలు కూడా అక్షరాస్యతా వ్యాప్తికై కృషి ప్రారంభించాయి. వయోజనులకు విద్యను బోధించడానికై కృషి చేశాయి. నల్లగొండ జిల్లాలో చొల్లేటి నరసింహ శర్మ గారు, గంగుల శాయిరెడ్డిగారు, శఠగోపాలాచార్యులు గారు, తడకమళ్ళ సీతారామచంద్రరావు గారు, జి. రామస్వామిగారు మొదలగువారు ఎందరో కార్య కర్తలు వయోజన విద్యాబోధన ద్వారా అక్షరాస్యతా వ్యాప్తికి కృషిచేశారు. ఖమ్మం జిల్లాలో ఇటికాల నీలకంఠరావు, యల్లాప్రగడ కృష్ణమూర్తి గారు, యం. సత్యనారాయణగారు, టి. రంగయ్య గారు, తోట రామచంద్రయ్యగారు మొదలైన కార్యకర్తలు వయోజన విద్యావ్యాప్తికి శ్రమించారు.

కరీంనగర్ జిల్లా కాసం శివరాజం గుప్త బి. అచ్యుతరాజు, బోయనపల్లి వేంకట రామారావు మొదలగు ప్రముఖులు పరిషత్తు ఆశయానికి అను గుణంగా అక్షరాస్యతా వ్యాప్తికి కృషి చేశారు. మెదకు జిల్లాలో ఏర్పడిన పరిషత్ శాఖల పక్షాన వయోజన విద్యాకేంద్రాలను ఏర్పాటు చేసి, మల్యాల దేవీప్రసాద్, ఎం. రంగకృష్ణమాచార్యులు, రాచవీరదేవర, వేము గంటి నరసింహాచార్యులు, హరిపురం వేంకటరామయ్య ప్రభృతి ప్రముఖ కార్యకర్తలు; కాసోజు లక్ష్మణాచారి, తుమ్మా బాలరాజంవంటి కార్యకర్తలు అక్షరాస్యతను వ్యాపింపజేశారు. పరిషత్ శాఖల కార్యకర్తలు ప్రతి జిల్లాలో రాత్రి పాఠశాలలు నెలకొల్పి, ఎందరో వయో జనులకు, చదువులేని బాలబాలికలకు స్వార్థరహితంగా విద్యాబోధన చేశారు. వివిధ కార్యకర్తలు పరిషత్ పరీక్షలను నిర్వహింపజేస్తూ విద్యావ్యాప్తిని గావించారు. ముఖ్యంగా విద్య సరిగా రానివారికై ప్రాథమిక పరీక్ష ద్వారా చదువుకొనడానికి కృషి చేశారు.

ఈ విధంగా ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ప్రజలలో అక్షరాస్యతను వ్యాపింప జేసే ఉత్తమ లక్ష్యంతో వయోజన పాఠశాలలను నెలకొల్పడం, పరీక్షలను నిర్వహించడం, పుస్తకాలను ప్రచురించడం మొదలైన కార్యక్రమాలను 1943 నుండి నిర్వహిస్తూ వస్తున్నది. పరిషత్తు ఈ విషయంలో చేసిన కృషి అభినందనీయమై, పలువురు ప్రశంసల నందుకున్నది.

పరిషత్తు మహాసభలు

—ఆచార్య ఎస్వీ. రామారావు

తెలంగాణంలో అక్షరజ్యోతిని వెలిగించిన అక్షయసంస్థ ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు. తెలుగు భాషా సాహిత్యాల అభివృద్ధికి తోడ్పటం, తెలుగువారి సాంస్కృతికాభ్యుదయానికి దోహదం చేయటం ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ప్రధాన ఆశయాలు. నిరంకుశమైన నిజాం పరిపాలలో తెలుగుభాషా సంస్కృతులపై వ్యతిరేకత ప్రబలి వున్న కాలంలో ఈ ఆశయాలతో ఒక సంస్థ స్థాపించబడటమే సాహసంతో కూడుకున్న కార్యం. స్వీయ సంస్కృతిని పరిరక్షించుకోవాలన్న ఆకాంక్ష, కొడిగట్టిపోతున్న మాతృభాషా దీపం ఆరిపోకుండా చేతులు అడ్డుపెట్టి కాపాడుకుందామన్న అభిమానం ఈ సాహస కార్యానికి పురికొల్పాయి. తొలి దశలో మాడపాటి హనుమంతరావు, సురవరం ప్రతాపరెడ్డి, పులిజాల రంగారావు మున్నగువారు ధైర్యంతో ముందుకురాగా, వారు అందించిన స్ఫూర్తితో మరెందరో మహానుభావులు సారస్వత పరిషత్తు ఆశయ సాధనకు శ్రమించారు.

నిజాం ప్రభుత్వం ఉర్దూను రాజభాషగా ప్రకటించటంలో ప్రాంతీయభాష అయిన తెలుగు నిరాదరణకు గురిఅయిన గడ్డురోజులు అవి. దీనికి తోడు పొరుగుభాషా ప్రజల హేళన పులిమీద పుట్రగా పరిణమించింది. ఈ దుస్థితిని గమనించి తెలుగుభాష పునరుజ్జీవనానికి చేసిన తొలి ప్రయత్నం (1911) శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషా నిలయ స్థాపనం. దీని స్థాపనకు కృషి చేసిన మహనీయులు కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు, విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమాలను కూడా నెలకొల్పారు.

1921 లో ఏర్పడిన ఆంధ్ర జనసంఘం రెండు సంవత్సరాల కాలంలోనే శాఖలుగా విస్తరిల్లి, 'ఆంధ్ర జన కేంద్రసంఘము'గా (1923) రూపు దాల్చింది. మాడపాటి సారథ్యంలో ప్రారంభమైన గ్రంథాలయోద్యమం ఆంధ్రోద్యమానికి దారితీసింది.

ఆంధ్ర జనకేంద్ర సంఘము నిర్వహించిన ఆంధ్రమహాసభలు తెలంగాణప్రాంతంలో చైతన్యాన్ని రేకెత్తించాయి. అయితే అవి కేవలం రాజకీయ ఆర్థిక సమస్యలకే ప్రాధాన్యం యివ్వటంతో భాషాభిమానులైన సురవరం ప్రతాపరెడ్డి వంటివారు వేరుగా అభివృద్ధి పక్షాన్ని స్థాపించారు. ఆంధ్రభాషా సంస్కృతుల పరిరక్షణకు ప్రత్యేక సంస్థ ఏర్పడవలసిన అవసరం నానాటికీ ప్రబలసాగింది. దశమ ఆంధ్ర మహాసభలు హైదరాబాదులో జరుగున్న సందర్భంలో **1943** మే, 26 వ తేదీన 'నిజాం రాష్ట్ర ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు' వెలసింది. సురవరం, మాడపాటి, బూర్గుల, లోకనంది శంకరనారాయణరావు, ఆదిరాజు వీరభద్రరావు మున్నగు **11** మంది సభ్యులతో ఉప సంఘం ఏర్పడి పరిషత్తు కార్యక్రమ నియమావళిని, ప్రణాళికను రూపొందించింది. నాటినుంచీ "రాష్ట్రాంధ్రులలో మాతృభాషాభిమానమును పెంపొందించి తద్వ్యాప్తికై పాటుబడుట, ఆంధ్ర భాషాభివృద్ధికై సర్వవిధముల కృషి సలుపుట" ప్రధాన లక్ష్యాలుగా ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు తన ఆశయ సాధనలో పురోగమించసాగింది. ప్రతి యేటా వివిధ ప్రాంతాల్లో వార్షికోత్సవాలను నిర్వహిస్తూ తెలుగు భాషా సాహిత్యాల అభి

వృద్ధికి ఎంతో దోహదం చేసింది. ఈ వార్షికోత్సవాలే పరిషత్తు మహాసభలుగా ప్రసిద్ధి వహించాయి.

ప్రథమ మహాసభ :

1-6-1943 న హైదరాబాదు రెడ్డి విద్యార్థి వసతి గృహంలో సారస్వత పరిషత్తు ప్రథమ మహాసభ జరిగింది. ఈ సభలో లోకనంది శంకరనారాయరావు అధ్యక్షులుగా, బిదురు వెంకట శేషయ్య, బూర్గుల రంగనాథరావు ప్రధాన సహాయ కార్యదర్శులుగా పరిషత్తు కార్యవర్గం ఏర్పడింది. మాడపాటి, సురవరం, ఆదిరాజు ప్రభృతులు కార్య వర్గ సభ్యులు. మొదట గోలకొండ పత్రిక భవనంలో వున్న పరిషత్తు కార్యాలయం తర్వాత హనుమాన్ టేక్డీకి మారింది. సాహితీ మూర్తుల జయంత్యుత్సవాలు, సాహితీ సప్తాహాలు పరిషత్తు అధ్వర్యంలో విజయవంతంగా కొనసాగాయి.

ప్రథమ మహాసభ తర్వాత ఉత్సాహవంతులైన కార్యదర్శుల కృషివల్ల తెలంగాణంలోని కొన్ని జిల్లా ప్రాంతాలలో కూడా పరిషత్తు శాఖలో ఏర్పడ్డాయి. ప్రాచీనాంధ్ర కవుల జయంతులు మొ॥కార్యక్రమాలను ఈ శాఖలు నిర్వహించాయి. ప్రథమ మహాసభ తీర్మానాలను అనుసరించి 1944 జులైనుంచి తెలుగు భాషా పరీక్షలను (ప్రవేశ, ప్రాథమిక, మాధ్యమిక) పరిషత్తు నిర్వహించసాగింది. బాలురు, స్త్రీలు, వృద్ధులు, వయోజనులు అందరూ ఈ పరీక్షల్లో పాల్గొన్నారు. జిల్లాలలోని వివధ కేంద్రాలలో కూడా ఈ పరీక్షలు కొనసాగాయి.

ద్వితీయ మహాసభ :

కఠినమైన రాచరికపు శాసనాలవల్ల ఒడిదుడుకులు ఎదురైనప్పటికీ లెక్కచేయకుండా పరిషత్తు నిర్భయంగా ముందడుగులు వేసింది. పరిషత్తు మహాసభలు జిల్లాలకు విస్తరించాయి. 1944 డిసెంబర్ 28, 29, 30 తేదీలలో మూడు రోజులపాటు వరంగలులో ద్వితీయ మహాసభలు ఘనంగా జరిగాయి. మహాసభల అహ్వాన సంఘ అధ్యక్ష కార్యదర్శులుగా ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావు, కాళోజీ నారాయణరావు నియమితులైనారు. రాజాబహద్దర్ కొత్వాల్ వెంకటరామారెడ్డి సభలను ప్రారంభించగా, బూర్గుల రామకృష్ణారావు స్నాతకోపన్యాసం చేసి, పరీక్షల్లో ఉత్తీర్ణులైన వారికి విజయ పత్రాలు అందజేశారు. 29 నాడు ఓరుగల్లు కోటలో జరుప తలపెట్టిన కవిసమ్మేళనానికి కొందరు అవరోధం కలిగించాలని చూసినా - కార్యకర్తల పట్టుదలవల్ల మునిపట్ల పట్టాభిరామారావు అధ్యక్షతలో నిరాటంకంగా కొనసాగింది. సురవరం ప్రతాపరెడ్డి. బిదురు వెంకటశేషయ్య పరిషత్తు అధ్యక్ష కార్యదర్శులుగా నూత్న కార్యవర్గం ఏర్పడింది. పరిషత్తు ఆదర్శాలు క్రొత్త రూపు దిద్దుకొన్నాయి. సంస్థ కార్యకలాపాలు విస్తరించి, గ్రంథ ప్రచురణ కార్యక్రమం కూడా చేపట్టబడింది. ఆంధ్రుల చరిత్ర (ఖండపల్లి బాలేందుశేఖరం), కావ్యాలంకారసంగ్రహ వివరణము (సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి) గ్రంథాలు ప్రచురితమైనాయి.

1945 డిసెంబర్‌లో తృతీయ మహాసభలు నల్లగొండలో జరుపుకోవాలని సంకల్పించినా జిల్లా కలెక్టరు అందుకు అనుమతి నివ్వకపోవటంతో అవరోధాలు కలిగాయి, తీవ్ర ప్రయత్నాల ఫలితంగా 1946 మార్చి 15, 16, 17 తేదీలలో మహాసభలు కొనసాగాయి. కొత్వాల్ వెంకటరామారెడ్డి సభలను ప్రారంభించగా, శంకరనారాయణరావు అధ్యక్షత వహించారు.

జిల్లా మహాసభలు :

వార్షికోత్సవ మహాసభలే కాక వివిధ జిల్లా మహాసభలు కూడ ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి. 1946 సంవత్సరంలో నాలుగు జిల్లా మహాసభలు జరగటం

గమనించదగిన విశేషం 1.2.46 న ఆదిలాబాదు జిల్లా మంచిర్యాలలో జరిగిన మహాసభల ఆహ్వాన సంఘ అధ్యక్ష కార్యదర్శులు రాజా మురళీ మనోహరరావు, కె. వి. కేశవులు ఘనమైనన ఏర్పాట్లు చేశారు. సురవరం అధ్యక్షతలో ఈ మహాసభలో వానమామలై వరదాచార్యులు గారికి సన్మానం జరిగింది.

ఇరవై అరవ ఆంధ్రదేశ గ్రంథాలయ మహాసభల సందర్భంగా 2.3.1946 న అలంపూర్ తాలూకా క్యాతురులో మహబూబ్‌నగర్ జిల్లా మహాసభలు జరిగాయి. సురవరం రంగారెడ్డి, గడియారం రామకృష్ణశర్మ ప్రభృతులతో ఆహ్వానసంఘం ఏర్పడింది. అనుముల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి అధ్యక్షతలో జరిగిన సభలను గడియారం వెంకటశేషశాస్త్రి ప్రారంభించారు. గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావు, మారేపల్లి రామచంద్రశాస్త్రి మొ॥వారు ఉపన్యసించారు.

జూన్ 14, 15 తేదీలలో వరంగల్ జిల్లా మహాసభలు ఖమ్మంమెట్టులో జరిగాయి. పసుమర్తి వెంకటసుబ్బయ్య, తాళ్ళూరి రామానుజస్వామి, ఇటికాల నీలకంఠరావు ప్రభృతులు ఆహ్వాన సంఘ సభ్యులుగా వున్నారు. కొండపల్లి శ్రీనివాసరావు అధ్యక్షతలో కాళోజీ నారాయణరావుకు జరిగిన ఘనమైన సన్మానం, దేవులపల్లి రామానుజరావు, గార్లపాటి రాఘవరెడ్డి ఉపన్యాసాలు ఈ సభలలో పేర్కొనదగిన విశేషాలు. 5.11.46 న నల్లగొండలోని రామకృష్ణ వసతిగృహంలో జరిగిన జిల్లా సభకు పొట్లపల్లి రామారావు అధ్యక్షత వహించారు. పాతిక మంది కవిపండితులు ఈ సభలో పాల్గొన్నారు.

పరిషత్తు చేస్తున కృషి వల్ల రాష్ట్ర ప్రజలలో నానాటికీ ఎక్కువవుతున్న చైతన్యాన్ని గమనించి నిజాం ప్రభుత్వం పరిషత్తు కార్యకలాపాలకు ఆటంకాలు కలిగించసాగింది. 'ఇత్తెహాదుల్ ముసల్మీన్' సంస్థ భయాందోళన చర్యలకు పాల్పడింది. గూండాలు పరిషత్తు కార్యకర్తలను బాధించ నారంభించారు. ఈ దుర్భర పరిస్థితుల్లో గోలకొండపత్రిక, మీజాన్, తెలంగాణా పత్రికలు పరిషత్తు కార్యకలాపాలను సమర్థిస్తూ అండగా నిలిచాయి.

చతుర్థ మహాసభ :

మత దురహంకారుల చర్యలను ఎదిరించి, రాజకీయ ఒత్తిడులవల్ల ఏర్పడిన స్తబ్దతను తొలగించటానికి దేవులపల్లి రామానుజరావు పూనుకొన్నారు. మహబూబ్‌నగర్ జిల్లా కలెక్టర్‌గా వున్న ఇల్లిందల రామచంద్రరావు సహాయంతో 1947 మార్చి 5, 6, 7 తేదీలలో జిల్లా కేంద్రంలో చతుర్థ మహాసభలు ఏర్పాటు చేశారు. కోట సిద్దిలింగప్ప, పి. నరసింహారావు ఆహ్వాన సంఘ అధ్యక్ష కార్యదర్శులుగా నియమితులైనారు. డా॥ కందాళై రంగాచార్యులు అధ్యక్షత వహించిన సభలను కలెక్టర్ రామచంద్రరావు ప్రారంభించారు. అడవి బాపిరాజు, కేశవపంతుల నరసింహశాస్త్రి మొ॥వారు ప్రసంగించారు బుర్రా వెంకట సుబ్బారావు అధ్యక్షులుగా, బిదురు వెంకటశేషయ్య కార్యదర్శిగా నూతన కార్యవర్గం ఏర్పడింది.

మన దేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చినా హైదరాబాదు రాష్ట్రానికి మాత్రం విముక్తి లభించలేదు. పైగా, రజాకార్ ఉద్యమం అరాచక పరిస్థితులకు కారణభూతమైంది. పరిషత్తు ఉనికికి భంగం కలిగి, కార్యదర్శి వెంకటశేషయ్య రాష్ట్రాన్నే వీడి వెళ్లారు. 1948 సెప్టెంబరులో పోలీసుచర్య జరిగిన తర్వాతనే పరిస్థితులు కుదుటబడ్డాయి, పరిషత్తుకు పునరుజ్జీవం కలిగి ద్విగుణీకృతోత్సాహంతో ముందంజ వేయ సాగింది.

సంస్థ కార్యకలాపాల నిర్వహణకు తాత్కాలిక ఉప సంఘం ఏర్పడి, సంకట పరిస్థితిలో కాండూరి నరసింహాచార్యులు భద్రపరచిన రికార్డును పరిషత్తు

స్వీకరించింది. ఇంతవరకు తెలంగాణాకే పరిమితమైన పరిషత్తు కార్యక్రమాలు రాష్ట్రమంతటికీ విస్తరించాయి. ఐదవ మహాసభలు జరుగుతాయన్న ప్రకటన చూడగానే ప్రతిస్పందించిన గోలకొండ పత్రిక **14.11.48** న ప్రత్యేక సంపాదకీయం వెలువరించింది. పదహారు మాసాల అజ్ఞాతవాసం తర్వాత పరిషత్తు మహాసభలు జరుగనున్నాయన్న వార్త వీనుల విందుగా వుందని అభినందించింది. ఉర్దూ ప్రాబల్యం కారణంగా తెలుగు భాషకు జరిగిన అపకారాన్ని పేర్కొని, ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు మాతృభాషా ప్రచారానికి చేసిన సేవను ఉగ్గడించింది. రాజకీయరంగంలో, ప్రజా జీవనంలో ఏర్పడిన కాలుష్యాన్ని తొలగించటానికి ఇటువంటి సారస్వత సంస్థలు ముందుకు రావాలని ఉద్బోధించింది.

ఐదవ మహాసభ :

1949 ఫిబ్రవరి **4,5,6** తేదీలలో హైదరాబాద్ జిల్లా తూప్రాన్‌లో వేడుకగా జరిగిన ఐదవ మహాసభలు నూతనోత్తేజం కలిగించాయి. కొత్తూరు సీతయ్య గుప్త ఆహ్వాన సంఘ అధ్యక్షులుగా, రాయపరాజు వెంకటరామారావు కార్యదర్శిగా నియమితులైన ఈ మహాసభలకు ప్రజలు వేల సంఖ్యలో హాజరైనారు. రాజా రామేశ్వరరావు సభలను ప్రారంభించగా, ఇల్లిందల రామచంద్రరావు అధ్యక్షత వహించారు. చరిత్ర పరిశోధకులు మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ, హాస్య రచయిత మునిమాణిక్యం నరసింహారావు అతిథులుగా పాల్గొన్నారు.

ఇల్లిందల రామచంద్రరావు అధ్యక్షులుగా, దేవులపల్లి రామానుజరావు ఉపాధ్యక్షులుగా, పులిజాల హనుమంతరావు కార్యదర్శిగా నూతన కార్యవర్గ నియామకం తర్వాత పరిషత్తు కార్యక్షేత్రం విస్తరించింది. పరిషత్తు పేరులోని 'నిజాం రాష్ట్ర' పదం తొలగించబడి 'ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు'అన్న పేరు స్థిరమైంది. మారుమూల పల్లెల్లో కూడా పరిషత్తు శాఖలు ఏర్పడ్డాయి.

ఆరవ మహాసభ :

1950 ఏప్రిల్ **19, 20, 21** తేదీలలో ఆదిలాబాద్ జిల్లా మంచిర్యాలలో ఆరవ వార్షికోత్సవ సభలు జరిగాయి. **1946** లో జిల్లా మహాసభను నిర్వహించిన రాజా మురళీమనోహరరావు, కె.వి. కేశవులు గారలే ఈసారి కూడా సారథ్యం వహించి ఏర్పాట్లు చేశారు. ఇల్లిందల రామచంద్రరావు సభకు అధ్యక్షత వహించగా, ఆంధ్రప్రభ సంపాదకులు నార్ల వేంకటేశ్వరరావు సభను ప్రారంభించారు. వేలూరి శివరామ శాస్త్రి అభ్యర్థులకు విజయపత్రాలు అందజేశారు. డా॥ చిలుకూరి నారాయణరావు, డా॥ గిడుగు సీతాపతి, సురవరం వంటి సుప్రసిద్ధ విద్వాంసులు ఈ సభలో పాల్గొన్నారు.

పర్సా వెంకటేశ్వరరావు అధ్యక్షులుగా, పులిజాల హనుమంతరావు కార్యదర్శిగా నూత్న కార్యవర్గం ఎన్నుకోబడింది. ఈ సంవత్సరం పరిషత్తుకు కొన్ని చిక్కులు ఎదురైనా, త్వరలోనే వాటిని అధిగమించి ముందుకు సాగింది. **1951** నుంచీ ఉన్నత స్థాయిలో విశారద (పూర్వ - ఉత్తర భాగ) పరీక్షలు ప్రారంభమైనాయి. రాష్ట్రంలోని రాయలసీమ, సాగరసీమ ప్రాంతాల్లోనే కాక ఇరుగు పొరుగు రాష్ట్రాలలో కూడ పరిషత్తు శాఖలు, పరీక్షా కేంద్రాలు ఏర్పడ్డాయి. ఆ విధంగా ప్రవాసాంధ్రులు సైతం పరిషత్తు సేవలు పొందారు. పరిషత్తు ప్రత్యేకంగా నియమించిన ప్రచారకుల వల్ల తెలంగాణంలోని వెనుకబడిన ప్రాంతాల్లో భాషా పరంగా ఎంతో చైతన్యం పొడసూపింది. **1952** నవంబరు **15** న జరిగిన నిజామాబాద్ జిల్లా సభలు ఈ చైతన్యానికి కొంత దోహదం చేశాయి. తూపురాన్ మహాసభల తీర్మానాలను అనుసరించి ఏర్పడిన ఉపసంఘం కృషివల్ల తెలంగాణా ప్రాంతంలోని పాఠశాలల స్థాయిలలోనూ, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం పరిధిలోని కళాశాలల్లోను రాష్ట్ర భాషలయిన తెలుగుకు గణనీయమైన స్థానం ఏర్పడింది.

సప్తమ మహాసభ :

1953 జనవరి 11, 12, 13, 14 తేదీలలో నాలుగురోజులపాటు మహబూబునగర్ జిల్లాలోని ప్రసిద్ధ క్షేత్రమైన అలంపూరులో సప్తమ మహాసభలు మహోన్నత స్థాయిలో కనుల పండువుగా, వీనుల విందుగా జరిగాయి. భారతదేశ ఉపాధ్యక్షులు డా॥ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండితులు ఈ మహాసభలను ప్రారంభించటం గర్వకారణం. ఆస్థాన కవి శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి ఆశీస్సుల సందజేయగా దేవులపల్లి రామానుజరావు సభాధ్యక్షత వహించారు. ఆంధ్రదేశం లోని ప్రసిద్ధ రచయితలు పండితులందరూ ఈ సభల్లో పాల్గొన్నారు. చల్లా వెంకటరామారెడ్డి, గన్నమరాజు రామేశ్వరరావు, గడియారం రామకృష్ణశర్మ ఆహ్వాన సంఘ అధ్యక్ష కార్యదర్శులుగా వ్యవహరించిన సప్తమ మహాసభలకు 30 వేలమందికి పైగా ప్రజలు హాజరైనారు. దేశం నలుమూలలనుంచీ వచ్చిన పత్రికా ప్రతినిధులు ఈ సభలు ఆలిండియా కాంగ్రెస్ సభల స్థాయిలో కొనసాగాయని ప్రశంసలు కురిపించారు.

1956 లో విశాలాంధ్ర అవతరణ తర్వాత ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు కార్యక్రమ పరిధి విశాలమైంది. పరిషత్తు నూతన భవన సముదాయం నిర్మితమైంది. ప్రాచ్యకళాశాల, పండిత శిక్షణ కళాశాల పరిషత్తుకు అనుబంధంగా కొనసాగుతున్నాయి. ప్రచురణల విభాగం విస్తరించి, పుస్తక విక్రయశాల, గ్రంథాలయం ఏర్పడ్డాయి. నూకల నరోత్తమరెడ్డి, దేవులపల్లి రామానుజరావు, గడియారం రామకృష్ణ శర్మ ప్రభృతుల సారథ్యంలో సారస్వత పరిషత్తు అభ్యుదయ పథంలోపురోగమిస్తూ, 1973 లో ఘనంగా రజతోత్సవ వేడుకలను జరుపుకొన్నది. 1993 లో జరిగిన స్వర్ణోత్సవాల సందర్భంలో పరిషత్తు మహా సంస్థకు మూల స్తంభం అయిన రామానుజరావు గారి అస్తమయం తీరని లోటుగా నిలచింది. సారస్వత పరిషత్తు ఆశయసాధనకు పాటుపడిన మహనీయుల కృషి చిరస్మరణీయమైనట్టిది.

తెలంగాణ శాసనములు - కొన్ని విశేషములు

శ్రీ బి. ఎన్. శాస్త్రి

ఉపోద్ఘాతము :

తెలంగాణమును తమ సామ్రాజ్యాంతర్భాగముగ గ్రహించి పాలించిన రాజవంశములలో గణతంత్ర రాజులు, శాతవాహనులు, ఇక్ష్వాకులు, విష్ణుకుండినులు, బాదామీ చాళుక్యులు, రాష్ట్రకూటులు, కల్యాణీ చాళుక్యులు, కందూరుచోడులు, కాకతీయులు, ఢిల్లీ సుల్తానుల ప్రతినిధులు, ముసునూరి వంశీయులు, రేచర్ల పద్మ నాయకులు, బహమనీ సుల్తానులు, కుతుబ్షాహీలు, మొగలు రాజప్రతినిధులు, అసఫ్జాహీలు ముఖ్యులు.

ఈ రాజ వంశీయులే గాక, వేములవాడ చాళుక్యులు, రేచర్ల రెడ్డి వంశజులు, చెఱకు వంశపు రెడ్లు. మల్యాల, విరియాల, నతవాడి, వెన్గొండ రంజన, ముదిగొండ చాళుక్యాది సామంతులు, మహాసామంతాధిపతులు తెలంగాణములోని వివిధ ప్రాంతములను పాలించినారు.

వివిధ రాజ వంశీయులు, వారి రాణివాసపు స్త్రీలు, అమాత్యులు, దండనాథులు, ధనికులు, సామాన్య ప్రజలు ప్రకటించిన శాసనములు తెలంగాణ మందసంఖ్యాకముగ లభించినవి.

ఈ శాసనములలో అత్యధికము దానమిచ్చు సందర్భములందు వేయింపబడినవి. కొన్ని విజయ శాసనములు సైతము మీ ప్రాంతమున లభించినవి.

తెలంగాణమున లభించిన తామ్రశిలా శాసనములు సంస్కృతాంధ్ర, ప్రాకృత, కన్నడ, ఉరుదు, అరబీ ఫారసీక భాషలలో వేయింపబడినవి. ఇందు కొన్ని గద్య రూపములోను, గద్య పద్యాత్మకములు గాను నున్నవి. తెలంగాణమున తామ్రశాసనములు స్వల్పముగ లభించినవి. శిలా శాసనములు ప్రాచీన దేవాలయ ప్రాంగణములందును, కుడ్యములపైనను చెక్కంపబడినవి.

చరిత్ర రచనలో శాసనములు ప్రధాన సాధనములుగా పరిగణింపబడుచున్నవి. తెలంగాణమున లభించిన కొన్ని శాసనములు ఆంధ్రదేశ చరిత్ర నిర్మాణమం దత్యంత ప్రాముఖ్యము వహించినవి.

ఆంధ్రదేశము నేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగా పాలించిన రాజవంశములు నాలుగు. అందు శాతవాహనులు కరీంనగర్ జిల్లాలోని కోటిలింగాల ప్రాంతముల నుండియు, విష్ణుకుండినులు నల్లగొండ జిల్లా ఇంద్రపురి నుండియు, కాకతీయులు ఓరుగల్లు నుండియు, కుతుబ్షాహీలు గోలకొండ నుండియు తమ రాజ్యములను విస్తృతపరచుకొనినారు.

శాసన పరిశోధన :

తెలంగాణమున తొలుదొల్త శాసన సంపుటములను ప్రకటించిన ఘనత శ్రీ లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలివారికి దక్కినది. ఈ సంస్థ రెండు శాసన

సంపుటములను ప్రచురించుటలో ప్రధానపాత్ర వహించిన మహనీయుడు కీ.శే. ఆదిరాజు వీరభద్రరావు పంతులుగారు.

హైదరాబాదు రాష్ట్ర పురావస్తు శాఖ సంచాలకులుగ నున్న శ్రీ యజ్దానిగారు సంస్కృతాంధ్ర కన్నడ శాసనములను సేకరించుటలోను, ఉరుదూ, అరబీ, ఫారసీ భాషలలో నున్న శాసనములను పరిష్కరించి ప్రకటించుటలోను గణనీయమైన కృషి చేసినారు.[1]

తెలంగాణకు సంబంధించిన శాసనములను వెలికి తీసి ప్రకటించినవారిలో శ్రీయుతులు శేషాద్రి రమణ కవులు, గడియారం రామకృష్ణశర్మగారు, డా॥ పి.వి. పరబ్రహ్మశాస్త్రి, డా॥ పుట్టపర్తి శ్రీనివాసాచార్య, డా॥ నేలటూరి వేంకటరమణయ్య ప్రభృతులు ముఖ్యముగా పేర్కొనదగినవారు.

తెలంగాణములోని నల్లగొండ, మహబూబ్ నగరము, వరంగల్, కరీంనగర్ జిల్లాలలో వివిధ రాజవంశీయులకు సంబంధించిన సంస్కృతాంధ్ర కన్నడ శాసనములు లభించినవి. మెదకు, నిజామాబాదు, రంగారెడ్డి, ఆదిలాబాదు, ఖమ్మం జిల్లాలలో తక్కువ సంఖ్యలో శాసనములు కనుగొనబడినవి.

వివిధ మాస, పక్ష, త్రైమాసిక పత్రికలయందును, ప్రత్యేక సంపుటములుగను ఈ శాసనములు ప్రకటింపబడినవి. మరుగునపడియున్న శాసనములు, సేకరించిన శాసనములు ప్రకటింపబడవలసియున్నవి.

1. Epigraphia Indo Muslinica Vols.

శాసన గ్రంథములు :

తెలంగాణ మండలి శాసనములు ప్రకటింపబడిన గ్రంథములు దిగువ పేర్కొనబడినవి:

1. Kannada Inscriptions of AP Part-I By P.B. Desai.
2. A Corpus of Inscriptionsof Telangana Districts. Vol. I to IV.
3. Select Epigraphs of A P. By Dr. P.V.P. Sastry.
4. తెలంగాణ శాసనములు Vol. I. 123 శాసనములు.
5. తెలంగాణ శాసనములు Vol. II. 85 శాసనములు.
6. కరీంనగర్ జిల్లా శాసనములు. 78 శాసనములు.
7. వరంగల్ జిల్లా శాసనములు. 142 శాసనములు.
8. నల్లగొండ జిల్లా శాసనములు. Vol. I. 181 శాసనములు.
9. శాసన సంపుటి.
10. కందూరు చోడుల శాసనములు, చరిత్ర, సంస్కృతి.
11. రేచర్ల పద్మనాయకులు.
12. వేములవాడ చరిత్ర - శాసనములు.
13. రేచర్ల రెడ్డి వంశచరిత్ర - శాసనములు.
14. చెఱకు వంశచరిత్ర - శాసనములు.
15. నల్లగొండ మండల సర్వస్వము. 126
16. మహబూబు నగర జిల్లా సర్వస్వము. 151
17. ఆదిలాబాదు జిల్లా సర్వస్వము 6.

ఈ శాసనములేకాక అప్రకటిత శాసనములు వందల సంఖ్యలో నున్నవి. తెలంగాణమండలి శాసనములలో నిప్పటికి వేయికిపైగా ప్రకటింపబడినవి.

శాసనములు :

తొలిగా శాతవాహనులు నాణెములపైనను లేఖనములపైనను ప్రాకృతభాష వాడబడినది. విజయపురిని కేంద్రముగా ఆంధ్రావని నేలిన ఇక్ష్వాకు క్షితీంద్రుల శాసనములన్నియు ప్రాకృత భాషలో వేయింపబడినవి.

విష్ణుకుండిన వంశమునకు చెందిన మొదటి తరమువారి రెండు తామ్ర శాసనములు నల్లగొండ జిల్లాలోని ఇంద్రపురిలో లభించినవి. అందు మొదటిది మొదటి గోవిందవర్మ వేయించిన తామ్ర శాసనము. రెండవ తామ్ర శాసనము విక్రమేంద్ర భట్టారకవర్మ శ.సం. 456 గడిచిన పిదప ప్రకటించినది. ఈ రెండు తామ్ర శాసనములు విష్ణుకుండిన వంశ చరిత్ర కత్యంతోపయుక్తమైనవి.

విష్ణుకుండినుల తరువాత తెలంగాణమును తమ సామ్రాజ్యాంతర్భాగముగ గ్రహించి పాలించిన వారు బాదామీ చాళుక్యులు. ఈ వంశీయులకు సంబంధించిన తామ్ర శిలాశాసనములు మహబూబునగర్, నల్లగొండ తదితర మండలములందు లభించినవి.

రాష్ట్రకూట, కళ్యాణీ చాళుక్య రాజవంశీయులకు, వారి సామంత మాండలికులకు చెందిన వందల కొలది శాసనములు తెలంగాణమున లభించినవి. చాళుక్యులకు, వారి సామంతులకు సంబంధించిన అనేక శాసనములు అలంపురము, కొలనుపాక, పెరూరు తదితర ప్రాంతములందు కనుగొనబడినవి.

కందూరు చోడులకు, కాకతీయులకు, వారి సామంత మాండలికులకు చెందిన వందల కొలది శాసనములు తెలంగాణా మందున్నవి. ఈ శాసనములన్నియు దేవాలయ కుడ్యములపైనను, రాతిస్తంభములపైనను, శిలా ఫలకములపైనను, రాగి రేకులపైనను చెక్కింపబడినవి.

ఇప్పటివరకు ప్రకటింపబడిన శాసనములకన్న అప్రకటిత శాసనములే నధికముగనున్నవి. ప్రభుత్వ శాసన పరిశోధన శాఖవారు జిల్లాలలో పర్యటించి వందలకొలది శాసనములు సేకరించినను నవి ప్రకటనకు నోచుకొనలేకుండ నున్నవి. పురావస్తు శాఖలో శాసన పరిశోధనలశాఖ నెలకొల్పబడి సుమారు 30 సంవత్సరములు గడచినను, లక్షల ద్రవ్యము వ్యయపరుచబడినను, వేల విలువైన పని జరిగినట్లు తోచదు. ప్రభుత్వాధికారులకు, ప్రజా నాయకులకు శాసన పరిశోధన, చరిత్ర - సంస్కృతుల యెడగల చులకన భావమే శాసన గ్రంథము లెక్కువగా ప్రచురింపబడకుండుటకు కారణమై యుండును.

ప్రభుత్వ శాసన పరిశోధకశాఖవారు జిల్లాలలో శాసనములు సేకరించినను, ఇంకను మిగిలియున్నవి వందల సంఖ్యలో నున్నవి. ఆ శాఖవారు కరీంనగర్, వరంగల్ జిల్లా శాసన సంపుటములను ప్రకటించిన పిదప ఆ రెండు జిల్లాలలో 60 క్రొత్త శాసనములు కనుగొనబడినవి.

తెలంగాణమున లభించిన సంస్కృతాంధ్ర కన్నడ శాసనములలో కొన్ని చిన్న చిన్న కావ్యముల వలె నున్నవి. వేయిస్తంభాల గుడి శాసనము, సిద్ధోద్వాహము, ఉమా మహేశ్వరము, కుందవరము భూత్‌పూర్, వడ్డెమాను, పిల్లలమఱ్ఱివంటి శాసనము లీకోవకు చెందును ఈ శాసనములను గచించిన కవులు ఆంధ్ర గీర్వాణ భాషలలో పండితులు, మహిమాన్వితులు.

శాతవాహనుల కాలమున గుణాఢ్య పండితుడు ప్రపంచ కథా సాహిత్యమునకు మూలగ్రంథమగు బృహత్కథను మెదకు జిల్లాలోని కొండాపుర ప్రాంతమున వ్రాసియుండెను. విష్ణుకుండిన వంశములో రెండవ మాధవవర్మ ఏకాదశాశ్వమేధములు, అగ్నిష్టోమాదులు నిర్వహించినవాడు. ప్రాగ్దక్షిణాపరాం

బోనిధి రేవాసరిత్సయి వలయితమైన భూభాగమున కధిపతియని విక్రమేంద్ర భట్టారకవర్మ ఇంద్రపాల నగర తామ్ర శాసనమున పేర్కొనబడినాడు.[1] అతనికి వాకాటక మహాదేవివలన జన్మించిన విక్రమేంద్రవర్మ "మహాకవేః పరమ సౌగతస్య" అని వర్ణింపబడినాడు. కావున తెలంగాణమున తొలి మహాకవి విష్ణుకుండిన విక్రమేన్ద్రవర్మయని భావింపవచ్చును.

విష్ణుకుండినులకు సంబంధించిన 9 తామ్ర శాసనములు, ఒక శిలాశాసనము లభించినవి. గ్రామ నామములు, సీమావధులు తెలుగు భాషలోనున్నవి. శాసనములు సంస్కృత భాషలో వ్రాయబడినవి. శాసనముల లిపి బ్రాహ్మీలిపి.

తెలంగాణమున లభించిన శాసనములలో పంప మహాకవి సోదరుడు జినవల్లభుడు ప్రకటించిన కుర్క్యాల శాసనమున మూడు తెలుగు కంద పద్యము లున్నవి. ఇవి క్రీ.శ. 940 ప్రాంతము నాటివి.

క్రీ.శ. 940 ప్రాంతమునున్న వేములవాడ చాళుక్య రెండవ అరికేసరి ఆస్థాని పంప మహాకవి. అతడు కన్నడ భాషలో విక్రమార్జున విజయమను కావ్యమును, ఆది పురాణమును రచించెను. ఆ కాల మందే సోమదేవసూరియను జైనకవి యశస్తిలక చరిత్రను రచించెను. అతడు సంస్కృత భాషా కోవిదుడు.

పంప మహాకవి సోదరుడు జినవల్లభుడు. అతడు కుర్క్యాల బొమ్మలమ్మ గుట్టపై నొక శాసన మును వేయించెను. అందు మూడు తెలుగు కంద పద్యములున్నవి. అవి :

1. జినభవనము లెత్తించుట
   జినపూజల్సేయుచున్కిజనమునులకున
   త్తిన యన్నదానం బీవుటం
   జినవల్లభుబోలం గలరె జినధర్మపరుల్.

2. దినకరు సరి వెల్గుదుమని
   జినవల్లభు నెట్టునెత్తు జితకవిసనను
   మనుజుల్గలరెధాత్రిం
   వినితిచ్చుదునని యవృత్త విబుధకవీంద్రుల్

3. ఒక్కొక్క గుణంబు కల్గుదు
   రొక్కణ్ణంగా కొక్కలక్కలే నెవ్వరికిం
   లెక్కింప నొక్కలక్కకు
   మిక్కిలి గుణపక్షపాతి గుణరుణి గుణంబుల్.

ఇందు మొదటి రెండు పద్యములు తెలుగు కవితా సంప్రదాయముతో కూడి యతి ప్రాసలు కలిగి యున్నవి. మూడవ పద్యమున యతిలేదు ప్రాస యున్నది.

తెలుగు భాషాపదములు, తత్సమ పదములతో కలిసి క్రీ.శ 10వ శతాబ్ది నాటికి మల్లయ రేచన కవి జనాశ్రయము, నన్నెచోడుని కుమార సంభవము, తామ్ర, శిలాశాసనములందు స్థానమాక్రమించినవి.

సంస్కృతభాషా ప్రభావం వలన తెలుగుభాష తొలుత శాసనములందు వాడబడినది. తరువాత గ్రంథరచనాయోగ్యమగు భాషగా వర్ధిల్లినది.

బాదామీ చాళుక్యుల కాలము

బాదామీ చాళుక్య రెండవ పులకేశి తనయుడు మొదటి విక్రమాదిత్యుడు రాజాధిరాజపరమేశ్వర బిరు దాంచితుడు. అతడు తన 5వ రాజ్య సంవత్సరము క్రీ.శ. 660లో కృష్ణానదీ తీరమందలి మరూరులో విడిసి, శివపంచాక్షరీ దీక్ష వహించి, వంగూరు విష

---

1. భారతి - జూలై 1965

యములోని ఇపఱుంకల్లు లేక వీవనగండ్ల గ్రామమును సర్వకర పరిహారముగా వైశాఖ పౌర్ణమిన సుదర్శనాచార్యులకు గురుదక్షిణగా నిచ్చెను. సుదర్శనాచార్యులా గ్రామమును 27 మంది ఆచార్యులకు దానమిచ్చెను.

సుదర్శనాచార్యులు లకులీశ సిద్ధాంతవేది. శైవ మతమందలి కాలాముఖ, పాశుపతసిద్ధాంత ప్రవక్త లకులీశుడు. కాలాననుశ్లేషని ఛాత్రుడు. ఈతని సంప్రదాయము ననుసరించువారు కాలాముఖ శైవులన బడినారు.

వినయాదిత్య చక్రవర్తి తన రెండవ విజయ రాజ్య సంవత్సరము క్రీ.శ. 682 లో పాలమూరు జిల్లాలోని పానుగల్లులో నుండి, వైశాఖ పూర్ణిమనాడు మహారాజు పేర, వేద వేదాంగవేత్తయు, భరద్వాజ గోత్రీయుడునునగు మాధవస్వామికి కృష్ణానది దక్షిణ తీరమందున్న పళియ గ్రామము నిచ్చి గౌరవించెను.

శ్రీ జయసనాథరాజు వినయాదిత్యుని మహా సంధి విగ్రహుడు. ఇతని అల్లుడు పుణ్యవల్లభుడు పల్లెపాడు శాసనకవి. క్రీ. శ. 704 లో అలంకార క్షేత్రమున ఈశానాచార్యుడను శైవమత సిద్ధాంతి యుండెను. ఇతడు భగవానీశానాచార్యుడనబడినాడు. ఇతడు రాజాజ్ఞచే బ్రహ్మేశ్వరాలయ ప్రాకారమును నిర్మించెను.

రాష్ట్రకూటులు :

క్రీ శ. 780 లో బలవర్మ మహారాజు రాష్ట్ర కూట ధారావర్ష చక్రవర్తి మొదటి రాజ్య సంవత్సరమునం దలంపురమున పశ్చిమ మహాద్వారమును నిర్మించి, అయ్యణాచార్య, శ్రీధరోవజ, పున్నవోజులకు భూమిదాన మొసంగెను.

కల్యాణీచాళుక్యులు :

కల్యాణీ చాళుక్య త్రైలోక్య మల్లుని కాలమున శ.సం. 913-క్రీ.శ. 1001 లో అలంపురమున కాలాముఖ చాతుర్జాతులున్నట్లు అచటి శాసనము వెల్లడించు చున్నది. అలంపురమును పంచరాశి భట్టారకు డేలినట్లును, క్రీ.శ. 1064 లో సోమేశ్వరరాశి భట్టారకు డలంపుర క్షేత్ర మహాస్థానాధిపతి పదవిని నిర్వహించి నట్లు శాసనములు వెల్లడించుచున్నవి.

ఇరుగణ చోళమహారాజు క్రీ. శ. 1056 లో సిద్ధ సోమేశ్వర మఠమునకు దానమిచ్చినట్లలంపుర మందలి శాసనము తెలుపుచున్నది. క్రీ.శ. 1070 లో అలంపురమున లోకాభరణ పండితుడుండెను. అతడు కుక్కుటేశ్వర, నగరేశ్వర దేవాలయముల స్థానాధిపతిగా నుండి ప్రెగ్గడ దేవపయ్య వలన దేవరల అంగ రంగ భోగములకు గ్రామములను దానముగా పొందెను.

ప్రెగ్గడ దేవపయ్య పాపవినాశ ప్రాంత స్థానాపతి త్రిభువనశక్తి పండితునకు విద్యాదాన నిమిత్తము దానము చేసెను.

ఆనాడు అలంపుర క్షేత్రమున బ్రహ్మరాశి భట్టారక, సోమరాశి భట్టారక, సోమ శివపండితుల వంటి పాశుపతి, కాలాముఖ శైవాచార్యులుండిరి.

భీమరాశి పండితుడు శాకాహారి; పులిజాల శాసనమున పేర్కొనబడినాడు. ఇతడు క్రీ.శ.1064 లో పులిజాల గ్రామమును క్రీ.శ. 1064 లో శ్రీపర్వత మల్లికార్జున సత్రమును నిర్వహించుటకిచ్చెను.

ఆరవ విక్రమాదిత్యుని రాణి మన్నాదేవి క్రీ.శ. 1107 లో బ్రహ్మేశ్వరుని అంగరంగ భోగములకు స్థానాపతి ధరణీంద్ర రాజపండితునకు ఐజ సీమలోని ఉండవల్లి, బోరువెల్లి తదితర ప్రాంతములందు భూమిని, గృహములను దానమిచ్చెను.

అభినవ సరస్వతి బిరుదమున్న మన్నాదేవి పాశుపతాచార్య బ్రహ్మేశ్వర దేవాచార్య మౌనిపండి

తునకు క్రీ.శ. 1106 లో తుంగభద్రానదీతీరమందున్న బళ్ళెర గ్రామమును దానముగా నొసంగెను.

ఉజ్జిలిలోని ఇంద్రసేన జైన పండితునకు క్రీ శ. 1097 లో శ్రీ వల్లభచోడుడు చెన్నపార్శ్వ దేవర భోగములకు భూదానమొసంగెను.

అగస్త్యేశ్వరముఖ జగదిందుపండితు డుండెను. అతనికి కందూరు అన్నెమరసు క్రీ.శ. 1035 లో తిర్మలి గ్రామమును, చిదీశ్వర పండితునకు మరియొక గ్రామమును దాన మిచ్చిన ట్లచటి శాసనము వలన తెలియుచున్నది.

కుమార తైలపుడు విక్రమ శకము 35 లో కందూరునాడులోని వేముగల్లు గ్రామమును గోకర్ణ పండితునకు దానమిచ్చెను. గంగాపుర నివాసి శ్రీగిరి పండితుడు. ఇత డనేక దానములను పొందెను.

పూడూరు జైనక్షేత్రము పుంద్రపురమని కీర్తి గాంచినది. చా.వి.శ. 29 లో హల్లకరసు కనకసేను డను జైనాచార్యునకు భూదాన మొసంగెను.

సకల ప్రవేశ భట్టారకుడు జ్యోతిష్యమున పండితుడగు ఆదిత్య భట్టోపాధ్యాయుని పరీక్షించి మెచ్చుకొని దానమిచ్చెను.

వితరణేంద్రరాశి పండితుడు, నారాయణభట్టు పండితుడు, విశ్వనాథభట్టోపాధ్యాయుడు, అన్నభట్టు, మయూరభట్టోపాధ్యాయుడు మహబూబునగర జిల్లా శాసనములందు పేర్కొనబడినవారు.

క్రీ.శ. 1116 నాటి మహాకవి త్రిపురాంతకుడు. క్రీ.శ. 1245 నాటి అభినవ మయూరసూరి, క్రీ.శ, 1259 నాటి ఈశ్వరభట్టోపాధ్యాయుడు, క్రీ.శ. 1376 నాటి పదవాక్య ప్రమాణజ్ఞుడగు మాయిభట్టోపాధ్యాయుడు, వంగూరు తిప్పాయభట్టు మున్నగు శాసన కవులు మహాపండితులు మహబూబునగర జిల్లా శాసనములందు పేర్కొనబడినారు.

కందూరుచోడులు :

కందూరుచోడులకు సంబంధించిన 40 శాసనములు ప్రకటింపబడినవి. ఈ రాజవంశీయులు తెలంగాణములోని నల్లగొండ, మహబూబ్ నగర్, ఖమ్మం జిల్లాలోని నేలకొండపల్లి ప్రాంతములను పాలించినారు. ఈ వంశీయుల శాసనముల ననుసరించి వీరు కొలనుపాక 7000, కోడూరు 300, కందూరు 1000, ఐజ 300 లను పాలించినారు. కాకతి వంశీయులకు దీటుగా వీరు తమ రాజ్యమును విస్తృతపరచుకొనినారు.

కందూరి చోడుల శాసనములలో నత్యధికము తెలుగు భాషలో వేయింపబడినవి. వీటిలో ఆంధ్ర సంస్కృతికి, పాలనా విధానమునకు, అధికారులకు, కవిపండితులకు, తదితర విషయములకు సంబంధించిన అనేక విశేషములందున్నవి.

అష్టాదశ - ద్వాదశవృత్తులవారు :

కందూరు చోడుల కాలమున గ్రామసీమలు సస్యశ్యామలములుగను, స్వయం సమృద్ధములుగను నుండెను. గ్రామములందు అష్టాదశ, ద్వాదశ వృత్తుల వారు నివసించుచు గ్రామప్రజల అభ్యున్నతికి, అవసరములకు తోడ్పడుచుండిరి.

1. గ్రామాధికారి, 2 న్యాయాధికారి, 3. కరణము, 4. నీరుడి లేక గ్రంన్తి, 5. గ్రామ రక్షకుడు లేక తలారి, 6. వడ్రంగి, 7. కమ్మరి, 8. చాకలి, 9. మంగలి, 10. కుమ్మరి, 11. జ్యోతిష్యుడు, 12. గ్రామోపాధ్యాయుడు.

1. పూజారి, 2. మేదరి, 3. కంచరి, 4. సాలె, 5. స్వర్ణకారులు, 6. చర్మకారుడు.

శాసనముల ననుసరించి, ఆనాటి ప్రభువుల అధికారుల పేర్లు తెలియుచున్నవి.

1. మహాసామంతాధిపతులు
2. మహా సామంతులు
3. మాండలికులు
4. సైన్యాధ్యక్షులు
5. దండనాయకులు
6. యువరాజు
7. సేనానులు
8. దుర్గాధ్యక్షులు
9. వాహిన్యదీశులు
10. మందడి
11. పసాయిత
12. అమాత్యచూడామణి
13. మంత్రి 14. ప్రెగ్గడ
15. సవదర
16. కిబ్బట్టె, మేల్పట్టె దండనాయకులు
17. కార్యఖడ్గ సహాయ భృత్యుడు.

శాసనములందు పేర్కొనబడిన పండితులు కవులు, మతాధిపతులు :

1. కాలముఖ శైవమతమునకు చెందిన రామేశ్వర పండితుడు.
2. చిల్లకంటి పండితుడు,
3. కరణ బ్రహ్మదేవండు.
4. స్థానాపతి
5. నారాయణాచార్యుడు.
6. భీమన ప్రెగ్గడ.
7. దొడ్డయభట్టు.

శాసనములందు పేర్కొనబడిన కొన్ని ముఖ్యమైన పదములు.

1. సలగ ఎద్దు=ఎద్దుల మందలో నున్న వృషభ రాజము.
2. ముగ్గొడుగులు = మూడు గొడుగులు.
3. బేకులు = జనావాసములేని ప్రాంతములు.
4. ఇనుపయెడ్లు = మేకలు లేక గొఱ్ఱెలు.
5. బాదము = బాడువ = పల్లపునేల.
6. పెంటసుంకము = అంగడి వస్తువులు అమ్మకముపై పన్ను.
7. రూక = రూప్యము = లేక రూపాయి.
8. వృత్తులు = దేవునికిచ్చు భూమి.
9. ఊట పొలము = జాలు భూమి.
10. చిన్నాలు = మాడలో 1/10వ వంతు.
11. సవదర = చౌదరి - ఉపమండలాధికారి
12. పెఱుక ఎడ్లు = పెఱుకను తీసుకొని వచ్చు ఎడ్లు
13. ఏడువుట్లాడ పట్లు = ఏడు పుట్లు విత్తనము పట్టు నేల.
14. పన్నస = వరిపండు పొలము.
15. గద్యాణము = వరహా = బంగారు నాణెము.
16. సర్వనమన్యంబుగా=సర్వకర పరిహారముగా.
17. నిత్యపడి = నిత్యము దేవుని కర్పించు నైవేద్యము.
18. కోరికోలుతో = మనస్పూర్తిగా.
19. దత్తి = దానము.
20. సిద్ధాయము=ఒకే విధమైన పన్ను, = ప్రభుత్వము నిర్ణయించు భాగదేయము. లేక గ్రామ కూటము దేవభోగములుకై రాభట్టు పన్ను.
21. తాలవృత్తి=తాళములను వాయించు వృత్తి.
22. దేవభోగము = దేవాలయముల కిచ్చు అగ్రహారము = లేక దేవరల అంగరంగ భోగములకిచ్చు భూమి.

ఇట్టి పదములసంఖ్యాకముగా శాసనములందు కనిపించుచున్నవి. ఇవి ఆనాటి సామాజిక స్థితి గతులను తెలుపుటలో తోడ్పడును.

శాసనము ననుసరించి ఆనాడు బంగారు, వెండి, రాగి, సీసము, మిశ్రమ లోహ నాణెములు వాడుకలో నుండెనని తెలియుచున్నది.

60 గురిగింజల ఎత్తు లేక 1 58 గ్రైనుల బరువు గల నాణెములు వాడుకలో నుండెను.

వీసము, అర వీసములను చిన్న నాణెములు వ్యవహారమందుండెను.

చిన్నము 1/8 వగోడము=7 వేసములు

మాడ=నిష్కము= ½ వగోడ

రెండు రూకలు=½ వరహా

పుట్టి, వన్నస, పడి, ముత్తుము, ముయ్యడ్డ, తవ్వ, సిన్నాల ఎత్తు, తులములు, మఱతురులు, భూధాన్య వస్తు సంబంధమైన తూనికలు కొలమానములుగ నుండెను.

1 తులము=120 గురువిందగింజలు

వీసెము=120 తులములు

బారువ లేక పుట్టి=120 వీసెలు

కందూరిచోడుల కాలమున వ్యవసాయాభివృద్ధి కనేక నీటివనరులేర్పరుపబడినవి. అందు—

నమిలె కత్తువకాలువ - పానుగల్లు శాసనము

మూంక నాయని చెఱువు - ఆగామోతుకూరు శాసనము

లోకసముద్రము
కొమరినాయని చెఱువు
నూంకనేని చెఱువు
రుద్రమకాలువ
దోసపాడు పెద్ద కాలువ
} ఆగామోతుకూరు శాసనము

కొండపల్లి పెద్ద చెఱువు=నేలకొండపల్లి శాసనము

సోమ సముద్రము
సూర సముద్రము
భీమ సముద్రము
కేత సముద్రము
} సిరికొండ శాసనము

మల్ల సముద్రము - పరడ శాసనము

తాటిపాముల యూరిముందటి చెఱువు - మార్కండేశ్వరాలయ శాసనము

ఒల్లాల పడమటి పెద్ద చెఱువు
ఒల్లాల దక్షిణము క్రొత్త చెఱువు
} ఒల్లాల శాసనము

కొప్పోలు చెఱువు - కొప్పోలు శాసనము

అనాటి దేవాలయములు చక్కని శిల్ప సంపదతో నొప్పారు చుండెను. ద్వారబంధములు, దక్షిణామూర్తి, గణపతి, అంజనేయస్వామి, నటరాజ, మహిషాసుర మర్దని, వీరగల్లులు, నాగినులు, భైరవుడు, సప్తమాతృకలగు బ్రాహ్మి, మహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, వారాహి, ఇంద్రాణి, చాముండ, వీరభద్రుడు, సరస్వతి, విష్ణువాది విగ్రహము లపురూప శిల్పసంపద కలవి.

కాకతీయులు

కాకతి రుద్రదేవుని వేయిస్తంభాలగుడి శాసన కర్త అచితేంద్రవరుడు. ఇతని తండ్రి శ్రీరామేశ్వర దీక్షితుడు. అచితేంద్రవరుని గురువు అద్వయామృత యతి. ఈ శాసనమున కాకతి ప్రోలరాజు విజయములు, రుద్రదేవుని గుణగణంములు వర్ణింపబడినవి.

కాకతి సామంతులలో రేచర్లరెడ్డి వంశజులసమాన బలిపరాక్రమోపేతులు. అతివీర భయంకరులు. వారు ప్రకటించిన శాసనములందనేక నీటి పారుదల సౌకర్యములనిచ్చు చెఱువులు, పంటలు, కాలువలు పేర్కొనబడినవి. అవి దిగువ నీయబడినవి:

ఎఱక సముద్రము, గచ్చి సముద్రము, విశ్వనాథ సముద్రము, గొడ్ల చెఱువు, తాత్యాకె చెఱువు, నేఱడ్ల చెఱువు, లక్ష్మి సముద్రము, బొమ్మకంటి కాలువ, రెంకులకుంట లకుమ సముద్రము, బిక్కమాల్యె చెయ్యనామ సముద్రము, మూసేటి కాలువ,

చింతల చెఱువు, లోక సముద్రము, రావిపాటి కాలువ పెంజెఱువు, రవ్వసాని అన (అనకట్ట), ప్రోలకంమ కాలువ. చాఱబాడె కాలువ, కాట్నాయని చెఱువు, రవ్వసాని చెఱువు, రాజెనాయం చెఱువు, ఎలకుర్తి చెఱువు. కమ్మెపల్లి చెఱువు, ఏలేశ్వరము కాలువ, చవుట కాలువ, అప్పారబుధి, పడాల చెఱువు, పాలాపేట చెరువు (రామప్ప చెఱువు), తాడువాయ పెద్ద చెఱువు, కామ సముద్రము, మేడ సముద్రము. నాగ సముద్రము వంటి అనేక తటాకములు వ్యవసాయాభివృద్ధికి తోడ్పడినవి.

అనాడు నిష్కములేక, మాడ, రూకయను వెండి నాణెము వాడుకలో నుండెను.

10 రూకలు = 1 మాడ
అడ్డుగ = అర్ధ = $\frac{1}{2}$ రూపాయి
పాదిక = పాతిక = $\frac{1}{4}$ రూపాయి
పీసము, చిన్నము రూకలోని విభాగములు.

రేచర్ల రెడ్డి వంశజుల కాలమున ఆంధ్రకవిత వర్ధిల్లినది. కరీంనగర్ జిల్లాలోని గొడిశాల లేక ఉప్పరపల్లి శిలాశాసనమున రేచర్ల రుద్రారెడ్డి-

"కనకాచలధీరుండు
జనవినుత చరిత్రుండుగా య్యేా విదుండినతేజం
డనఘుండు గుణనిధి బెజ్జమ
తనయుండు బుధ నదీభానుతనయుండనగాన్.
ప్రతిపక్ష క్షితిపాల కుంజర మద ప్రారంభ
సంరంభము
ద్దతి బాహా నిహిత ప్రచండ నిశితోద్యర్ఖడ్గధారా
నఖా
హతి భేదించి యఖర్వ గర్వ బల
శౌర్యన్ స్ఫూర్తిన్ం గంభీరవా
కృతియై సన్నుత ప్రవృత్తి దాల్చి వెలసెన్
రేచర్ల రుద్రుండిలన్.

రేచర్ల రెడ్డి వంశజుల శాసనముల వలన హరిహరార్యుడు, ఇవటూరి సోమన బాల సరస్వతి బిరుదమున్న మంచిరాజు కవితా మహా బ్రహ్మ వర్గ పావనుడు ప్రదక్షిణ మహాదేవ మంచి, సోమమంత్రి వంటి మహనీయుల పేర్లు తెలియుచున్నవి.

కాకతీయుల కాలమున దేవగిరి యాదవ రామచంద్ర దేవుడు నేటి మహబూబునగర్ జిల్లాలోని మనదల ప్రాంతము నాక్రమించియుండెను. యాదవ రామచంద్ర దేవుని చమూపతి స్థాణు మంత్రి క్రీ. శ. 1294 లో వేయించిన శాసన రచయిత విష్ణుసూరి.

అల్లే నృసింహాధ్వరి శా. శ. 1320= క్రీ. శ. 1398 నాటి ఉమామహేశ్వర మందున్న శాసనమును రచించెను.

వేదశాస్త్ర సంపన్నుడైన వేంకట భట్టోపాధ్యాయుడు మన్ననూరు శాసనకర్త.

రేచర్ల పద్మనాయకులు :

రేచర్ల పద్మనాయకులు కాకతి రాజ్య పతనానంతరము రాచకొండ, దేవరకొండ రాజధానులుగా యావత్తెలంగాణ ప్రాంతమును తమ యేలుబడిలోనికి దెచ్చుకొని పాలించి సాహిత్య పోషకులుగా సాహిత్య స్రష్టలుగా కీర్తిగాంచినారు.

మొదటి అనపోతానాయని ఆస్థానికులలో పశుపతి పండితుని కుమారుడు నాగనాథ కవి ప్రసిద్ధి గాంచినవాడు. రెండవ సింగభూపాలుడు సర్వజ్ఞ బిరుదాంచితుడు, కవి పండితుడు. పండిత పక్షపాతి. అతడు రసార్ణవ సుధాకరమును, రత్నపాంచాలిక, సంగీత సుధాకర వ్యాఖ్యానములను రచించెను.

సారంగధరుడను కవి సంగీత రత్నాకరమను గ్రంథమును వ్రాసెను. విశ్వేశ్వర కవి, నాగనాథ కవి,

బొమ్మకంటి అప్పయార్యుడు రెండవ సింగభూపాలుని ఆస్థానమందున్నవారు విశ్వేశ్వర కవి శేఖరుడు చమత్కార చంద్రిక యను అలంకార గ్రంథమును, బొమ్మకంటి అప్పయార్యుడు అమరకోశ వ్యాఖ్యను రచించిరి.

రావు మాదానేడు రామాయణమునకు రాఘవీయ వ్యాఖ్య రచించెను. మూడవ సింగభూపాలుని ఆస్థాని శాకల్యమల్లభట్టు నిరోష్ఠ్య రామాయణ కర్త. ఉదార రాఘవ కావ్యము, అవ్యయ సంగ్రహ మాది గ్రంథములను రచించినవాడు. చతుర్భాషా కవితా పితామహాదిక బిరుదము కలవాడు.

శాకల్య అయ్యలార్యుడు భాస్కర రామాయణ మును పూరించెను. గౌరన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమును ద్విపద కావ్యముగా రూపొందించెను. మహాకవి పోతన భోగినీ దండకమును, ఆంధ్ర మహాభాగవతమును వ్రాసి అజరామరకీర్తి వహించెను.

గౌరన కవి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమేగాక, నవనాథ చరిత్ర, లక్షణదీపిక అను గ్రంథములను రచించెను.

కుతుబ్షాహీలు :

బహమనీల ప్రాబల్యమున పద్మనాయక రాజ్యమంతరించినది. బహమనీ రాజ్య పతనానంతరము గోలకొండ రాజధానిగ కుతుబ్షాహీ వంశీయులు తెలంగాణముతో పాటు సర్వాంధ్ర భూభాగముల నేలినారు. ఈ వంశీయులకు సంబంధించిన ఉరుదూ, అరబీ, ఫారసీ శాసనములు 37 లభించినవి. తెలంగాణమున ఈ రాజవంశీయులకు చెందిన శాసనములు రాచకొండ, నల్లగొండ, కనిగరం, పానుగల్లు నాగులపాడు, ఘన్‌పూర్, కోయలకొండ ప్రాంతములందు లభించినవి. వీరి కాలమున ఆంధ్రభాషాకవులాదరింపబడినారు. పొన్నగంటి తెలగన్న, అద్దంకి గంగాధర కవి, దోమకొండ సంస్థానాధీశులవంటి మహాకవులనేక కావ్యములను వెలయించినారు.

కుతుబ్షాహీల కాలమున అనేక విధములైన నాణెములమలులో నుండెను. నార్, నూలు, పణము, హొన్నులానాడు వ్యాప్తిలో నుండెను.

4 నార్‌లు = 1 నూలు
8 నూల్‌లు = 1 పణము
16 పణములు = 1 హొన్ను
హొన్ను అనునది బంగారు నాణెము.

తెలంగాణమందున్న శాసనములలో కొన్నింటిలోగల విశేషములు దిఙ్మాత్రముగ నీ వ్యాసమున పేర్కొనబడినవి.

తెలంగాణా మాండలికంలో అసమాపక క్రియలు

—ఆచార్య ఆర్. శ్రీహరి

క్త్వార్థకం, తుమున్నర్థకం, చేదర్థకం, ఆనంత ర్యార్థకం, సతిసప్తమ్యర్థకం, యద్యప్యర్థకం - ఇవి తెలుగు క్రియల్లో అసమాపక క్రియలు. తెలుగు వాడుకలో ఉన్న అన్ని ప్రాంతాల్లో వీటి వాడుక ఒక్క రూపంలో కనిపించదు. ఈ ప్రయోగ విశేషా లను తులనాత్మకంగా పరిశీలించడమే ఈ వ్యాసం లోని ప్రధానాంశం.

క్త్వార్థకాలు :

అసమాపక క్రియల్లో, ఏ మార్పుకూ లోను కాక తెలుగుదేశమంతటా ఒకే రూపంలో ఉన్న క్రియ క్త్వార్థకక్రియ ఒక్కటి మాత్రమే. స్వతంత్రంగా వాడ బడే క్త్వార్థక క్రియల్లో మార్పు లేకపోయినా అను బంధంగా చేరిన కొనుధాతువు క్త్వార్థక రూపంలో తెలంగాణా వాడుకలో కొంత భేదం కనిపిస్తుంది. అది కొనులోని ఒకారం వికల్పంగా దీర్ఘంగా మారడం.

ఉదా :

చదువుక్కోని / చదువుకొని
తీసుక్కోని / తీసుకొని

క్త్వార్థకక్రియలకు పోవు,వచ్చు క్రియారూపాలు అనుబంధంగా ఉన్నపుడు తెలంగాణ మాండలికంలో కొను 'క'గా మారుతుంది. కోస్తా వాడుకలో 'కు'గా మారుతుంది.

ఉదా :

తెలంగాణా	కోస్తా
పట్టుకపో	పట్టుకుపో
తీసుకపో	తీసుకుపో
పట్టుకరా	పట్టుకురా

కాని 'క'గా మారిన రూపాలు ప్రాచీనభాషలో కొల్లలుగా కనిపిస్తవి. ఐతే ఈ మార్పు కేవలం పోవు, వచ్చు క్రియారూపాలే కాక ఏ ధాతురూపం పరంగా ఉన్నా కనిపిస్తుంది.

ఉదా :

గరళంబెత్తుక గ్రోలఁగా దలఁచితె (బా.రా.)
మడిదున్నుక బ్రతుకవచ్చు (సు శ.)

తుమున్నర్థకాలు :

ప్రాచీన భాషలో తినను/తినన్ మొదలైన నుఙ్యంతరూపాలు తుమున్నర్థకాలు. ఆధునిక భాషలో వీటి ప్రయోగం కేవలం పోవు, వచ్చు అనే రెండు ధాతువులకు మాత్రమే పరిమితమై అన్ని ప్రాంతాల వ్యవహారంలో కనిపిస్తుంది.

ఉదా :

పోను/పోన్ రెండు రూపాయలు
రాను/రాన్ రెండు రూపాయలు

ఇక్కడ పోను, రాను అనే శబ్దాలకు పోవ డానికి, రావడానికి అని అర్థం. తుమర్థంలో ఇతర

ధాతువులపై కూడా తెలంగాణా వ్యవహారంలో నుజీ చేరడం కనిపిస్తుంది. ఐతే ప్రయోగంలో మాత్రం ను జి లోపిస్తుంది.

ఉదా :

ఉతుక పది రూపాయలు
(ఉతుకడానికి పది రూపాయలని అర్థం)
ఇస్త్రీ చెయ్య పదే రూప్పాయలు
(ఇస్త్రీ చెయ్యడానికి పది రూపాయలని అర్థం)

అనుబంధ క్రియపరంగా ఉన్నపుడు కూడా నుజ్యంతాలైన తుమున్నర్థక రూపాలు తెలంగాణా మాండలికంలో కనిపిస్తవి.

ఉదా :

తినబోయిండు (తినన్ + పోయిండు)
దున్నబోయిండు (దున్నన్ + పోయిండు)

ఈ రూపాల్లో నుజ్యంత రూపాల్లోని ద్రుతం నిత్యంగా లోపించింది. తెచ్చు, వచ్చు ధాతురూపాలైన తే, రా అనే దీర్ఘాంత రూపాలపై మాత్రం ఈ ద్రుత లోపం వైకల్పికంగా కనిపిస్తుంది.

ఉదా :

i) తేన్‌బోయిండు
తేబోయిండు
ii) తీసుకరాన్‌బోయిండు
తీసుకరాబోయిండు
} తీసుకరావడానికి పోయినాడని అర్థం

పై రూపాల్లో ధాతువుపైనే సాక్షాత్తుగా తుమున్నర్థక ప్రత్యయం చేరి తుమున్నర్థక రూపాలు ఏర్పడడం గమనించవచ్చు.

కోస్తా ప్రాంతం వాడుకలో ఈవిధంగా ధాతువుపై నేరుగా తుమున్నర్థక ప్రత్యయం చేరి తుమున్నర్థక రూపాలు ఏర్పడే పద్ధతి కనిపించదు. ధాతువును ముందుగా భావార్థకంగామార్చి, దానిపై కు ప్రత్యయం చేర్చడంవల్ల భావార్థకాలు ఏర్పడుతాయి. ఉదా :- రావడానికి (రావడం + కు), పోవడానికి (పోవడం + కు) తినడానికి (తినడం + కు) మొ॥

తెలంగాణా మాండలికంలో తుమున్నర్థకాలు ఏర్పడడం మరో రెండు పద్ధతుల్లో కనిపిస్తుంది. ఒకటి ధాతువుమీద 'అందుకు' చేర్చడంవల్ల.

ఉదా :

వస్తందుకు (వచ్చు + అందుకు)
పోతందుకు (పోవు + అందుకు)
తింటందుకు (తిను + అందుకు)
రాస్తందుకు (రాయు + అందుకు)

రెండు : తద్ధర్మార్థక విశేషణాలమీద అందుకు చేర్చడం వల్ల.

ఉదా :

వచ్చెటందుకు (వచ్చే + అందుకు)
పోయెటందుకు (పోయే + అందుకు)
తినెటందుకు (తినే + అందుకు)
రాసెటందుకు (రాసె + అందుకు)

ఈ రూపంల్లో వచ్చే, పోయే మొదలైన వాటి చివరిదీర్ఘం హ్రస్వంగా మారడం, టుగాగమం రావడం ఈ రూపాల్లోని విశేషం. టుగాగమంతోపాటు తుగాగమం రావడం కూడా కనిపిస్తుంది.

ఉదా :

వచ్చెతందుకు, పోయెతందుకు
తినెతందుకు, రాసెతందుకు

బహుశః ఈ రూపాల్లో ధాతువుమీది ఎకారం లోపించడంవల్ల వస్తందుకు, పోతందుకు ఇత్యాది రూపాలు ఏర్పడి ఉండవచ్చు.

తద్ధర్మార్థక క్రియలమీద 'అందుకు' చేరి ఏర్పడే ఇటువంటి రూపాలు ఉన్నా - వాటిలో టుగాగమం, తుగాగమం కనిపించదు.

ఉదా :

వచ్చేందుకు, పొయ్యేందుకు
తినేందుకు, రాసేందుకు

మహబూబ్‌నగర్ మాండలికంలో తుమున్నర్థకాలుగా రానీకి, పోనీకి మొదలైన రూపాలు కనిపిస్తాయి

ఆనంతర్యార్థకాలు :

ప్రాచీన తెలుగు భాషలో ఆనంతర్యార్థంలో ధాతువుపై ద్రుతాంతమైన 'డు' వర్ణకం విధింపబడింది. (బా. వ్యా. క్రియా. 43) ఉదా : తోతెంచుడును మొ॥ ఈ ప్రయోగం ఆధునిక భాషలో ఏ ప్రాంతంలోనూ వాడుకలో లేదు.

నేటి కోస్తా వాడుకలో ఆనంతర్యార్థంలో ధాతువుపై 'ఆక' అనే ప్రత్యయం కనిపిస్తుంది. తెలంగాణా మాండలికంలో మాత్రం భూతార్థక క్రియాజన్య విశేషణాలపై 'అంక' అనే ప్రత్యయం చేరుతుంది.

తెలంగాణా	కోస్తా
వచ్చినంక	వచ్చాక
పోయినంక	పోయాక
తిన్నంక	తిన్నాక
రాసినంక	రాసాక

కోస్తా వాడుకలో ఉన్న వచ్చాక, పోయాక మొదలైన రూపాలు కూడా తెలంగాణా వాడుకలో మాదిరిగా భూతార్థక క్రియాజన్య విశేషణాల మీద ఏర్పడిన రూపాలుగానే భావించవచ్చు. వచ్చినంక అనే రూపమే అనుస్వార లోపమూ, లోపదీర్ఘమూ, నకారం లోపమూ వచ్చి వచ్చాక అనే రూపం ఏర్పడి ఉంటుంది (వచ్చినంక > వచ్చినాక > వచ్చిఆక > వచ్చాక) వచ్చినాడులో నకారం లోపించి వచ్చాడు అనే రూపం ఏర్పడినట్లే వచ్చినాక వచ్చాకగా మారడం ఉచితంగానే కనిపిస్తుంది,

ఈ అర్థంలో వచ్చిన తరువాత, వచ్చింతరువాత మొ॥ రూపాలు తెలుగుదేశమంతటా వాడుకలో ఉన్నాయి.

శత్రర్థకాలు :

ప్రాచీనభాషలో శత్రర్థకంగా వాడబడే చువర్ణకానికి బదులుగా ఆధునిక భాషలో 'తూ' వర్ణకం వాడబడుతుంది. వీటికి ఆత్మనే పదార్థంలో కొను ధాతువు చేర్చినపుడు ఏర్పడ్డ చదువుకుంటూ/చదువుకుంటు; రాసుకుంటూ/రాసుకుంటు మొదలైనరూపాలు కూడా వ్యవహారంలో ఉన్నాయి. ఐతే తెలంగాణా వాడుకలో శత్రర్థకము వర్ణంలోని ఉకారం అకారంగా మారిన రూపంకూడా వాడుకలో కన్పిస్తుంది.

తెలంగాణా	కోస్తా
చదువు కుంట /చదువు కుంటు	చదువుకుంటు/చదువు కుంటూ
రాసుకుంటు /రాసు కుంటు	రాసుకుంటు/రాసు కుంటూ

తెలంగాణంలో చదువుతూ, రాస్తూ మొదలైన తువర్ణకసహిత శత్రర్థకరూపాలు అసలే లేకపోలేదు. ఐతే ఇవి దీర్ఘ ఆకారాంతాలుగా వ్యవహారంలో కనిపిస్తాయి.

ఉదా :

చదువుతా (పోయిండు) రాస్తా (పోయిండు)
ఆడుగుతా (పోయిండు) చెప్తా (పోయిండు)

అంతేకాక శత్రర్థకరూపానికి ద్విరుక్తి ఉన్న పుడు, అవధారణార్థకం పరంగా ఉన్నప్పుడు కూడా 'తు' వర్ణకం అవర్ణాంతంగా తెలంగాణా వాడుకలో ఉంది.

తెలంగాణా	కోస్తా
ద్విరుక్తిలో :	
చదువుత చదువుత	చదువుతూ చదువుతూ
రాస్త రాస్త	రాస్తూ రాస్తూ

అవధారణార్థకం పరంగా ఉన్నపుడు :

చదువుతనే	చదువుతూనే
పోతనే	పోతూనే
రాస్తనే	రాస్తూనే
వస్తనే	వస్తూనే

చేదర్థకాలు :

ప్రాచీన భాషలో చేదర్థంలో వాడబడే వచ్చిన (న్), అడిగిన (న్) మొదలైన రూపాలు అధునిక భాషలో ఏ ప్రాంతంలోనూ వాడుకలో లేవు. ఆధునిక భాషలో చేదర్థంలో వచ్చే 'తే' తెలంగాణా వ్యవహారంలో హ్రస్వాంతంగా వాడబడుతుంది.

ఉదా:- చదివితె పోతె
వస్తె ఇస్తె

ఈ రూపాలకు కాలత్రయంలోనూ వాడుక ఉన్నది. క్త్వార్థంపై ఉండు ధాతువు చేదర్థక రూపం చేరిన రూపాలు కూడా తెలంగాణంలో చేదర్థంలో వాడబడుతున్నాయి. ఐతే వీటికి భూతార్థంలోనే వాడుక.

ఉదా:- తెచ్చింటె (తెచ్చి + ఉంటె)
చదివింటె (చదివి + ఉంటె)
అడిగింటె (అడిగి + ఉంటె)
పోయింటె (పోయి + ఉంటె)

ఇక్కడ సంధిలో పూర్వపరస్వరాలకు పర స్వరం కాక పూర్వస్వరమే ఏకాదేశం కావడం విశేషం. పరస్వరం ఏకాదేశంగా వచ్చిన వచ్చుంటె, తెచ్చుంటె మొదలైన రూపాలకు కూడా తెలంగాణంలో వాడుక ఉన్నది.

తెచ్చింటె మొదలైన రూపాల్లో నుగాగమం వచ్చిన రూపాలు కూడా తెలంగాణం వాడుకలో కనిపిస్తవి.

ఉదా:- తెచ్చినుంటె చదివినుంటె
అడిగినుంటె పోయినుంటె

వ్యతిరేక క్త్వార్థక క్రియలమీద 'పోతె' అనే పోవుధాతువు చేదర్థక రూపం చేరి వ్యతిరేక చేదర్థక రూపాలు ఏర్పడడం కోస్తా వ్యవహారంలో కనిపిస్తుంది. తెలంగాణంలో ఈ విధమైన రూపాలతోపాటు 'ఉంటె' అనే ఉండు ధాతువు చేదర్థకరూపం చేరి ఏర్పడిన రూపాలు కూడా వాడుకలో ఉన్నాయి. ఈ రెండూ హ్రస్వాంతాలే.

కోస్తా	తెలంగాణా
చదవకపోతె	చదువకపోతె/చదువకుంటె
అడగకపోతె	అడుగకపోతె/అడుగకుంటె

తెలంగాణా వ్యవహారంలో కోస్తా వ్యవహారంలో మాదిరిగా 'అడుగక' అనేచోట 'డు'లోని ఉవర్ణం వర్ణ సమీకరణం చేత అకారంగా మారకపోవడం విశేషం.

సతిసప్తమ్యర్థకాలు :

తెలుగు వాడుకలో ఉన్న అన్ని ప్రాంతాల్లోనూ శత్రర్థక రూపంపై 'ఉంటె' అనేది చేరి సతిసప్తమ్యర్థక రూపాలు ఏర్పడడం కనిపిస్తుంది. ఐతే కోస్తా వ్యవహారంలో 'తూ' అనే శత్రర్థక వర్ణకానికి ఉంటె అనే అనుబంధానికీ సంధి రాదు. తెలంగాణ వ్యవహారంలో మాత్రం సంధి వస్తుంది.

తెలంగాణా	కోస్తా
వస్తుంటె	వస్తూఉంటె
పోతుంటె	పోతూఉంటె
రాస్తుంటె	రాస్తూఉంటె

తెలంగాణాకు చెందిన వరంగల్లు, కరీంనగర్ జిల్లాల వ్యవహారంలో మాత్రం కింది రూపాలు వాడుకలో ఉన్నాయి.

వస్తాంటె	పోతాంటె
రాస్తాంటె	చదువుతాంటె

ఆధునిక వ్యవహారంలో కొంత మంది వాడుకలో వస్తాఉంటె, చేస్తాఉంటె, చదువుతాఉంటె అనే రూపాలు కనిపిస్తాయి. ఇక్కడ చదువుతూ ఉంటె మొదలైన రూపాల్లో శత్రర్థక 'తూ' వర్ణకంలోని ఊకారం ఆకారంగా మారిందన్నమాట. వరంగల్లు, కరీంనగర్ జిల్లాల వాడుకలో ఈ మాదిరిగానే తూ లోని ఊకారం ఆకారంగా మారడమే కాక తెలుగుకు విలక్షణమైన పూర్వస్వరైకాదేశసంధి వచ్చిందన్న మాట.

శత్రర్థక తువర్ణకాంత ధాతురూపాలపై 'ఉండంగ' అనే రూపంచేరి సతిసప్తమ్యర్థకాలు ఏర్పడడం కూడా తెలంగాణలో వాడుకలో ఉన్నది. ఈ రూపాల్లో కోస్తా వ్యవహారంలో ఉండగా అనేది చేరుతుంది.

తెలంగాణా	కోస్తా
వస్తుండంగ	వస్తూ ఉండగా
పోతుండంగ	పోతూ ఉండగా
రాస్తుండంగ	రాస్తూ ఉండగా

ఈవిధంగా నుజ్యంతంపై కన్‌చేరి సతిసప్తమ్యర్థకాలు ఏర్పడడం అన్ని ప్రాంతాల్లో కనిపిస్తుంది. ఐతే, కోస్తా ప్రాంతం వ్యవహారంలో ధాతువుమీది ద్రుతం లోపించి కన్‌లోని అకారం దీర్ఘంగా మారి 'ఉండగా' మొదలైన రూపాలు ఏర్పడుతవి. తెలంగాణా వాడుకలో మాత్రం ధాతువు మీది ద్రుతం పూర్ణబిందువుగా మారుతుంది. కన్‌లోని అకారం హ్రస్వంగానే ఉంటుంది.

తెలంగాణా	కోస్తా
చెప్పంగ	చెప్పగా
రాంగ	రాగా
పోంగ	పోగా
తినంగ	తినగా

'చెప్పంగ వినకపోతె చెడంగ చూడాలె' మొదలైన సాధారణ జన వ్యవహారంలో పూర్ణబిందు సహితరూపాలు ప్రసిద్ధంగా వినబడేవే. ద్రుతం పూర్ణబిందువుగా మారిన ప్రాచీన గ్రాంథికరూపం నేటికీ తెలంగాణా వాడుకలో ఉన్నదన్నమాట.

భూతార్థక క్రియాజన్య విశేషణాలమీద అప్పుడు అనేది చేరి ఏర్పడిన- వచ్చినప్పుడు, పోయినప్పుడు మొదలైన సతి సప్తమ్యర్థక రూపాలు అన్ని ప్రాంతాల వ్యవహారంలోనూ ఉన్నాయి. వీటికి భూతార్థంలోనూ, భవిష్యదర్థంలోనూ వాడుక ఉన్నది.

కొన్ని శత్రర్థకాలు కాలత్రయ వాచకాలుగా కూడా వ్యవహారంలో ఉన్నాయి. అవి వచ్చేప్పుడు, పోయేప్పుడు మొదలైనవి. ఈ రూపాలకు మారుగా

తెలంగాణంలో వచ్చేటప్పుడు, వచ్చేతప్పుడు మొదలైన రూపాలతో పాటు దిగువచూపిన రూపాలు కూడా జన వ్యవహారంలో కనిపిస్తవి.

ఉదా :—

వస్తప్పుడు	పోతప్పుడు
రాస్తప్పుడు	తింటప్పుడు
చూస్తప్పుడు	కొడ్తప్పుడు

యద్యప్యర్థకాలు :

యద్యప్యర్థంలో వచ్చినా / వచ్చినప్పటికీ, పోయినా/పోయినప్పటికీ మొదలైన రూపాలతో పాటు తెలంగాణంలో వచ్చినా, పోయినా అనే యద్యప్యర్థక పదాలపై కూడా, కాని అనేవి అనుబంధాలుగా చేరిన రూపాలు కూడా వాడుకలో వినిపిస్తవి.

i) వచ్చినాగాని	చేసినాగాని	పోయినాగాని
ii) వచ్చినాగూడ	చేసినాగూడ	పోయినాగూడ

చేదర్థక రూపాల మీద కూడా 'కూడ' అనేది చేరి ఈ రూపాలు ఏర్పడడం తెలంగాణా వ్యవహారంలో ఉన్నది.

ఉదా :

వస్తెగూడ	చెస్తెగూడ	పోతెగూడ

తెలంగాణా జిల్లాల్లోని గ్రామీణుల తెలుగు పలుకుబళ్ళను సూక్ష్మంగా పరిశీలిస్తే మరికొన్ని అంశాలు తెలిసే అవకాశం లేకపోలేదు.

దేవులపల్లి రామానుజరావుగారి చిత్రపటాన్ని ఆవిష్కరిస్తున్న భారత ప్రధాని మాన్యశ్రీ పి.వి. నరసింహరావు గారు;
ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులు శ్రీ పి.వి.రాజేశ్వరరావు గారు; పరిషత్తు అధ్యక్షులు ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి గారు

స్వర్ణోత్సవాల ముఖ్యఅతిథిగా విచ్చేసిన భారతప్రధాని శ్రీ పి.వి. నరసింహరావు గారికి జ్ఞాపికను
బహూకరిస్తున్న ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి గారు, పి.వి. రాజేశ్వరరావు గారు

డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావు కళామందిరం

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ప్రాచ్యకళాశాల

దేవులపల్లి రామానుజరావుగారి చిత్రపటాన్ని ఆవిష్కరిస్తున్న భారత ప్రధాని మాన్యశ్రీ పి.వి. నరసింహరావు గారు;
ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులు శ్రీ పి.వి.రాజేశ్వరరావు గారు; పరిషత్తు అధ్యక్షులు ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి గారు

స్వర్ణోత్సవాల ముఖ్యఅతిథిగా విచ్చేసిన భారతప్రధాని శ్రీ పి.వి. నరసింహరావు గారికి జ్ఞాపికను
బహూకరిస్తున్న ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి గారు, పి.వి. రాజేశ్వరరావు గారు

డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావు కళామందిరం

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ప్రాచ్యకళాశాల

స్వర్ణోత్సవ సంచిక

(ద్వితీయ భాగం)

అలంకార చరిత్ర

—ఆచార్య పి. యశోదా రెడ్డి

"నాదాఖ్యాసర్వభూతేషు జీవరూపేణ సంస్థితా।
అనాదినిధనా సైవ (సూక్ష్మ) వాగనపాయినీ॥"

సృష్టిలో అనాది నిధనమైన ఏ బ్రహ్మతత్త్వం ఉందో ఆ అక్షర బ్రహ్మమే కావ్యంలో కూడా ఉంది. అదే '**అలమ్‌తత్త్వం.**' ఇదే అతిశయిత, అనంతభూమా విరాట్ రసరూపం. ఈ సౌందర్యమహమ్మను వారు వారు, వారి వారి అర్హతలనూ దృష్టినీ పురస్కరించుకొని అనుభవిస్తూ ఉంటారు కావ్య శరీరానికి ఉపాదేయతనుకూర్చే చారుత, సుందరకత, రమణీయత, చమత్కారిత మొదలైన అసాధారణతలు అన్నీ అలంకార ధర్మాలే!

నిజానికి అలంకారాలు ఈనాటివికావు. వీటికి శాస్త్రీయ పరిభాష ఏర్పడక పూర్వమే భాషలో స్థిరపడ్డాయి. అంటే భాషతో కూడా పుట్టినట్లు మనం గ్రహించవచ్చు. మానవులందరూ ఆబాల గోపాలంగా అలంకార యుతంగానే మాట్లాడ్తారు. పండిత సామర విభేదం లేకుండా నిత్యజీవితంలో వాగ్రూప వ్యవహారంలో అలంకార ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. నిత్య వ్యవహారంలో మానవులు తాము చెప్పదలచుకొన్న విషయాన్ని ఎదుటివారు సునాయాసంగా స్పష్టంగా గ్రహించేందుకూ, వర్ణిత వస్తువుకు ఉత్కర్షను ఆపాదించేందుకూ, విషయాన్ని సూటిగా ప్రవేశపెట్టేందుకూ, అప్రత్యక్ష రూపవస్తువునకు ప్రత్యక్షానుభవ రూప ప్రతిపత్తిని కల్పించేందుకూ అనాదినుండీ భాషలో అలంకారాలు చోటుచేసుకుంటూనే ఉన్నాయి. దైనందిన వ్యవహార రూప సంభాషణల్లో మనకు తెలియకుండానే ఉపమా, రూపకాది అలంకారాటు దొర్లుతుంటాయి. ఉదాహరణకు "ఆ పిల్లలిద్దరూ రామలక్ష్మణుల్లా ఉన్నారు, వాడు బండమొద్దు, ఆ పిల్ల నిప్పు" అనే ప్రయోగాలను పేర్కొవచ్చు. ఈ మూడు ప్రయోగాల్లో మొదటి వాక్యంలో సామ్యం అంటే పోలిక, మిగిలిన రెండింటిలో గుణరంజనం కన్పిస్తుంది. అంటే ఉపమా, రూపక అలంకారాలు ప్రయోక్తమైనాయి. అయినా, వీటిని ఉపయోగించిన వారు లక్షణవేత్తలైన విద్యాధికులుకారు. జీవద్భాషలో అలంకార ప్రయోగం సహజమై, అప్రయత్నపూర్వకంగా చోటు చేసుకుంటూ భాషకు సింగారాలను సంతరిస్తూ ఉంటుంది. ఒకొక్కప్పుడు సర్వాలంకారాలకు మూలమైన సామ్యం (పోలిక) ప్రకృతినుండీ, మనకు అతిసన్నిహితమైన పరిసర వస్తుసంచయం నుండీ గ్రహిస్తూ ఉంటాం. మరొకప్పుడు, అంటే వ్యక్తికి బుద్ధి వికాసం ఏర్పడినప్పుడు, శాస్త్ర పాండిత్యాభివృద్ధితో, ఇతర భాషా సంప్రదాయ పరిజ్ఞానంతో ఆయా భాషా సంప్రదాయపుసొగసులు మన భాషలో కూడా ప్రవేశించవచ్చు. అట్లే వ్యక్తికి వివేకం, కల్పనాశక్తి, సమయస్ఫూర్తి మొదలైన విశిష్ట శక్తులు సహకరించినప్పుడు కొత్త అలంకారాలను సృష్టిస్తూ భాషకు వినూత్న శోభను చేకూరుస్తూ ఉంటాడు. అందుకే అలంకార సంఖ్యలో దిన దినాభివృద్ధి గోచరిస్తూ వచ్చింది.

అలంకార శబ్ద వివేచనం :

అలంకార పదం 'అలం'పూర్వక 'కృ' ధాతు ప్రయోగంతో నిష్పన్నమైంది. అలం + కృ → అలంక్రియతే అనేన, అథవా అలంకరోతి అనే వ్యుత్పత్తి కలిగిన ధాతువుపై భావార్థకంలో ఘఞ్ ప్రత్యయం చేరినప్పుడు ఈ అలంకార శబ్దం నిష్పన్నం ఔతుంది. అలంకారం అంటే ఏదైనా ఒక పదార్థం లేదా తత్త్వం ఏదో ఒక వస్తువును సుశోభితం చేసినప్పుడుగానీ లేదా ఆ వస్తు సౌందర్యానికి మరింత వృద్ధిని కలిగించినప్పుడుగాని ఆ వస్తువు లేదా ఆ తత్త్వం అలంకార సంజ్ఞతో పిలువబడుతుంది. సులభంగా గ్రహించేందుకు వీలుగా ఈ అలంకారాన్ని శోభాకారక పదార్థంగా భావించవచ్చు. అందుకే 'అలంకరోతి ఇతి అలంకారః' అంటూ నిర్వచనం చెప్పినారు.

అలంకార వికాసం :

కావ్యగతమైన అలంకార శబ్దప్రయోగం మొదటి మారుగా మానవజాతి తొలి విజ్ఞానగ్రంథంగా భావింపబడే ఋగ్వేదంలో గోచరిస్తుంది. సమస్త విజ్ఞానానికి మూలభూతంగా వెలసిన వేదాలల్లోనే అలంకార వికాసానికి పునాదులు గోచరిస్తాయి. వేదర్షులు సామాన్యుడైన వ్యక్తినుండి, వాక్సౌందర్యాన్ని గ్రహింపగలిగినట్టి సహృదయుడైన వ్యక్తిని వేరుచేసి చూపుతూ "వాక్కును కొందరు, కళ్ళ ఎదుట కనిపించినా చూడలేరు, చెవికి వినిపించినా వినలేరు, కానీ కొందరి ఎదుట ఆ వాక్సుందరి సువస్త్రాలంకృత ఐన భార్యవలె, తన సౌందర్యాన్ని ఆవిష్కరిస్తుంది" అంటూ పేర్కొన్నారు. అంతేకాక, వారు కావ్యభాషకూ వ్యవహార రూపమైన సాధారణ భాషకూ అంతరాన్ని నిరూపిస్తూ, వ్యక్తి భద్రవాక్కులో లక్ష్మి నివసిస్తుందనీ అట్టి వాగ్మి సమస్త సుఖానుభవాలకు యోగ్యుడు కాగలడనీ చాటినారు. అందుకే అలంకార వికాసం వైదిక సాహిత్యంలోనే ప్రారంభమైనట్లు భావించవచ్చు. వైదిక మంత్రాల్లో తొలుత ఉపమాలంకార రూపంలో ప్రయోగింపబడిన ఈ సౌందర్య శబ్దం అనంతర బ్రాహ్మణ గ్రంథాల్లో, ఉపనిషత్తులలో సౌందర్యాదాయక తత్త్వరూపంలో ప్రయోక్తమై గోచరిస్తుంది. ఋక్సంహితలో ఈ అలంకారపదం 'అరమ్' అనే రూపంలో కన్పిస్తుంది. నిజానికి 'అరమ్'→'ఋ' ధాతు నిష్పన్నం. 'ఋ' గతౌ గతి → ముక్తి → గమన వ్యాపారాన్ని సూచించే ధాతువు ఇది.

వశిష్ఠుడు, ఇంద్రుణ్ణి చూస్తూ "కాతే అస్త్యరం కృతిః సూక్తైః" అంటూ ప్రశ్నించిన సందర్భంలో ప్రయోగింపబడింది ఈ 'అరంకృతి' అనే శబ్దం. ఇట్లే ఇంకొకచోట 'నాయవాయాహిదర్శతేమే సోభా అరం కృతాః' అంటూ ప్రయోగింపబడ్డ సందర్భాన్నికూడా పేర్కొనవచ్చు.

వేదాలల్లో అలంకార శాస్త్రం :

వేదాలలో 'అలంకార' శబ్దం ఒక శాస్త్ర సంబంధిగా, ఒక ప్రతేక లాక్షణిక సిద్ధాంతరూపంగా పేర్కొనబడిలేదు తొలిసారిగా ఉపనిషత్తులలో అలంకార సిద్ధాంతానికి బీజావాపం జరిగిందని చెప్ప సాహసించడానికి ఆధారభూతమైన 'ఉపమ' అనే పదం ఋగ్వేదం (5 34 9) లో ప్రయుక్తమైంది. ఈ పదాన్ని సాయణాచార్యులు ఉపమానంగా స్వీకరించినారు. ఇట్లే పాణిన్యాచార్యులు ఈ పదాన్ని దృష్టాంత సందర్భంలో కూడా స్వీకరించినారు. కానీ వేదకాలంనాటికే అలంకార శాస్త్రం పొటమరించడాన్ని అంగీకరించని ఆచార్యులు కొందరు, యాస్కపాణిన్యాచార్యులు ఈ అలంకార పదాన్ని పురస్కరించుకొని వ్యాకరణ పరిణామ రూపాలను గూర్చి ఆలోచించినారే కానీ దాన్ని, అంటే అలంకార ప్రక్రియను ఒక ప్రత్యేక సిద్ధాంతంగా పరిగణించలేదు. అంతేకాక, అప్రయత్న సిద్ధంగా ఏర్పడ ఈ పదాన్ని ఆధారంగా స్వీకరిస్తూ అలంకార తత్వం ఒక సిద్ధాంతరూపంలో లాక్షణిక

శాస్త్రంగా వేదకాలం నాటికే ఉన్నదంటూ చూపడం భావ్యం కాదని భావిస్తున్నారు. కానీ ఈ అలంకార శాస్త్రానికంతటికి మూలభూతమైన ఉపమ, రూపక, అతిశయోక్తి మొదలైన అలంకారాలన్నీ ఎంతో మనోహరాలైన ఉదాహరణలతో సంహితోపనిషత్తులలో గోచరిస్తున్నాయి. ఋగ్వేదంలోని ఒకే ఋచలో అత్యంత మనోహరాలైన నాల్గు ఉపమాలంకారాలు చోటు చేసుకున్నాయి. ఉదాహరణకు-

I. 1. అభ్రాతేవపుంస ఏతి ప్రతీచీ,-
2. గర్తారుగివసనయే ధనానామ్,-
3. జాయేవపత్య ఉషతీసువాసా.-
4. ఉషాహసేవ నిరిణీతె అప్సః;
(ఋగ్వే - 1 - 14 - 7)

II. **అతిశయోక్తి**
'ద్వాసుపర్ణా సయుజా సఖాయా
సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే
తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్య
నశ్నన్నన్యో అభి చాకశీతి॥

III **రూపకాలంకారం**
ఆత్మానం రథినం విద్ధిశరీరం రథమేవతు।
బుద్ధింతు సారథిం విద్ధిమనః ప్రగ్రహమేవచ॥
(కఠోపనిషత్- 1-3-3)
అనే సందర్భాలను పేర్కొనవచ్చు.

నిరుక్తంలో అలంకారం :

నిఘంటు, నిరుక్తకారులు భాషా విషయకమై విస్తృత విధానంలో చర్చలు ప్రారంభించినారు. భాషా పరమైన ఈ చర్చలన్నీ భాషలో అలంకారాలనూ, వాటి ప్రయోజనాన్నీ గూర్చి ఆలోచించేందుకు అవకాశాన్ని కల్పించినాయి. నిరుక్తంలో అలంకార శబ్దం పారిభాషికార్థంలో మనకు ఉపలబ్ధం కాదు, అంటే అలంకార శబ్దం సాధారణ రూపంలో తప్ప శాస్త్ర దృష్టితో నిరుక్తంలో ప్రయోగింపబడలేదని స్థూలంగా చెప్పవచ్చు. కానీ సూక్ష్మ పరిశీలనం చేస్తే నిరుక్తకారుడైన యాస్కాచార్యుడు 'అలంకార' శబ్దాన్ని ఆరంకృతకు పర్యాయంగా ఉపయోగించినట్లు కన్పిస్తుంది. ఉదాహరణకు "అంజనాభ్యంజనే ప్రయచ్ఛత్యేవహమానుషోఽలంకారః" (శతపథ. బ్రా 23.8.4), "వసనేన అలంకారేణేతి సంస్కుర్వతి" (ఛాందో. 8.8.5) అనే వాక్యాలను పేర్కొనవచ్చు. ఇట్లే యాస్కాచార్యుడు 'అలంకరిష్ణు' అనే శబ్దాన్ని 'అలంకరించు' లేదా 'అలంకరించుకునే శీలం కలవాడు' అనే అర్థంలో ప్రయోగించినట్లు గోచరిస్తుంది. పాణిని ఈ పద్యాన్నే గ్రహిస్తూ, అది ఈ అర్థంలోనే శతపథ బ్రాహ్మణ, ఛాందోగ్యోపనిషత్తులలో లభ్యమౌతున్నట్లు సూచిస్తూ, ఈ సందర్భాలను పేర్కొన్నాడు. పాణిని అష్టాధ్యాయిలో 'అలంకరిష్ణు' శబ్దసిద్ధికై అలం + కృఞ్ అంటూ విడదీసి ఆ శబ్దానికి నిష్పత్తిని కల్పించినాడు. (అష్టాధ్యాయి - 3.2.136)

నిరుక్తంలో ఉపమ :

యాస్కాచార్యుడు వైదిక ఉపమకు సంబంధించిన 12 ఉపమా భేదాలను గుర్తించినాడు. నిరుక్తంలో యాస్కాచార్యుడు ఉపమాద్యోతకాలైన 12 నిపాతాల (అవ్యయాల) ప్రసంగంలో గార్గ్యాచార్యుడు సూచించిన లక్షణాలనూ, విభేదాలనూ క్రమంగా వర్ణించినాడు. గార్గ్యాచార్యుడు ఉపమకు పారిభాషిక పదాన్ని కల్పించే ప్రయత్నం చేసినట్లు గోచరిస్తుందనికూడా కొందరు పెద్దలు భావిస్తున్నారు. ఈ ఆచార్యుని పురస్కరించుకొని, ఏది బాహ్యంగా భిన్నమైకూడా సమానమై ఉంటుందో అది ఉపమ. 'యద్ అసత్ సత్యదృశమితి గార్గ్యః। తదాసాంకర్మ" (నిరుక్తం 3.3.14) అన్నారు. అంటే? ఎక్కడ ఒక వస్తువు మరో వస్తువుతో భిన్నమైకూడా దానితో సాదృశ్యాన్ని కలిగి ఉంటుందో అక్కడ ఉపమ సిద్ధిస్తుందని గార్గ్యాచార్యుడు భావించినట్లు గ్రహించవలసి ఉంది.

ఈ విషయాన్ని పురస్కరించుకొని 'ఏవం ఏతత్ స్వరూపేణ గుణేన గుణ సామాన్యాత్ ఉపమేయతే-ఇత్యేవ గార్గ్యాచార్యో మన్యతే' అంటూ నిరుక్త టీకాకారుడైన దుర్గాచార్యుడు పేర్కొన్నాడు. నిరుక్తంలో ఉపమార్థవాచక నిపాతాలుగా 5 గుర్తింపబడ్డాయి. ఇవి యథా, న, చిత్, ను, ఇవ అనే నిపాతాలు. ఈ నిపాతాలతో పరిపుష్టమైన ఉపమలకు కర్మోపమలు అని పేరు. ఉదా : 'భాజంతే అగ్నయో యథా' (ఋగ్వే. 1-50-3.)

2. భూతోపమ : ఉపమితము అంటే ఉపమేయము స్వయంగా ఉపమానమైనప్పుడు ఈ భూతోపమ సిద్ధిస్తుంది.

3. స్వరూపోపమ : ఉపమేయము స్వరూప విషయంలో ఉపమానంతో సమానత్వాన్ని పొందినప్పుడు స్వరూపోపమ సిద్ధిస్తుంది.

4. సిద్ధోపమ : ఉపమానము స్వతస్సిద్ధమై ఏదో ఒక గుణ విశేషంతో కానీ, కర్మతోకానీ, ఇతరాలకన్నా అధికమై గోచరించినప్పుడు సిద్ధోపమ ఏర్పడుతుంది.

5. అర్థోపమ లేదా లుప్తోపమ : ఈ అలంకారాన్నే తరువాతి ఆలంకారికులు రూపకాలంకారం అన్నారు. ఉదా : 'కాకః పురుషః', 'సింహః పురుషః' అనే ప్రయోగాలను పేర్కొనవచ్చు.

ఇవేకాక నిరుక్తంలో ఉపమకు మరో నిర్వచనం గోచరిస్తుంది. "జ్యాయ సావాగుణేన ప్రఖ్యాతమేన వాక్యయాంసం వా అప్రఖ్యాతం వా ఉపమీయతే" (3.3.14). ఈ నిర్వచనాన్ని పురస్కరించుకొని అధికతర గుణ విశేషాలు కలిగి అత్యంత ప్రసిద్ధమైన ఉపమానంతోకూడా అప్రసిద్ధమైన ఉపమేయము సమానత్వం పొందినప్పుడు ఉపమ సిద్ధిస్తున్నట్లు గ్రహింపగలుగుతున్నాం. ఈ విధంగా పరిశీలిస్తే నిరుక్తంలో కేవలం ఉపమాలంకారమే కాకుండా అతిశయోక్తి, నిదర్శన, ఆసీహి మొదలైన అలంకారాలు కూడా కనిపిస్తున్నాయి. ఈ అంశాలన్నీ దృష్టిలో ఉంచుకొని చూస్తే నిరుక్తకాలంనాటికే అలంకారాలను పురస్కరించుకొని శాస్త్రీయ వివేచనం ప్రారంభమైనట్లు గట్టిగా చెప్పవచ్చు.

అష్టాధ్యాయిలో అలంకారం :

అష్టాధ్యాయిలో పాణిని అలంకార స్వరూపానికి కొంత శాస్త్రీయపారిభాషికతను ఆపాదించే ప్రయత్నం కావించినాడు. ఈయన తన గ్రంథంలో ఉపమ, ఉపమాన, ఉపమిత, సామాన్య వాచక మొదలైన పారిభాషిక పదాలను ప్రయోగించినాడు. పూర్ణోపమలో ఉపమాన, ఉపమేయ, సాదృశ్యవాచక, సాధారణ ధర్మాల యొక్క స్పష్ట నిర్దేశం కావించినాడు. ఈ ఆచార్యుడు నిరుక్తకారుడైన యాస్కాచార్యునికన్నా, ఉపమా విషయంలో కొంత ముందుకువెళ్ళి 'తుల్యార్థైరతులోపమాభ్యాం తృతీయాఽన్యతరస్యాం' (అష్టా. 2-3-72) అంటూ స్పష్టంగా వర్ణించినాడు. ఇంతే కాకుండా, ఈ ఆచార్యుడు కృత్తద్ధిత సమాసాంత ప్రత్యయ, సమాస విధానాన్ని వివరిస్తూ స్వరంపై వచ్చే సాదృశ్య కారణంతో ఉపమపై పడే ప్రభావాన్ని గూర్చి కూడా స్పష్టపరచినాడు. ఈ ఆచార్యుని అనుసరించే ఆచార్య కాత్యాయన, శాంతనవులు ఫిట్‌సూత్రాలలో స్వరవిధానంపై వచ్చే సాదృశ్య ప్రయోగాలను గూర్చి ఉల్లేఖించినట్లు పెద్దలు అభిప్రాయపడుతున్నారు. కాత్యాయనుడు ఉపమా వాచకమైన ఇవ శబ్దంతోపాటు ఉపమ, ఉపమాన, ఉపమిత, సామాన్య వచన మొదలైన పదనిర్వచనం చేసినాడు. ఈ విధంగానే పతంజలి మహాభాష్యం (2-1-55) లో ఉపమానశబ్దాన్ని వ్యాఖ్యానిస్తూ 'మాన' అనే శబ్దాన్ని గూర్చి విపులంగా వివరణ ఇచ్చినాడు 'మాన'శబ్దము 'ఉపమాన' శబ్దంతో సమానంగా స్వీకరిస్తూ ఈ 'మాన'

పదం ఏదైనా అజ్ఞాత వస్తువుయొక్క నిర్ధారణకొరకు ప్రయోగింపబడేదిగా భావించినాడు. ఇందుకు ఉదాహరణంగా "గౌరివగవయః" అనే ప్రయోగాన్ని ఉద్ధరించినాడు. ఈ ప్రయోగాన్ని పురస్కరించుకొని అలంకారాదికులు కొందరు చారుత్వంలేని కారణంతో అచ్చట ఉపమాలంకారం సిద్ధించదు అంటూ వాదిస్తున్నారు కానీ, ఇక్కడ చూడవలసింది సౌందర్యాపాదకమైన అలంకార నిర్ణయంకాదు, పోలికమాత్రమే. 'మానము' అన్నప్పుడు సమానత్వాన్ని స్ఫురింప చేసే కొలత. ఇక్కడ ఉదాహరణ రూపంలో స్వీకరింపబడ్డ వాక్యంలో పోలికకు ఉపయుక్తమైన మానం ఉపమావాచకమైన 'ఇవ'తో సిద్ధింపబడింది అని చూపేందుకు మాత్రమే అని గ్రహించినప్పుడు వివాదానికి తావు ఉండదు. ఈ అంశాలన్నీ ఆధారంగా పాణిని, పతంజలి, కాత్యాయనాదుల కాలంనుండే శాస్త్రీయ దృష్టితో అలంకార వివేచనం ప్రారంభమైనట్లు భావించవచ్చు.

అలంకార స్వరూప వివేచనం :

మన భారతీయ దృష్టిని అనుసరించి సౌందర్యానికి అగ్రస్థానం ఉంది. కావ్యానికి సౌందర్యం అత్యంత ప్రధానమైంది. కావ్యానికి ఆనందమే మహాప్రయోజనం. ఈ కారణంతో, ఆనంద సంపాదక వస్తువు కొరకు అన్వేషణ ప్రారంభిస్తూ అనేక తత్త్వాలనూ, సంప్రదాయాలనూ వెలయింపజేసినారు. ఈ అన్వేషణలో పేర్లు వేరైనా మన ప్రాచీనులందరూ కావ్యానికి సౌందర్యాన్నే ప్రధాన ధర్మంగా, మౌలికతత్త్వంగా భావించినారు. నిజానికి ఈ వివేచనం భరతుని నుండే ప్రారంభమైందని చెప్పవచ్చు.

ఈ శాస్త్రకారుల దృష్టిలో అలంకారాలు కావ్యశోభనుకూర్చే ధర్మాలుగా కనిపించినాయి. సౌందర్యారాధకులైన ప్రాచీనులు తమకు పరమాహ్లాదకారిణీ, సాక్షాత్కృత సౌందర్యమూర్తిగా కన్పించిన స్త్రీని ఉపమానంగా స్వీకరిస్తూ కావ్యలక్ష్మిని నిర్వచించే ప్రయత్నం చేసినట్లు గోచరిస్తుంది. అందుకే వారు ఏవిధంగా కటక కుండలాదులు కామినీ శరీరాన్ని అలంకరిస్తాయో ఆవిధంగానే ఉపమాద్యలంకారాలు కావ్యకామిని శరీరాన్ని అలంకరిస్తాయి అంటూ సంభావించి 'కావ్యశోభను కూర్చే ధర్మాలే అలంకారాలు' అంటూ నిర్ధరించినారు. (కావ్యశోభాకరాన్ ధర్మానలం కారాన్ ప్రచక్షతే. కావ్యాదర్శ. 2/1) ఈ అలంకారాలవల్ల కావ్యసుందరి శరీర సౌందర్య వృద్ధి కలుగుతుంది. వీరి దృష్టిలో శబ్దార్థాలు కావ్య శరీర భూతమైన ధర్మం. అలంకారయోగంతో కావ్య శరీరప్రాయమైన శబ్దార్థ సౌందర్యానికి వృద్ధికలుగుతుంది. ఈ భావాన్నే వామనాచార్యుడు వ్యక్తపరచినట్లుగా -

"అలంకృతిరలంకారఃకారణవ్యుత్పత్త్యాపునః
అలంకార శబ్దోఽయ ముపమాదిషువర్తతే"

అన్నాడు.

ఇట్లే కావ్యప్రకాశకారుడు "హారాదివదాలంకారాస్తేఽనుప్రాసోపమాదయః" (కావ్య.ప్ర. 8/67.) అంటూ అనుప్రాసోపమాదులను హారాద్యలంకారాలతో పోల్చినాడు. ఈ నిర్వచనాలను పురస్కరించుకొని చూస్తే 'అలంకరించుట' అలంకారాల ముఖ్యధర్మంగా గుర్తించినట్లు తెలుస్తుంది. అలంకారాలు ప్రధానంగా వాక్కును శృంగారించే సాధనాలు. ఈ కారణంచేతనే 'సౌందర్యమలంకారః' అన్నారు. దీన్నే 'సింగారమే సొగసు'గా స్వీకరించవచ్చు. కొందరాచార్యులు కావ్యానికి అలంకార సిద్ధిని అంటే అలంకార తత్త్వాన్ని అనివార్యంగా భావిస్తూ అలంకార సంప్రదాయాన్ని స్థాపించినారు. ఈ సంప్రదాయవాదులను అనుసరించి మనం ఏవిధంగా ఉష్ణరహితమైన అగ్నిని భావించలేమో అట్లే అలంకార రహితమైన కావ్యాన్ని హర్షించలేము. ఇంతటి ప్రగాఢమైన సంభావానాదృష్టి కలిగిన కారణంతో ఆ ఆచార్యులు నిరలంకృతమైన వాక్కును నిరస్తభూషణన విధవతో పోల్చినారు.

రాను రాను కావ్య సౌందర్య వివేచనం ఒక శాస్త్రంగా పరిణమించింది. ప్రధానంగా ఈ శాస్త్రం 'అలంకార శాస్త్రం'గానే వ్యవహరింప బడుతూ వచ్చింది. అలంకార శాస్త్ర మాహాత్మ్యాన్ని గ్రహించిన రాజశేఖరుడు "ఉపకార త్వాత్ అలంకారః సప్తమంగమితి యాయావరీయః/ఋతేచ తత్స్వరూప పరిజ్ఞానాత్ వేదార్థానవగతిః॥" అన్నాడు. ఈ ఆచార్యుడు అలంకార శాస్త్రాన్ని సప్తమ అంగంగా స్వీకరిస్తూ, అలంకారాలవల్లనే దురవబోధమైన వేదార్థాన్ని గ్రహింపగల్గుతున్నాం అంటూ చెప్పి అలంకార స్థాన ప్రాభవాన్ని ధృవీకరించినాడు.

ధ్వనిపూర్వకాలంలో అలంకారస్థితి :

భరతునికృతమైన నాట్యశాస్త్రంలో అలంకార వివేచనం శాస్త్రీయ దృక్పథంతో సాగింది, కానీ ఇది సూక్ష్మరూపంలో మాత్రమే ఉంది. భరతుడు నాట్యశాస్త్రంలో—

'ఏతానివాకావ్య భూషణాని।
ప్రోక్తాని వై భూషణ సమ్మితాని'
(నాట్యశాస్త్ర, 16-41)

అంటూ అలంకారాలకు కావ్య భూషణ స్థానాన్ని ఇస్తూ, వాటిని నాల్గుగా స్వీకరించినాడు:

'ఉపమా రూపకం చైవ దీపకం యమకంతథా।
అలంకారాస్తు విజ్ఞేయాశ్చత్వారో నాటకా
శ్రయాః॥' (నాట్య శా. 17-43)

భరతుడు పేర్కొన్న మూడు అర్థాలంకారాలల్లో ప్రశంసా, నింద, కల్పిత, సదృశీ కించిత్సదృశీ భేదాలతో ఉపమను 5 గా గుర్తించినాడు నాల్గవది ఐన యమకం అనే శబ్దాలంకారాన్ని పది విభిన్న రూపాలతో గుర్తించినాడు. కాని ఈ సంఖ్యను 5 గా గుర్తిస్తూ భామహుడు-

"అనుప్రాసః సయమకో రూపకం దీపకోపమే।
ఇతివాచామలంకారాః పంచైవాన్యైరుదా
హృతాః।"

అంటూ 'అనుప్రాస' అనే శబ్దాలంకారాన్ని అధికంగా సూచించినాడు.

భామహుడు తొలిసారిగా తనకన్నా పూర్వాచార్యుల గ్రంథాలన్నీ పరిశీలించి సంపూర్ణమైన వ్యుత్పత్తితో కావ్యాలంకారమ్ అనే పేరుతో ఒక గ్రంథాన్ని రచించినాడు. ఈయన నుండే అలంకార సంప్రదాయం ప్రారంభింపబడిందని చెప్పవచ్చు. ఈయన అలంకార ప్రాధాన్యాన్ని గ్రహించి "నాకాంతమపి నిర్భూషం విభాతివనితాముఖమ్" (కావ్యా. 1.13) అట్లే "అనేన వాగర్థవిదానులంకృతా విభాతి నారీవవిదగ్ధమండినా" (కావ్యా. 3.58) అంటూ పేర్కొన్నాడు ఈయన వక్రోక్తిని సర్వాలంకార మూలంగా భావిస్తూ—

"సైషా సర్వైవ వక్రోక్తి రనయాఽర్థో
విభావ్యతే।
యత్నోఽస్యాం కవినా కార్యోకోఽలంకారోఽ
నయానినా॥ (కావ్యా. 2/75)

అంటూ అధిక సమ్మానాన్ని ప్రదర్శించినాడు.

భామహుడు అనుప్రాస, యమకం అనే రెండు శబ్దాలంకారాలనూ, రూపకాదులైన 35 అర్థాలంకారాలనూ గుర్తించి, వాటి సంఖ్యను నాల్గు నుండి 37 వరకు పెంచినాడు. అలంకార సంప్రదాయంలో గుర్తించదగిన రెండవ ఆచార్యుడు **దండి.** ఈయన కావ్యం యొక్క అన్ని ఉపాదేయ తత్వాలను అలంకార శబ్దంతో అభిహితం కావించినాడు. ఈ ఆచార్యుడు అలంకార సంవర్ధన శీలత్వాన్ని అంగీకరిస్తూ వాటి సంఖ్యను 39 గా గుర్తించినాడు. ఈ ఆచార్యుడు 35 అర్థాలంకారాకు తోడుగా అనుప్రాస, యమక, చిత్ర, ప్రహేళికా అనే నాలుగు శబ్దాలంకారాలను స్వీకరించినాడు.

దండి కావ్యాదర్శలో 'కావ్యం కల్పాంత స్థాయి జాయతే సదలంకృతి' - (కావ్యాదర్శ 1.16) అంటూ సదలంకారత్వమే కావ్యానికి చిరస్థాయి తను కల్పిస్తుంది అంటూ ఉచితంగా పేర్కొన్నాడు.

దండి తర్వాతి ఆచార్యుడైన వామనుడు కావ్యానికి ఉపాదేయత కేవలం సౌందర్య రూపమైన అలంకారాదుల వల్లనే సిద్ధిస్తుందని గ్రహిస్తూ 'కావ్యం కావ్య గ్రాహ్యమలంకారాత్। (1.1.1) సౌందర్యమలంకారః।(1.1.2), కావ్యశోభాయాః కర్తారోధర్మా గుణాః। తదతిశయహేత వస్త్వలంకారాః॥ (కావ్యాలంకార సూత్రవృత్తి 3.1.2) అంటూ చెప్పి కావ్య శోభ గుణములవల్ల ఏర్పడగా, ఆ శోభకు అతిశయత్వాన్ని కూర్చేవి అలంకారాలంటూ చెప్పి కావ్యానికి అలంకార ప్రాధాన్యత్వాన్ని ఇనుమడింపచేసినాడు. ఈయన తరువాత ఉద్భటుడు అలంకారాలకు మరింత అధికారాన్ని కల్పిస్తూ, రసాన్ని కూడా రసవదాది అలంకారాల్లో సమావేశపరిచినాడు. ఈ ఆలంకారికుడు తొలిసారిగా రస, వస్తు అలంకార ధ్వనులను ఆలంకారాలుగా పరిణమింపచేసే ప్రయత్నం కూడా చేసినట్లు గోచరిస్తుంది.

రుద్రటుడు కావ్యానికి అలంకారాలను అనివార్యంగా గుర్తించినాడు. ఈయనను అనుసరించి అలంకారాలు శబ్దార్థాలను శోభాయమానం కావించే సాధనాలు. ఈయన దృష్టిలో ప్రతిభా విశేషంతో ఉత్థితమైన విశేషమే అలంకారం. అందుకే ఈ ఆచార్యుడు రస, అలంకారాలకు సమప్రాధాన్యాన్ని ఇచ్చినాడు.

వక్రోక్తి సంప్రదాయకుడైన కుంతకుడు ఒక విచిత్రరీతిలో అలంకారాలను గ్రహించినాడు. ఈయన ఒకవైపు రసవత్ అలంకారాన్ని ఖండిస్తూనే మరో వైపు 'రసవత్' శబ్దాన్ని అభియుక్త లక్ష్యార్థంగా స్వీకరించినాడు. ఈ లాక్షణికుడు రసవత్ అనే శబ్దాన్ని 'రస' తుల్యంగా స్వీకరించి, ఏ అలంకారము రసతుల్యమై, సహృదయ హృదయరంజనం కావిస్తుందో అదే రసవత్తత, రసతుల్యమైన ఈ రసవదలంకారమే అన్ని రసాలకు ఆధారభూతమై కావ్యజీవనమైంది అంటూ భావించినాడు. ఆనందవర్ధనాచార్యుడు గుణరీతులతోపాటు అలంకారాలను కావ్య శబ్దార్థ చారుత్వహేతువులుగా గ్రహించినాడు. ఈయన రసానికి సర్వోత్కృష్టతను ఆపాదించినప్పటికీ అలంకారాలను నిరాకరించలేదు. 'అంగాశ్రితా స్త్వలంకారః మంతవ్యా: కటకాదివ' అంటూ బాహ్యశోభాకారకాలుగా గ్రహించినాడు. "హారాది వదలంకారాస్తేఽను ప్రాసోపమాదయః'' అంటూ బాహ్యశోభాకారకాలుగా గ్రహిస్తూ వాటికి రసధ్వన్యాశ్రితమైన గౌణస్థానాన్ని కల్పించినాడు. అట్లే సాహిత్యదర్పణకారుడు కూడా 'శబ్దార్థయో రస్థిరామ్‌ధర్మాః శోభాతిశాయినః రసాదీనుప కుర్వతోఽ లంకారాస్తేఽంగ దాదివ।' అన్నాడు.

జగన్నాథ పండితరాజు అలంకారాలకు దాదాపు కావ్యాత్మ స్థాయిని కల్పిస్తూ వ్యంగ్యము యొక్క రమణీయకతా ప్రయోజక ధర్మాలుగా పేర్కొని ఆనందవర్ధనుని భావనకు పుష్టిని చేకూర్చినాడు. 'కావ్యాత్మనో వంగ్యస్య రమణీయతా ప్రయోజకా అలంకారాః' (రసగంగాధరం) రసవాదులైన ఆచార్యులందరూ ఈ అలంకారాలు శబ్దార్థశోభను వృద్ధిపరుస్తూ రసోపకారతను చేకూర్చేవే అంటూ గ్రహించినారు. కాని, ఈ అలంకారాలు కావ్యానికి సహజాలైన అనివార్య గుణములు కానందున అస్థిరములైనవిగా పేర్కొన్నారు. కొందరాచార్యులను అనుసరించి అలంకారాలు కావ్య శోభకు వృద్ధిని కూర్చలేవు. కానీ, ప్రత్యక్షంగా ఆ కావ్యశోభ ఈ అలంకారాలపై ఆధారపడి లేదు. రసాశ్రయమైన కావ్యశోభకు ఇవి కేవలం ఉపకారకములు మాత్రమే అని చెప్పగా; జయదేవ, కేశవమిశ్ర, అప్పయ దీక్షితాదులు అలంకారాలను ప్రాణభూతంగానే భావించినారు.

అలంకారాలు కేవలం కావ్యోత్కర్షహేతువులైనప్పటికీ, చిత్ర, బింబరీతి కావ్యాలలో కవులకు అపూర్వమైన క్రీడాస్థానంగా ఉపకరించేవి అని చెప్పవచ్చు.

ఇటీవలి ఆలోచనాపరులు అలంకారాలను కవి మనోగతికి మానదండాలుగా స్వీకరిస్తూ ప్రముఖస్థానాన్ని ప్రసాదించినారు. కవి ఎప్పుడు ఏ పరిస్థితుల్లో ఎట్లా ఏ వస్తువునూ, ఏ విషయాన్ని వర్ణిస్తాడో ఆ వర్ణనం అతని భావాలకు అభివ్యక్తమయ్యే భాష, కల్పన మొదలైన అంశాల్లో సారూపతను సాధించిన రీతికి దర్పణాలుగా మనం గ్రహించవచ్చు. బింబవిధానంలో అలంకారాలు ప్రాణము వంటివి అని చెప్పవచ్చు. వక్రృత్వాది విషయాల్లో అలంకార ఉపయోగం నిర్వివాదమైంది. అట్లే అప్రస్తుత నియోజనంలో అలంకారాలు మహత్వపూర్ణమైన భూమికకు నిర్వహిస్తున్నాయి. మన ప్రాచీనులే కాక ఆధునిక కవి ఐన సుమిత్రానంద పంత్ "అలంకార్ కేవల్ వాణీకే సజావట్ కే లియే హీ నహీ, వేభావకీ అభివ్యక్తికే విశేష్ ద్వార్ హై. భాషాకీ పుష్టికే లియే, రాగ్‌కే పరిపూర్ణతాకే లియే ఉపధాన్ హై. వే వాణీకే ఆచార్ వ్యవహార్, రీతీ, నీతిహై. పృథక్ స్థితియోంకీ పృథక్ స్వరూప్ హై. భిన్న భిన్న అవస్థావోంకే భిన్నచిత్ర హై. వాణీకే హాస, అశ్రు స్వప్న, పులక, హావభావ్ హై" అంటూ వివరించినారు. (పల్లవి, భూమిక, పుట 32.)

కేవలం మన భారతీయులే కాక, ఆంగ్లేయ విద్వాంసులు కూడా అలంకారాలకు ఉచితస్థానాన్నే యిచ్చినారు. Bein అనే పండితుడు **"A figure of speech is a deviation from the plain and ordinary mode of speaking with a view to greater effect, this makes the object not only clear but more interesting"** అంటూ మాటకు ఆకర్షణనూ, భావవ్యక్తికి స్పష్టతను చేకూర్చేందుకు అలంకారాలు ఉపకరిస్తాయని స్పష్టపరిచినాడు. ఇంకొకచోట **"Figures are employed to give greater energy and beauty to language"** అంటూ భాషకు అలంకారాలు శక్తి సౌందర్యాలను చేకూరుస్తాయి అనే భావాన్ని వ్యక్తపరచినారు.

ఇటీవలి అలంకారికులు అంటే అలంకారయుగానికి తరువాతి అలంకారికులు అలంకార సంప్రదాయ విరోధులైనప్పటికీ వారు అలంకార స్వరూప వివేచనా సందర్భంలో వైజ్ఞానిక సంబంధమైన మూల్యాంకనా లెన్నిటినో ప్రవేశపెట్టినారు. అంటే, అలంకార వర్గీకరణం, సమకోటి అలంకారాలలో అంతరం, వీటి పరిధుల నిర్ణయం, స్వరూప స్థిరీకరణం మొదలైన విషయాలలో అభినందనీయమైన కృషిని సల్పినారు. అలంకార మార్గానికి పరమ విరోధులుగా కన్పిస్తున్న ఆచార్యుల నిరోధం కూడా అలంకార వికాసానికి దోహదం చేస్తూ వాటి సంఖ్యను దినదిన ప్రవర్ధమానం చేయడంలో ఉపకరించింది. ఎందరో విద్వాంసులు వారి వారి శక్తి యుక్తులతో ఈ అలంకార ప్రభావాన్ని తగ్గించే ప్రయత్నం చేసినప్పటికీ, కావ్య రంగంలో వాటి ప్రభావం పెరిగిందే కాని తగ్గలేదు.

ఈ విషయాలన్నిటినీ సూక్ష్మపరిశీలనం చేసినప్పుడు అలంకారాలు కేవలం బాహ్య ధర్మరూపాలు మాత్రమే కాకుండా వ్యక్తి మనోగత భావాలనూ, అతని బుద్ధివైశిష్ట్యాన్ని సూక్ష్మ సూక్ష్మతర భేదాలతో శక్తిమంతంగా, సుందరంగా, ప్రస్ఫుటంగా ప్రదర్శింపగలిగే భాషారూప రత్నదీపికలుగా భావించవచ్చు. ఈ అలంకారాలు ప్రధానంగా కల్పనాపరమైన మానసిక పరిణామాన్నీ, దాని విచిత్ర విహారాన్ని ప్రదర్శింప గలిగిన కారణంతో వీటి వైచిత్ర్యాపాదన స్థానాల్లో అంటే కళా ప్రధానమైన శాస్త్రాల్లో స్థానాన్ని కల్పిస్తూ పెద్దపీటనే వేయవచ్చు. అంటే సౌందర్య శాస్త్రంలో విడదీయరాని అంశంగా పేర్కోవచ్చు.

అలంకార వర్గీకరణ :

ఈ అలంకారాలను శబ్దార్థ భేదంతో రెండు విభాగాలు గుర్తించినారు. అందులో అనుప్రాసాదులు శబ్దాలంకారాలు. ఉపమాదులు అర్థాలంకారాలు. అర్థాన్ని అపేక్షింపక కేవలం శబ్దమాత్రాన్ని ఆశ్రయించిన కారణంతో శబ్దాలంకారం అనీ, శబ్దాన్ని అపేక్షింపక కేవల అర్థాన్ని మాత్రం ఆశ్రయించిన చోట అర్థాలంకారం సిద్ధిస్తుంది అనీ రుయ్యకుడు భావించినాడు. మమ్మటుడు ఈ విషయాన్నే స్వీకరిస్తూ శబ్దపరివృత్తిని సహింపనిచోట శబ్దాలంకారం అనీ, ఆ పరివృత్తి సహింపబడినప్పుడు అర్థాలంకారం ఏర్పడుతుందని సూచించినాడు. ఈ అలంకార విభజనంలో మరికొందరు ఆచార్యులు శబ్ద, అర్థ, ఉభయాలంకారాలు అనే పేరుతో అలంకారాలను మూడు విధాలుగా విభజించినారు. అందు అనుప్రాసాదులు, శబ్దాలంకారాలు, ఉపమాదులు అర్థాలంకారాలు. పునరుక్తవదాభాస, పరంపరిత రూపక, లాటానుప్రాసలు ఉభయాలంకారాలు. ఈ శబ్దార్థాలంకారాలలో అర్థాలంకారాలకే ప్రాధాన్యం ఇస్తూ అగ్నిపురాణం—

"అలంకరణ మర్థానా మర్థాలంకార ఇష్యతే।
తంవినా శబ్దసౌందర్య మపినాస్తి మనోహరమ్।

అర్థాలంకార రహితా విధవేవ సరస్వతీ॥" అంటూ అర్థాలంకార విశిష్టతను పేర్కొన్నది. ఈ అలంకారాలన్నిటిలో ఉపమాలంకారాన్ని సర్వాలంకార బీజభూతంగా భావిస్తూ అనేకులైన పూర్వాచార్యులు ప్రశంసించినారు. అలంకార సంఖ్యను శతాధికంగా పెంచిన అప్పయ్య దీక్షితులవారు ఉపమనుగూర్చి—

"ఉపమైకా శైలూషీ సంప్రాప్తా చిత్ర
భూమికా।
భేదాన్ రంజయతి కావ్యరంగే నృత్యంతీ
తద్విదాం చేతః॥"

అంటూ కావ్యరంగంలో ఉపమానటి ఒకతే అనేక భూమికలను ధరించి, నర్తిస్తూ, సహృదహృదయ రంజనం కావిస్తుంది అని అలంకారం యొక్క బహుముఖ సామర్థ్యాన్ని పేర్కొన్నాడు.

అర్థాలంకారవాదులు కావ్య జనితమైన ఆనందానుభూతి ప్రధానంగా అర్థప్రతీతి అనంతరమే జరుగుతుంది కావున అర్థాశ్రితమైన చమత్కారమే ఆనందానుభూతికి అవ్యవహితమైన ఉపకారి కాగల్గుతుంది, అందుకే అర్థాలంకారమహత్తు గొప్పది అంటూ వాదించగా, శబ్దాలంకారవాదులు ఎప్పుడైతే శబ్దం శ్రుతిగోచరమౌతుందో అప్పుడే అర్థప్రతీతి కల్గుతుంది కావున, హృదయంపై మొదటి ప్రభావాన్ని చూపేది శబ్దమే కాని అర్థంకాదు. అందుకే అర్థముయొక్క ప్రాధాన్యం బాహ్యం లేదా గౌణం అని చెప్పవచ్చును అన్నారు. ఈ సందర్భంలో ఇంకా వీరు, అర్థము అంతగా అవగాహన కాని సందర్భాల్లో కూడా అనుప్రాసాది అలంకారాలు చెవి సోకగానే వ్యక్తులకు హృదయాహ్లాదం కలిగి బాగు బాగు అంటూ మెచ్చుకుంటారు. ఈకారణంతో శబ్దాలంకారాలనే రసానందకారకాలుగా పేర్కోవచ్చునంటూ తమ వాదానికి ఉపపత్తిని చూపే ప్రయత్నం చేసినారు. ఈ ఇద్దరికీ సమన్వయం కుదిర్చినట్లుగా భామహుడు శబ్దము శోభాదాయకమైన కారణంతో శబ్దాలంకారాలు, అర్థం శోభాకారకమైన కారణంతో అర్థాలంకారాలు, ఈ రెంటినీ అభీష్టంగానే భావించినాడు.

శబ్దాలంకారాలు :

మొట్టమొదటిమారుగా ఈ అనుప్రాస వివేచనం భామహుడు కావించినాడు. భరతుడు యమకాన్ని తప్ప అనుప్రాసను పేర్కొనలేదు. అప్పయదీక్షిత, పండిత రాజులు తప్ప తరువాత ఆచార్యులందరు అనుప్రాసను వర్ణించినారు. అనుప్రాస అనగా వర్ణముల యొక్క క్రమవిన్యాసము. భామహుని ప్రకారం

"సరూప వర్ణవిన్యాసమనుప్రాసం" అంటే సమాన ధ్వనులు లేదా వర్ణముల యొక్క పునరావృత్తి. ఈ అనుప్రాస ప్రధానంగా వర్ణసామ్యము లేదా సదృశ్యవిధానము రసానుకూలమై ప్రవర్తించే కారణంతో సిద్ధిస్తుంది. ఇందులో రసప్రతికూలమైన వర్ణ ప్రయోగమున్నప్పుడు సిద్ధించదు. అనుప్రాసకు వ్యంజనసమత ప్రధానంగా ఆచార్య దండిని అనుసరించి పాదము మరియు పదముల మధ్య కలిగే వర్ణావృత్తి అనుప్రాస. దండి అనుప్రాసలో వర్ణవ్యవధానాన్ని స్వీకరించి నవీనమార్గాన్ని సృష్టించినాడు.[1] సాహిత్య దర్పణకారుని మతంలో ఈ అనుప్రాసము ఛేక, వృత్తి, శ్రుతి, అంత్యలాటానుప్రాస అనే భేదాలతో అయిదు విధాలు. సరస్వతీకంఠాభరణకారుడు శ్రుతి, వృత్తి, పద, నామ, లాట, వర్ణభేదాలతో ఆరుగా గుర్తించినాడు ఈ లాటానుప్రాసను మమ్మటాదులు అయిదుగా గుర్తించినారు.

యమకము :

సమానమైన వర్ణాలజంటనుకానీ, సమూహాన్ని కానీ ఆవృత్తి చేసినపుడు యమకము సిద్ధిస్తుంది. ప్రధానంగా ఇది పాదయమకమనీ, పాదభాగయమకమనీ రెండు భాగాలు. పాదయమకము తిరిగి పదకొండుగా విభక్తమైంది. పాదభాగయమకము అసంఖ్యాకంగా విభాగింపబడింది. దండ్యాచార్యుడు ప్రతిలోమయమకం అనే మరో శబ్దాలంకారాన్ని గ్రహించినాడు.

తొలిసాలిగా భామహుడు అలంకారవర్గీకరణకు శ్రీకారం చుట్టినాడు. తరువాత ఉద్భటుడు శాస్త్రీయ దృక్పథంతో అలంకార వర్గీకరణకు పూనుకొని అలంకారాలన్నిటిని ఆరు వర్గాలుగా విభజించినాడు. ఈ ఆచార్యుని అనుసరించి—

1. మొదటివర్గంలో : పునరుక్తవదాభాస, ఛేకానుప్రాస, వృత్త్యనుప్రాస, లాటానుప్రాస, రూపక ఉపమ, దీపిక, ప్రతివస్తూపమలు ఉన్నవి.

2. రెండవవర్గంలో ఆక్షేప, అర్థాంతరన్యాస, వ్యతిరేక, విభావన, సమాసోక్తి, అతిశయోక్తులున్నవి.

3. మూడవవర్గంలో యథాసంఖ్య, ఉత్ప్రేక్షా, స్వభావోక్తి లున్నవి.

4. నాల్గవవర్గంలో ప్రేయసీ, రసవత్, ఊర్జస్వ, పర్యాయోక్తి, సమాహిత, ఉదాత్త, శ్లేషలు అనే అలంకారాలు చేర్చబడినవి.

5. ఐదవవర్గంలో అపహ్నుతి, విశేషోక్తి, విరోధ, తుల్యయోగిత, అప్రస్తుతప్రశంస, వ్యాజస్తుతి, వ్యాజనింద, నిదర్శన, ఉపమేయోపమ, సహోక్తి, సంకర, పరివృత్తి అనే అలంకారాలున్నవి.

6. ఆరవవర్గంలో అనన్వయ, ససందేహ, సంసృష్టి, భావిక, కావ్య దృష్టాంత, హేత్వలంకారాలున్నవి.

దీని తరువాత ఆచార్య రుద్రటుడు అలంకార వర్గీకరణకు నాలుగు ఆధారాలను పేర్కొంటూ ఈ అలంకారశాస్త్ర బహుళవ్యాప్తికి దోహదాన్ని కల్పించినాడు. ఈ ఆచార్యు ననుసరించి అలంకార విభజనకు ప్రధాన భూమికను వహించేవి 1. వాస్తవ 2. ఔపమ్య 3. అతిశయ 4 శ్లేషమూలక ప్రధాన్యం. "అర్థస్యాలంకారః వాస్తవ మౌపమ్యమతిశయః శ్లేషః। ఏషామేవవిశేషా అన్యేతు భవంతి నిః శేషాః॥" (కా. అలం. 7.9) అన్నాడు.

ఇక్కడ వాస్తవం అంటే వస్తుస్వరూపకథనం. ఈ వాస్తవవర్గంలో సహోక్తి, సముచ్చయ, జాతి,

1. వర్ణావృతిరనుప్రాసః పాదేషుచ పదేషుచ
పూర్వానుభవసంస్కారబోధినయద్యదూరతా॥
ఇత్యప్రాసమిచ్ఛంతినాతిదూరాంతరశ్రుతిమ్.
(కావాదర్శ. 1.55.58)

యథాసంఖ్య, భావ, పర్యాయ, విషమ, అనుమాన, దీపిక, పరికర, పరివృత్తి, పరిసంఖ్య, హేతు, కారణ మాల, వ్యతిరేక, అన్యోన్య, ఉత్తర, సార, సూక్ష్మ, లేశ, అవసర, మీలిత, ఏకావళీ అనే అలంకారా లున్నవి రెండవది ఐన ఔపమ్యలక్షణాన్ని ప్రస్తు తిస్తూ రుద్రటుడు 'సమ్యక్ ప్రతిపాదయితుం స్వరూప తోవస్తు తత్సమానమితి॥ వస్త్వంతర మభిదధ్యాద్ వక్తాయ స్మి స్తదౌపమ్యమ్॥" అంటూ నిర్వచించినాడు.

అంటే, ఎప్పుడైతే ఒక వస్తువు ప్రస్తుత స్వరూపంతోకూడా అన్యవస్తువు (అప్రస్తుతం) యొక్క స్వరూపం స్థాపింపబడుతుందో అచ్చట ఔపమ్యం గోచరిస్తుంది. ఈ వర్గంలో ఉపమ, ఉత్ప్రేక్ష, రూపక, అపహ్నుతి, సంశయ, సమాసోక్తి, సమత, ఉత్తర, అన్యోక్తి, ప్రతీప, అర్థాంతరన్యాస, భ్రాంతిమాన్, ఆక్షేప, ప్రత్యానీక దృష్టాంత, పూర్వ సహోక్తి, సముచ్చయ, సామ్య, స్మరణలున్నవి.

3. రుద్రటుని అనుసరించి అతిశయం అనగా అర్థము మరియు ధర్మము యొక్క విపర్యయంతో సంభవించే విశేషం. అందుకే ఇందులో లోకాతి క్రాంతత విద్యమానమౌతూ ఉంటుంది.[1] ఈ శ్రేణిలో పూర్వ, విశేష, ఉత్ప్రేక్ష, విభావన, తద్గుణ, అధిక, విరోధ, విషమ, అసంగతి, వ్యాఘాత, హేతు అలం కారాలు చేరుతాయి.

4. శ్లేష - రుద్రటుని అనుసరించి ఎప్పుడైతే అనేకార్థక పదాలతో రచింపబడ్డ వాక్యము అనేకార్థ ప్రతీతి కలిగిస్తుందో అప్పుడు శ్లేష ఏర్పడుతుంది.

"యత్రైక మనేకార్థైర్వాక్యం రచితం
పదై రనేకస్మిన్।
అర్థేకురుతే నిశ్చయమర్థశ్లేషః సవిజ్ఞేయః॥"

ఈ అలంకార వర్గీకరణ సందర్భంలో దాట రాని గీత గీసినట్లుగా ఒకటి మరొదానితో కలియ నంతటి బిగువుగా విభాగించడం కష్టం. రుద్రటునికి కూడా వర్గీకరణలో కొన్ని అలంకారాలను రెండు రెండు వర్గాలలో చేర్చవలసివచ్చింది. ఉదాహరణకు సహోక్తి, సముచ్చయాలను వాస్తవ మరియు ఔపమ్య వర్గంలోనూ; అట్లే విషమ, హేతువులను వాస్తవ మరియు అతిశయ వర్గంలోనూ; పూర్వ, ఉత్ప్రేక్షలను ఔపమ్య మరియు అతిశయ వర్గంలోనూ చేర్చినాడు. ఈయన శబ్దార్థాలంకారాలను వేరువేరుగా వివేచించి నాడు. ఈ ఆలంకారికుడు 'సంకరాలంకార' చర్చను 'తిలతండుల', 'దుగ్ధజల' న్యాయల ఆధారాలపై కావించినాడు.

ఈయన తరువాత భోజుడు అలంకారా లన్నిటిని శబ్దార్థోభయ భేదాలతో మూడు వర్గాలుగా పరిగణిస్తూ అందులో ఒక్కొక్క వర్గానికి 24 భేదాలను చూపుతూ అలంకార వర్ణనం విస్తృతం కావించినాడు.

రుయ్యకుడు మొదటి మారుగా వైజ్ఞానిక ఆధారాలపై వర్గీకరణకు ప్రయత్నించినట్లు గోచరి స్తుంది. ఈయన అలంకారాలను ఐదు వర్గాలుగా విభ జించి వాటిలో అవాంతర భేదాలను కూడా ఉల్లేఖించి నాడు. అవి—

1. సాదృశ్యవర్గ 2. విరోధవర్గ 3. శృంఖలా వర్గ 4. న్యాయమూల. ఇందులో తర్కన్యాయమూల, వాక్యన్యాయమూల, లోకన్యాయమూల అనే భేదా లున్నవి. 5. గూఢార్థప్రతీతిమూల అనేవి.

---

1. యత్రార్థధర్మనియమః ప్రసిద్ధబాధాద్ విపర్య
యం యాతి।
కశ్చిత్ క్వచిదీతిలోకం సస్యాదిత్యతి
శయ స్తస్య॥ కావ్యాలంకార.

1. సాదృశ్య వర్గ :- దీనికి మూలం సాధర్మ్యం. ఇది మూడు ప్రకారాల్లో ఉంటుంది. 1. భేదాభేదతుల్య ప్రధానం 2. అభేదప్రధానం, 3. గమ్యమనౌపమ్యము. మొదటి దానిలో ఉపమ, ఉపమేయోపను, స్మరణలున్నవి.

రెండవది ఐన అభేదప్రధాన వర్గంతో ఆరోప మూలక, అధ్యవసాయే మ్మూలకాలైన అలంకారా లున్నవి ఇందులో రూపక, పరిణామ,సందేహ, భ్రాంతి మాన్, ఉల్లేఖ అపహ్నుతులు ఆరోప మూలకాలుకాగా ఉత్ప్రేక్ష మరియు అతిశయోక్తులను అధ్యవసాన మ్మూలకాలంటూ వ్యవహరించినారు.

గమ్యమానౌపమ్య వర్గలో తుల్య యోగిత, దీపక, ప్రతివస్తూపమ, దృష్టాంత, నిదర్శన, వ్యతిరేక, సహోక్తి, వినోక్తి, సమాసోక్తి, పరికర, శ్లేష, అప్రస్తుత ప్రశంస, పర్యాయోక్తి, అర్థాంతరన్యాస, వ్యాజస్తుతి, మరియు అక్షేపాలంకారాలున్నవి. ఇందులో ఔపమ్యము వాచ్యంగాకాక, వ్యంగ్యరూపంలో గమ్య మానమౌతుంచి. ఈ కారణంతో ఈ వర్గం గమ్యమా నౌపమ్యం అని పిలువబడింది.

II. విరోధవర్గంలో విరోధ, విభావన, విశే షోక్తి, సమ, విషమ, విచిత్ర, అధిక, అన్యోన్య, విశేష, వ్యాఘాత, అసంగతి, అతిశయోక్తులనే పన్నెండు అలంకారాలున్నాయి.

III. శృంఖలామూలక వర్గంలో కారణమాల, ఏకావళి, మాలాదీపక, సార అనే నాల్గు అలంకారాలు చేర్చబడ్డాయి.

IV. నాల్గవదియైన న్యాయ మూలకవర్గంలో 27 అలంకారాలున్నాయి. ఇవి కావ్యలింగ అనుమాన ములు రెండూ తర్క న్యాయ మూలకాలు కాగా యధాసంఖ్య, పర్యాయ, పరివృత్తి, అర్థాపత్తి, వికల్ప, పరిసంఖ్య, సముచ్చయ, సమాధులు వాక్య న్యాయ మూలకాలు. ప్రత్యనీక, ప్రతీప, మీలిత, సామాన్య, తద్గుణ, అతద్గుణ, ఉత్తరులు లోకన్యాయ మూలకాలు.

V. ఐదవది ఐన గూఢార్థ ప్రతీతి మూల కంలో సూక్ష్మ, వ్యాజోక్తి, వక్రోక్తులను మూడు అలంకారాలున్నాయి.

ఈ అలంకారికుడు వైజ్ఞానిక దృష్టితో అలం కార వర్గ విభజనం చేయ ప్రయత్నించినప్పటికి అందులో పరిపూర్ణతను సాధించలేదు. ఈయన ప్రధానాలైన రసవత్, ప్రేయస్, ఊర్జస్వి, సమా హితాదులైన అలంకారాలను పేర్కొన్నా వాటిని ఏ వర్గంలోనూ చేర్చలేదు.

రుయ్యకుని ప్రభావంతో ప్రతాపరుద్రీయ కారుడు కావించిన అర్థాలంకార విభజనంలో 1) భేద ప్రధానములు (2) అభేదప్రదానములు, (3) గమ్య ఔపమ్యాశ్రయాలు, (4)విరోధగర్భ, (5) శృంఖలా కార, (6) లోకన్యాయాశ్రయి, (7) బలాద్గూఢార్థ ప్రతీతి మూలక, (8) అన్యోన్యాశ్లేష పేశల (9) ప్రతీ యమాన వాస్తవ, (10) ప్రతీయమాన రసభావాదులు అంటూ పది వర్గాలుగా విభక్తమై కన్పిస్తాయి.

విద్యానాథుడు రుద్రట, రుయ్యక, విద్యాధరుల ప్రభావంతో శబ్దార్థ మరియు ఉభయాలంకారాల వర్ణ నలో అర్థాలంకారాలను అనేక విభాగాలుగా విభజించి నాడు. ఇందులో 1 ప్రతీయమానవాస్తవ, 2. ప్రతీయ మాన ఔపమ్య, 3. ప్రతీయమానరసభావ, 4. స్ఫుట ప్రతీయమాన అంటూ నాల్గుగా విభజనలు కన్పిస్తు న్నాయి.

విద్యానాథుడు అర్థాలంకారాలను మరోవిధంగా వర్గీకరించినాడు.

1. అభేద ప్రధాన సాధర్మ్య నిబంధన : ఇందులో రూపక, పరిణామ, సందేహాలంకారాలున్నవి.

2. భేద ప్రధాన సాధర్మ్య నిబంధన : ఇందులో దీపక, తుల్య యోగితాదులు చేరినవి.

3. భేదాభేద సాధారణ సాధర్మ్య మూలక: ఇందులో ఉపమ, అనన్వయ, ఉపమేయోపమ స్మరణలు అనే నాల్గు అలంకారాలున్నవి.

4. అధ్యవసాయ మూలకాలు : ఇందులో ఉత్ప్రేక్ష అతిశయోక్తులనే రెండలంకారాలు చేర్చబడ్డాయి.

5. విరోధ మూలక : ఇందులో విభావాదులైన పదకొండు అలంకారాలు చేరినవి.

6. వాక్యన్యాయ మూలక : ఇందులో సముచ్చయాదులైన అయిదు అలంకారాలు పేర్కొనబడినాయి.

7. లోకవ్యవహార మూలక : పరివృత్తి ప్రత్యయనీకాదులైన తొమ్మిది అలంకారాలు ఇందులో ఉన్నాయి.

8 తర్కనాయ మూలక : కావ్యలింగ, అనుమాన, అర్థాంతరన్యాసాలనే మూడు అలంకారాలు ఇందులో చేరినవి.

9. శృంఖలా వైచిత్ర్య మూలక : కారణమాల, ఏకావళి, మాలాదీపిక, సార అనే నాలుగు అలంకారాలు ఇందులో చేరినవి.

10. అపహ్నవ మూలక: వ్యాజోక్తి, వక్రోక్తి, మీలనము అనే మూడు అలంకారాలున్నవి.

11. విశేషణ వైచిత్ర్య మూలక : ఇందులో సమాసోక్తి, పరికరము అనే రెండు అలంకారాలున్నవి.

ఏకావళీటీకాకారుడైన మల్లినాథుడు తన తరళ టీకలోరుయ్యక, విద్యాధరుల వర్గీకరణాన్ని ప్రశంసిస్తూ చూపిన రీతిని పురస్కరించుకొని అలంకారాలన్నీ 6 వర్గాలుగా విభక్తమైన రీతి ప్రశస్తమైందని గ్రహించవచ్చు. అవి :

I **సాదృశ్య వర్గము : 1.** భేదాభేద ప్రధానము. ఇందులో ఉపమ, ఉపమేయోపమ, అనన్వయ స్మరణలనే నాలుగు అలంకారాలున్నవి. 2. అభేద ప్రధానం ఇది ఆరోపమూలక, అధ్యవసాయమూలక భేదాలతో రెండు విధాలు. ఆరోప మూలకంలో రూపక, పరిణామ, సందేహ, భ్రాంతిమాన్, ఉల్లేఖ మరియు అపహ్నుతి అనే అలంకారాలున్నవి. ఇట్లే అధ్యవసాయ మూలకంలో ఉత్ప్రేక్ష, అతిశయోక్తి అనే రెండు అలంకారాలు మాత్రమే చేర్చబడ్డాయి.

II. ఔపమ్యగర్భ - ఇది అయిదు ఉపశాఖలుగా విభక్తమైంది. ఒకటి-

1. పదార్థగత : ఇందులో తుల్యయోగిత, దీపక అలంకారాలు చేరినవి.

2. వాక్యార్థగత: ప్రతివస్తూపను, దృష్టాంత, నిదర్శనలు ఇందులోనివి.

3. భేదప్రధాన : వ్యతిరేక, సహోక్తి, వినోక్తి అలంకారాలు ఈ శాఖలోనివి.

4. విశేషణ విచ్ఛిత్తి : ఇందులో సమాసోక్తి, పరికరాదులు చేరి ఉన్నవి.

5. విశేష్య విచ్ఛిత్తి : పరికరాంకురము మొదలైనవి చేర్చబడినవి.

6. విశేషణ విశేష్య విచ్ఛిత్తి : ఇందులో 'శ్లేష' ఒక్కటే అలంకారమున్నది.

III. **విరోధగర్భ :** ఈ విభాగంలో విరోధ, విభావన, విశేషోక్తి, విషమ, చిత్ర, అసంగతి అనే అలంకారాలు కనిపిస్తాయి.

IV. **శృంఖలావర్గము :** ఇందులో కారణమాల, ఏకావళి, మాలాదీపక, సార అనే అలంకారాలు చేర్చబడ్డాయి.

V. **న్యాయమూలకవర్గము :** ఇది తర్క, వాక్య, లోక అనే భేదాలతో మూడుగా విభజింపబడింది.

1. తర్కన్యాయమూలక భాగంలో కావ్య లింగ, అనుమాన అనే రెండలంకారాలు చేర్చబడ్డాయి.

2. వాక్యన్యాయమూలక : ఇందులో యథా సంఖ్య, పర్యాయ, వికల్ప, అర్థాపత్తి, సముచ్చయ ములనే అలంకారాలున్నవి.

3. లోకన్యాయ మూలక : ఈ శాఖలో ప్రత్యానీక, ప్రతీప, తద్గుణ, సమాధి, సమ, ఉదాత్త, వినోక్తి అనే అలంకారాలు చేరినవి.

VI. గూఢార్థ ప్రతిపత్తి మూలక : ఈ వర్గంలో సూక్ష్మ, వ్యాజోక్తి, వక్రోక్తి భావిక అనే అలంకారాలున్నవి.

అలంకారప్రయోగంలో ఔచిత్యం : అలం కారాలు మౌళికంగా కావ్యసౌందర్యాభివృద్ధి కారణాలైన కారణంతో ఇవి కావ్యోపయుక్తాలైన భావాలను సజ్జీక రించి అంటే అలంకరించి రమణీయతను ఆపాదిం చేందుకు ఉపకరిస్తున్నాయి. ఈ అలంకారాలవలన అభివ్యక్తికి తీవ్రత, భావానికి ప్రభావాత్మకత చేకూరు తుంది. సుందరమైన విచారాన్ని లేదా భావాన్ని మోహకమూ ఆకర్షకమూ ఐన శైలిలో వ్యక్తం చేసి నప్పుడు బంగారానికి తావి అబ్బినట్లు చరితార్థకత సిద్ధిస్తుంది. సిద్ధహస్తుడైన కవి రచనలో అలంకారా లన్నీ స్వతస్స్ఫురితాలై అప్రయత్నంగా దొరలు తుంటాయి. ఈ సందర్భాన్ని పురస్కరించుకొని ధ్వనికారుడు "అలంకారాణి నిరూప్యమాన దుర్ఘ న్యపి రస సమాహిత చేతసః ప్రతిభానవతకవేః అహం పూర్వక యాపరాపతంతి" (ధ్వన్యా 21.6) అంటూ పేర్కొన్నాడు. ఈ ధ్వనికారుణ్ణి అనుసరించి అలం కారాల యొక్క అలంక్రియత్వం వాటియొక్క ఔచిత్య పూర్ణప్రయోగంపైనే ఆధారపడినట్లు గ్రహింప వచ్చు. ఈ విషయాన్ని పురస్కరించుకొని భరతుడు 'ఏ ఆభూషణములు శరీరముయొక్క ఏయే భాగము లందు ధరించిన రాణించునో దానికి విపర్యయముగా ఆ భూషణాదిధారణ జరిగినప్పుడు హాస్యాస్పదమగును. అట్లే ఔచిత్యాన్ని పాటిస్తూ ఆ భూషణాదులవలెనే కావ్యాలంకారాలనుకూడా ఉపయోగించవలె'నన్నాడు. భరత, వామనాదులవలెనే భోజుడు కూడా తన సరస్వతీ కంఠాభరణంలో సజీవ, స్వస్థ మరియు శోభనమైన ఆభూషణ ఉపయోగం ఔచిత్యపూర్ణమై ఉంటుందో, ఏ విధంగా కాటుకయొక్క చక్కని కాలిమకొరకు నేత్రాలు ఉపకరిస్తాయో, ఏ విధంగా ముత్యాల హారాలు పీన పయోధరాలపై మాత్రమే సుశోభితమౌతాయో అట్లే ఉచిత ప్రయోగంతో అలం కారాలు శోభిస్తాయి అంటూ-

'దీర్ఘాపాంగనయన యుగళం భూషయంత్యం
జనశ్రీ।
స్తుంగాభోగా ప్రభవతి కుచావచితుం
హారయష్టిః॥"

(సరస్వ. కంఠా. 1-16) వ్యక్తపరచినాడు.

ఈ విధంగానే క్షేమేంద్రుడు సయితం పీన స్తనములపై ఉనికిచేతనే ముత్యాల హారాలు శోభించి నట్లు అర్థౌచిత్యంతోకూడిన సూక్తివల్ల అలంకారాలు శోభిస్తాయి అన్నాడు. ఇట్లే మమ్మటుడు "యత్రతు నాస్తిరసః తత్ర అలంకారః ఉక్తివైచిత్ర్య మాత్ర పర్యవసాయినః" (కావ్య. ప్ర. ఉల్లా. 8).

అలంకారంయొక్క ముఖ్య ప్రయోజనం రస సిద్ధిలో గతి కల్పించుట.అంటే,రసపోషణము చేయుటే వీటి ప్రథమ కర్తవ్యంగా భావించవలసి వస్తుంది.

"రసాక్షిప్తతయా యస్యబంధః శక్యక్రియో
భవేత్।
అపృథక్ యత్న నిర్వర్తః సోఽలంకారో
ధ్వనైః మతః॥"

ఏ అలంకార రచన రసాక్షిప్తమౌతుందో అది మాన్యతను పొంది రసాంగంగా స్వీకరింపబడుతుంది.

బాహ్య భూషణాలతో సమానంగా రూపకాది అలంకారాలు రసానికి చారుత్వహేతువులవుతున్నవి. ఏ విధంగా యతి శరీరం అలంకార్య ఔచిత్య కారణంతో కటకాదులు హాస్యాస్పదంగా మారునో అట్లే అనౌచిత్యపూర్ణ అలంకారాలు నిరర్ధకాలే కాగలుగుతాయి. ఈ భావాన్నే అభినవగుప్తుడు 'ఆత్మభావంతో అచేతనమైన మృత శరీరాన్ని కుర్ణడలాదులు అలంకరించి ఏవిధంగా శోభను చేకూర్చలేవో అట్లే అనౌచిత్యంతో కూడిన అలంకారాలు శోభింపవు అన్నాడు.

మహిమభట్టు చారుత్వాన్నే అలంకారమన్నాడు. ఈయన దృష్టిలో వైచిత్ర్యమే చారుత్వం. కవి వస్తువునకు ఉత్కర్షను ఆపాదించడానికే అలంకార ప్రయోగం చేస్తాడు. కావున శబ్దార్థాల విచ్ఛిత్తే అలంకారం అన్నాడు. వస్తువులో ఉత్కర్ష లేదా ఉపకర్ష లేనిదే దానికి స్వారస్యం ఉండదు."భంగిభణితి భేదానామేవ అలంకారోపగమాత్। చారుత్వం హివైచిత్ర్యాపర పదార్థం ప్రకాశమానమలంకారః,చారుత్వమలంకారః॥" అన్నాడు.

"కవిసౌందర్యాతిరేక నిష్పత్తయేరర్థస్య కావ్యక్రియారభః॥ కకేఃనతు అలంకార నిష్పత్తయే, తేషాం నాంతరీయకత యైవతత్ సిద్ధేః భంగిభణితి భేదానామేవ అలంకారతోపగమాత్" (వ్యక్తి వివేకం).

మహిమభట్టు ప్రకారం అలంకారాలు రసాశ్రితాలు. రసానికి సాక్షాత్తు నిష్పాదకాలైన కారణంతో విభావాదులు రసాంగాలైనవి. దానికి వైచిత్ర్య రూపక శరీరమైన అలంకారాలు రసాశ్రితాలు. 'రసస్యాంగః విభావద్యాః సాక్ష్యాన్నిష్పాదక కృతః, తద్వైచిత్ర్యక్తి వపుషోఽలంకారస్తుదా శ్రయాః॥'

భోజుడు కటకాదుల వలె అలంకారాలను బాహ్య సౌందర్యాలుగా పరిగణింపలేదు. ఈయన శృంగార ప్రకాశంలో అలంకారాలను మూడుగా విభజించినాడు. 1) శబ్ద లేదా బాహ్య 2) అర్థ లేదా అభ్యంతర 3) శబ్దార్థ అంటే బాహ్యాభ్యంతర శబ్దాలంకారాలు శరీరం యొక్క బాహ్యశోభాకర ధర్మాలు. ఈయన వీటిని శరీరాన్ని అలంకరించే బాహ్య భూషణాలైన వస్త్రహార కటకాదుల వంటివి అన్నాడు. రెండవది ఐన అభ్యంకరంలో దంతాల స్వచ్ఛత, నఖ, కేశ సౌందర్యాదులను పేర్కొన్నాడు. బాహ్యాభ్యంతరంలో శబ్దాలంకారాల స్థితిని స్నాన ధూపాదులతో పేర్కొన్నాడు. ఈయన సరస్వతీ కంఠాభరణంలో రసోన్మీలనం కొరకే అలంకార ప్రయోగం చేయవలెనన్నాడు.

రసానుకూలమైన కారణంతో అలంకారాలకు సార్థక్యం కలుగుతుంది, వృద్ధి ఏర్పడుతుంది.

> రసవంతి వస్తూని సాలంకారాణి కానిచిత్
> ఏకేనైవ ప్రయత్నేన నిర్వర్త్యంతే మహాకవేః
> (సర. కంఠా. 5-173)

> రసభావాదివిషయవివక్షావిరహే సతి।
> అలంకార నిబంధోయః సకవిభ్యో నరోచతే॥
> (సర. కంఠా. 5-175)

ఇక్కడ రసము అలంకార్యము. అలంకార రహితమైన కావ్యంలో అలంకార స్థితి ఆధార విహీనమైన చిత్రంతో సమానంగా ఉంటుంది. అంటే ఒక విధంగా నిరర్థకమే అంటూ భావించవచ్చు. అలంకారాన్ని ఎప్పుడూ రసభావాదులకు గతిని కల్పించేదిగనే స్వీకరించవలసివస్తుంది. ఆ దృష్టితో ప్రయోగించినప్పుడే దాని ప్రయోజనం సిద్ధిస్తుంది. అలంకారాలు భాషాభూషణాలు.

అలంకారాలన్నీ కావ్య జీవితమైన ధ్వన్యుపస్కారకాలుగా నిబద్ధం కావలెనంటూ కొందరాచార్యులు భావించినారు. అట్లా జరుగనినాడు అవి కేవలం

అర్థచిత్రాలుగా మిగిలిపోతాయి అనే భావాన్ని వ్యక్త పరచినారు. సాధారణంగా అర్థాలంకారాలన్నీ మూడు విధాలైన ధ్వని పర్యవసాయకాలుగానే కన్పిస్తుంటాయి. ఉదాహరణకు సమాసోక్తి, అప్రస్తుత ప్రశంస, దీపకం, పర్యాయోక్తి, ఉత్తరాలంకారం, పరికరం, అర్థాంతర న్యాస మొదలైనవి అన్నీ ధ్వని పర్యవసాకాలే కదా! వీటిలో సమాసోక్త్యాదులు గుణీభూతవ్యంగ్యాలుగా గ్రహించబడ్డాయి.

ఈ విధంగా భరతుడు మొదలు ఆధునికుల వరకు అలంకార సిద్ధాంతానికి తమదైన రీతిలో తమ వంతును చెల్లిస్తూనే ఉన్నారు. ఎందరెందరెన్ని విధాల ప్రస్తుతించినా, తృణీకరించినా అలంకార ప్రియులూ, సౌందర్యోపాసకులైన కవుల వాక్కు అలంకారచ్ఛాయను వీడి బ్రతుకలేదు. అసమర్థత, భాషాదారిద్ర్యం వల్ల భద్రమైన అంటే మనోజ్ఞమైన వాక్కును పలుకలేని వ్యక్తులవల్ల, భావ దారిద్ర్యంతో ఔచిత్య పోషణం చేయలేని కవులవల్ల, రసపోషణ చేయలేని అపండితుల వల్ల అలంకార ప్రయోజనాన్ని తక్కువగా భావించకూడదు. 'నీరు చొరక లోతు నిజముగా తెలియదు. అందుకే ఇప్పటి యువ తరం అలంకారాన్ని, అలంకార ప్రయోజనాన్నీ అలవోకగా గ్రహిస్తూ ఆ గ్రంథాల జోలికి వెళ్ళకుండా ఉండకూడదు. స్వీకరించడానికైనా, తృణీకరించడానికైనా సామర్థ్యం అవసరం. అంతేకాని ఊకదంపుడుగా గహనతరమైన ప్రశస్త విషయాన్ని గ్రహిస్తూ అనాదరణ చూపడం మంచిది కాదు. అందుకైనా అలంకారాలను గూర్చి కొంతైనా గ్రహించడం మంచిది.

తొలుత భరతుడు గ్రహించిన **4** అలంకారాలు భామహుని కాలం నాటికి **37** కాగా, దండి **39** అలంకారాలను పేర్కొన్నాడు. ఇట్లే మమ్మటాచార్యుడు **59** గుర్తించగా విద్యానాథుడు **66** అలంకారాలను పేర్కొన్నాడు. చంద్రాలోకకర్త **101** అలంకారాలను గుర్తించగా, అప్పయ దీక్షితుడు **124** అలంకారాలను పేర్కొంటూ లక్ష్య లక్షణ సమన్వయం గావించినాడు. మన తెలుగువాడైన భట్టుమూర్తి విద్యానాథుని అనుసరిస్తూ **66** అలంకారాలనే స్వీకరించినాడు. భవిష్యత్తులో ఈ విశాలమైన విశ్వంలో, అనంతమైన కాలంలో ధీసంపన్నులైనవారు ఉద్భవించి, అలంకారాలను సరికొత్త అలంకారాలతో కయిచేస్తూ కావ్య జగత్తును రసప్లావితం చేస్తారనే ఆశతో ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు స్వర్ణోత్సవ సంచికకు ఈ వ్యాసాన్ని అందిస్తున్నాను.

ఆలంకారిక విమర్శ

—ఆచార్య కోవెల సంపత్కుమారాచార్య

తెలుగులో సాహిత్య విమర్శ అనేది ఒక ప్రక్రియగా ఆధునిక కాలంలోనే ఆరంభమయిందనటంలో ఎవరికీ విప్రతిపత్తి లేదు. అయితే, నవల, వ్యాసం వంటి రకరకాల సాహిత్య ప్రక్రియలకు ప్రారంభకులుగా ప్రసిద్ధులయిన కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారే సాహిత్య విమర్శ ప్రక్రియను గూడా ఆరంభించినట్లు వ్యవహార ప్రసిద్ధంగా భావింపబడుతున్నది. నిజంగా, అట్లాగే ఆరంభమయిందనుకొన్నట్టయితే; అది వ్యతిరేక లక్షణంతో ఆరంభమయినట్టు గుర్తించటం పెద్ద కష్టమేమీ కాదు. వీరేశలింగంగారు రచించిన 'విగ్రహతంత్ర విమర్శనము' (1876) తెలుగులో తొలి సాహిత్య విమర్శాగ్రంథంగా చెప్పబడుచున్నది. కానయితే; కొక్కొండ వెంకటరత్నం పంతులుగారి విషయంలో- కారణమేదయితేనేంగాని, ఎట్లాంటిదయితేనేంగాని- వీరేశలింగంగారికి కలిగిన వైమనస్యమే ఆ 'సాహిత్య విమర్శకు నిజమయిన పునాది అనేది రహస్యమేమీ కాదు. ఈ అంశాన్ని గమనించగలిగితే; తెలుగు సాహిత్యవిమర్శ ఆరంభానికి పునాది సరయిన రీతిలో పడలేదనీ; వ్యతిరేక లక్షణం భూమికగా అది అరంభమయిందనీ చెప్పవలసి ఉంటుంది. ఈ విధమయిన వ్యతిరేక భూమికమీద అరంభమయిన సాహిత్యవిమర్శ పోయే పోకడలు చిత్రవిచిత్రమయిన ఫలితాలను కలిగిస్తుందనటంలో చిత్రమేమీ లేదు.

ఈ విమర్శ గ్రంథం విషయం అట్లా ఉంచి; వీరేశలింగంగారు రచించిన ఇతరేతర 'సాహిత్య విమర్శ' వ్యాసాలను గమనించినాగూడా ఈ వ్యతిరేక లక్షణం మౌలికంగా కనిపిస్తూనే ఉంటుంది. పూర్వ కావ్యాల్లోని, ప్రధానంగా ఉత్తర ప్రబంధ కావ్యాల్లోని 'శృంగార' చిత్రణ విధానాన్ని ఆయన తీవ్రంగా నిరసించారు. పూర్వాలంకారిక గ్రంథాల్లోని నాయికా నాయక నిరూపణ విధానం అనుచితమూ, అసమంజసమూ అంటూ ఆలంకారిక ప్రతిపాదనలను తూర్పారబట్టారు. ఇందుకు 'వ్యభిచారము, అసద్గ్రంథములు' (కం వీ. గ్రంథావళి, భా. 8) మొదలయిన వ్యాసాలను పరిశీలించుకోవచ్చు. అనుశీలనానికి బదులు తీవ్రమయిన ప్రతిశీలనం ఇక్కడ ప్రవర్తించటమనేది అట్లా ఉండగా, ఆయన సంఘసంస్కరణోద్దేశ్యానికి ఉద్యమత్వాన్ని సంపాదించిన క్రియాశీలతాపూర్వకమయిన వివిధాభిప్రాయాల, భావనల, సిద్ధాంతాల వత్తిడులు ఈ విధమయిన సాహిత్య విమర్శ విధానం మీద బలంగా అధికారంచెలాయించాయన్నది స్పష్టమే. మరి, ఈ అన్నింటి సామూహిక శక్తి కారణంగా- అనుద్దిష్టంగానే కావచ్చుగాని, ఆలంకారిక గ్రంథాలు ప్రతిపాదించిన అనేక విషయాలనుగూర్చి అపోహాలూ ఔదాసీన్యం కలగటానికి వీలయింది.

కాగా, ఈ విధమయిన వ్యతిరేక లక్షణ లక్షితమయిన భూమికనుంచి తప్పుకొని తెలుగు సాహిత్య విమర్శ సార్థకమూ, యథార్థమూ అయిన స్వస్వ

రూపంతో పి. దక్షిణామూర్తిగారి 'పింగళి సూరన' (1892) అన్న విమర్శ గ్రంథంద్వారా అవతరించి ముందు కుపక్రమించింది. అయితే, ఇక్కడ అనుశీలన రీతిలోనే పాశ్చాత్య సాహిత్య విమర్శ రీతుల తాకిడి సన్నసన్నగా సుకుమారంగా మొదలయింది. ఈ తాకిడులతో సమగ్రంగా ప్రభావితమయిన విమర్శ గ్రంథం కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారి 'కవిత్వ తత్త్వ విచారం' (1914). అయితే; ఆ విధంగా ప్రభావితం కావటంలోని లాభనష్టాల విచారం ప్రస్తుతాంశం కాదుగాని, గమనించవలసిన విషయం ప్రస్తుతానికి 'కవిత్వతత్త్వ విచారం' మళ్ళీ వ్యతిరేక లక్షణాన్ని సంపాదించుకొని; ఆలంకారిక గ్రంథాల మీద నిరాదరణ భావాన్ని పెల్లుబికించింది. అలంకారిక గ్రంథాలను గూర్చి, అవి ప్రతిపాదించిన అనేకాంశాలను గూర్చి; ఆలంకారికులను, తాత్త్వికులను గూర్చి యదాలాపంగా, అనాలోచితంగా అవహేళనాత్మకంగా ప్రత్యక్ష-పరోక్షరీతుల్లో అలవోకగా ఆ '–విచారం'లో రెడ్డిగారు చేసిన 'వ్యాఖ్య'లు ప్రత్యేకంగా వెదికి ఉదాహరించుకోనక్కరలేదు; అవి ప్రసిద్ధమయినవే. అయితే; కురుగంటి సీతారామయ్యగారి గ్రంథం— 'అలంకార తత్త్వవిచారం' (1915) ఇంకా ఇతర వ్యాసాలూ ఈ తరహాను సమర్థంగానే ప్రతిఘటించకపోలేదు. కాని, కవిత్వ తత్త్వవిచారానికి మాదిరిగా నాటికి పునః పునర్ముద్రణావకాశాలు లభించకపోవటం వల్ల, చాలా ఏండ్లుగా అందుబాటులోకి రాలేని కారణంంగా వాటి వల్ల కలుగవలసిన ఫలితం కలక్కుండాపోయింది

నిజానికి; ఒక మహా విషయాన్ని గూర్చిగానీ, ఒక సిద్ధాంతాన్ని గూర్చి గానీ, తత్త్వాన్ని గూర్చి గానీ; ప్రవృత్తిని గురించిగానీ బాధ్యత గలిగిన స్థితిలో ఉండి గూడా బాధ్యతను గుర్తించకుండా యాదాలాపంగా, అనాలోచితంగా, అలవోకగా చేసే 'వ్యాఖ్యలు' సత్ఫలితాలను కలిగించలేకపోవటం అట్లా ఉంచి దుష్ఫలితాలకూ, ప్రమాదాలకూ కావలసినంత అవకాశాన్ని కలిగిస్తాయి.

ప్రస్తుతానికి సంబంధించి గమనిస్తే అలంకారిక విషయంలో జరిగింది అదే.

ఈ సందర్భంలో మరొక అంశం గూడా గమనించవలసి ఉంది. అనేక తాళపత్ర గ్రంథాలను వ్యయప్రయాసలకోర్చి సంపాదించి; వాటిలో నుంచి కావ్యాలను తీసి పరిష్కరించి, అచ్చుకెక్కించి సాహిత్యప్రియులకు అందుబాటులోకి తేవటం గత శతాబ్దంలో, ప్రధానంగా ఉత్తరార్ధంలో విరివిగా సాగింది. తెలుగు సాహిత్యవైభవానికీ, సాహిత్యాధ్యయనానికీ ఈ కృషి కలాపం చేసిన ఉపకారం ఇంతా అంతా అంటూ లెక్కవేయటానికి వీలుగానంతది. అందుకు, ఆ కృషికులకు తెలుగువారు పడ్డ ఋణం ఏనాటికీ తీరనిది. అదట్లా ఉంచి; కొత్తగా కావ్యాలను కనుక్కొని సంపాదిలచి పరిష్కరించి ప్రచురించిన పండిత పరిశోధకులు ఆయా కావ్యాలు ఉత్తమమయినవని నిరూపించటం ద్వారా పాఠకులకు వాటి మీద గౌరవాదారాలు కలిగించాలనే సత్సంకల్పంతో ఎంతో ఉత్సాహంగా ఆయా కావ్యాలకు విపులమయిన పీఠికలు సమకూర్చారు. మరికొందరు విడిగా కూడా వ్యాసాలు రచించారు. అయితే; ఫలానా కావ్యం ఉత్తమమయిందని నిరూపించే ప్రయత్నంలో దండి మొదలయిన పూర్వాలంకారికుల వాక్యాలను విరివిగా ప్రమాణాలుగా ఉటంకిస్తూ; ఆ కావ్యంలో పద్దెనిమిది వర్ణనలున్నాయనీ; నవరసాలు నిర్వహించబడ్డాయనీ; గుణాలంకారశయ్యారీతి వృత్తి పాకాదులన్నీ అందులో ఉన్నాయనీ అంటూ, తలకొక పద్యాన్ని ఉదాహరిస్తూ 'వృత్తానా ముత్తమం వ్రతం' అన్న ధోరణిలో— అది 'మహాకావ్యమని'మని 'నిరూపించటం' దాదాపుగా సామాన్యమయిపోయింది. అయితే, ఇంతింత గొప్పదనాన్ని జీర్ణించుకోలేని అనేక కావ్యాలు పాఠకులకు ఏ అనుభూతిని కలిగించాయనేది అట్లా ఉంచి; ఆలంకారిక గ్రంథాల ఉపయోగంమీద తేలికభావం కలుగటానికి అవకాశం కలిగింది "ఒకానొక గొప్ప

విద్వాంసుడు గొప్ప గ్రంథమొకదానికి విమర్శనా ప్రాయమైన పీఠిక వ్రాయుచు; నా గ్రంథమును ప్రశంసించుటకై - యిందు బదునెనిమిది విధము లయిన వర్ణనలున్నవియని దృష్టాంతములతో జూపి యున్నాడు. ఇది దోషము కాదుగాని పొరపాటునకు వీలిచ్చెడు పద్ధతి' అన్నారు రామలింగారెడ్డిగారు. (క.త వి., పు. 39, 1989.) అది నిజం. ఆ గ్రంథ మేదో, ఆ పండితుడెవరో రెడ్డిగారు చెప్పలేదుగాని; ఆ గ్రంథంపయినా, ఆ పండితుడిపయినా ఆయనకు ఎంతో కొంత గౌరవభావ ముండిఉంటుంది. అందుకే ఆ మాత్రం మృదువుగా అని ఉంటారనిపిస్తుంది. రెడ్డిగారన్న తీరు ఈ నాటికీ ఎంతో కొంత అమలులో ఉందని వివిధ పీఠికలను గమనిస్తే తెలుస్తూనే ఉంటుంది. కాగా, ఉత్సాహవంతులు ఆలంకారిక విష యాలను అనువర్తింపజేయటంలో చూపించిన అత్యు త్సాహం కూడా విపరీతమయిన పరిణామాలకు అనుకో కుండానే ఎంతో కొంత సహకరించిందనిపిస్తుంది.

ఈ సందర్భంలోనే ఇంకొక అంశంగూడా గమనించవలసి ఉంది. ఈ శతాబ్దంలో వివిధ తాత్త్విక భూమికలతో నవ్య సాహిత్యోద్యమాలు రావటం; విస్తరించటం సాహిత్య పరిణామక్రమంలో అభివృద్ధి కరమైన విషయమే. అయితే, ఈ ఉద్యమాలూ, ఉద్యమకవులూ రకరకాలయిన కారణాలను పురస్క రించుకొని ప్రాచీన సాహిత్యం మీదా, ఆలంకారిక గ్రంథాలమీదా, అవి ప్రతిపాదించిన విషయాలమీదా, మర్యాదలమీదా అసంకల్పితంగానో, సంకల్పితంగానో వైమనస్యం పెరుగటానికి అనువుగా ప్రవర్తించారు. దీనికి తోడు ఆలంకారికాంశాలను వాటి పూర్వాపరాలను పట్టించుకోకుండా సరయిన అధ్యయన రాహిత్యంతో శబ్దార్థ జ్ఞానమాత్రంతో వ్యాఖ్యానించటం ద్వారా, ఉపయోగించటం ద్వారా మరికొందరు రకరకాలయిన అపోహలూ భయాలూ నైరస్యాలూ కలిగించటానికి ఉపకరించారు. తెలుగులో ప్రాచీనాలంకారిక గ్రంథాలు అధ్యయనానికీ, అవగాహనకూ వీలుగా విరివిగా రాక పోవటం కూడా ఇందుకు ఒక కారణంగా భావించ వచ్చు. వచ్చిన కొద్దిపాటిగూడా విషయాన్ని సులభీ కరించటానికన్నా కష్టీకరించటానికే అధికంగా ఉప యోగపడినట్టు కన్పిస్తుంది. ప్రతిపదానువాద పద్ధతి చాలాచోట్ల ఉండటంతో గహన విషయం గహనంగానే ఉండి, అధ్యయన వైముఖ్యానికి సహకరించినట్లుగా కూడా కన్పిస్తుంది. వివిధాంశాలను గూర్చి విశ్లేషణ పూర్వకంగా సమన్వయాత్మకంగా ఆలంకారిక గ్రంథాల వ్యాప్తియొక్క లోపం కొట్టవచ్చినట్టుగా కన్పిస్తున్నప్పుడు ఆలంకారిక విమర్శ విధానంవల్ల పొందవలసిన లాభం పొందే వీలులేకపోతున్నది. కాగా—

ఈ నేపథ్యంలో ఆలంకారిక విమర్శను గూర్చి ప్రస్తుతం పరామర్శించుకోవటం అవసరమవుతున్నది. తెలుగులో ఆలంకారిక విమర్శ తీరును గమనించ బోయేముందు మన ఆలంకారిక విధానాన్ని రేఖా చిత్రంగానైనా దర్శించటం ఉపకారకం కాగలదు.

భరతుడి నాటి నుంచి జగన్నాథ పండిత రాయలదాకా సాహిత్యానికి సంబంధించి ఈ దేశంలో సాగిన ఆలోచనాధార, విచార విధానం, వివిధాంశాల ప్రతిపాదనలు, చర్చలు, సిద్ధాంతాలూ మొదలయిన ఈ సమస్తాన్ని 'ఆలంకారిక' ప్రవృత్తిగా వ్యవహ రించటం సుప్రసిద్ధమయిన విషయం. భరతుడి నుంచి భామహుడిదాకా ఈ విచార ప్రసారంలో కొంత వ్యవ ధానం - ఎడం వచ్చినట్టు కన్పిస్తుందిగాని, అక్కడి నుంచి ఎడతెగకుండా ఈ విచారవాహిని ప్రవహిస్తూనే వచ్చింది. ఈ విచారణ సాగించి తమ అభిప్రాయా లనూ, ప్రతిపాదనలనూ, చర్చలనూ, సిద్ధాంతాలనూ గ్రంథరూపంగా వెలయించిన వారినందరినీ ఆలం కారికులని వ్యవహరించటం కూడా ప్రసిద్ధమయిన విష యమే. భరత-భామహుల మధ్యకాలంలో ఈ ఆలం

కారికుల బాధ్యతను కవులు స్వీకరించి, వారికి అనువయిన రీతిలో అభిప్రాయాలను వ్యక్తీకరించారు. కావ్యాన్ని గూర్చి ఆలోచించవలసిన సందర్భంలో కావ్యం యొక్క ప్రాచీనత్వ - నవీనత్వాల మీద ఆధారపడకుండా కావ్యాన్ని కావ్యంగా పరిశీలించవలసి ఉంటుందని కాళిదాస మహాకవి అభిప్రాయపడ్డాడు. 'పురాణమిత్యేవ న సాధు సర్వం, న చాపి కావ్యం నవమిత్యవద్యమ్' అంటూ నిర్ద్వంద్వంగా ఆయన ప్రకటించిన తీరు ఏనాటికీ ఒక విప్లవాత్మకమయిన సాహిత్య విమర్శ సూత్రమే. 'రమ్యాణి వీక్ష్య మధు రాంశ్చ నిశమ్య శబ్దాన్, పర్యుత్సుకోభవతి యత్సుఖి తోపిజంతుః తచ్చేతసా స్మరతి నూన మబోధపూర్వం, భావస్థిరాణి జననాంతర సౌహృదాని' అంటూ ఆయన చేసిన ప్రతిపాదన మనోవిజ్ఞాన భూమికనుంచి ఉద్గమించిన విచారధారకు ఒక గొప్ప ఉదాహరణ.

'యథా స్త్రీణాం తథా వాచాం సాధుత్వే దుర్జ నోజనః' (ఉత్తరరామచరిత) అన్న భవభూతి మహా కవి వాగ్విషయంలో - స్త్రీ విషయంలోనూ బాధ్యతా రహితంగా మాట్లాడటాన్ని నిరసించాడు. 'భూమ్నా రసానాం గహనాః ప్రయోగాః, సౌహార్ద హృద్యాని విచేష్టితాని; ఔద్ధత్య మాయోజిత కామసూత్రం, చిత్రాః కథా వాచి విదగ్ధతాచ' అంటూ ఆయన వివిధ రస భావ సమేళనం, వస్తువు, రచనలను గూర్చిన విచార ణకు ప్రాధాన్యమిచ్చాడు. అంతేకాదు; 'ఏకోరసః కరుణ ఏవ నిమిత్తభేదాత్ భిన్నఃపృథక్ పృథగి వాశ్రయతే వివర్తాన్....' (ఉ.రా.చ). అంటూ వివేచనా మార్గంలో రస సమీకరణ విధానానికి బీజా వాపన చేసాడు 'క్షణే క్షణే యన్నవతా ముపైతి, తదేవ రూపం రమణీయతాయాః' అన్న మాఘుడు కావ్యంలో 'రమణీయతా' ప్రాధాన్యాన్ని సూచించాడు. ఇట్లా అనేకమంది కవులను దర్శించవచ్చు. ఈ అందరికీ అలంకారికులన్న ప్రసిద్ధి లేదు కాని, అనంతరాలం కారికులు కవుల అభిప్రాయాలను ప్రామాణికంగానే స్వీకరించారు. భరతుని తరువాత వినూత్న మార్గంలో సాహిత్య విచార ధారను పునః ప్రవాహ రూపంలోకి తెచ్చిన భామహుడు - 'అవలోక్య మతాని సత్కవీనాం, అవగమ్య స్వధియాచ కావ్యలక్ష్మ; సుజనావగమాయ భామహేన, గ్రథితం రక్రిలగోమిసూనునేదమ్' (భామహాలంకారం; 6.64) అన్నాడు. పూర్వులయిన సత్కవుల అభిప్రాయాలను పరిగణనంలోకి తీసుకొని, వాటిని గుడ్డిగా అనుసరించటమని కాక; తాను స్వయంగా పర్యాలోచన చేసి కావ్యస్వరూప స్వభావా లను వివరిస్తున్నానంటాడాయన.

దాదాపుగా ఆలంకారికులందరూ పూర్వుల అభి ప్రాయాలను ప్రాతిపదికగా తీసుకుని వాటిని చర్చించి ఔననో, కాదనో నిర్ణయాలు చేస్తూ సాగారు తప్ప, తమతోనే సాహిత్యవిమర్శ ఆరంభమయిందన్న అహంకారిక ధోరణిలో వారు ప్రవర్తించలేదు. సాహిత్య విమర్శరంగంలో ప్రపంచానికే అద్భుత మయిన రసధ్వని ప్రతిపాదించి సిద్ధాంతీకరించిన మహానుభావుడు ఆనందవర్ధనుడనే విషయం కొత్తగా ఈనాడు చెప్పనక్కరలేదు. ఆయన పూర్వాలంకారి కుల అభిప్రాయాలనూ, ప్రతిపాదనలనూ కూలం కషంగా చర్చించి తన ధ్వని సిద్ధాంతాన్ని నిరూపించి- 'అస్ఫుటస్ఫురితం కావ్య తత్త్వమేతద్యథోదితమ్; అశక్నువద్భిః వ్యాకర్తుం, రీతయస్సంప్రవర్తితాః' (ధ్వన్యా. 3-46) అన్నాడు కూడా. కాని; తన సిద్ధాంత నిరూపణ ప్రారంభంలో — 'కావ్యస్యాత్మా ధ్వనిరితి బుధైర్యస్సమామ్నాతపూర్వః, తస్యాభావం జగదుర పరే భాక్తమాహుస్తదన్యే, కేచిద్వాచాం స్థితమవిషయే తత్త్వమూచుస్తదీయం, తేన బ్రూమః సహృదయ మనఃప్రీతయే తత్స్వరూపమ్' (1-1) అని ముందుకు సాగాడు. ధ్వనిని గూర్చి అంతకుముందే కావ్య తత్త్వ విచారకులలో చర్చలు సాగుతున్నాయన్నమాట కాని, నాటి స్వరూపం తెలిపే గ్రంథాలేమీలేవు, చర్చలేమీ లేవు - అంటే, మనకు లభించటంలేదు. మరి, ఆయన

పూర్వులు చెప్పిందాన్నే నిరూపిస్తున్నానంటున్నాడు. అంటే, కావ్య విమర్శ మార్గాన ఒక విధమయిన అనుస్యూతిని మన్నిస్తున్నాడన్నమాట. భారతీయ విచార ధార - అది ఏ రంగానికి సంబంధించిందయినా ఈ అనుస్యూతిని కాపాడుకుంటూనే వస్తున్నది. ఈ అవిచ్ఛేద భావనను గుర్తించవలసి ఉంది.

భారతీయ సాహిత్య వివేచనా సంప్రదాయంలో రీతి ప్రతిపాదన ఒక విప్లవాత్మకమయిన అంశం. అంతకుముందు లేని కావ్యాత్మ భావనను వామనుడు రంగం మీదికి తెచ్చాడు. ఆనాటినుంచి కావ్యానికి సంబంధించి శరీరాత్మ విచారం విస్తరించింది. అయితే కావ్యానికి ఏది శరీరం, ఏది ఆత్మ అనే చర్చ అట్లా ఉంచి ఇక్కడ గమనించవలసిన అంశం ఒకటి ఉంది. కావ్యం అనేది కేవలం శబ్దార్థమయమయిందనికాక, కావ్యం సజీవమయిన ఒక వ్యక్తి వంటిదని; అది కదిలేదనీ, కదిలించేదనీ అలంకారిక వివేచనా విధానం గుర్తిస్తున్నది. కావ్యం అనేది ఏదో వినోదానికి ఉపయోగపడే జడ పదార్థం కాదనీ; సమాజంలో ఒక వ్యక్తి నిర్వహించే పాత్రను అది స్వయం వ్యక్తిత్వంతో నిర్వహిస్తుందని తాత్పర్యం. అందుకే రస - వస్తు - అలంకారాలకు అలంకారిక వివేచనలో ప్రాధాన్యం వచ్చింది. ఈ ప్రాధాన్యాన్ని అద్భుతంగా నిరూపించిన వాడు ఆనందవర్ధనుడు. సామాజిక వ్యక్తుల్లో ఎంత వైవిధ్యముందో, సామాజిక కావ్యాల్లో గూడా అంత వైవిధ్యం ఉంది. ఈ అంశాన్ని అలంకారిక వివేచన గుర్తించింది. అంతేకాదు; ఆయా గుణాంశాలు ప్రాధాన్య వివక్షతో వర్గీకరణ ఒక విధంగా సాధ్యమేనని గూడా గుర్తించింది. అందుకే రస ప్రధాన కావ్యాలనూ, వస్తు ప్రధాన కావ్యాలనూ, అలంకార ప్రధానమయిన కావ్యాలనూ మన్నించింది. వ్యక్తుల్లో సదసద్విభాగం ఉన్నట్టే, కావ్యాల్లో గూడా సదసద్విభాగాన్ని గమనించింది. సమాజంలో వ్యక్తులు ధర్మార్థాదులను సాధించే విధాన ప్రవృత్తివల్లనే ఏ వ్యవస్థ అయినా సజీవంగా సాగుతుంది. అట్లాగే కావ్యాలు గూడా. అందుకే అలంకారిక వివేచన కావ్యం సాధించవలసిన అంశాలను, అంటే కావ్య ప్రయోజనాన్ని నిర్ధారించుకుంటూనే ముందుకు సాగింది. భరతుని నాటినుంచి ఈ అలంకారిక ప్రవృత్తిని స్పష్టంగానే గమనించవచ్చు.

అలంకారిక వివేచన అని మొత్తంగా అనటం బాగానే ఉంటుంది గాని, ఆ వివేచనలో ఏయే అంశాలు సాహిత్య/కావ్య విషయంలో గుర్తింపబడ్డాయి? ఆయా అంశాలకు సంబంధించి వివేచన ఏవిధంగా సాగింది? పరిమితులు, పరిధులు, ప్రవృత్తులేమిటి....? ఈ మొదలయిన అంశాలను గమనిస్తే, ఆ వివేచన 'అలంకారిక విమర్శ'గా ఎట్లా ప్రవర్తించిందో, దాన్ని ఎట్లా ఉపయోగించుకోవచ్చునో అనేది నిర్ధారించుకొనే అవకాశం మనకు కలుగుతుంది.

మొదట 'అలంకారిక' అనటం ద్వారా ఏం ఉద్దేశింపబడిందనేది తేల్చుకొని ముందుకు సాగవలసి ఉంటుంది. అలంకార పదం రెండు స్థాయుల్లో ఉపయోగింపబడింది. సాధారణంగా అందరికీ పరిచితమయిన స్థాయి అనంతమయిన 'వాక్రక్వారా'లను గుర్తించిన స్థాయి - అంటే, ఉపమా ఉత్ప్రేక్షాది రూపంగా వేరు వేరు పేర్లతో ప్రసిద్ధమయిన భావాదుల అభివ్యక్తి తీరులు. అంతకన్నా పైస్థాయి, విస్తృతమయిన పరిధిగలది సౌందర్యం అనే అర్థతాత్పర్యాలతో, 'అలంకార'పదం ఉపయోగపడటం. 'కావ్యశోభాకరా నర్థాన్ అలంకారాన్ ప్రచక్షతే,' అన్నాడు దండి. అలంకారాలన్నప్పుడిక్కడ ఉపమా రూపకాదులు. అవి కావ్య శోభాకరమయినవి. అంతే తప్ప అవే కావ్యశోభకావు. 'సౌందర్యమలంకారః' అంటూ అలంకార శబ్దం యొక్క విస్తృత పరిధిని మొదటి సారిగా, స్పష్టంగా వామనుడు ప్రకటించాడు. 'కావ్యశోభాయాః కర్తారోగుణాః, తదతిశయ హేతవస్త్వలంకారాః పూర్వేనిత్యాః' అంటూ గుణాలంకార ప్రవృత్తిని

వాటి స్థాయిని నిర్దేశించాడు. ఈ విస్తృతార్థంలోర అలంకారపదం, దాన్నిబట్టి కావ్య సౌందర్య విచార మార్గం ఆలంకారిక మార్గంగా ప్రసిద్ధిలోకి వచ్చింది. సాహిత్య మీ మాం స కు లు ఆలంకారికులయినారు. అయితే 'అలంకార' పదం సంకుచితార్థంలో ఉపమా రూపకాదిపరంగా వ్యవహరించటంవల్ల కలిగే అయోమయాన్ని తొలగించట్టం కోసం అనంతరకాలంలో సౌందర్యార్థంలో అలంకార పదాన్ని మాత్రమే కాక, శోభ, కాంతి, చారుత, సౌందర్య పదాలను ఉపయోగించటం గమనించవచ్చు ఆనందవర్ధనుడు, కుంతకుడు మొదలయినవారు ఈ పదాలను విస్తృతంగా ప్రచారంలోకి తెచ్చారు. 'చారుత్వ ప్రతీతి స్తర్హికావ్యస్యాత్మాస్యాత్. తదంగీకుర్మఏవ. నాస్తిఖల్వాయం వివాద ఇతి' అంటాడు అభినవగుప్తుడు. అంతేకాదు, ధ్వని లేదా వ్యంగ్యం యొక్క ధ్వనిత్వం/వంగ్యత్వం వాటి సౌందర్యం మీద ఆధారపడిందే తప్ప, సౌందర్య రాహిత్యంలో వాటికి గుర్తింపు లేదని కూడా ఆయన అభిప్రాయపడ్డాడు. ఇట్లా సౌందర్య పారమార్థికత్వాన్ని గుర్తించినట్లు అనేకాలంకారికుల గ్రంథాల్లోంచి ఉదాహరించవచ్చు. కాగా, ఆలంకారిక విమర్శ అంటే కావ్య/సౌందర్య వివేచనగా భావించవలసి ఉంటుంది. అయితే, ఆధునికంగా 'Aesthetic criticism' అనేదీ, ఇదీ ఒకటేనా కాదా అనే విచారణలోకి ప్రస్తుతం వెళ్ళవలసిన అవసరం కన్పించదు. ప్రధానంగా ఇక్కడ గుర్తించవలసింది 'ఆలంకారిక విమర్శ' కావ్య సౌందర్య వివేచనకు సంబంధించిందని మాత్రమే.

ఇక, ఆలంకారిక వివేచన అనగానే; రసం, నవరసాలూ అంటూ ఉంటారనీ, మిగతా విషయాలను పట్టించుకోరనే అపోహ ఒకటి సామాన్యస్థాయిలో వ్యాపించి ఉంది. దీని వెనుక రసేతర వ్యవహారంలో వివేచనకు ఆలంకారిక విమర్శ పనికిరాదనే తాత్పర్యం కూడా ఉంది. కాని, ఆలంకారిక గ్రంథాలు అనుశీలించిన అనేకాంశాలలో కనీసం ప్రధానమైన కొన్నింటిని గమనించినా ఈ తరహా ఆలోచనకు పునాది లేదనేది స్పష్టపడుతుంది.

కావ్య సౌందర్యమనేది కావ్యానికి ప్రాథమికమయిన శబ్దం దగ్గరి నుంచి - ఇంకా జాగ్రత్తగా గమనిస్తే, అక్షర సంయోజనం దగ్గరినుంచి అనేకాంశాల మీద ఆధారపడి, అనేకాంశాలకు వ్యాపించి ఉండేది. ఈ అంశాన్ని ఆలంకారిక వివేచన గుర్తించి అక్షరసంయోజనం మొదలుకొని శయ్యాపాకరీత్యాదులయిన అనేకాంశాలను ప్రతిపాదించింది. అంతేకాదు, వస్తు విషయాన్ని గూడా వివేచించింది. వస్తువు అంటే కేవలం కథా వస్తువని మాత్రమే కాదు; వక్తవ్యమయిన ప్రతిదీ వస్తువే. విధినిషేధాద్యనేక ప్రకారమయిన వ్యక్తీకరణ గూడ వస్తువవుతుందనే విషయం ఆలంకారికులు గుర్తించారు. ఇదొక వైపు కాగా, మరోవైపు కథావస్తు నిర్వహణ విషయంగూడా చాలా విస్తృతంగా పరిశీలించారు. కథ, కథలోని వివిధాంశాల సంయోజనం, వివిధ కథల సంయోజనం మొదలైన అనేకాంశాలను సోదాహరణంగా ప్రస్తుతీకరించారు. భామహుడు, దండి 'భావిక'మనే ఒక విషయాన్ని ప్రతిపాదించారు. దాన్ని ప్రబంధ విషయగుణంగా వాళ్ళు ప్రతిపాదించారు.

ఈ భావిక మనేది కథా కథనానికి సంబంధించిన విచారణలోని నైశిత్యాన్ని వ్యక్తీకరిస్తుంది. ఆనందవర్ధనాదులు కథా నిర్వహణకు సంబంధించి కొన్ని అంశాలను స్పృశించారు గాని; కుంతకుడు వక్రోక్తి జీవితంలో ప్రకరణ, ప్రబంధ వక్రతలుగా కథా నిర్వహణ విషయాన్ని గూర్చి అనేక దృశ్య శ్రవ్య కావ్యాల్లోంచి ఉదాహరణలు ప్రదర్శిస్తూ విస్తరించాడు. ఒకే కథా వస్తువును వేరువేరు కవులు నిర్వహించినప్పుడు ఆయా కవుల కావ్యాల్లో ప్రతిదీ సౌందర్య మహితంగానే ఉండటానికీ, నవ్యంగా ఆకర్షించటానికీ

కారణమేమిటి? కథలో కొన్ని అంశాలుంటాయి. ఒక్కొక్క కవి ఒక్కొక్క అంశాన్ని కేంద్రంగా చేసి కథా నిర్వహణ చేయటం ద్వారా ఆ కథంతా సరికొత్తదిగా రూపు దిద్దుకొంటుందనే అంశం కుంతకుడు సాగించిన విచారణలో స్పష్టపడుతుంది. కథా సంవిధానమనే దానికి కుంతకుని విచారణ ఎంతో ఉపకారకంగా సాగింది.

భవభూతి మహాకవి ఉత్తర రామచరితలో తృతీయాంకాంతాన తమసా వాక్యంగా 'అహో సంవిధానకమ్' అని కథా సంవిధానాన్ని సూచించాడు. సంవిధానమంటే కథాయోజనమని నిర్వచించిన కుంతకునికి ఆ మహాకవి నుంచి ప్రేరణ లభించిందేమో మరి Story, Plot అంటూ ఆధునికంగా మనం ఈనాడు సాగించే కథా విచారం ఆలంకారికులు గూడా గుర్తించి ఉంటారనిపిస్తుంది. వస్తువు, ఇతివృత్తం అనే మాటల్ని ఉపయోగించి అలంకారికులు వివేచించిన తీరు గమనిస్తే వస్తువు Story అనీ, ఇతివృత్తం Plot అనీ అనిపిస్తుంది. నాటకంలో కథా నిర్వహణ తీరు వేరు; శ్రవ్య కావ్యంలో కథా నిర్వహణం తీరు వేరు. సంధి సంధ్యంగాదులు దృశ్య కావ్య కథా నిర్వహణానికి ప్రధానంగా సంబంధించగా, 'భావికం' అనేది శ్రవ్య కావ్యాల్లో కథా నిర్వహణానికీ, కథనానికీ సంబంధించింది.

కథలోని ప్రత్యంశమూ పాఠకుడికి కవి అందించవలసిన విషయాభిముఖంగా, కలిగించవలసిన అనుభవముఖంగా సర్వాత్మనా సాగవలసి ఉంటుందనే విషయం ఆలంకారిక వివేచనలో ప్రాధాన్యం పొందింది. రచనా, వస్తు విషయాలట్లా ఉంచి భావచిత్రణకు సంబంధించిన వివేచన విస్తృతంగా సాగింది. భావోదయాదులయిన అనేకాంశాలు ఈ విషయాన్ని స్పష్టం చేస్తున్నవి. అదట్లా ఉంచి, భరతాదులు భావాలను పరిగణించిన విధానం, వాటిని వర్గీకరించిన తీరూ, రసానుభవానికి సంబంధించిన సాధారణీకరణం మొదలయిన అంశాలు ఆలంకారిక వివేచన మనోవిజ్ఞానాన్ని సమర్థంగా ఉపయోగించుకొన్న తీరును స్పష్టపరుస్తున్నాయి. ఇదిట్లా ఉంచి; కావ్యంలో వస్తు నిర్వహణ రెండు స్థాయిల్లో సాగటానికి వీలుందనే విషయాన్ని ఆనందవర్ధనుడు గుర్తించాడు. మహాభారతాన్ని ప్రస్తావించి; అందులో శాస్త్రనయంతో మోక్ష పురుషార్థమూ, కావ్యనయంతో శాంతరసమూ నిర్వహించబడ్డాయని నిరూపించాడాయన. మహాకావ్యాలను అధ్యయనం చేసేప్పుడు ప్రయోగించవలసిన విధానాన్ని ఆనందవర్ధనుడు ఇక్కడ ప్రస్తుతీకరించాడు.

అయితే, అన్ని కావ్యాల్లోనూ నిర్వహణలో ఈ స్థాయీ వైవిధ్యం ఉండకపోవచ్చు. అప్పుడు దేనికి దాన్నిగానే అనుశీలించే విధానం ఉండనే ఉంది. వస్తుధ్వని ప్రతిపాదన యిందుకు ఉపకరిస్తుంది. రస ప్రధాన కావ్యాల్లో వస్తువు దానికి ఉపకరిస్తూ ఉంటుంది. రస - వస్తు ధ్వనులు సమాన ఛాయాలో గూడా వర్తిస్తూ ఉంటాయి. రస ప్రధానంకాని కావ్యాల్లో వస్తువే ప్రాధాన్యం వహిస్తుంది. ఏదయినా సరే, ధ్వని మర్యాదతో నిర్వహించబడటమనేది కావ్య సౌందర్య హేతువవుతుంది. ఏవి, లేదా ఏది ప్రాధాన్యం పొందుతే; అవి లేదా అది కావ్య సౌందర్యంగా అనుభవానికి వస్తాయి.

ఉపమా రూపకాద్యలంకార విషయంలో అలంకారిక వివేచన గమనిస్తే ఒకటి రెండంశాలు స్పష్టపడతాయి. తొలినాళ్ళ నుంచి గమనిస్తే కవులు ఒక విషయాన్ని వ్యక్తీకరించటంలో సౌందర్యాన్ని సంపాదించిన విధానాన్ని గమనించాలన్న తాత్పర్యం సువ్యక్తమవుతుంది. అందుకే, అలంకారాలు సంఖ్యా క్రమంగా పెరుగుతూ వచ్చింది. భరతుడు 'లక్షణాలు' అని కొన్ని అంశాలను ప్రతిపాదించాడు. వాటిలో అనేక 'లక్షణా'లను అనంతరాలంకారికులు అలంకారాలుగానే

స్వీకరించాను. ఈ అలంకారవివేచనను మరింత జాగ్రత్తగా గమనిస్తే పదచిత్రాలు, శబ్దచిత్రాలు, భావచిత్రాలు, ప్రతీకలు మొదలయిన రకరకాల తీరులను అలంకారాలుగా గుర్తించినట్లు కనుక్కోవచ్చు. ఇక్కడ గమనించవలసిన అంశం మరొకటి ఉంది. అలంకారాల సంఖ్య పెరుగుతూ వచ్చిందిగదా! కాని, అలంకారాలు ఎన్నని పరిగణించటం? ఆనందవర్ధనుడన్నట్టు 'అనంతాహి వాగ్వికల్పాః, తత్ప్రకారా ఏవ చాలంకారాః' — వాగ్రూపమయిన అభివ్యక్తి తీరు అనంతమయింది. ఆ తీరులే అలంకారాలు. మరి, అనంతకవిప్రయోగా లెన్నని నిరూపించటం సాధ్యం? ప్రతి అభివ్యక్తినీ ఏదో ఒక ప్రత్యేకమయిన చట్రంలో బిగించటం అసాధ్యమనే అంశాన్ని అలంకారికులు గుర్తించారు. ఈ వాగ్వికల్ప వైవిధ్య సౌందర్యాన్ని గుర్తించేందుకు రెండు విధాలను ప్రతిపాదించారు. ఒకటి సంసృష్టి; రెండు సంకరం. ఈ రెండింటి ద్వారా అభివ్యక్తి విధానంలోని సంకీర్ణత్వ, సంక్లిష్టత్వాలను గుర్తించవచ్చు. కేవలం ఉపమా రూపకాదులను వర్గీకరించటంతోటే ఆగి ఉంటే ఆ వివేచన అసమగ్రంగానే ఉండిపోయేది. ఈ రెండింటి ప్రతిపాదన ద్వారా సహృదయుల భావనారీతికి, అనుభావశక్తికి అవకాశం కలిగించి, కవిప్రయోగవైవిధ్యంలోని అనంతత్వాన్ని ప్రతిపాదించారు. ఉపమా రూపకాదుల నిరూపణ కావ్యపాఠకులకు ఈ అనంతత్వం గుర్తించేందుకు మార్గదర్శకంగానే భావించినట్లు కన్పిస్తుంది. మరొకటి, ఈ అలంకారాలను భిన్న వర్గాలుగా గుర్తించటం. అదట్లా ఉంచి, వక్రోక్తి, రసోక్తి, స్వభావోక్తి పద్ధతిలో పరిశీలించటం అభివ్యక్తిని విశ్లేషించటంలోని నైశిత్యాన్నీ, వాస్తవికతనూ వ్యక్తీకరిస్తుంది.

కావ్యవస్తు విషయంలో గూడా అలంకారిక వివేచన ప్రవృత్తి గమనించదగింది. కావ్యానికి ఫలానా వస్తువును స్వీకరించాలని అలంకారిక విమర్శ నిర్దేశించదు. "కావ్య విమర్శకు అలంకార శాస్త్రాలు, లక్షణ గ్రంథాలు ఉపకరించవచ్చు. అవి కేవలం శిల్పాన్ని నిర్దిష్టం చేస్తాయి. కావ్య వస్తువును నిర్దేశించవు అవి అపారమయిన జీవితానుభవం నుంచి (కవి) సేకరించుకోవాలి" అన్నాడు శ్రీశ్రీ. (శ్రీశ్రీ సా. స. వి. 3 పు. 208.) అలంకారిక విమర్శ కేవలం శిల్పాన్ని గూర్చి మాత్రమే చెబుతుందా? అసలు శిల్పమంటే ఏమిటి? అలంకారిక విమర్శ శిల్పాన్ని గూర్చి ఏమిటని అంటుంది? - ఈ మొదలయిన అంశాలను వివరించటమనేది అట్లావుంచి, కవి కావ్య వస్తువును లోకంనుంచి సేకరించుకోవలసి ఉంటుందని అలంకారిక విమర్శ కూడా భావించింది. ఫలానా వస్తువునే స్వీకరించాలనటం కాకుండా, ఏ వస్తువును ఎట్లా స్వీకరించినా గూడా స్వీకరించేప్పుడు దృష్టిలో ఉంచుకోవాల్సిన అంశాలను విస్తృత ప్రాతిపదిక మీద ప్రస్తుతీకరించింది. కవి కావ్యవస్తువును లోకంనుంచి సంగ్రహించటంలో ఆయనకు సహకరించేది అపారమయిన జీవితానుభవమే.

కాని ఈ అనుభవం ప్రాతిపదికమీద వస్తువును సంపాదించటం జీవితానికీ, లోకానికి సంబంధించి కవికిగల దృక్పథమూ, అవగాహనామీద ఆధారపడి ఉంటుంది. అయితే, ఈ దృక్పథాన్ని పాక్షికత నుంచి తప్పించేందుకు, పరిష్కరించుకొనేందుకు అలంకారిక విమర్శ ఉదాత్త సాహిత్యాధ్యయనాన్నీ, శాస్త్రాధ్యయనాన్నీ ఉపయోగించుకోవలసిందని సూచిస్తుంది. పార్యంతికంగా వస్తువు శ్రేయోలక్షణం కలదికావాలని షరతు పెడుతుంది. ఇది కావ్యప్రయోజనం దృష్ట్యా పెట్టబడిన షరతు మాత్రమే. కాగా, కావ్య వస్తు సంపాదనంలో, స్వీకరణంలో కవికి అవసరమయిన స్వేచ్ఛను మన్నిస్తూనే, పార్యంతిక లక్ష్యాన్ని నిర్దేశించటం ద్వారా కవి కవిగా నిర్వహించవలసిన బాధ్యతను గూడా గుర్తు చేస్తున్నది. వస్తు స్వీకరణకూ నిర్వహణకూ ఉపకారకంగా కావ్యనాయక, ప్రతి

నాయక, అనాయకాది విషయాలను అనేక కావ్య పరిశీలనా ఫలితాలుగా ఆలంకారిక విమర్శ ప్రతిపాదించింది. ఏకనాయక, బహునాయక, నాయికా విషయాలను విస్తరించింది.

ఈవిధంగా ఇక్కడ ప్రస్తుతీకరించబడిన అంశాలనేగాక ఇంకా ఆలంకారిక విమర్శ తన విచార పరిధిలోకి తీసికొన్న అనేకాంశాలను ఇంకా వివరంగా అనుశీలించేట్టయితే, ఆ విమర్శ పరిధి ఎంత విస్తృతమయిందో స్పష్టపడుతుంది. ఈ సందర్భంలో ఒక అంశం విశేషంగా గుర్తించవలసి ఉంది. భరతుని నాటినుంచి జగన్నాథునిదాకా ఆలంకారికులుగా సుప్రసిద్ధులయిన అనేకాలంకారికులు ఒకే తరహావారుకాదు. న్యాయ, వైశేషిక, మీమాంసా, జైన, బౌద్ధాది వివిధ దర్శనాల భూమికలనుంచి ఆలంకారిక విమర్శలోకి వచ్చినవారు. అయితే, వీరందరూ సాహిత్య, కావ్య సంబంధి మౌలికాంశాల విషయంలో దాదాపుగా ఏకోన్ముఖులయి ప్రవర్తించటం విశేషంగా గమనించవలసిన అంశం. వీరందరి కృషి ఫలంగా ఆలంకారిక విమర్శ అత్యుత్తమ ప్రామాణికతను సంతరించుకొంది. కావ్య విషయంలోనూ, వివిధ పద్య గద్య ప్రక్రియల విషయంలోనూ, దృశ్య-శ్రవ్య విషయంలోనూ ఎంతో నిశితమయినే, లోతయిన నివేచనను వెలయించింది. ఈనాటికీ అనేక స్థాయిల్లో ఉపకారకం కాగల శక్తియుక్తులను సంపాదించింది.

ఈ సందర్భంలోనే ఆలంకారిక విమర్శకు ఆధారమయిన ఆలంకారిక గ్రంథాలను ఉపయోగించుకొనే విషయంలో ఒక అంశాన్ని ప్రత్యేకంగా గుర్తించవలసి ఉంది. దాదాపు రెండువేల సంవత్సరాల్లో ఆలంకారిక గ్రంథాలు ఎన్ని వచ్చాయో చెప్పలేము. తెలియవచ్చిన, అందుబాటులోకి వచ్చిన గ్రంథాలే అనేకంగా ఉన్నాయి. అయితే, ఈ గ్రంథాలన్నీ ఒకేరకానికిగానీ, ఒకే స్థాయికి చెందినవిగానీ కావనేది ప్రసిద్ధమయిన విషయమే. వీటిలో కొన్ని ప్రాథమిక గ్రంథాలు, కొన్ని పాఠ్యగ్రంథాలు, కొన్ని మాత్రమే సిద్ధాంత గ్రంథాలు. ఆలంకారిక విమర్శకు ప్రాణభూతమయినవి సిద్ధాంత గ్రంథాలేనని ప్రత్యేకంగా చెప్పనక్కరలేదు. అయితే, ప్రాథమిక గ్రంథాలూ, పాఠ్యగ్రంథాలూ సిద్ధాంత గ్రంథాల అధ్యయనాన్ని సుగమం చేయటానికి సహకరిస్తాయి. కేవలం పాఠ్యగ్రంథాల వరకే ఆగిపోయి, వాటి ఆధారంతోనే ఆలంకారిక విమర్శను అనువర్తింపజేయటానికి ప్రయత్నిస్తే ఫలితాలు పలు సందర్భాల్లో విపరీతంగా కలిగే అవకాశం ఉంది. అట్లాగే పూర్వాపూర్వప్రతిపాదితాంశాలలో కొన్ని ఉత్తరోత్తర చర్చలకు నిల్వదొక్కుకుని నిలిచేవి ఉండవచ్చు. కొన్ని విలువలేనివి ఉండవచ్చు. కాగా; నిలువని లేదా నిలువలేని అంశాలను ప్రామాణికంగా ఉదాహరించటంవల్ల గూడా విపరీత ఫలితాలకు అవకాశం కలుగుతుంది. ఈనాడు ఒక విచిత్రమయిన ప్రవృత్తి ఎక్కువగా అమలులో కన్పిస్తున్నది. ఇంగ్లీషులో ఉంటే చాలు; అది ప్రమాణం అనుకోవటం. ఆ ప్రవృత్తి ఆ దేశంలోని ఆ రంగంలో ఆ అంశానికీ, దాన్ని చెప్పిన వ్యక్తికీ ఎంత ప్రమాణికత ఉందనే విచారణను పట్టించుకోకుండా ఆ వాక్యాల్ని ప్రామాణికంగా ఉదాహరించటం, అదో కాదనరాని అంశంగా ప్రదర్శించటం. ఇందులో ఎంత సామంజస్యంఉందో, కన్పించిన ప్రతి ఆలంకారిక గ్రంథంలోని ప్రతి వాక్యానికీ అంత ప్రామాణికత ఉందనుకోవటంలోనూ అంతే సామంజస్యం ఉంది. 'వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం' అన్న విశ్వనాథుని వాక్యాన్ని ఎంత వీలయితే అంత తరచుగా, ఎక్కడబడితే అక్కడ ఉదహరించటం కొత్త ఏమీ కాదు. కాని, జగన్నాథ పండిత రాయలు ఆ వాక్యంలోని అసామంజస్యాన్ని నిరూపించాడు. మరి, దానికింకా ప్రామాణికత ఎక్కడ? దాన్ని ప్రమాణీకరించాలంటే - జగన్నాథుడి నిరూపణ సరయిందికాదని నిరూపించవలసి ఉంటుంది. అందువల్ల ఆలంకారిక

విమర్శ సందర్భంలో వివిధాలంకారిక గ్రంథాల అధ్యయన గాఢత్వం అవసరమవుతుంది. కొన్ని కొన్ని సందర్భాల్లో సిద్ధాంత గ్రంథేతర గ్రంథాల్లో ప్రతిపాదింపబడిన అంశాలు ఉపయోగకరంగా ఉంటాయి. అయితే, అవి సిద్ధాంతీకరింపబడిన, అంగీకరింపబడిన అంశాలకు అభిముఖంగానూ, అవిరుద్ధంగానూ ఉన్నాయనేది స్పష్టం చేసుకొన్న తరువాతే వాటిని ఉపయోగించుకోవటం ఫలప్రదంగా ఉంటుంది.

తెలుగులో అలంకారిక విమర్శ అనువర్తింపచేయబడిన తీరును గమనిస్తే ఆసక్తికరమూ- ఆలోచనీయమూ అయిన ఒకటి రెండంశాలు బయటపడుతున్నాయి. తెలుగుదేశంలో విమర్శారంగంతో రెండు వర్గాలు పనిచేయటం ఆధునిక కాలంలో గమనించవచ్చు. ఒకవర్గం కేవలంగా ప్రాచీన పద్ధతిలో కొన్ని ఆలంకారిక గ్రంథాలను పఠనపాఠ్యక్రమంలో అనుసంధానం చేసింది. మరొకవర్గం పాశ్చాత్య విద్యావిధానంనుంచి ఆంగ్ల సాహిత్యం, ఆంగ్ల విమర్శ రీతులతో కొత్తగా పరిచయం క్రమంగా పెంపొందించుకొన్నది. ప్రాధాన్య వివక్షతో ఈ ఉభయ వర్గాలను గుర్తించటమే తప్ప ఉభయుల విధానాలతో పరస్పర పరిచయం వీరికి అంతో ఇంతో లేకపోలేదు. అయితే గమనించవలసిన అంశమేమిటంటే, మొదటి వర్గం అలంకారిక విమర్శను విమర్శగాకన్నా వడి కట్టురాళ్ళ రూపంగా, అనతిక్రమణీయమయిన చట్రంగా భావించిందే తప్ప, ఆ విమర్శ కలిగించే వెసులుబాటును, సృజనాత్మకతకు కలిగించే దోహద విధానాన్ని సరిగా ఉపయోగించుకోలేకపోయింది. రెండోవర్గం కూడా అలంకారిక విమర్శను గాఢంగా పరిశీలించటానికి బదులు, స్థూలమయిన అభిప్రాయాలను ఉపరిశీలన ధోరణిలో చూసి, కొత్తగా లభించిన పాశ్చాత్య విమర్శరీతుల వెలుగులో నిరసించటానికి ఎక్కువ శ్రద్ధ చూపించింది.

అయితే, రెండు విధానాలూ వాటి వాటి ధోరణిలో అలంకారిక విమర్శ అప్రతిష్ఠపాలు కావటానికే ఎక్కువగా ఉపయోగపడినవి. ఆలంకారిక విమర్శ అంటే తేలిక భావమో, భయమో కలిగేందుకు సహకరించినవి. ఈనాటికీ 'భయపెట్టి కంగారు పుట్టించే అలంకార చర్చలోకి దిగకపోవటం' ఒక సుగుణంగా భావించే స్థితికి పలువురు వచ్చేట్టుగా చేసినాయి. (ఆంధ్రభూమి 20.1.90.) దీనికి తోడు బుర్రా శేషగిరిరావులాంటి మహామహులు ఆంగ్ల విమర్శ రీతులే అనుసరణీయాలని ప్రచారం చేయటం, రామలింగారెడ్డిగారివంటి ఉన్నత పదవులలో ఉన్నవారు అలంకారిక గ్రంథాలనూ, విషయాలనూ, దేశీయ సంస్కృతినీ 'యద్దేవా' చేయటం ఆలంకారిక విమర్శ మీద గౌరవం లేకుండా చేసినాయి.

అయితే, రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారూ దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారూ అలంకారిక విమర్శలోని వెసులుబాటును, విశిష్టతను గుర్తించి వ్యాప్తి కలిగించటానికి ప్రయత్నించారు కాని, రామిరెడ్డిగారి విమర్శ మనకీనాటికీ అంతగా అందుబాటులో ఉండటం లేదు. శర్మగారి చమత్కార శైలివల్ల విషయంమీద పట్టు చిక్కడం లేదు. పటిష్ఠంగా అలంకారిక విమర్శను అక్కిరాజు ఉమాకాంతంగారు ఉపయోగించారుగాని, భావకవిత్వంమీద వ్యతిరేక మార్గంలో దాన్ని ఉపయోగించటంవల్ల దానివల్ల కలగవలసిన ఫలితం కలక్కుండా పోయింది. ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి గారి వంటివారు అలంకారిక విమర్శను భావకవితా ధోరణిలో ప్రయోగించటం కారణంగా పటిష్ఠతను సంపాదించుకోలేకపోయింది.

ఇంతలో సాహిత్యాన్ని సాహిత్యేతర భూమికలపై నిలబెట్టి నిర్ణయాలుచేసే ధోరణులు రావటంతో ఆలంకారిక విమర్శ వైపు దృష్టి ప్రసారం మందగించింది. మరొకటి, ఆలంకారిక విమర్శనుగూడా

విమర్శ సందర్భంలో వివిధాలంకారిక గ్రంథాల అధ్యయన గాఢత్వం అవసరమవుతుంది. కొన్ని కొన్ని సందర్భాల్లో సిద్ధాంత గ్రంథేతర గ్రంథాల్లో ప్రతిపాదింపబడిన అంశాలు ఉపయోగకరంగా ఉంటాయి. అయితే, అవి సిద్ధాంతీకరింపబడిన, అంగీకరింపబడిన అంశాలకు అభిముఖంగానూ, అవిరుద్ధంగానూ ఉన్నాయనేది స్పష్టం చేసుకొన్న తరువాతే వాటిని ఉపయోగించుకోవటం ఫలప్రదంగా ఉంటుంది.

తెలుగులో అలంకారిక విమర్శ అనువర్తింపచేయబడిన తీరును గమనిస్తే ఆసక్తికరమూ, ఆలోచనీయమూ అయిన ఒకటి రెండంశాలు బయటపడుతున్నాయి. తెలుగుదేశంలో విమర్శారంగంతో రెండు వర్గాలు పనిచేయటం ఆధునిక కాలంలో గమనించవచ్చు. ఒకవర్గం కేవలంగా ప్రాచీన పద్ధతిలో కొన్ని అలంకారిక గ్రంథాలను పఠనపాఠ్యక్రమంలో అనుసంధానం చేసింది. మరొకవర్గం పాశ్చాత్య విద్యావిధానంనుంచి ఆంగ్ల సాహిత్యం, ఆంగ్ల విమర్శ రీతులతో కొత్తగా పరిచయం క్రమంగా పెంపొందించుకొన్నది. ప్రాధాన్య వివక్షతో ఈ ఉభయ వర్గాలను గుర్తించటమే తప్ప ఉభయుల విధానాలతో పరస్పర పరిచయం వీరికి అంతో ఇంతో లేకపోలేదు. అయితే గమనించవలసిన అంశమేమిటంటే, మొదటి వర్గం అలంకారిక విమర్శను విమర్శగాకన్నా వడికట్టురాళ్ళ రూపంగా, అనతిక్రమణీయమయిన చట్రంగా భావించిందే తప్ప, ఆ విమర్శ కలిగించే వెసులుబాటును, సృజనాత్మకతకు కలిగించే దోహద విధానాన్ని సరిగా ఉపయోగించుకోలేకపోయింది. రెండోవర్గం కూడా అలంకారిక విమర్శను గాఢంగా పరిశీలించటానికి బదులు, స్థూలమయిన అభిప్రాయాలను ఉపరిశీలన ధోరణిలో చూసి, కొత్తగా లభించిన పాశ్చాత్య విమర్శరీతుల వెలుగులో నిరసించటానికి ఎక్కువ శ్రద్ధ చూపించింది.

అయితే, రెండు విధానాలూ వాటి వాటి ధోరణిలో అలంకారిక విమర్శ అప్రతిష్ఠపాలు కావటానికె ఎక్కువగా ఉపయోగపడినవి. అలంకారిక విమర్శ అంటే తేలిక భావమో, భయమో కలిగేందుకు సహకరించినవి. ఈనాటికీ 'భయపెట్టి కంగారు పుట్టించే అలంకార చర్చలోకి దిగకపోవటం' ఒక సుగుణంగా భావించే స్థితికి పలువురు వచ్చేట్టుగా చేసినాయి. (ఆంధ్రభూమి 20.1.90.) దీనికి తోడు బుర్రా శేషగిరిరావులాంటి మహామహులు ఆంగ్ల విమర్శ రీతులే అనుసరణీయాలని ప్రచారం చేయటం, రామలింగారెడ్డిగారివంటి ఉన్నత పదవులలో ఉన్నవారు అలంకారిక గ్రంథాలనూ, విషయాలనూ, దేశీయ సంస్కృతినీ 'యద్దేవా' చేయటం అలంకారిక విమర్శ మీద గౌరవం లేకుండా చేసినాయి.

అయితే, రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారూ దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారూ అలంకారిక విమర్శలోని వెసులుబాటును, విశిష్టతను గుర్తించి వ్యాప్తి కలిగించటానికి ప్రయత్నించారు కాని, రామిరెడ్డిగారి విమర్శ మనకీనాటికీ అంతగా అందుబాటులో ఉండటం లేదు. శర్మగారి చమత్కార శైలివల్ల విషయంమీద పట్టు చిక్కడం లేదు. పటిష్ఠంగా అలంకారిక విమర్శను అక్కిరాజు ఉమాకాంతంగారు ఉపయోగించారుగాని, భావకవిత్వంమీద వ్యతిరేక మార్గంలో దాన్ని ఉపయోగించటంవల్ల దానివల్ల కలగవలసిన ఫలితం కలక్కుండా పోయింది. ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగారి వంటివారు అలంకారిక విమర్శను భావకవితా ధోరణిలో ప్రయోగించటం కారణంగా పటిష్ఠతను సంపాదించుకోలేకపోయింది.

ఇంతలో సాహిత్యాన్ని సాహిత్యేతర భూమికలపై నిలబెట్టి నిర్ణయాలుచేసే ధోరణులు రావటంతో అలంకారిక విమర్శవైపు దృష్టి ప్రసారం మందగించింది. మరొకటి, అలంకారిక విమర్శనుగూడా

తదితర భూమికలపై గమనించే ధోరణికూడా కొంత వచ్చింది. ఈ స్థితిలో ఆధునికంగా మనకు లభించిన విజ్ఞానంతో ఆలంకారిక విమర్శను పరిశీలించుకొని దానివల్ల ఉపయోగం పొందే తీరు ఈ మధ్య కాలంలోనే నెమ్మది నెమ్మదిగా వస్తున్నది. ఆధునికంగా మనం భావించే విషయాలకు ఆలంకారిక విమర్శ ఉపయోగపడే రీతిని, వరవడిని, పరిమితిని అవగాహన చేసికొనే ప్రయత్నంగూడా సాగుతున్నది.

దీనివల్ల ఆలంకారిక విమర్శ పునఃఉద్దీప్తమయిన స్వశక్తితో దేశీయతా భూమికమీద నిలిచి తలెత్తుకొని ముందుకుసాగి ఫలప్రదమయ్యే సూచనలు బలంగా కన్పిస్తున్నాయి. ఇది శుభంకరమయిన పరిణామం. ఈ పరిణామాన్ని అభివృద్ధిక్రమంలో మనం ఉపయోగించుకొనేందుకు వర్తమాన యువతరం లాభపడేందుకు అనేకమయిన ఆలంకారికాంశాలను గూర్చి వివరణాత్మక గ్రంథాలూ విశ్లేషణాత్మక గ్రంథాలూ వెలువరించటం, ఆ విమర్శనూ వర్తమాన ధోరణులనూ సమన్వయించే గ్రంథాలూ రావలసి ఉంది. ఇది ఏ ఒక్క వ్యక్తివల్లనో అయ్యేపనిగాదు. విశ్వవిద్యాలయాలు, అకాడమీలవంటి సంస్థలు పలువురిని కలిపి నిర్వహించవలసిన పని. ఇది జరుగాలని, జరుగుతుందని ఆశించటం అత్యాశకాదు అనే భావిస్తూ-సెలవు.

ఎవడో భగ్నమనోరథుం డిహమునే హేయంబుగా నెంచి భా
వ వినోదంబుగ నందనంబు, దివి, రంభాభోగ మూహించు కొ
న్న విధానంబగు పట్టు; బైశుల ఝురీనాదంబు, ప్రత్యూష వై
భవముల్ సంధ్యలరక్తిగన్న గలదే స్వర్గంబు యోచింపగన్?

— దువ్వూరి రామిరెడ్డి

బిరుదు గద్య

—ఆచార్య ఎం. కులశేఖరరావు

కావ్యరచనా సంప్రదాయములు అనేకములు సంస్కృతములోనివి తెలుగులోనికి ప్రవేశించినవి. ప్రాచీనకాలమున తెలుగు కవులు, రచయితలు కావ్యమునకు రూపురేఖలు దిద్దుటయందు సంస్కృత కావ్య కర్తలను, లక్షణకారులను ఆదర్శముగా గ్రహించి, వారి అడుగుజాడల యందే అనుగమించిరి. మన కావ్యములందు కన్పించు వృత్త రచనను పరిశీలించినను, చంపూ మార్గముపై దృష్టి సారించినను ఈ విషయము స్పష్టమగును. ఇట్లు చెప్పుటవలన, ఆంధ్ర కవులు స్వతంత్ర ప్రవృత్తి కలిగినవారు కారు అని చెప్పుట కాదు. సంస్కృత కావ్యరీతులపై నాధారపడుచునే, ద్విపదవంటి స్వతంత్ర రచన చేపట్టి, ఒక పరిమితమైన పరిధిలో తమ స్వాతంత్ర్యమును వ్యక్తము చేసికొనిరి.

తెలుగు పద్య కావ్యములు సంస్కృత సాహితీ సంప్రదాయములను, లక్షణములను అనుసరించిన విధముగానే ఆంధ్ర వచన కావ్యములు కూడ చాలా సందర్భములందు సంస్కృత గద్యకావ్య పద్ధతులను పుణికి పుచ్చుకొన్నవి. సంస్కృత గద్యమువలెనే తెలుగు వచనము చూర్ణిక, వృత్తగంధి, ఉత్కలికా ప్రాయ మిత్యాదిగా విభాజ్యమగుట, సంస్కృతము నందువలె తెలుగుభాషలో రచయితలు స్తుతి వచనములను రూపొందించుట, గీర్వాణభాషలోవలె తెలుగున చంపూ కావ్యరచన చేయుట మున్నగు విషయములను దానికి ఉదాహరణములుగా చెప్పవచ్చును.

సంస్కృత గద్య భేదములలో బిరుదు గద్యము అను ఒక విశేష గద్యమును లక్షణకారులు, రచయితలు పేర్కొని ఉన్నారు. అట్టి బిరుదు గద్యను గురించి తెలుగుకవుల దృష్టి ఎట్టిది? ఆంధ్ర లక్షణకారులు దీనిని ఏవిధముగా నిర్వచించిరి? ఈ గద్య విశేషమునకు తెలుగు సాహిత్యమునగల స్థాన మెట్టిది? అను వంశములను చర్చించుటయే ఈ వ్యాసోద్దేశ్యము.

బిరుదు పదము విరుద అను పదమునకు రూపాంతర మనియు, **Laudation poem panegaric on a prince in prose or verse** అను నర్థముల నిచ్చుచు, మోనియర్ విలియమ్స్ పండితుడు మిథిలాభూపతిపై స్తుతి పూర్వకముగా చెప్పిన రఘుదేవుని బిరుదావళి అను కావ్యముకు లక్ష్యముగా పేర్కొనినాడు. ఈ నైఘంటికుడు బిరుదము అను దానిని గద్యముకాని, పద్యముకాని అని చెప్పియుండుటచేత, గద్యముతో దానికి సంబంధమున్నదని స్పష్టమైనది.

సంస్కృత లక్షణకారులలో ప్రముఖుడైన సాహిత్య దర్పణకారుడు 'గద్యపద్యమయీ రాజస్తుతిః బిరుద ముచ్యతే' అని యీ బిరుదమును నిర్వచించెను. రాజస్తుతి ప్రధానమని, దానిని పద్యమునగాని గద్యమునగాని చెప్పవచ్చునని గద్యపద్యములు కావచ్చునని ఈ లక్షణకారుని అభిప్రాయము. దీనికి లక్ష్యముగా బిరుదమణిమాలా అను కావ్యమును పేర్కొనెను.

దీనినిబట్టి యొక విషయము స్పష్టమగుచున్నది. బిరుదము కేవలము పాఠ్యముగా చెప్పెడి సముదాయము కాదనియు, దీనికి రచనయను సంప్రదాయమున్నదనియు, 'బిరుదమణిమాలా' అనునది లక్ష్యమనియు తెలియవచ్చును. మోనియర్ విలియమ్స్ పండితుడు కూడ బిరుదావళి అను కావ్యమును సూచించుటను ఇచట గమనించవలె.

దీనిని గురించి విద్యానాథుడు తన ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణమున నిట్లు చెప్పియున్నాడు—

వర్ణమానాంక బిరుద వర్ణన ప్రచురోజ్జ్వలా
వాక్యాడంబర సంయుక్తా సా మతా బిరుదావళీ.

దీనిని ఆంధ్ర ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణకర్త కీ.శే. చెలమచేర్ల రంగాచార్యులవారిట్లు అనువదించియున్నారు:

కావ్యవర్ణ్యుడైన కమనీయచరితు - భవ్యబిరు
దంబులు బ్రచురమై గ్రాలు
వరుస నాడంబరవాక్య సంగతుల - సరసవృత్తి
నెలంగ బిరుదావళియగు (ఆ. 2. పేజి 178.)

సాహిత్య దర్పణములో చెప్పిన లక్షణములకంటె, విద్యానాథుడు చెప్పిన లక్షణమున నించుక భేదము కాన్పించుచున్నది. రాజస్తుతి గద్య పద్యములలో చేయవలయునని సాహిత్య దర్పణకారుడు చెప్పగా, విద్యానాథుడు రాజప్రశంసను గురించి మౌనము వహించెను. వర్ణ్యమానుడెవడైనను కావచ్చును అని యీతని అభిప్రాయమువలె కనిపించును. 'కావ్యవర్ణ్యుడైన కమనీయ చరితుడు' అని ఆంధ్రానువాదకుడు వ్రాయుట దానికి స్పష్టతను కలిగించుచున్నది. కావ్యమున రాజునే స్తుతి చేయవలయునను నిర్బంధము లేదు కదా! సాహిత్య దర్పణమున లేని మరొక విశేషము, విద్యానాథుడు చెప్పినది వాక్యాడంబరము. అనగా, కేవలము ఒకనిని కావ్యమున వర్ణించుట బిరుదావళి కాదనియు. శబ్దాలంకార సహితముగా నుండెడు వాక్య సముదాయమే బిరుదావళియనియు మనము గ్రహించవచ్చును. ఇది గద్యమే కానక్కర లేదు అను విషయము కూడ గమనించవలె.

ఇప్పుడు మనము ఆంధ్ర వాఙ్మయమున ఈ బిరుదావళికి ఎట్టి ప్రాముఖ్యమున్నదను విషయమును పరిశీలింతము.

సంస్కృత ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము ననుసరించి, తెలుగులో నరస భూపాలీయమును రచించిన మూర్తికవి బిరుదావళిని గురించి యిట్లు లక్షణము చెప్పియున్నాడు:

"ఆ చక్రవాళ లక్షణ
సూచితమై బిరుద భరిత శుభవాఙ్మయమై
అచ్చక్రవాళ విపుల
ఞ్చాచక్రమునందు బిరుదుగద్యము పోల్చున్."

ఇది ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము నందలి లక్షణమునకు కేవలము అనువాదము కాదని మీరీవరకే గ్రహించి ఉందురు. అచట బిరుదావళియనియుండగా, మూర్తికవి దీనిని బిరుదుగద్య యని మార్చెను. అనగా ఈ రచనా విధముయొక్క పరిధిని సంకుచితపరచెనన్నమాట. ఇది 'బిరుదభరితముగా' నుండుటయు ననుటలో 'కావ్యవర్ణ్యుండైన కమనీయచరిత్ర'ని స్తుతి ప్రధానమని చెప్పుట యిందు మూల లక్షణకారునితో నిరదేకీభవించుచున్నాడు. ఇతడు చెప్పిన మరియొక విశేషము - ఇది శుభవాఙ్మయమై యుండవలయునని. మన వాఙ్మయమంతయు లోక కల్యాణమును ప్రతిపాదించు శుభప్రదమైన కావ్యజాలమే. కాని, ఈ బిరుదుగద్య కేవలము కొన్ని వాక్యముల సమూహముకాదు - కావ్యప్రక్రియ వంటిది అను భావమిందు

సూచితమైనది. శుభమైన వాక్కులతో నిండినది. 'శుభవాఙ్మయము' అను దానికి అర్థము చెప్పకూడదా యను ప్రశ్న తప్పక జనించును. కాని, మూర్తికవి ఈ ప్రశ్నమునకు ప్రత్యుత్తరప్రాయమైన అంశమును సూచించియేయున్నాడు. ఈ బిరుదుగద్యము "అ చక్రవాళ లక్షణ సూచితమై' యుండవలయునని ప్రారంభముననే చెప్పియుండుట యిది. చక్రవాళ లక్షణమును పోలిన లక్షణము బిరుదుగద్యమునకు కూడ నుండునని యీతని యభిప్రాయము. చక్రవాళ మనునది యొక కావ్యభేదము. దాని లక్షణమును మూర్తికవియే యిట్లు చెప్పియున్నాడు:

"ముక్త పద్యగ్రస్తంబై - సక్తాదిమ పద్యమై
ససంబోధనమై
ప్రోక్తమగు చక్రవాళము - ముక్తమహో
(దార) శబ్ద మోహన మగుచున్."

మొదట నొక పద్యము కలిగినదియు, ముక్తపదగ్రస్తమును, సంబోధన సహితమును నగు కావ్యము చక్రవాళము. ఇది ప్రోక్తప్రాయమగు కావ్యము. మొదట నొక పద్యమని లక్షణము చెప్పుటచేత, మిగిలిన కావ్యము గద్యమయమే. అందుచేతనే దీనికి బిరుదు గద్యతో సంబంధము కలదని చెప్పుట. ఈ గద్యము ససంబోధనము గాకుండ కలయునట. మహోదార శబ్దమోహనముగా నుండవలయునట. అందుచేత ప్రారంభ పద్యమును పదలినచో బిరుదు గద్యమునకు చక్రవాళమునకు ఏకవాక్యత కుదిరి, అవి పరస్పర సాదృశ్యము కలిగిన కావ్యభేదము లగుచున్నవి. సరభూపాలీయమున బిరుదు గద్యకు లక్షణమే కాని లక్ష్యము లేదు.

బిరుదుగద్యను గురించి ప్రముఖ ఆంధ్ర లక్షణకారుడు అప్పకవి యిట్లు తెలిపియున్నాడు:

'క్షితి మహారాష్ట్ర భాషచే చెప్పబడెడు
బీకరోక్తులు బిరుదులై పెక్కు దనరు
వాని బిరుదావళి యొనర్పవలయు నంద్రు
బుధులు సంబుద్ధి పద్యముల్ పొసగ గూర్చి'

'సలలిత కావ్య గుంభనల సర్వ విభక్తుల, దీవనంబులన్
జెలువుగ పద్య మొక్కటి రచించిన పిమ్మట గౌడరీతి సం
కలిత చతుష్క షట్క దళ గద్యము లెన్మిదియుం బదారునిం
పలరగ గూర్చి పేర్చి బిరుదావళి చెప్పగ నొప్పు నెంతయున్.'

అప్పకవి చెప్పిన యీ లక్షణమును చూడగా బిరుద గద్య కేవలము గద్యకావ్యము కాదని తెలియ వచ్చుచున్నది. ఎందుచేత ననగా, ప్రపథమమున సర్వ విభక్తులతో నాశీర్వాద రూపమగు నొక పద్యమును చెప్పవలెనని యుండునని యీతడు విధించెను. తరువాత గౌడీరీతిలో నాలుగు, లేక ఆరు, లేక యెనిమిది, లేక పదునారు బిరుదు గద్యలు తత్తత్ప్రతాప భుజ విక్రమాదుల వర్ణించుచు చెప్పవలెను. ఈ బిరుదములు మహారాష్ట్ర భాషామయములని అప్పకవి చెప్పుట విచిత్రముగా నున్నది. మహారాష్ట్ర పదములు, వాక్యములు తెలుగు బిరుదుగద్యలో ఎట్లు ప్రవేశించును? అను ప్రశ్నము ఈ లక్ష్యమునకు క్లిష్టాన్వయమును కలిగించుచున్నది. శ్రీ సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారి సమస్యను ఇట్లు పరిష్కరించిరి: "మహారాష్ట్ర భాష యనునది యుపలక్షణము. ఏ దేశ భాషయందున్నను, నా బిరుదములను నాంధ్ర సంస్కృతములలోనికి మార్చక, యదేవిధమున వ్యవహరింపవలెను. జగనొబ్బగండ, మూరురాయరగండ, ఉభయరగండ, గండభేరుండాది బిరుద పదములను అట్లే వ్యవహరింపవలెను. వానిని అనువదించరాదు" శ్రీ శాస్త్రిగారి యీ అభిప్రాయము సముచితముగానే కాన్పించుచున్నది.

అప్పకవి బిరుద గద్యము లక్షణమున చెప్పిన గద్య మెట్లుండవలెను? అను ప్రశ్నకు సమాధానమును చెప్పవలసి యున్నది. ఈ గద్యము గౌడీరీతిలో నుండుట యొకటి, చతుష్కషట్కదళ గద్యము లుండుట రెండవది. ఇవి యెనిమిది కాని, పదునారు కాని యుండుట మూడవది. ఈ విశేషములు చూడగా లక్షణకారులు చెప్పిన ఉత్కలికా ప్రాయమను గద్య భేదము ఈ లక్షణమునకు సరిపోవునని పించు చున్నది.

దీర్ఘసమాసములుగల గద్యమును ఉత్కలికా ప్రాయమందురు. ఉత్కలిక యను గద్యవిశేషము, ఉదాహరణ కావ్యములందుండును. దానికి సమానముగా నుండునదే ఉత్కలికాప్రాయము.

ఇన్ని విశేషములు మనకు తెలియవచ్చినను, అప్పకవి చెప్పినది లక్షణమే కాని, అందు లక్ష్యము నుదాహరించలేదు. అందుచేత 'బిరుదుగద్య తెలుగులో ఇటులుండును' అని నిర్దుష్టముగా మనము నిరూపించుట సాధ్యము కాకున్నది. ఐనను, ఏదో ఒక పద్ధతియందు బిరుదుగద్య రచన యుండి యుండు ననుటలో సందేహము లేదు.

ఆంధ్రసాహిత్యమునందు వచనైక కావ్యముల సంఖ్య ప్రాచీన కాలమున చాల స్వల్పము. మహాభారతాది చంపూ గ్రంథములందే మనకు ప్రామాణిక వచన రచన కాన్పించుచున్నది. అందుచే దానియందే ఈ బిరుదుగద్యను వెదకుకొనవలసి యుండునేమో నన్నయ వ్రాసిన మహాభారతభాగమున, కథా మధ్య భాగములందు సమాసాఢ్యమైన ఉత్కలికాప్రాయ మనదగు వచనములున్నవి. కాని, వానిని బిరుదు గద్యములనుట సమంజసము కాదు. ఇవి స్తుతి ప్రధానములు కావు. ఇతర లక్షణములును వీనికి పట్టవు. కాని, ఈ పద్యములు, వాని తరువాత వచ్చెడి చిన్న గద్యము పరిశీలించదగినవే.

ఉ. రాజకులాగ్రగణ్య, మృగరాజపరాక్రమ,....
రాజరాజ, వి
భ్రాజిత శుభకీర్తి పరిపాండుర సర్వ
దిగంతరాళ, ఘో
రాజి ముఖోపలబ్ధ విజయ ప్రమదాశ్రిత
బాహుదండ, ని
స్తైజితవైరివీర, కులదీప, మృదప్రియ,
విష్ణువర్ధనా!

క. అదిక్షత్ర చరిత్రధ - రాదేవాశీః పరంపరా
వర్ధిత ని
త్యోదయ సత్యోదిత విమ - లాదిత్య తనూజ
విక్రమాదిత్యనిభా!

తోటకము: నిరవద్య నరేశ్వర నిత్యనిరం - తర
ధర్మమతీగుణధామ జగ
త్పరిపూరితకీర్తి విభాసివిభా - కరతేజ
నృపోత్తమ కాంతినిధీ!

ఇది సకల సుకవి వినుత నన్నయభట్ట ప్రణీతంబయిన........

ఇవి ఆదిపర్వ ప్రథమాశ్వాసాంతమునందలి పద్యగద్యములు. ఇవి గౌడీరీతిలో నున్నవి. సంబోధనాంతముగా నున్నవి. కొంతవర కాశీర్వాదపూర్వకముగా నున్నవి. ఉత్కలికా ప్రాయమైన చిన్నగద్య మున్నది. రాజు చేసిన ఘనకార్యములను పద్యములు చెప్పగా, కవి గౌరవమును గద్యము వక్కాణించు చున్నది. బిరుదు గద్యమనునది తెలుగు భాషలో స్వతంత్రముగా వ్రాయుటలేదు. కాబట్టి, కావ్యరచన సంప్రదాయ ప్రథమాచార్యుడు, వాగనుశాసనుడైన నన్నయ్యభట్టు, ఆ బిరుదుగద్యను తన కావ్యమున నిట్లవతరింప చేసినాడని యెందుకు చెప్పకూడదు? సంస్కృత భాషలో వెలువడిన కావ్యములలో అశ్వాసాంతగద్యలు వ్రాయుటకాని, పద్యములను సంబోధనాంతముగా లిఖించుటకాని సంప్రదాయముగా లేదని తెలియవచ్చుచున్నది. అచట లేని నూతన సంప్రదాయము, అశ్వాసాంత గద్య పద్యములు, బిరుదు గద్యకు రూపాంతరముగ అవతరించిన వనుటలో వింత యేమియు కాన్పించుట లేదు. ఇట్టి బిరుదు గద్యలు అన్ని అశ్వాసాంతములలో మహాభారతము నందేకాదు. మొన్న మొన్నటివరకు వెలువడిన కావ్యము

లందును రచితమై యున్నవి. ఈ రచన ప్రధాన కావ్యరచనకు భిన్నమై ప్రత్యేక శైలిని, పద్ధతిని కలిగి యుండి, ప్రధాన కావ్యశరీరమునకు ఏ మాత్రమును సంబంధమును కలిగి లేకుండుటచే ఇదియే తెలుగునందలి బిరుదుగద్యమని చెప్పుటకు బలమును కలిగించుచున్నది.

నన్నయ్య, తనను గురించి చాల స్వల్పముగా చెప్పెడు స్వభావము కలవాడు కాబట్టి, కొన్ని శబ్దములందే గద్యమును రచించియున్నాడు. అందుచేత ఛందోరహిత భాగము చాల చిన్నదిగా కాన్పించును. కాని తరువాతి వారగు ప్రబంధకవులలో ఈ గద్య రచన పరిణతిని పొందినది. చూడుడు: "శ్రీమదుమామహేశ్వర వరప్రసాదలబ్ధ సారసారస్వతాభినందినంది సింగయామాత్య పుత్ర, కౌశికగోత్ర పవిత్ర సుజన విధేయ, తిమ్మన నామధేయ........"ఇత్యాది. ఇంతేకాదు, సంబోధనాంతమైన పద్య రచనయందును పరిణతి కాన్పించును.

'దయమానాకివిలోక! లోకహితకృత్ప్రారంభ! రంభా కుచ
ద్వయ దుర్గాధిపతి ద్విషత్ప్రతిత గాథావ్యక్త దోస్సార! సా
రయశస్సాంద్ర దిశాంత! శాంతహృదయా రజ్యన్నయాచార! చా
రయుతోపాయ విచారః చారణగుణ ప్రస్తూయ మానోదయా!'

అప్పకవి నిర్దేశించిన లక్షణమగు ముక్తపదగ్రస్తమను నియమము కూడ ఈ పద్యమున ఆసాంతము పాటింపబడినది. బిరుదుగద్య వంటి చక్రవాళమున కూడ ముక్తపదగ్రస్తమైన పద్యముండుట లక్షణబద్ధమేకదా! ఇటువంటి గద్యపద్యములు ఆంధ్ర కావ్యప్రబంధములందు బహుళముగా కాన్పించునని విజ్ఞులకు నేను చెప్పనక్కర లేదనుకొందును. ఒక్కమాట : సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌముడు తన ఆముక్తమాల్యదా కావ్యములో అశ్వాసాంతములో గద్యము వ్రాయలేదు. ఆ ప్రయోజనమును పద్యముతోనే సాధించినాడు.

ఈ బిరుదుగద్య సంప్రదాయము సాహిత్యముతోనే అంతము కాలేదు. సమాజము నందును ఇది ప్రముఖస్థానమునే ఆక్రమించినది.

సాహిత్యము సమకాలీన సమాజమును ప్రభావితము చేయుట సామాన్యమే కదా! ఆంధ్రదేశమున కులీన వ్యవస్థ నెలకొని యున్నప్పుడు, రాజుల ఆస్థానములలో నున్న వందిమాగధులు, సార్వభౌముల బిరుదములను, వారు చేసిన ఘనకార్యములమ సభాముఖమున నిత్యము పఠించెడివారు. ఇప్పుడా రాజకీయ వ్యవస్థ లేదు వందిమాగధుల దృశ్యమయినారు. వారి బిరుద పాఠములు గాలిలో కలిసిపోయినవి.

అయినను, ఇట్టి బిరుదావళికి సన్నిహితముగా నుండెడి రచనము ఆనాడు రాజులు, వారి సామంతులు ప్రకటించిన శిలాతామ్ర శాసనములందు కనిపించుచున్నది. ఈ వాక్యములు చూడుడు:

'.... రుద్రనరేంద్ర సుపుత్రుండును, సదారాధిత త్రినేత్రుండును. విబుధజన వసంతుండును, రమణీయ సీమంతినీ జయంతుండును, సకల జన మనోరంజనుండును, నరాతిరాజ మదభంజనుండును, శరణాగతరాజ శరణ్యుండును, వినుతాఖిలరాజ వరేణ్యుండును, ధైర్యామర సామంతుడును, తురగరేవంతుండును సత్యహరిశ్చంద్రుండును, విభవామరేంద్రుండును నైన గణపతిదేవ మహీనాథునకుం...."

— ఉప్పరపల్లి శాసనము

శాసన రచనమునందు కాకతీయుల కాలములో ప్రారంభమైన యీ బిరుదు గద్య సంప్రదాయము తరువాత కొనసాగి, రెడ్డిరాజులు, విజయనగర ప్రభువులు వేయించిన శాసనములందును బహుళముగా కన్పించును.

సంస్కృత లక్షణకారులవలె ఆంధ్ర లాక్షణికులు బిరుదు గద్య లక్షణమును మాత్రము చెప్పి, లక్ష్యము చెప్పలేదని మనము విచారించనవసరము లేకుండునట్లుగా మన సాహిత్యమునందును, మన శిలా తామ్ర శాసనములందును ఈ బిరుదు గద్య రచనా సంప్రదాయము స్పష్టముగా దర్శన మిచ్చుచున్నది.

కొరవి గోపరాజు నివాసమైన వేముగల్లు ఏది?

—ఆచార్య అమరేశం రాజేశ్వరశర్మ

కొరవి గోపరాజు సింహాసనద్వాత్రింశిక పీఠికలో తన తండ్రినిగూర్చి చెప్పుతూ -

"వేముగల్లు జన్మభూమిగాఁ బెరిగియు
దీవులెల్లి మాటఁదేటపఱచి
హరిపదైకబుద్ధి హరితగోత్రాంబుధి
రాజనంగఁ గసవరాజు మించె"

(సింహా. ద్వా. 1.53)

అని తన తండ్రి కసవరాజు జన్మించిన గ్రామం వేముగల్లయినట్లు పేర్కొన్నాడు. గోపరాజు తండ్రి పేరు కసవరాజు. ఈయన రాణా మల్లన అనేరాజు దగ్గర మంత్రిగా ఉన్నాడనీ రాజతంత్రంలో దివిజ మంత్రిలాంటివాడనీ వర్ణించి[1] "ఇట్టి మంత్రి శిరోమణికి నునికి పట్టగునట్టి పట్టనం బెట్టిదనిన

రాణా మల్లన కీర్తి చంద్రికలు పర్వన్ బొంగి మధ్యాశ్రిత
క్షోణీ భృద్వనదుర్గమై గుణమణి స్తోమంబు లన్నిండి య
క్షీణ శ్రీ పురుషోత్తమాశ్రయమునై చెల్వారి దానామృత
శ్రేణిం ద్యాగసముద్ర నామము వహించెన్వేము గల్లీ మహిన్"[2]

అని వేముగల్లు పట్టణాన్ని విపులంగా వర్ణించినాడు. ఆ తరువాత "ఇట్టి పురంబునందు

పూజితులగు కవులకృపన్
భ్రాజిష్ణుఁడఁగొంత అష్టభాషా విదుఁడన్
రాజనుతుఁడయిన కసవయ
రాజ తనూభవుఁడ గోపరాజనువాఁడన్"[3]

అని తానుగూడా ఆ పట్టణంలోనే ఉండినట్లు స్పష్టంగా చెప్పుకొన్నాడు. "ఈ వేము గల్లెక్కడిది?" అనే అంశాన్ని పరిశీలించడమే ప్రస్తుత వ్యాసోద్దేశం.

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు –

"పల్లికొండ యను గ్రామము పూర్వము చిత్తూరు మండలములను నిప్పు డుత్తరార్కాడు మండల మందలి గుడియాతము సమీపమున నొకటి యున్నది. అదియే యిదియేమో? కవి నివాస మయిన వేముగల్లీ ప్రాంతమున నున్నదేమో? తెలిసికొనవలసి యున్నది"[4] అని మదరాసు రాష్ట్రములోనో లేదా దానికి దగ్గరగా చిత్తూరు జిల్లాలోనో గోపరాజు నివాస మయిన వేముగల్లు ఉండియుండవచ్చుననే అభిప్రాయాన్ని ప్రకటించినారు. వారి యీ అభిప్రాయాని క్కారణం గోపరాజు పూర్వీకుల్లో వాడొకడయిన పెద్దిరాజు పల్లికొండ జనపాలుడయిన మల్లన దేవ రాజుచే కుంచెలందలముగొని ఆయన దగ్గర మంత్రిగా వున్నాడని సింహాసనద్వాత్రిశింకలో వుండడం,[5] పల్లి

1. సింహా. ద్వా. 1.54.
2. పైది. 1.55, 56.
3. పైది. 1.57, 58.
4. కవితరం. 6 సంపు. 144 పు.
5. సింహా. 1.46.

కొండ అనే గ్రామం ఉత్తరార్కాడు జిల్లాలో వున్నట్లు తెలియరావడం. కాని దీనికొక యిబ్బంది వున్నది. సింహాసనద్వాత్రింశికలో పల్లికొండకు పల్ల కొండ అనే పాఠాంతరం వున్నది.[6] అంతేకాక ఆ పెద్దిరాజు గోపరాజుకు మూడు తరాల ముందున్న వాడు. ఇదిట్లా వుండగా పరిశోధకు లెందరో గోని రాజు తెలంగాణ ప్రాంతంలో వుండివుండవలెనవ నిర్ణయించడంవల్ల[7] శ్రీ శేషయ్యగారి అభిప్రాయానికి ఈనాడు మనం విశేషమయిన ప్రాధాన్యాన్ని ఈయ వలసిన అవసరంలేదు. అయితే వేముగల్లుకు పల్లి కొండ దగ్గరగావుంటే అదే గోపరాజు నివసించిన వేముగల్లు అని చెప్పడానికి ఒక కారణం అవుతుందని చెప్పవచ్చు.

శ్రీ ఆరుద్ర తమ సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యంలో గోపరాజు వాసాన్ని గూర్చి చర్చిస్తూ-

"కరీంనగరు జిల్లాలో ప్రసిద్ధ క్షేత్రాలయిన రామేశ్వరం ధర్మపురిని ఈ 21వ కథలో పేర్కొన్నాడు. వేములవాడను కృత్యాదిని స్మరించాడు. కాబట్టి కొరవి గోపరాజు కరీంనగరు జిల్లావాడు కావచ్చు. ఈ జిల్లాలో వేముగల్లు ఉందేమో శోధించి స్థానికులు తెలియజేస్తే సంతోషం. గోపరాజు వరంగల్లుకు దగ్గరలో వాడన్నటి స్పష్టం"[8] అని వేముగల్లు కరీంనగరం జిల్లాలోది కావచ్చనే ఊహ చేశారు. ఈ ఊహ సత్యానికి కొంత దగ్గరగా వున్నది కనుక అంగీకరించదగిందే.

6. ఈ పాఠాంతరం ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ప్రచురణంలోను, సాహిత్య అకాడమీ ప్రచురణం లోను వున్నది - (1.46).

7. "ఈతడు తెలంగాణమున వర్ధిల్లెను" ఆచార్య ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం ఆం.సా.చరి.సంగ్ర. 92వ పుట.

8. సమ. ఆం.సా. 7 సంపు. 28 పుట.

శ్రీ గడియారం రామకృష్ణశర్మగారు సాహిత్య అకాడమీ ప్రతిని పరిష్కరించడమే కాక దానికి పీఠికనుగూడ వ్రాసినారు. వారా పీఠికలో 'స్థలము' అనే శీర్షికతో—

"గోపరాజు తండ్రి కసవరాజు వేముగల్లు పాలకుడగు రాణామల్ల నరేంద్రునకు మంత్రియై ఉండి నట్లును, తాను ఆ యూరనే పుట్టినట్లును తెలిపినాడు. అవతారికలోని (1.56) పద్యమునుబట్టి వేముగల్లు రాణామల్ల నరేంద్రునకు రాజధాని అని, కొండల నడుమ ఉన్న వనదుర్గమని, అందు శ్రీ విష్ణు మందిర మున్నదని తెలియుచున్నది. ఇది యిప్పు డెచట నున్నదో గుర్తించుట కష్టము. మహబూబునగరం జిల్లా కొల్లాపురం తాలూకాలో ఒక వేముగల్లున్నది కాని అదికాదు. కరీంనగరం వరంగల్లు జిల్లాలలో వేముగల్లులున్నచో వానిలో నొకటి కావచ్చును"[9] అని తెలంగాణంలోని మహబూబునగరం జిల్లాలో వేముగల్లు గ్రామాన్ని గుర్తించినా అది గోపరాజు నివాసమయిన వేముగల్లు కాదని వెంటనే నిర్ణయించి, గోపరాజు నివాసం కరీంనగరు జిల్లాలోగానీ వరంగలు జిల్లాలోగానీ ఉండవచ్చునని అభిప్రాయపడినారు.

శ్రీరామకృష్ణశర్మగారి ఊహ ఆరుద్ర ఊహతో సరిపడుతున్నది. కాని కరీంనగరు జిల్లాలో గానీ వరంగల్లు జిల్లాలో గానీ వేముగల్లులున్నట్లు తెలియ రాలేదు. అయితే వరంగల్లులో 'వేముగంటి' అనే ఇంటిపేరు గలవారున్నారు. అట్లాగే మెదకుజిల్లాలోని శ్రీ వేముగంటి నరసింహాచార్యులుగారు ప్రసిద్ధులయిన తెలుగు కవులు. దీన్నిబట్టి తేలేదేమిటంటే ఆ గృహ నామంగలవారి పూర్వీకులు వేముగంటిలో వుండి తరువాత వేరే ప్రదేశాలకు తరలివెళ్ళి వుంటారనడం. ఇట్లా తరలి వెళ్ళడం చరిత్రలో మామూలే. గోపరాజు

9. సింహా. పీఠిక iv పుట.

పూర్వీకులు మొదట వెలనాటిలోవున్నట్లూ తరువాత కొందరు రాచకొండకు చేరినట్లూ సింహాసనద్వాత్రిం శికలో చెప్పినాడు.[10] గోపరాజు ఇంటిపేరు 'కొరవి'. కనుక వేముగల్లుకు రాకపూర్వం వీరు ఆ గ్రామంలో కొంతకాలమున్నారన్న మాట. అట్లాగే యీనాడు వేముగంటి గృహనామం కలవారు వేముగంటిలో వుండేవారనీ అక్కడ పరిస్థితులు మారింతరువాత మరో చోటికి వెళ్ళి వేముగంటివారుగా పిలువబడి వుంటారని చెప్పవచ్చు.

ఇంతవరకు జరిగిందాన్ని బట్టి పరిశోధకులు గోపరాజు నివసించిన వేముగల్లు తెలంగాణా ప్రాంతంలోనిదే అయివుండాలనే నిశ్చయానికి వచ్చినట్లు తేలుతుంది. కాని ఆ వేముగల్లేదో మాత్రం నిర్ణయం కాలేదు. ఈ వేముగల్లును గుర్తించడానికి కొన్ని ఆధారాలు సింహాసనద్వాత్రింశికలో వున్నవి.

1 అది రాజా మల్లుని రాజధాని కనుక మరీ చిన్న పల్లెటూరు కాదు.

2. అది మధ్యాశ్రితక్షోణీభృద్వనదుర్గము[11] అంటే ఆ పట్టణం మధ్యంలో ఒక కొండ వుండాలి. లేదా చుట్టూ కొండలుండడం వల్ల అది వొక వన దుర్గంగా వుండి వుండవలెను.

3. అది అక్షీణ శ్రీ పురుషోత్తమాశ్రయముగా వుండాలి. అంటే ఆ ఊరిలో వొక పెద్ద విష్ణ్వాలయము ఉండవలెను.

4. వేముగల్లు గోదావరిని 'గంగ' అని వ్యవహరించే ప్రాంతంలో వుంటే మంచిది. సింహాసనద్వాత్రింశికలో గోదావరిని గంగగా వ్యవహరించడం చాలా చోట్ల కానవస్తున్నది.[12]

10. సిం.ద్వా. 1.42, 47 ప.
11. పైది 1.54.
12. సిం. ద్వా. 8 - 160, 178, 181 ప.

5. ధర్మపురిలోని నృసింహ దేవాలయాన్నే కాక పక్కనే అప్రసిద్ధంగావున్న రామేశ్వరాలయాన్ని కూడా వర్ణించినందువలన గోపరాజు నివాసం ధర్మపురికి్కూడా మరీదూరంగా వుండరాదు.[13]

6. కృత్యాదిని వేములవాడ భీమకవిని స్తుతిస్తూ గోపరాజు ఒక పద్యం వ్రాసినాడు:

'లేములవాడక వచియై
లేమలు వాడం జరించు లేములవాడం
దా మె అనిన భీముని నుత
భీముని బలభీము విమతభీముని దలఁతున్'[14]

అనేది ఆ పద్యం. ఈ పద్యంలో వేములవాడను వేములవాడగా గాక లేమలవాడ అని పేర్కొని దానికే చమత్కారమైన అర్థాన్ని చెప్పుతున్నాడు. ఆ వూరు సంపదలతోతులదూగుతూ(లేములవాడకె)వుంటుందట! ఆ వూరువాడల్లో లేమలు తిరుగుతూవుంటారట. అందుకని 'లేమలవాడ' అయిందట. అంటే ఆ వూరికి వేములవాడ అనే పేరున్నట్లు గోప రాజుకు తెలుసు నన్నమాట! కరీంనగరం జిల్లాలోని శ్రీ రాజరాజేశ్వర క్షేత్రం వేములవాడ. దీన్ని ఆ చుట్టుముట్టు ప్రాంతాల్లో జనం వేమడాల - లేమడాల - లేములాడ - లెమడాల అని వ్యవహరించడం వున్నది. ఈ వ్యవహారం ఆధారంగా రచించబడిన పద్యం గోపరాజుది. అంటే గోపరాజు నివాసమయిన వేముగల్లు వేములవాడకు మరీ దూరప్రాంతంలో లేదన్నమాట! లేమలవాడ అనేదాని అపభ్రంశరూపాలే లెమడాల మొదలయినవని కవి యభిప్రాయం.[15]

13. పైది 1.181.
14. పైది 1.11
15. "తేనాభ్యర్థితో దేవతావన్దన నిమిత్తమాగతః.... క్షేత్రం చ లేంబులవాటకపత్తనే శాసకోణే శ్రీమదరికేసరిక్షితి పతిరనాత్" అని అరికేసరి వేములవాడ శాసనము.

పైవానిలో మొదటినాల్గే చాలా బలమయిన ఆధారాలు,చివరి రెండు కూడ ఆధారాలుగా స్వీకరించ వచ్చు.వీటినన్నింటిని పరిశీలిస్తే ఆ వేముగల్లు నిజామా బాదు జిల్లాలో ఒకప్పుడు ఆర్మూరు తాలూకాలోవుండి, తరువాత ప్రత్యేకంగా ఒక తాలూకాకే ముఖ్య పట్టణ మయి, ప్రస్తుతము ఒక మండలానికి కేంద్రంగా వున్న వేముగల్లే అని నిశ్చయంగా తేలుతుంది. ఈ వేముగల్లు లక్ష్మీనరసింహ క్షేత్రం. చాలా పురాతన మయింది. అంతేకాదు, ఇక్కడి లక్ష్మీనరసింహస్వామి యెందరికో యిలవేల్పుగా వున్నందువల్ల వారంతా యీ స్వామిని దర్శించడానికి వస్తూవుంటారు. ఇక్కడ వేపచెట్లు చాలా ఎక్కువగా వున్నందువల్ల కాబోలు ఈ స్వామి ఆలయం వున్న కొండ వేముగల్లయింది. తరువాత ఆ కొండ కింద వున్న గ్రామం కూడా వేముగల్లయింది. వేపచెట్టును సంస్కృత భాషలో నింబ వృక్షం అంటారు. కల్లు కొండ. కనుక వేము గల్లును సంస్కృతీకరించగా నింబగిరి, నింబాద్రి అని యీ కొండకు వ్యవహారం వున్నది. ఈ కొండ మీది నరసింహస్వామి కనుక నింబగిరి నరసింహస్వామి, నింబాద్రి నరసింహస్వామి అని భక్తులీ స్వామి నారాధిస్తున్నారు. తమ పిల్లలకు నింబయ్య,నింబమ్మ, నింబగిరి, నింబాద్రి అనే నామకరణం చేస్తూవున్నారు. ఇవే పదాది నకారం లకారంగా మారి,లింబాద్రి, లింబ గిరి, లింబయ్య, లింబమ్మ అనే విధంగా కూడా వ్యవ హారంలో వున్నవి. ఇవి యాదగిరి సింహాద్రి, శోభ నాద్రి, నాంపల్లి లాంటి పేర్లు. క్షేత్రనామాలు వ్యక్తి నామాలుగా వుండడం ఆంధ్రదేశం అంతటా వున్న ఆచారం. యావద్దేశంలోవున్న ఆచారం అంటే కూడా తప్పుకాదేమో!

పై విచారణవల్ల నిజామాబాదు జిల్లాలోని వేముగల్లే గోపరాజు నివాసమయిన 'వేముగల్లు' అని నిశ్చయమౌతున్నదన్నమాట. గోపరాజు వర్ణించి నట్లుగా ఈ వేముగంటిలో సుప్రసిద్ధమయిన వైష్ణ వాలయమున్నది. అది కూడా కొండమీద. ఈ సంద ర్భంలో చెప్పదగిన మరో అంశం కూడా వున్నది. ప్రస్తుతం యీ దేవాలయంలోని అర్చకులంతా మాధ్వబ్రాహ్మణ కుటుంబాలకు చెందినవారు. కాని గర్భాలయంలో రామానుజ శ్రీవైష్ణవ సంప్రదా యాన్ని సూచించే పన్నిద్దరాళ్వార్ల ప్రతిమలున్నవి. అర్చకులు వాటిక్కూడా పూజాదికాలు నిర్వహిస్తు న్నారు. విచారించి కనుక్కోగా ఒకప్పుడా దేవా లయము శ్రీ వైష్ణవ సంప్రదాయానికి చెందినదే అనీ, అర్చకులంతా శ్రీ వైష్ణవులుగానే ఉండేవారనీ, తరు వాత మూకుమ్మడిగా మాధ్వమతం స్వీకరించినారనీ, ఆలయంలోవున్న ఆళ్వార్ల విగ్రహాలు వెనుకటి చరిత్రకు చిహ్నాలుగా నిలిచి వున్నవనీ తెలియ వచ్చింది.

ఇప్పటి వేముగల్లుకు సుమారు మూడు కిలో మీటర్ల దూరంలో మరో వేముగల్లున్నది. దానిని పెదవేముగంటి అని పిలుస్తున్నారు. పల్లికొండ అనే గ్రామం కూడా యిక్కడికి సమీపంలో వున్నది. దేవాలయం ప్రస్తుత గ్రామానికి కొంతదూరంగా వున్నది. పూజారులు మాత్రం వేముగల్లు గ్రామంలోనే వుండి దేవాలయానికి వెళ్ళి వస్తూ వుంటారు. వీటన్నిం టిని సమన్వయం చేసి చూస్తే ఒకప్పుడు వేముగల్లు చాలా పెద్ద పట్టనంగా వుండి వుంటుందని, అందులో ఈనాటి పెదవేముగల్లు, దేవాలయమున్న భాగం, ఈనాటి వేముగల్లు చేరివుండేవని, క్రమంగా వైభవం కోల్పోయి మూడు వేర్వేరు భాగాలుగా మిగిలిపోయిన వనీ ఊహించే అవకాశం కలుగుతున్నది.

పల్లికొండకు పల్లకొండ అనే పాఠాంతరం వున్నది. వేముగంటికి దగ్గరగా వున్న పల్లికొండ వొక చిన్న గ్రామం. అది వొకనాటి రాజధాని కావచ్చు. కాని ఆర్మూరు తాలూకాలోనే 'వల్లకొండ' అనే మరో మండల కేంద్రం వున్నది. అది కాకతీ

యుల అనంతర కాలంలో చారిత్రకంగా ప్రాధాన్యం సంతరించుకొన్నట్లు తెలుస్తున్నది. అక్కడ వొక దుర్గం వుండేదనడానికానవాళ్ళు యీనాడు కూడా కానవస్తున్నవి. కాబట్టి గోపరాజు పేర్కొన్నది పల్లకొండ కాక వల్లకొండ కూడా కావచ్చును.

ఈనాడు వల్లకొండను బాలకొండ అనీ, వేముగల్లును బీముగల్లు అనీ వ్యవహరిస్తున్నారు. మరి కొంత రూపం మారి 'బీంగల్' అని కూడ అయింది. అరికేసరి పాలించిన పౌదనం బోధన్‌గా మారింది. ఒకనాటి బిక్కనవోలు భిక్నూరుగా మారింది. వేముగల్లు 'భీంగల్" అయింది. ఈ కారణాలవల్లనే గోపరాజు వేముగల్లును గుర్తించడం కష్టమైపోయింది.

గంగను గోదావరిగా వ్యవహరించడం కరీంనగరం వరంగల్లు అదిలాబాదు జిల్లాల్లోను వున్నా నిజామాబాదు జిల్లాలో - నిజామాబాదు ఆర్మూరు ప్రాంతాల్లో - ఈ వ్యవహారం చాలా యెక్కువ. ఇక్కడికి గోదావరి ఉత్తర దిక్కులో వుంటుంది. కనుక యీ ప్రాంతంలో ఉత్తర దిశను గంగ దిక్కుగా సామాన్య జనం వ్యవహరిస్తూ వుంటారు. అట్లాగే వేములవాడ. ధర్మపురి రెండు కూడా ఈ ప్రాంతానికి చాలా దగ్గరగా, వున్న పుణ్యక్షేత్రాలు. ఇక్కడి సామాన్యజనం వేములవాడను 'లెమడాల' 'లేమలాడ' అనే పిలుస్తూ వుంటారు. గోపరాజువాడిన మాండలికాలు కూడ యీ ప్రాంత వ్యవహారాన్నే సూచిస్తున్నాయి. కనుక యీ కారణాలన్నింటినిబట్టి కొరవి గోపరాజు నివాసమయిన వేముగల్లు నిజామాబాదు జిల్లాలోనిదే అని నిశ్చయించవలసివున్నది.

పంప మహాకవి తన భారతాన్ని నిజామాబాదు మండలంలో ఈనాడు బోధన్‌గా పిలువబడే పౌదన గ్రామంలో రచించినాడు.[16] ఆయన తెలుగులో కూడ గ్రంథరచన చేసినాడని శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు భావించినారు.[17] అట్లయినప్పుడు పంప నిజామాబాదు జిల్లాలోని మొట్టమొదటి తెలుగుకవి అయ్యే వీలున్నది. తరువాతివాడు కొరవి గోపరాజు. ఆ తరువాత దోమకొండకవులు.

వీరందరివల్ల ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రలో నిజామాబాదు మండలానిక్కూడ సముచిత స్థానం లభిస్తున్నదన్న మాట!

---

16. పంపభారత పఠిక దీన్ని బలపరుస్తున్నది.
17. తెనుగు కవుల చరిత్రలోని 'పద్మకవి' పంపడే యని వారి నిర్ణయము. కాని పంప వేంగీపురవాస్తవ్యుడన్న వారి నిర్ణయము సరికాదు. పంపకవి పూర్వీకులు వేంగినాటివారు. పంప భారతము, పంప తమ్ముడు వేయించిన కుర్క్యాల శాసనము ఈ విషయాన్ని స్పష్టపరుస్తున్నవి.

తెలుగు పద్యం – ఆధునికావసరాలు

—ఆచార్య కోవెల సుప్రసన్నాచార్య

నన్నయ కంటె కొంచెం ముందుగా చూడగలిగితే తెలుగుపద్యం వయస్సు కనీసం పదిహేను వందల సంవత్సరాలు ఉంటుంది. సంస్కృత, ప్రాకృత ఛందస్సుల్లో కావ్య నిర్మాతలు ఒక భాగానికి ఒకే ఛందస్సును ప్రయోగిస్తూ పోతారు. తెలుగు కవి చంపూ పద్ధతిలో వచనంతో బాటు అనేక ఛందస్సులను మిశ్రితం చేస్తూ కావ్యనిర్మాణం చేస్తాడు. తెలుగు ఛందస్సుల్లో ప్రచురంగా వాడబడేవి ద్విపద, సీసము, తేటగీతి, ఆటవెలది, కందము, ప్రాచుర్యంలోంచి తొలగిపోయిన మధ్యాక్కర, తరువోజలు. ఇవన్నీ ఒకే మాత్రా ఛందస్సుతో నిర్మితమైన పాట యొక్క వివర్త రూపాలు. అట్లాగే అక్షర ఛందస్సుల్లో బహుళ ప్రయోగంలో ఉన్నవి ఉత్పల చంపకాలు, మత్తేభ శార్దూలాలు రెండూ అత్యంత సాన్నిహిత్యం గల వృత్త ఛందో భేదాలు.

దేశి ఛందస్సులో ఇంద్ర, సూర్యగణాలు ప్రధానమైనవి. ఇంద్రగణాలు ప్రధానంగా పంచ మాత్రా గణాలు. చతుర్మాత్రాగణాలైన నలము నగముగ, భగణము, రగణముగా, పంచమాత్రా గణాలుగా ఇంద్రగణ వర్గంలోనే ఉన్నవి. అంటే గణాంత్య లఘువు చదువుకోవడంలో గురువవుతున్నది. అంటే ఇంద్రగణాలు పంచమాత్రలతో ఖండగతిని నిరూపిస్తాయి. సూర్యగణాలు త్రిస్రగతిని నిరూపించే గణాలే. జాతుల్లో ఒకటైన కందపద్యం ఆర్యాపద్యంతో అత్యంత సన్నిహితమైందీ, ఆర్యా భేదం గూడా. దీనిలో అన్నీ చతుర్మాత్రా గణాలే. మూడు + అయిదు గణాలుగా ఉండే కందార్థాన్ని నాలుగు + నాలుగుగా విభజించుకుంటే చతురస్ర గతి రగడ అవుతుంది.

దేశి ఛందః పరిణామాన్ని చూస్తే గేయ దశ నుండి పాఠ్య దశకు మారడం స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. బహుళ జనులు పాడుకునే పాటలు నాగరక సమాజం తీరిగ్గా చదువుకునే దశకు వచ్చినప్పుడు గేయం పాఠ్య దశకు వచ్చింది. 'పాఠ్యే గేయేచ మధురం' అనే మాట యిందువలననే పుట్టింది. మౌఖిక సాహిత్యం నుండి అభిత సాహిత్యంగా పరిణామాన్ని ఈ దశ సూచిస్తుంది. ఈ ప్రయత్నంలో కొన్ని మాత్రలు తగ్గించి పాఠ్యలక్షణాన్ని పెంచడం ఒక ప్రయోగం. తరువోజ సహజంగా ఖండగతి రగడ.

'ఇం ఇం ఇం సూ.'

పూర్వ పరార్థాలలో రెండు రెండు మాత్రలు తగ్గించి పాఠ్యలక్షణం పెంచే ప్రయత్నం యిది. పాడదలచుకుంటే ఈ శూన్య మాత్రలను పెంచుకోవచ్చు. సంస్కృత ఛందస్సుల్లో పాదాంతమందు గురు స్థానంలో లఘువుకూడా ఉండవచ్చునన్న సౌకర్యం ఈ లక్షణంవల్ల వచ్చిందే. తరువోజ ద్విపద కావడంలో పెద్ద మార్పేమీ లేదు. కాని మధ్యలో ఉన్న సూర్యగణాన్ని చివరకు తోసి అది సీస పద్యంగా రూపుకట్టింది. దీని మరొక వికారమే మధ్యా

క్కఱ. పూర్వ పరార్థాలలో ఒక్కో ఇంద్రగణం తగ్గిస్తే మధ్యాక్కఱ రూపొందుతుంది. తేటగీతి, ఆటవెలది ప్రధానంగా త్రిస్రగతిలో నడిచే గేయరూపాలు. తేటగీతిలో రెండో మూడో గణాలు ఇంద్రగణాలు. మిగిలిన మూడు సూర్యగణాలు. ఆ రెండు ఇంద్ర గణాలకు నాలుగు + అయిదు కాని, అయిదు + నాలుగు కాని మాత్రల ప్రయోగం చేస్తే ఆరు సూర్య గణాలతోకూడిన త్రిస్రగతీ రగడభేదం అవుతుంది. తేటగీతిలోని చివరి రెండు సూర్యగణాలను ముందుకు లాగితే ఆటవెలది తొలిపాదం. రెండవపాదం అయిదు సూర్యగణాలలో ఒక గణం తగ్గించుకొని త్రిమాత్రా శూన్యంగా మిగిలిపోతుంది.

ఇక అక్షర ఛందస్సులు, ఉత్పల, చంపక మాలలు, మత్తేభ శార్దూలాలు. అంతర్గతంగా భేదం లేని రెండు ఛందోరూపాలు. ఉత్పలమాల రూపం యిలా వుంటుంది:

'వాడి మయూఖముల్ కలుగు వాడపరాంబుధి గ్రుంకె ధేనువుల్' ఇలాంటి నడకతో గూడిన పద్యం సమ మాత్రాకమైన గేయలక్షణంలేని పాఠ్యలక్షణం ప్రధానంగాగల ఛందస్సుగా గోచరిస్తుంది. శార్దూల మత్తేభాలు చదివినపుడు యిదే అంశం మనకు గోచరిస్తుంది.

ఇక్కడ తెలుగు నాటకాలలో పద్యాలు చదివే ధోరణిని పరిహరించి పాఠ్య లక్షణాన్ని అర్థం చేసుకోవాలి. కాని ఈ నాలుగు వృత్తాలనే తెలుగు కవులు ఇన్ని సంవత్సరాలుగా బహుళంగా వాడటానికి హేతువేమిటో విచారించాలి. అంతర్గతంగా ఈ వృత్తాలు జాతి పద్యాలకు సాన్నిహిత్యం కలిగి ఉండటం మనం పరిశోధించి తెలుసుకోవలసిన అంశం. ఉత్పల చంపకాలకు చివరి మూడక్షరాలను తొలగిస్తే మధ్యాక్కఱకు సరిపోవడం మనం చూడవచ్చు.

ఇం	ఇం	సూ	ఇం
వాడిమ	యూఖముల్	గలుగు	వాడప
	ఇం	సూ	
	రాంబుధి	గ్రుంకె	

అంతేకాక, అంతర్గతంగా వీటిలోని గేయ లక్షణాన్ని, పద్య గర్భంలో నిద్రితమైనదాన్ని మనం వెలికి తీయవవలసి ఉంది. ఇక్కడ ఆ గురు లఘువుల ప్రసార విషయంలో—

వాడిమ	యూఖ	ముల్క	లుగు
UII	U I	U I	I I
4	3	3	2

A

వాడప
UII
4

రాంబుధి	గ్రుంకె	ధేను	వుల్
U I I	U I	UI	U
4	3	3	2

B

A = 12
B = 12

అక్షర నియతిచేత గేయలక్షణం కుంటువడిందే గాని ఉత్పల, చంపకాలు మధ్యలో నాలుగు మాత్రల బరువుతో నడిచే రెండు పన్నెండు మాత్రల పాదాల గేయం పూర్వార్ధంలో, ఉత్తరార్ధంలో 4, 3, 3, 2, మాత్రాంశాల నియతి కనిపిస్తుంది. మధ్యలో నాలుగు మాత్రల అంగం, దాన్ని రెండుగా విడగొట్ట గలిగితే 4 + 3; 3 + 2 + 2 అని రెండు ఏడు మాత్రల గణాలు అవుతవి. అంటే అట్టడుగున ఎక్కడో వృషభ గతి రగడ భేదం కనిపిస్తూ ఉంటుంది. అయితే రెండో ఏడు మాత్రల గణం 3 + 2 + 2గా ఉండటం

వల్ల సడక ప్రయత్న పూర్వకంగా భంగింపబడింది. ఉత్పల, చంపకాల మార్గం యిట్లా ఉంటే శార్దూల మత్తేభాలు యించుమించుగా యిదే త్రోవలో ఉన్నవి. అక్కడ ఆరు మాత్రల అంశం ఆరంభంలో ఒకటి, పన్నెండు మాత్రల అంశాలు రెండు సమానంగా కనిపిస్తాయి. ఈ పన్నెండు మాత్రల అంశాలు 2 + 4 + 5; 5 + 5 + 2 గా విపరీత లక్షణం కలిగి కనిపిస్తాయి. ఆ క్రమం ఇది—

శ్రీవక్షోజ	కురంగ	నాభ	మెదపై
U U U	I I	U I U	I I I U
6	2	5	5

A

చెన్నొంద	విశ్వం	భరా
U U I	U U I	U
5	5	2

B

A = 12
B = 12

ఈవిధంగా ప్రసిద్ధమైన తెలుగు పద్యాలు పాఠ్య లక్షణంతో రూపొందినాయి. ఇంకా పాఠ్య లక్షణం పెంచడం కోసం సంస్కృతం కంటె తెలుగు కవులు చేసిన ప్రయత్నం యతిస్థానంలో, పాదాంతంలో పదచ్ఛేదం చేయకపోవటం. దానివల్ల సంగీతం కోసం ఆగవలసిన స్థానం, రాగాన్ని పెంచవలసిన స్థానం తొలగిపోయిందన్నమాట. ఈ విషయాన్ని గ్రహించకపోవడంవల్ల కొందరు విమర్శకులు, ముఖ్యంగా అక్కిరాజు ఉమాకాంత విద్యాశేఖరులు తెలుగు పద్యాన్ని దోషభూయిష్ఠంగా ఆక్షేపించడం జరిగింది. తరువాతి కాలంలో శివశంకరస్వామి, అబ్బూరి రామకృష్ణారావులు కూడా ఈ లక్షణాలను దోషంగా భావించారు. సంస్కృత ఛందస్సు కంటె, జాతీయ భాషలలోని ఛందస్సు కంటె, తెలుగు ఛందస్సు పాఠ్య లక్షణాన్ని అధికంగా సంపాదించుకొని ఉండటం, దాని చిరంతనమైన ఉనికికి ప్రధాన హేతుభూతమౌతున్నది. పాఠ్యలక్షణం తక్కువగా ఉండే ఏక ఛందోనియతి గల ద్విపద కావ్యాలు అంతగా ప్రాచుర్యాన్ని పొందకపోవటానికి గూడా యిదే కారణం.

నన్నయభట్టు భారతంలో, యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనంలో ప్రయోగింపబడ్డ మధ్యాక్కర అనువాదటం జరిగింది. నన్నయభట్టు నాటికి, తత్పూర్వం గేయాలలో ప్రచురంగా ఉన్న ఈ ఛందస్సు గేయత్వాన్ని వదుల్చుకొని, దాదాపు వచనం లాగా నన్నయ రచనలో కనిపిస్తుంది. అర్ధభాగంమీద యతి వేయకుండా పంచమగణానికే యతిని వాడి, దాని లయసామ్యాన్ని కూడా యింకా భంగింపజేయడం జరిగింది. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పాదమధ్య యతిని వాడటంతో నన్నయ సాధించిన ప్రయోజనం నుండి బాహిరపడి ప్రచారం నుండి తొలగిపోయింది మళ్ళీ ఆధునిక కాలంలో విశ్వనాథ వచ్చేదాకా దీన్నెవరూ పట్టించుకోలేదు.

II

ఆధునిక కాలంలో వచనపద్యం వాడుకలోకి వచ్చి దాదాపు అర్థశతాబ్దం అవుతుంది. ఛందోవిషయంలో నియమరాహిత్యం తప్ప దీనికొక నిర్దిష్టమైన లక్షణం ఏర్పడలేదు. ఒకవేళ ఏర్పడిందనుకున్నా అది సర్వసూరి జనాంగీకార్యం కాలేదు. అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారు అనేక సందర్భాలలో, ఈ నియమ రహితమైన వచన పద్యం నిలుస్తుందనే నమ్మకం తమకు లేదని చాలా స్పష్టంగా ఈ రచయితతో ప్రసంగించారు. ఏ భారతీయ భాషలో లేని ఈ పద్ధతి యిక్కడ ఎట్లా నిలబడుతుందని ఆయన ప్రశ్న. ఆ విధంగా వచన పద్యం తన అస్తిత్వాన్ని స్థిరమైందిగా నిరూపించుకోవలసిన పరిస్థితిలో ఉంది. వచన కవి యిటీవల ఓ కొత్త వాదం లేవనెత్తడం జరిగింది. పద్యాన్ని శిథిలమైందిగా, జీర్ణమైందిగా,

శవప్రాయంగా వర్ణించి, 'వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ' అన్నట్లుగా దాని తాత్పర్యం. దాశరథి ఒక సారి ఎప్పుడో అనాలోచితంగా యిలాంటి వాదాన్ని సమర్థించాడు. శ్రీశ్రీ కూడా ఒక వ్యూహం ప్రకారం, పద్యం ఫ్యూడల్ సమాజాన్ని ప్రతిబింబిస్తుందని, వర్తమానానికి పనికిరాదని చెప్పడం జరిగింది. ఈ విధంగా పద్య విరోధం, పద్య సంహారోద్యమం తెలుగుదేశంలో యిటీవల బాగా పుంజుకున్నట్లు కనిపిస్తుంది. వృద్ధ కవులైన సోమసుందర్ లాంటి వాళ్ళు కూడా ఆవేశంతో గాలిలో ఖడ్గాలు త్రిప్పుతూ వీరంగాలు వేస్తున్నారు.

ప్రధానంగా యిక్కడ ఆలోచించవలసిన విషయం యిది: ఒక ఛందోరూపం ఒక కాలంలో వెలువడితే ఆ తరువాత కాలంలో ప్రయోగ యోగ్యం కాకుండా పోతుందని, ఒక ఉపకరణం, ఒక వాహకం, ఒక మాధ్యమం వాడుకునే వాడి సామర్థ్యంమీద ఆధారపడుతుందితప్ప - అది పుట్టిననాటి ప్రయోజనానికే పరిమితమై ఉంటుందా? ఒక సమాజంలో దాహం తీర్చిన నీళ్ళు వేరొక సమాజంలో దాహం తీర్చలేక పోతాయా? ఒక సమాజం నాటిన రసాల ఫలం ఈనాడు భోగ్యం కాకుండా పోతుందా? వీటన్నిటికీ సమాధానం చెప్పుకోవలసి ఉంది.

కొన్ని కొన్ని అంశాలు కాలపరిమితులనుదాటి విశ్వజనీనాలుగా మారిపోతాయి. ఒకవేళ తెలుగు పద్యం అలా మారలేకపోయి, అది పుట్టిన సమాజపు పరిస్థితులు మారిపోవడంతో కృశించి పోయిందా? అనే అంశం విచారించవలసి ఉంది. మారిన కాల పరిస్థితులకు ఉపయోగించలేకపోతే అది శిథిలం కావలసిందే. తెలుగు పద్యాన్ని గురించి ఆరోపణలు చేసేవారు చేసే ప్రధానమైన ఆరోపణలు రెండు: ఒకటి-అది ఆధునిక భాషా ప్రయోగానికి అనుకూలం కాదని. రెండు- ఆధునిక భావ వ్యక్తీకరణకు ఉపయుక్తం కాదని.

ఈ రెండు ఆక్షేపణలకు సమాధానం చెపితే తప్ప ప్రతిపక్షులను సమాధానపరచలేము. ఆధునిక భాష అంటే ఏమిటి? ఈ రోజుల్లో మనం పత్రికల్లో, రేడియోల్లో పరిమితంగా వాడే వ్యవహార భాష అనే ఒకానొక మాండలిక భాషా భేదమా? మిగిలిన జిల్లాలలో ఉపయుక్తమయ్యే భాష ఆధునిక భాష కాదా? రెండు - భాషలో అభివ్యక్తి సాధనంగా ఉండే శబ్ద సంపద, సమాస ఘటన, ఈ రెంటినీ పరిత్యజించి, పరిమితమైన నిత్య వ్యవహారానికి సీమితం కావడం, ఈ అంశాలు స్పష్టంగా తేల్చుకోవలసి ఉంది.

భాష వ్యవహారపు పరిమితిని దాటి కవిత్వమయ్యేప్పటికి ఒక విలక్షణతను సంతరించుకోవడం అందరూ అంగీకరించే అంశం. అందువల్లనే కావ్యభాష వ్యవహార భాషా పరిధులకంటె అతి విస్తృతమైనది. కవి తన ప్రయోగపు శక్తిచేత అప్రసిద్ధమైన శబ్దానికి ప్రాణం కల్పిస్తాడు. శబ్దానికి పరిచయమే ప్రాణం. అందువల్ల మారుమూల శబ్దాలని, గొట్టు పదాలని భాషలో ఉండవు. తిక్కననాటి పదాలు, అన్నమయ్య నాటి పదాలు ఇవాళ ప్రయోగ రాహిత్యంచేత మారుమూల పదాలు కావచ్చు. ఒక సినిమాలో శిష్యుణ్ణి 'డింగరీ' అంటే, సఖిని ప్రాకృత శబ్దమైన 'హలా' శబ్దంతో సంబోధిస్తే, అవి ఎక్కువమందిచేత అంగీకరింపబడటం, మనందరికీ తెలుసు ఇక ప్రాచీన లాక్షణిక భాషకు ఆధునిక కాలంలోని వ్యవహార భాషకు అత్యంతికమైన భేదం క్రియాంత ప్రత్యయాలలో, అమహద్వాచకమైన మువర్ణ స్థానం బిందువు కావడంలోనూ కనిపిస్తుంది. శబ్దజాలంలో పెద్ద భేదం లేదని చెప్పాలి. ఆధునిక భాషా శబ్దంచేత అనంతమైన భాషా సంపదను ఈ కించిత్ భేదాన్ని ఆశ్రయించి విభాగించవచ్చునా? అనేది మనం విచారించవలసిన ప్రశ్న.

సమాస జటిలత, అన్వయ క్లేశము ప్రాచీన కవుల లక్షణము అనుకోవడానికి వీలులేదు. అది

ఆ కవుల వైయక్తిక శైలీ విశేషానికి సంబంధించిన అంశం. వైయక్తికాంశంగా చూస్తే ఆధునిక వచన కవుల్లోనూ ఈ విషయంలో తక్కువ తిన్నవాళ్లెవరూ లేరు. ప్రాచీన కవిత్వం కేవలం పండితుల కోసమే వ్రాయబడిందని, రాజాస్థానంలో రాజుల మెప్పుకొరకే వ్రాయబడిందనే అసతిగతమైన అంశాన్ని లేవనెత్తి యిటీవల ఎంత ప్రయత్నం చేసినా ఈనాటికీ భాగవత భారతాలకు ఉన్న ప్రాచుర్యం, ఆధునిక వచన కవులకు ఉందని మనం చెప్పలేము కదా! అర్థ కాఠిన్యం దగ్గరకు వస్తే అజంతా, మోహన్ ప్రసాద్ మొదలైన వాళ్ళ కవిత్వం అర్థంకావడం ముందు ఆముక్తమాల్యద లాంటి ప్రబంధాలు ఎక్కడ నిలుస్తాయి? తరతరాలుగా మన కవులు అభివృద్ధి పరచిన ఈ కళా రూపం ఈనాటికీ సజీవంగా ఉండటానికి కారణం, భాషా విషయంలో వస్తున్న మార్పులను, అనేక శైలీ భేదాలుగా ఆది అంతర్భవించుకోవడం.

నన్నయ్య, తిక్కన, శ్రీనాథుడు, పోతన, రాయలు, పెద్దన, తిరుపతి వెంకటకవులు, రాయప్రోలు, కృష్ణశాస్త్రి, విశ్వనాథ, జాషువా, కరుణశ్రీ, దాశరథి మొదలైన పద్య నిర్మాతల చేతుల్లో పద్యం ఎన్ని ఒదుగులు పోయిందో మనం గమనిస్తే-తెలుగు పద్యం ఆధునిక భాషకు ఒదుగదు అనేది ఎంత సత్యమో తేటతెల్లమౌతుంది. ఉదాహరణంగా ఈక్రింది పద్యాలు—

(A) గ్రామీణ భాష ఒదిగిపోయిన విధం —

అనార్కలి (1928)

'ఎక్కువోళ్ళతో పెళ్ళిళ్ళు తక్కువోళ్ళు
జేసికోరాదు సూస్తిరా శిన్న పడుసు
కయికుమనకుండ కత్తితో గొంతుకంట
కోశి యేసినాము తెలుసుకోంటి మీరు'

'మేము ఏమి పాపాలు శేశేమొ కాని
బాబు యిల్లాగ యెట్టాంటి బ్రతుకు
లేమి శేద్దుము నాయనా యిట్టైకోత్తు
యెనక తీతుము పాపాల నెన్ని అయిన'

'మేలి పడుసుది సక్కదనాల సుక్క
శింతశివురంటి దిట్లాగ గొంతుదాక
నులికి యేశాము గొప్పయింటోళ్ళతోడ
తక్కువోళ్ళకు పెళ్ళిళ్ళు తగవు తగవు'

'తేనెలాగుంది ఆ పసిదాని నెత్తు
రయ్యోనా శేతులంటి ఓయమ్మ తల్లి
మాలచ్చిమి దయ సూడుమా యిలాంటి
వోణ్ణియేమి నిలుత్తుంది బొంది నాది'

— విశ్వనాథ

(B) సామాన్యభాష ఒదిగిపోయిన విధం —

"ఇమ్మ నాడయి దూళ్ళు భీష్ముడు
గురుదేదో విధిన్ సంధి కానిమ్మన్నాడు"
- (విజయశ్రీ) కరుణశ్రీ

"హంపీక్షేత్రము చూడబోవలయునమ్మా"
(గబ్బిలము) జాషువ

"ప్రాణములొడ్డి ఘోర గహనాటవులన్ పడ
గొట్టి" (అగ్నిధార) దాశరథి

(C) వ్యావహారిక భాష ఒదిగిపోయిన విధం: స్వగతగీతం—

'చలిలో వణకే పేరా
కలితో తొణికి తొణకని కన్నులతో, కా
వలిలో అణగారే గుం
డెలతో భాషించిన తొలిదెందం మాదే!

మా జీవితమింతేలే
రాజీపడదీ సమూహ రాద్ధాంతాల్లో
బూజెక్కిన రోజుల్లో
మా జీమూత ప్రబోధ మాధుర్యమిదే!

తృటిలో చీకటి తటిలో
కుటిలో స్మృతిపోవగ మృతికొరకు వ్యథాసం
పుటిలో వినిపిస్తురే ది
ప్పటికైనా, ఆ మహా ప్రబంధం మాదే!

నెట్టిన ప్రతి గుమ్మంలో
మెట్టిన ప్రతి గడపలోన మేమేం చూశాం?
పుట్టల చెద పట్టిన తు
ప్పట్టిన భావాల బీరువా లనేకం!

—అబ్బూరి వరద రాజేశ్వరరావు

ఈ సందర్భాలలో మనం విచారించవలసిన మరికొన్ని అంశాలు పద్యానికి పరిణామ క్రమంలో వెయ్యేళ్ళుగా భాషలో వచ్చిన మార్పులతో అనుబంధం ఉన్నది - ఈనాటి భాషా సంబంధమైన మార్పులను గూడా అది వాడుకోగలదనుకోవడం అసమంజసమైన అంశ మేమీ కాదు.

III

పద్యం ఆధునిక భావ వ్యక్తీకరణకు అనుకూలం కాదని చెప్పడం మరియొక అంశం - ఇక్కడ ఉపకరణమునకు ఉన్న స్వాతంత్ర్యం మన విమర్శకులు అతిశయంగా భావిస్తుండడం మనకు కనిపిస్తుంది. ఇవాళ ఆధునిక భావాలు చాలావరకు విశ్వజనీనాలు, రామాయణంలో చార్వాక దర్శనము, బుద్ధుని ఉపదేశాలు, శైవ వైష్ణవ వాఙ్మయాలలో ఉండే భక్తిబోధలు, ఎన్నో ఈనాటి ఆధునిక భావాలకు అత్యంత సన్నిహితమైనవి, అనేక సందర్భాలలో అభిన్నమైనవి. వీటన్నిటినీ ఆనాటి సాహిత్య ఉపకరణంగా పద్యం మోసుకొని రాగా సౌందరనందంలో నందునికీ, బుద్ధునికీ జరిగిన చర్చలు, తుమ్మలవారి ఆత్మకథలోని అంశాలు, ఆధునికం కావా? జాషువా గబ్బిలంలోని పద్యాలు ఈనాటి భావాలకు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తవి. ఇలా విచారిస్తూపోతే పద్యం ఆధునిక భావ వాహిక కాదనడం ఎంత అసహజమైన సిద్ధాంతమో తెలియవస్తుంది.

ఈనాటి విద్యా విధానంలో వచ్చిన మార్పుల వల్ల పరదేశ భాషా ప్రచార సంభావనా మలినమైన చిత్తవృత్తితో మాతృభాషాభ్యాసం కొరవడి మనకు పద్యం పరాయిదిగా కనిపిస్తే దోషం పద్యానిది కాదు. నేత్రవ్యాధి వచ్చి - వాళ్ళు తండ్రులను గుర్తించక పోతే అది వారిదోషం కాదు.

చివరగా ఒక అంశం ఈ శతాబ్దపు సాహిత్యాన్ని ఒకసారి అంచనా వేస్తే మన కవితా సంపదకు ప్రాతినిధ్యం వహించే పది గ్రంథాల్లో తొమ్మిది గ్రంథాలు పద్యకావ్యాలే కావడం మనం గ్రహిస్తే ఈనాడు సజీవమైన ప్రక్రియ ఏదో తెలుసుకోవడం కష్టమైన అంశం కాదు.

(రెండవ ఆగస్టు 1993న ఆచార్య కోవెల సంపత్కుమారాచార్య షష్ఠిపూర్తి సందర్భంలో ఏర్పరచిన 'తెలుగు పద్యం'పై గోష్ఠిలో చదివిన వ్యాసం.)

*

కళ తత్త్వశాస్త్రము కాదు; కళ చరిత్ర కాదు; కళ భౌతికశాస్త్రము కాదు. గాలిలో మేడలు కట్టుట కళ గాదు. భౌతికశాస్త్ర తత్త్వశాస్త్రముల వలె యుక్తి వాదముపై ఆధారపడకున్నను, చరిత్రవలె గతకాలమున జరిగిన సంగతులను గ్రహించునది కాకపోయినను కళయందు కూడ ఒక ప్రత్యేకమగు క్రమము, విలక్షణమగు సత్యము గోచరించుచుండును. అస్పష్టమై, క్రమబద్ధముగాక చెల్లాచెదరై యున్న మనో వికారములకు విశిష్టత క్రమబద్ధమునగు స్వరూపము నొసంగుటయే కళ ప్రత్యేకత; ఆకాశ హర్మ్యములను నిర్మించునది గాక ప్రతిభావంతమగు సృష్టిని గావించునది కళ.

—డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావు

*

ప్రధాని శ్రీ పి.వి. నరసింహరావు గారు, ముఖ్యమంత్రి శ్రీ విజయభాస్కరరెడ్డి గారితో
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు స్వర్ణోత్సవాల ఆహ్వాన సంఘం

ప్రధాని శ్రీ పి.వి. నరసింహరావు గారు, ముఖ్యమంత్రి శ్రీ కోట్ల విజయభాస్కరరెడ్డి గారితో
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు కార్యవర్గం

ఆం. సా. ప. ఉపాధ్యక్షులు శ్రీ గడియారం రామకృష్ణశర్మగారితో కార్యాలయ సిబ్బంది - సాయిలు, బాలరాజు, ప్రేమకుమార్, హరికిషన్‌రావు (మేనేజర్), వీరారెడ్డి, నారాయణ

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు కార్యాలయం - పండిత శిక్షణ కళాశాల

స్వర్ణోత్సవ సంచిక

(తృతీయ భాగం)

జానపద కళలు – సంస్కృతి

—డా॥ ఆర్వీయస్. సుందరం

జానపద కళల్నిగాని సంస్కృతినిగాని భారతీయ నేపథ్యంలో అధ్యయనం చేసేవారు ప్రత్యేక దృక్కోణం కలిగి ఉండాలి. భారతీయ జానపద కళల్ని గుర్తించడానికి కూడా పాశ్చాత్యుల అభిప్రాయాలు, సిద్ధాంతాలు ఎల్లవేళలా సరిపోవు. అలాగని పాశ్చాత్యుల అభిప్రాయాలు అసలే పనికి రావని తిరస్కరించడం సబబుకాదు. జానపద విజ్ఞానం శాస్త్రీయంగా, విశ్వజనీనంగా అభివృద్ధిచెందాలంటే ప్రాచ్యపద్ధతులకు పాశ్చాత్య సిద్ధాంతాలకు సమన్వయాన్ని సాధించడం అవసరం.

"Folklore and Folklife" అనే గ్రంథంలో (1972) రిఛర్డ్ ఎం. డార్సన్ సంగీత నృత్య రూపకాలనే మూడింటిని జానపద కళల్లో చేర్చాడు. వీటినే మనం లలితకళలని, ప్రదర్శన కళలని పిలుచుకుంటున్నాం. యక్షగానాదుల్ని జానపద కళల్లో చేర్చాలా, సాహిత్యంలో చేర్చాలా అన్నది తెలుగు వారికి తెగని సమస్య. యక్షగానమనే జానపద కళా ప్రక్రియ ఉందనే మిషచేత, తంజావూరులో వెలసిన యక్షగానమనే దేశి సాహిత్య ప్రక్రియను కూడా జానపద కళల్లోనే చేర్చుకునే ఉదార స్వభావం తెలుగు వారిది. ప్రదర్శన యోగ్యాలైన వీరగాథలు, సాహిత్యం పాలు సమంగా ఉండే నృత్యాలు, సాహిత్యం సంగీతం సమపాళ్ళలో ఉండే గేయాలు, జనప్రియ కళలైన బుర్రకథలు, హరికథలు జానపద విజ్ఞానాన్ని విభజించే వారిని తికమక పెడ్తాయి.

జె హెచ్. బ్రున్‌వాండ్ The Study of American Folklore" అనే పుస్తకంలో (1968) జానపద విజ్ఞానాన్ని శాబ్దికం (Verbal), భాగశః శాబ్దికం (Partly Verbal), శాబ్దికేతరం (Non - Verbal) అని మూడు ప్రధాన శాఖలుగా గుర్తించాడు. జానపద నృత్యాలను, రూపకాలను భాగశః శాబ్దిక జానపద విజ్ఞానంలోను; జానపద సంగీతాన్ని, చిత్రకళను, హస్తకళల్ని శాబ్దికేతర కళల్లోను చేర్చాడు. నాకు తెలిసినంతవరకు యక్షగానాది రూపకాల్ని జానపద సాహిత్యంలో చేర్చేవారు ఎవ్వరూ కనబడలేదు శిష్ట సాహిత్యంలో నాటకం అత్యున్నత స్థానం పొందవచ్చునేమోగాని జానపద సాహిత్యంలో కాదు. ఇలాంటి సంకీర్ణ సందర్భాలను భారతీయ జానపద విజ్ఞానంలో అడుగడుక్కూ మనం ఎదుర్కోవలసి ఉంటుందని గుర్తిస్తే చాలు. మొత్తానికి జానపద కళలు, లలిత కళలు, ప్రదర్శన కళలులాంటి పేర్లలో దేన్ని వాడినా వీటిలో సంగీత నృత్యాభినయాలనే మూడిట్లో ఏదో ఒకటైనా ఉంటుందని చెప్పవచ్చు.

'సంస్కృతి' అన్నదాన్ని కూడా మనం ఏ అర్థంలో తీసుకోవాలి అన్నది సమస్యే. ఆంగ్లంలోని 'కల్చర్' అనే పదానికి సమానార్థకంగా 'సంస్కృతి' ని వాడుతున్నాం. 'కల్చర్' శబ్దానికి ప్రపంచ వ్యాప్తిని కలిగించినవాడు ఇ.బి. టైలర్. జ్ఞానం, నమ్మకం, కళ, నీతి, చట్టం, ఆచారం, మనిషి తన

సమాజంలో సభ్యుడుగా పొందదలిగిన ఇతర అర్హతలు, అలవాట్లు సంస్కృతిలో భాగమని టైలర్ అభిప్రాయ పడ్డాడు. (ప్రిమిటివ్ కల్చర్, సంపు.1, పు. 1.) ఉత్కృష్టమైనదే సంస్కృతి అనే అభిప్రాయం ఒకవైపు ఉన్నా మానవాభ్యుదయానికి సోపానమైన ప్రతి అంశం సంస్కృతిలో భాగమన్న దృక్పథాన్ని మానవశాస్త్రం అందించింది. 1952 నాటికి 'కల్చర్' శబ్దానికి 160 అర్థాలకు పైగా ఏర్పడ్డాయి. "సంస్కృతి మానవ నిర్మిత పరిసరం" (హెర్‌స్కొవిట్స్, 1969), "సంస్కృతి మానవ నిర్మితం అది అతని జీవితాశయసిద్ధి కుపకరించే సాధనం" (మ్యాలినొస్కీ) వంటివి సరళ నిర్వచనాలు. "జాతులు కాని సంఘములు కాని భౌతికముగను మానసికముగను ఉన్నత దశ నొందుటకై చేయు నిరంతర యత్నమే వారి సంస్కృతి యని చెప్పనగును" అని ఖండవల్లివారు చెప్పినంత మాత్రాన (ఆంధ్రుల చరిత్ర-సంస్కృతి, పు. 2) శిష్ట సంస్కృతి మాత్రమే సంస్కృతి అని భావించ నక్కరలేదు. "మనిషి మృగం నుండి వేరుపడి తన ప్రగతికోసం వేసుకొన్న ప్రతి సోపానం సంస్కృతిలో భాగమే అవుతుంది. అంటే మానవ కృతి అంతా సంస్కృతే" (ఆర్వియస్ సుందరం, తెలుగు-కన్నడ జానపద గేయాలు, పు. 219) అన్నవి మానవశాస్త్ర దృక్పథంతో చెప్పిన మాటలు. సంస్కృతి అన్నది ఒక జాతి తరతరాల నుంచి కలిగివుండే విశ్వాసం. భౌతిక, మానసిక, సామాజిక అభ్యున్నతికోసం చేసిన సాధన.

జానపద కళలకు సంస్కృతికి ఉన్న సంబంధం ఎలాంటిది, సాంస్కృతిక రంగంలో జానపద కళల పాత్ర ఎలాంటిది, జానపద విజ్ఞానంలో సాంస్కృతికాంశాలు ఎలా పరిరక్షింపబడుతున్నాయి- సంస్కృతి ప్రసార మాధ్యమంగా ఎలా పనిచేస్తుంది, మొదలైనవి పరిశీలించదగ్గ విషయాలు.

మానవ ప్రవర్తనే సంస్కృతి కావడం వల్ల సాంస్కృతిక అభివ్యక్తి అయిన జానపద విజ్ఞానం అందులో ఒక భాగమే అవుతుంది. జానపద విజ్ఞాన విషయాలన్నీ సంస్కృతి మూల వస్తువులు కావచ్చు కాని సంస్కృతి మూల వస్తువులన్నీ జానపద విజ్ఞాన విషయాలు కావు. అయినా సంస్కృతి అధ్యయనంలో జానపద విజ్ఞానం పాత్ర గమనార్హమైంది. జానపద విజ్ఞానాన్ని గురించి చెప్పేటప్పుడు "Dynamic not static, integrated not isolated, central not peripheral camponents of culture" (Riddles in Filipino folklore, An Antro-pological Analysis, Domu V. Hart, p 9) అనడం సాంస్కృతిక మానవ శాస్త్రానికి జానపద విజ్ఞానానికి ఉండే సంబంధాన్ని తెలుపుతుంది.

జానపద విజ్ఞాన అధ్యయనం ప్రపంచవ్యాప్తిని పొందేకొద్దీ అధ్యయన పద్ధతులుకూడా విస్తృతమవుతూ ఉన్నాయి. జానపద విజ్ఞానానికి ఉండే సామాజిక నేపథ్యం, సాంస్కృతిక నేపథ్యం, మానసిక నేపథ్యం, సౌందర్య నేపథ్యం, శైక్షణిక నేపథ్యం - ఇవన్నీ అధ్యయన విస్తృతి సూచకాలే. జానపద కళల అధ్యయనంలో సాంస్కృతిక నేపథ్య పరిశీలన ప్రధాన స్థానం ఆక్రమిస్తుంది. జానపద కళాకారుల సామాజిక జీవనం ఆయా కళల అభివ్యక్తిమీద ప్రభావం చూపుతున్నట్లే సాంస్కృతిక నేపథ్యం కూడా కళల అస్తిత్వాన్ని, వ్యాప్తిని, ప్రాచుర్యాన్ని నిర్ణయిస్తుంది.

జానపద కళలకు సాంస్కృతిక నేపథ్యం ఉంటుందని చెప్పినంత మాత్రాన సంస్కృతిని ఉన్నదున్నట్లుగా ప్రతిబింబిస్తాయని అర్థం కాదు. జానపద విజ్ఞానానికుండే నాలుగు ప్రయోజనాలను గురించి వివరించిన విలియం ఆర్. బేస్కం (Four Functions of Folklore, "The Study of Folk-

lore") సమాజంలో నిషిద్ధాలుగా ఉండే వాటికి స్థానం కల్పించడం ఒక ప్రయోజనమంటాడు. అందువల్లనే నిత్యజీవితంలో నిషిద్ధమైన 'బూతు' కూడా జానపద విజ్ఞానంలో ఒకానొక మానసిక నేపథ్యంలో స్థానం కల్పించుకుంటుంది. అందువల్లనే జానపద విజ్ఞానం లోని కొన్ని విషయాలు దైనందిన జీవితంతో వైరుధ్యం కలిగి ఉంటాయి. ఇది జానపద కళలకు కూడా వర్తిస్తుంది. మనిషి లైంగిక సంబంధాలు, సామాజిక సంబంధాలు, సభ్యత, సంస్కారం వంటివి జానపద విజ్ఞానంలో విరూపాన్ని పొందే సాధ్యత ఉంది. ఇలాంటి వైరుధ్యాలు జానపద కళలకు, ఒక ప్రదేశానికి చెందిన సంస్కృతికి ఉన్న సంబంధాల విశ్లేషణలో సమస్యలను తెచ్చి పెడ్తాయి. అనేకమంది విద్వాంసులు దీన్ని వివరించడానికి ప్రయత్నించారు కాని, జానపద విజ్ఞానం మూలసమస్యల్లో ఒకటిగా ఇది ఇంకా మిగిలి ఉంది.

జానపద కళల్ని కేవల వినోద సామగ్రిగా పరిగణించే కాలం వెళ్ళిపోయింది. వినోదం అని తేలికగా అనడం కన్న సౌందర్యాభివ్యక్తి అనడం మేలు. సౌందర్యాభివ్యక్తి జానపద విజ్ఞాన ప్రయోజనాలలో ఒకటి. అయితే ఇది ఒక్కటే దాని ప్రయోజనం కాదు. జానపద కళల్లోని ప్రతి అంశాన్నీ ప్రకార్యాత్మకంగా (functional) విశ్లేషించినప్పుడే వాటి సాంస్కృతిక నేపథ్యం అర్థమవుతుంది. సామాజికంగాను సాంస్కృతికంగాను వైరుధ్యాలుగా కనిపించేవి కూడా సూక్ష్మ విశ్లేషణకు గురి చేసినప్పుడు మనో విశ్లేషణ సంబంధంగానో, మానవశాస్త్ర సంబంధంగానో అర్థవంతాలే అవుతాయి. ఉదాహరణకు కొన్ని లైంగిక సంబంధాలు, బహుపత్నిత్వం వంటివి సామాజికంగా నిషిద్ధాలై ఉండవచ్చు. ఇలాంటివి జానపద విజ్ఞానంలో స్థానం సంపాదించుకున్నప్పుడు వాటికి మనస్తత్వ పరమైన కారణాలుంటాయి. లేక కుటుంబ పద్ధతులు, పితృస్వామ్యంవంటి సాంస్కృతిక కారణాలుంటాయి. ఈ విధంగా జానపద కళలు ప్రకార్యాత్మక విశ్లేషణ నపేక్షిస్తాయి. అప్పుడే వాటి సాంస్కృతిక నేపథ్యాన్ని సకారణంగా నిరూపించడం సాధ్యమవుతుంది.

విలియం బేస్కం జానపద విజ్ఞాన ప్రయోజనాలను గురించి చర్చిస్తూ (Four Functions of Folklore- "the study of Folklore") సంస్కృతిని పరిరక్షించడం ఒక ముఖ్య ప్రయోజన మంటాడు. "A second function of folklore is that which it plays in validating culture, in justifying its rituals and institutions to those who perform and observe them" (p. 292) అంటాడు. సంస్కృతికి స్థానాన్ని కల్పించడం, దాన్ని పరిరక్షించడమే కాక జానపద విజ్ఞానం సంస్కృతికి బలాన్ని చేకూరుస్తుంది. సమాజంలో సాంస్కృతిక విషయాల అస్తిత్వాన్ని సమర్థిస్తుంది.

ఇప్పటివరకు చెప్పిన వాటిని మన జానపద కళలతో, అంటే ఆంధ్రుల జానపద కళలతో, భారతీయ జానపద కళలతో అన్వయించుకున్నప్పుడు మనం ప్రత్యేక దృక్కోణం కలిగి ఉండాలంటే అర్థమేమిటి అన్నది ప్రస్తుత వ్యాసంలో ప్రధానంగా చర్చించదలచుకున్నాను.

పాశ్చాత్య సిద్ధాంతాలలో నిర్మాణ విశ్లేషణకు ఇటీవలికాలంలో చాలా ప్రాచుర్యం లభించింది. దాని తర్వాత భాషా ప్రసారం (Language communication), ప్రదర్శన (Performance) అనే వాటిని నేపథ్యం, అర్థం తెలుసుకోడం ద్వారా విశ్లేషించడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. ఇటలీలో ఈకో సంస్కృతి ప్రసార సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించాడు. సాంస్కృతి కాంశం (Cultural unit) అన్నదాన్ని ప్రతిపాదిస్తూ ఈకో జానపద సాహిత్యంలో ప్రతి పదమూ, జానపద కళల్లో ప్రతి అంశమూ సాంస్కృతికాంశమే అంటాడు.

సంస్కృతిని ప్రసార ప్రక్రియగా పరిగణి స్తున్నాం కాబట్టి సంస్కృతి ప్రసార సిద్ధాంతం జానపద కళల అవగాహనకు బాగా ఉపకరిస్తుంది. అయితే ఈ వ్యాసం మొదట్లోనే చెప్పినట్లు పాశ్చాత్యులకు చక్కగా పనికి వచ్చే సిద్ధాంతాలు ఆసియా జానపద విజ్ఞాన విశ్లేషణలో విఫలమవడం జరుగుతున్నది. దీనికి మంచి ఉదాహరణ ఒకటి చెప్పుకోవచ్చు. మాతృ భాషేతర ప్రాంతాలకు వలసపోయిన పాశ్చాత్యులు ఒకటి రెండు తరాలలో తమ భాషా సంస్కృతుల్ని వదులుకోవడమో లేక స్థానిక సంస్కృతితో సమన్వయం సాధించడమో జరుగుతున్నది. కాని భారతీయులు మాత్రమే కాక ప్రాచ్యదేశాలలోని చాలామంది ఎక్కడికి వెళ్ళినా మూడు నాలుగు తరాల వరకు కూడా తమ భాషా సంస్కృతులను వదులుకోలేక పోవడం గమనించవచ్చు. అందువల్లనే తోలు బొమ్మలను ఆడించే మరాఠీ వారు దక్షిణ భారతదేశంలోని పలుప్రాంతాలకు కొన్ని వందల ఏళ్ళ క్రితమే వలస వెళ్ళినా ఇంకా తమ మాతృ భాషను వదలుకోలేదు. కర్నాటకానికి కొన్ని వందల ఏళ్ళ క్రితం వెళ్ళిన దాసర్లు, పిచ్చుకుంట్లు, బలిజలు స్థానిక కళల్ని చేపట్టినా తమ భాషను, ఆచార సంప్రదాయాలను మాత్రం మరిచిపోలేదు.

ఇక్కడ మరొక విషయాన్ని కూడా గమనించాలి. జానపద సంస్కృతికి చెందిన కళా ప్రక్రియలను పాశ్చాత్యకళామీమాంసా సూత్రాలతో చూడడం మన నేపథ్యంలో సాధ్యం కావడంలేదు. భారతీయ నేపథ్యంలో విశ్లేషణ సాగించిన రేమాండ్ ఫర్త్ ప్రకారం జానపద కళల్ని పరిశీలించేటప్పుడు విశ్లేషణ కేంద్రం విషయంకాక దాన్ని అనుభవించేవాడై ఉండాలి. భారతీయ రస సిద్ధాంతం ప్రకారం రసావిర్భావం సామాజికునిలో జరుగుతుందన్నది ఈ సందర్భంలో గమనించదగ్గది. అలాగే జానపద కళల అనుభవాన్ని పొందే జానపదుడే విశ్లేషణ కేంద్రం కావాలనడం ప్రాచ్య కళల్లోని ప్రత్యేకతను గుర్తించడమే. జానపద విజ్ఞాన ప్రకార్యాలను గురించి చెప్పేటప్పుడు అలన్ డండెస్ (The Study of Folklore, p 277) ఈ క్రిందివాటిని పొందుపరిచాడు : "Some of the most common ones include aiding in the education of the young, promoting a group's feeling of solidarity providing socially sanctioned ways for individuals to act superior to or to censure other individuals, serving as a vehical for social protest, offering an enjoyable escape from reality, and converting dull work into play." ఇవన్నీ సార్థకం కావాలంటే జానపద కళలతోబాటు జానపద సామాజికులను కూడా పరిశీలించక తప్పదు.

పైన వివరించిన కొన్ని విషయాలను మనలో ప్రచారంలోవున్న జానపద కళలకు అన్వయించి చూడవచ్చు. ఆచార్య పేర్వారం జగన్నాథంగారి 'ఆరె జానపద సాహిత్యం- తెలుగు ప్రభావం' సాంస్కృతిక సిద్ధాంతాలకు సంబంధించిన అభిప్రాయాలకు నిదర్శనంగా నిలిచే గ్రంథం. 13 వ శతాబ్ది నుంచి దక్షిణ భారతదేశంలోని పలుప్రాంతాలకు వచ్చి అనేక కళా ప్రక్రియలను జానపదుల్లో నిల్పిన ఆరెవారు తమమూల సంప్రదాయాలను, ఆచారాలను ఇప్పటికీ పరిరక్షించుకోడం ఆశ్చర్యం కలిగిస్తుంది. తోలుబొమ్మలాట వంటి ముఖ్య కళా ప్రక్రియను మరాఠీవారు వృత్తిగా చేపట్టారు. మధ్య తెలంగాణాలో వీధి భాగోతాలను ప్రదర్శించే గొంధళీలు కర్నాటకలో కూడా గొందలిగరు అనే పేరుతో కళల్ని వృత్తిగా చేపట్టారు. ఈ గొంధళీలు గంధోళిగాడనే పాత్ర పేరుతో తోలుబొమ్మలాటలోకి ఎక్కారు. కుండలాకార నృత్య విశేషమైన 'గొండిలి' లేక 'గొండ్లి'కి కూడా గొంధళీలతో సంబంధం ఉండవచ్చు. ఆసాది నృత్యంలాంటివి కర్మ

కొండలతో ముడివడి ఉండడం జానపద కళల ఆవిర్భావంనాటి ఆచరణ ప్రాధాన్యాన్ని ప్రతీకాత్మకంగా వ్యక్తీకరించడమే. పెద్దమ్మ దేవతను కొలిచేటప్పుడు గీచే లైంగిక ప్రతీకలు, పెద్దమ్మ దేవతను పొలిపాటల్లో బండబూతులతో తిట్టడం మొదలైనవి జానపద విజ్ఞాన ప్రకార్యాలలో చేరేవే

జానపద కళ అన్నది తాంత్రిక కళేగాని వినోదాత్మకం కాదని, ఆలంకారికం కాదని సూక్ష్మ పరిశీలనవల్ల తేలుతుంది. అయితే పారిశ్రామిక విద్యావిధానంవల్ల, నాగరికతవల్ల జానపద కళ మరణించిదన్న అభిప్రాయం (ఆచార్య టి. కోటేశ్వరరావు, 'జానపద నృత్యకళ' మున్నుడి, పు. ii) పాశ్చాత్య కళల పట్ల కొంతవరకు నిజమేమోకాని భారతీయ కళలపట్ల చాలావరకు నిజంకాదు. భారతీయ కళల పట్ల అవగాహనలో ప్రత్యేక దృక్పథం అవసరమున్నది ఇక్కడా గుర్తుంచుకోవాలి. అంతేకాదు, జానపద విజ్ఞానం నశించదని, కాలానుగుణ్యంగా కొత్త కొత్త రూపాలను ధరిస్తుందని చెప్పడానికి ప్రపంచవ్యాప్తంగా ఎన్నో ఉదాహరణలు లభిస్తాయి వీరగాథాగానం, పగటి వేషాలు, బహురూపులు, వీధి నాటకాలు, జముకుల ప్రదర్శనలు జాతీయోద్యమ కాలంలోను, తెలంగాణా పోరాటకాలంలోను బుర్రకథలుగా, పిట్టల దొర వేషాలుగా, వీర తెలంగాణా గొల్లసుద్దులుగా, ఆధునిక వీధి నాటకాలుగా ఏ విధంగా మార్పుచెందింది, ప్రకార్యాత్మక మూల్యాన్ని పొందింది పరిశీలించదగ్గ విషయం. ఆంధ్రదేశంతో జానపద కళల్ని రాజకీయ అవగాహనకు ప్రసార వాహికగా వాడుకోడం జానపద కళల సాంస్కృతిక నేపథ్యాన్ని తెలుపుతున్నది.

ఆకర గ్రంథాలు :

1. ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర-
   డా. యస్వీ. జోగారావు, 1961.
2. ఆంధ్రుల జానపద విజ్ఞానం-
   డా. ఆర్వీయస్. సుందరం, 1683.
3. ఆరె జానపద సాహిత్యం, తెలుగు ప్రభావం-
   డా. పేర్వారం జగన్నాథం, 1989.
4. జానపద నృత్యకళ-
   డా. చిగిచర్ల కృష్ణారెడ్డి 1989.
5. ప్రజాసాహితి, ప్రజాకళారూపాల
   ప్రత్యేకసంచిక, 1985.
6. జానపద సంశోధన (కన్నడం)- రాగౌ, 1981
7. Forklore and Folklife-
   Richard M. Dorson (Ed.), 1972.
8. The Study of American Folklore-
   J H. Brunvand, 1968.
9. The Study of Folklore-
   Alan Dundes (Ed.)- 1965.

నగర జానపద విజ్ఞానం
(URBAN FOLKLORE)

—డా॥ జి. ఎస్. మోహన్

జానపద విజ్ఞానం కేవలం జనపదాల్లో మాత్రమే ఉందన్న అభిప్రాయం ఉంది. అయితే నగర వాసుల్లో సైతం ఈ జానపదత్వం ఉందన్న సత్యాన్ని మనం గమనించాల్సిన అవసరం ఉంది. జానపద విజ్ఞాన ప్రక్రియలైన జానపదగేయాలు, కళలు, వైద్యం, నమ్మకాలు, సంప్రదాయాలను గమనిస్తే ఈ అంశం స్పష్టమవుతుంది. ప్రతిరోజు నాగరకుడు సైతం తన జీవితంలో ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ఏదో ఒక విధంగా పై జానపద విజ్ఞానాంశాల్ని అలవరచుకుంటూనే ఉన్నాడు. "It is not the folk but the folkishness that matters" అన్న అంశాన్ని ఇక్కడ గుర్తుంచుకోవాలి.

గ్రామసీమల్లో జానపద విజ్ఞానాంశాలు కన్పిస్తున్నట్టుగానే నగరాల్లో కూడా జానపద విజ్ఞానం ఉందనే విశ్వాసం ఈ 'నగర జానపద విజ్ఞానం' (Urban Folklore) అనే పారిభాషిక పద సృష్టికి దారి తీసిందని చెప్పవచ్చు. 'నగరం' అన్న పద సృష్టి కేవలం నేడు పారిశ్రామిక విప్లవం పరిణామంగా రూపుదిద్దుకొన్నట్టు భావించవచ్చు.

జానపద విజ్ఞానాన్ని శాస్త్రీయంగా అధ్యయనం చేసే పద్ధతుల్ని మనం పాశ్చాత్యుల నుండే స్వీకరించాం. అలాగే 'నగర జానపద విజ్ఞానం' అనే పదాన్ని కూడా మనం వాళ్ళనుండే స్వీకరిస్తున్నాం.

మనలో 'మార్గ', 'దేశి' అనే వ్యత్యాసం ఉంది. ఇది 'నగరం', 'గ్రామం' అనే భేదానికి అనుగుణంగా ఉంది. నన్నయాది ప్రాచీన కవుల్లో శిష్టులు, జానపదుల విషయంలో నిర్దిష్టమైన అభిప్రాయం ఉన్నట్టు మనం గమనించవచ్చు. అయితే ఈ అభిప్రాయం కేవలం సాహిత్యానికి సంబంధించిందే కాని జనుల జీవన విధానానికి సంబంధించింది మాత్రం కాదనేది స్పష్టం.

జానపద విజ్ఞానాన్ని నిర్వహించేటప్పుడు 'జానపదం' అనే పదానికి Country, which is opposite to the town or city' అనే అర్థాన్ని పరిగణనకు తీసుకొన్నాం. అంటే 'గ్రామానికి' 'నగరాని'కి భిన్నత్వం ఉందన్నమాట. నగర వాతావరణానికి భిన్నంగా గ్రామాల్లో నివసించేవాళ్ళ జీవన విధానం, సంస్కృతి జానపద విజ్ఞానం అనిపించుకుంటుంది.

పదహారో శతాబ్దం తర్వాత పాశ్చాత్య దేశాల్లో విజ్ఞాన, ఆర్థిక, పారిశ్రామిక రంగాల్లో జరిగిన అభ్యుదయం కారణంగా నగరాలు సమృద్ధంగా పెరగనారంభించాయి. ఇవి జనపదాలకు భిన్నంగా నిలిచాయి. ఇలాంటి నాగరకుల్లో కూడ జానపద విజ్ఞానానికి చెందిన సమానాంశాలను పండితులు గుర్తించడంవల్ల ఇది 'నగర జానపద విజ్ఞానం' అనిపించుకుంది.

అజ్ఞాన కర్తృత్వం, నిరక్షరాస్యత అనేవి జానపద విజ్ఞానం విశిష్ట లక్షణాలు. అలాగే నగరాల్లో గోడల మీద వ్రాయబడ్డ వ్రాతలు, బొమ్మలు (mural writings), Jokes, Greeting cards మొదలైన వాటిని 'లిఖిత జానపద విజ్ఞానం లేదా 'నగర జానపద విజ్ఞానం'గా అధ్యయనం చేయడం జరుగుతోంది.

ఆంగ్ల భాషాసంస్కృతుల ప్రభావంవల్ల మన దేశంలో కూడ నగరాల్లో సామాజిక వ్యవస్థ కొత్త రూపు దిద్దుకొన్నది. నగరాల చుట్టూ ఫ్యాక్టరీలు నెలకొల్పబడ్డాయి ఫలితంగా భుక్తికోసం ఉద్యోగాలను వెతుక్కుంటూ గ్రామవాసులు నగరాలకు వలస రావడం ఆరంభించారు. వాళ్ళతోపాటు జానపద విజ్ఞానాంశాలు కూడ నగరాలను ప్రవేశించాయి ఉదాహరణానికి కార్మికులు పాటలు పాడుకోవడం, వినోద కాలక్షేపాలకోసం నాటకాలు, బయలాటలు ప్రదర్శించడం కన్పిస్తుంది. నగరాల చుట్టుప్రక్కల ఉన్న గ్రామాలు నగరాల్లో కలిసిపోవటం వల్ల కూడ పల్లెల్లో ఉన్న జానపద విజ్ఞానాంశాలు నగర జానపద విజ్ఞానంగా మారాయి.

నగరాలు ఎంత ఆధునికత్వాన్ని సంపాదించుకొన్నా బాగా ఆలోచిస్తే 'జానపదత్వం' అనేది ఇంకా నగరాల నుండి తొలగిపోలేదు. నేటి అత్యాధునిక విజ్ఞానం నగరవాసుల్ని సుఖమయ ప్రపంచంలోకి తీసుకువెళ్ళడానికి ప్రయత్నించినా అదిపూర్తిగా వాళ్ళని జానపదత్వం నుండి తొలగించలేకపోతోంది. అందువల్లే నగరవాసుల్లో ఉన్న జానపద విజ్ఞానాంశాలను అధ్యయనం చేయడం జరుగుతోంది.

సంప్రదాయ బంధంలో మానవుడు అనాది నుంచీ బంధింపబడి వస్తూనే ఉన్నాడు. సంప్రదాయ పంజరంలో చిక్కుకుపోయిన ఈ మానవుడికి నమ్మకాలు, కట్టుబాట్లు, అలవాట్లు, పద్ధతుల్ని త్రెంచుకోవాలనే కోరికకానీ, అంతకంటే అవకాశం కానీ నేటి ఆధునిక ప్రపంచంలో లభించడంలేదు. అలా అని నగరవాసులందరూ సంప్రదాయాన్ని జీర్ణించుకొన్న వారని చెప్పడానికి వీల్లేదు.

నగర జానపద విజ్ఞానం నగరాల్లో పుట్టింది కాదు. అయితే దాన్ని నగరానికి ప్రాకిన జానపదంగా భావించాలి. సంప్రదాయం అనేది ఒక విశ్వాసం. రక్తగతంగా మనలో జీర్ణించుకొన్న ఒక నమ్మకం. ఈ సంప్రదాయానికి మూలం జానపదం జానదులలాగానే నగరవాసులు కూడా ఈ సంప్రదాయాన్ని తమ జీవితంలో అలవరచుకుంటూ వస్తున్నారనడానికి అనేకంగా ఉదాహరణలు కన్పిస్తాయి. ఈ జానపద విజ్ఞానాంశాలను గమనిస్తే నగరాల్లోను జానపదత్వం ఎలా వేరుదన్ని వుందో గ్రహించవచ్చు.

నగరాల్లో నివసిస్తున్న విద్యావంతుల ఇళ్ళల్లో ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ఏదో ఒక సంప్రదాయ బద్ధమైన ఆచరణ వంశ పారంపర్యంగా వస్తూండడాన్ని గమనించవచ్చు. నగరవాసుల్లో ఆస్తికులూ ఉన్నారు, నాస్తికులూ ఉన్నారు. దైవభక్తి కలిగి, అత్యాధునికంగా కట్టించుకొన్న వాళ్ళ ఇళ్ళల్లో కూడ ప్రత్యేకంగా 'దేవుడిల్లు'ను మనం చూడవచ్చు. ఆ దేవుడింటికి మామిడాకుల తోరణాలను లేదా ప్లాస్టిక్ తోరణాలను, వత్తుల దీపాలను లేదా విద్యుత్ బల్బులను అలంకరింపచేస్తున్నారు. అలాగే ప్రభుత్వ కార్యాలయాల్లో కూడ దేవుని ఫోటోలను - ముఖ్యంగా గణపతి, లక్ష్మి ఫోటోలను ఉంచి ఆరాధిస్తున్నారు. శుక్రవారాల్లో మనం ఈ పూజల్ని గమనించవచ్చు. అలాగే దైవ ప్రార్థనతోనే స్కూళ్ళు ప్రారంభం కావడం, ఏ కార్యక్రమం మొదలుపెట్టినా దేవుడి ప్రార్థనతోనే ఆరంభం కావడం నాగరకుల్లో దేవుడి మీదున్న నమ్మకాన్ని విశ్వాసాన్ని చెప్పక చెప్తాయి. కొన్ని సంవత్సరాల క్రితం జరిగిన 'అష్టగ్రహకూటమి', 'సంపూర్ణ సూర్యగ్రహణం' నగరవాసుల్ని కూడ భయభ్రాంతులకి లోనుచేశాయి. జానపదుల్లో

ఉన్నట్టుగానే నాగరకుల్లోను శుభాశుభ శకునాలు కన్పిస్తాయి. ఎక్కడికైనా బయల్దేరేటప్పుడు పిల్లి ఎదురవుతే లేదా ఎవరైనా తుమ్మితే అశుభంగా పరిగణించడం నగరవాసుల్లో కూడ కన్పిస్తుంది.

బెంగుళూరు గ్రామదేవత అణ్ణమ్మ. అణ్ణమ్మ ఉత్సవాలను బెంగుళూరు నగరం అంతట జరుపుకుంటూ ఉండడం గమనించదగ్గ విశేషం, ఊరేగింపులో నాట్యం చేయడం, వాద్యాలను ఉపయోగించడం జానపద విజ్ఞానాంశాలే. అలాగే బెంగుళూరు కరగ. ఈ సంప్రదాయం చాలాకాలంగా ప్రాచుర్యంలో ఉంది.

వినాయక ఉత్సవాలను బొంబాయి, హైదరాబాదు మొదలైన మహానగరాల్లో మహావైభవంగా జరుపుతారు. జానపద నాటకాలు, హరికథలు, నృత్యాలు ఈ ఉత్సవంలో భాగంగా ఉంటాయి. అలాగే కలకత్తా నగరంలో దుర్గోత్సవాలను మహా వైభవంగా జరుపుకుంటారు.

వైద్యులు, శాస్త్రజ్ఞులు, విజ్ఞానులు సైతం దసరా పండుగ సందర్భంగా ఆయుధ పూజనాడు తమ ఉపకరణాలని శుభ్రంచేసి పూజ చేసే పద్ధతిని నేటికీ కొనసాగిస్తున్నారు.

నాగదేవత ప్రతిరూపాలైన శిలలను (రాళ్ళను) ఆరాధించడం, పుట్టల్ని పసుపుకుంకుమలతో పూజించడం, తులసి చెట్లను గృహప్రాంగణంలో ఉంచుకొని రోజూ పూజ చేయడం, అశ్వత్థ వృక్షానికి ప్రదక్షిణ చేయడం కేవలం జానపదులేకాదు, నగరవాసులు కూడ చేస్తూ ఉండడం గమనించవచ్చు.

జనపదాల్లో బాలిక ఋతుమతి అయినప్పుడూ పెళ్ళిళ్ళ సందర్భాల్లోనూ ఆచరించే ఆచారవ్యవహారాలు, సంప్రదాయాలు, వేడుకలు, పాడబడే పాటలు పట్టణాల్లోను, నగరాల్లోను శిష్టులు కూడ ఆచరిస్తూ ఉండడం గమనిస్తే జానపదత్వానికి జనపదాలు, నగరాల అన్న భేదం లేదని ఋజువు చేస్తాయి.

ప్రతిరోజూ ఇంటిముందు నీళ్ళు చల్లి ముగ్గులు వెయ్యడం, పండుగ పబ్బాల సమయంలో కొత్త గుడ్డల్ని ధరించి దేవాలయాలను దర్శించడం, మరణించిన వాళ్ళకి శ్రాద్ధకర్మలు చేయడం నగరవాసుల్లోను ఉన్న సంప్రదాయాలే. పిల్లలకు పేర్లు పెట్టే సమయాల్లో (నామకరణం) ఊయెలను అలంకరించడం, పద్ధతులు, పాటలు పాడడం మొదలైన జానపద సంప్రదాయాలు నగరాల్లోనూ ఉన్నాయి.

'సామెత లేనిమాట ఆమెత లేని విందు' అన్నట్టుగా నాగరకుడు సైతం ఇతరులతో వ్యవహరించేటప్పుడు ఎప్పుడో ఒకప్పుడు సామెతలను ప్రయోగిస్తూనే ఉన్నాడు. జానపద సాహిత్యాన్ని అనుకరిస్తూ నగరాల్లోని నాగరకులు సామెతలనేకాక పొడుపు కథల్ని కూడ కట్టి ప్రచారంలోకి తీసుకుని వస్తూండడం మనం గమనిస్తున్నాం. పై విషయాలను గమనిస్తే ఎం హార్మన్ చెప్పినట్టుగా జానపద విజ్ఞానం ఏ వస్తువులో అయినా, ఏ వ్యక్తిలో అయినా లేదా సమూహంలో అయినా, ఏ సమయంలో అయినా లేదా ఏ స్థలంలో అయినా కన్పించవచ్చు.[1] సి.ఎఫ్. పాటర్ చెప్పినట్టుగా 'Folklore is a lively fossil which refuses to die' అన్న విషయాన్ని మనం ఇక్కడ గమనించాలి.

పాశ్చాత్యుల్లో శుద్ధనగరాలు లేదా గ్రామాలు 'నగరం-జానపదం' అనే పారిభాషిక పదాల కల్పనకు

1. 'Folklore may crop up in any subject, any group or individual at any time and place.'
—Standard Dictionary of folklore.

అధిక ప్రాధాన్యం కన్పించినట్టుగా మనలో జన పదాలకు, నగరాలకు పెద్ద తేడా కన్పించదు. ఈ తేడా అంతా ఆధునిక జీవన విధానంలోనే కన్పిస్తుంది. ఈ వ్యత్యాసాన్ని గుర్తించడానికి మనం ప్రత్యేకంగా 'నగర జానపద విజ్ఞానం' అనే పదాన్ని ఉపయోగించ వలసి వస్తోంది.

సాహిత్య, రాజకీయ ఉద్దేశాలకు అనుగుణంగా జానపద మాధ్యమంగా బుర్రకథల్ని విద్యావంతులు ఉపయోగించడం మొదలైన అంశాలను మనం అధ్య యనం చెయ్యాల్సిన అవసరం ఉంది. ఇలా నగరాల్లో కూడ ఉన్న జానపద విజ్ఞానాంశాలను మనం గమనించి అధ్యయనం చెయ్యాలి.

సంప్రదించిన గ్రంథాలు

1. Standard Dictionary of folklore, Mythology And Legend, - Ed. by Mania Leach.
2. Folklore And Folklife - Richard M Dorson.
3. American Folklore - Fristram P. Coffin III
4. Contribution to Folkloristics - William R Bascom
5. జానపద స్వరూప - (కన్నడం) - డా. హా. మా. నాయక
6. నగర జానపద (కన్నడం) - చంద్రు కాళేనహళ్ళి.
7. 'జానపద గంగోత్రి' (కన్నడ త్రైమాసిక పత్రిక సంచిక 3, సంచిక 2 జనవరి-మార్చి 1989) ప్రచురణ : కర్నాటక జానపద మత్తు యక్షగాన అకాడమీ, బెంగళూరు.

తెలంగాణ యక్షగాన పితామహుడు శ్రీ చెర్విరాల భాగయ్య కవి

డా॥ కసిరెడ్డి వెంకటరెడ్డి

1.0 : ప్రారంభం

"ఇది శ్రీ వైశ్యకుల పారావార సుధాకర పునిగెళిల గోత్రోద్భవ, చెర్విరాల వంశ ప్రదీపక వీరన్న - రాజమాంబా తనూభవ, కవితావైభవ, సుగ్రీవ విజయ, భద్రసేన. విక్రమార్క, పుండరీక, బాలనాగమ్మ, కాంభోజరాజ, కనకతార, కాంతామతీ, జయంత జయపాల,కృష్ణరాయబారము, హరిశ్చంద్ర, సారంగధర, నాగార్జున, మాధవ చరిత్రేత్యాది నానా విధ గ్రంథ రచన భాగధేయ, భాగయ్య నామధేయ ప్రణీతంబైన మార్కండేయ విలాసము సంపూర్ణము."[1]

ఇది శ్రీ భాగయ్య ఒక యక్షగాన గ్రంథాంత గద్య. ఇలాంటి గద్యలు ఒకటి రెండు గ్రంథాల చివరలో కనిపిస్తాయి. కాని వారు ఏ గ్రంథం పేరు కూడా ప్రస్తావించకుండా వ్రాసుకొన్న గ్రంథాంత గద్యలే ఎక్కువగా ఉన్నాయి.

"ఇది శ్రీ వైశ్యకుల పారావార సుధాకర పునిగెళిల గోత్రోద్భవ చెర్విరాల వంశ ప్రదీపక వీరన్న రాజమాంబా గర్భతనూభవ, కవితా వైభవ భాగయ్య నామధేయ ప్రణీతంబగు మాధవ చరిత్రము-యక్షగానము సర్వము శ్రీరామచంద్ర చరణార విందార్పణమస్తు."[2]

ఈ రెండు గద్యల్లో భాగయ్య 15 యక్షగానాలు వ్రాశారని తెలుస్తుంది. అయితే ఆయన శతాధిక గ్రంథకర్త. ఈ మాట వారి చాలా గ్రంథాల ముఖపత్రం పైన్నే కనిపిస్తుంది.

తెలుగువారి యక్షగాన వికాసానికి, ముఖ్యంగా తెలంగాణ యక్షగాన వికాసానికి ఆయన ఇతోధిక సేవలు చేశారు. హైదరాబాదు రాష్ట్రాన్ని, లేదా నైజాం స్టేటును పాలించిన ముస్లింల దమననీతి కారణంగా తెలుగుభాష అణగద్రొక్కబడింది. తెలుగు వారి రామాయణ భారత భాగవత ప్రదర్శన కళలు నిరోధించబడ్డాయి. తెలుగులు అనుసరిస్తున్న మత మతాంతరాల ఆరాధనలూ ఆచారాలు వంటింటికి పరిమితమైపోయాయి. ముస్లింల భాష, ముస్లింల మతం, ముస్లిం సంస్కృతి తెలంగాణ అంతటా రుద్ద బడుతున్న సందర్భంలో యక్షగానం భారతీయ సంస్కృతివికాసానికి ఎంతో దోహదం చేసింది.

శ్రీ భాగయ్య వ్రాసిన సుగ్రీవ విజయం 4 లక్షల ప్రతులు అమ్ముడయ్యింది! వారు బ్రతికుండగానే సత్యహరిశ్చంద్ర యక్షగానం, ఒక దశం రెండు వేల పర్యాయాలు ఆటలాడింది. "ఈ రాముని కథ మాది; పాండవులు మా పూర్వీకులు; శ్రీకృష్ణుడు మా దైవం;" అనే ఈ భావాలు ప్రజానీకంలో నాటు కోడానికి యక్షగాన ప్రదర్శన కళే ప్రధానంగా

దోహదం చేసింది. ఆ కారణంగానే నైజాం వ్యతిరేక ఉద్యమం కాంగ్రెసు చేపట్టినా, ఆర్య సమాజం చేపట్టినా, హిందూ మహాసభ స్వీకరించినా, పత్రికా రంగం గ్రహించినా, కమ్యూనిస్టులు చేపట్టినా ప్రజలు మద్దతు పలికారు. సకారాత్మక హైందవ భావనిష్ఠ అంతర్గతంగా లేకపోతే ఈ దేశంలోని నిరంకుశ పాలకులను ఎదిరించడం ఎవరికీ సాధ్యమయ్యేదికాదు. శ్రీ చెర్విరాల భాగయ్య ఆ నిష్ఠతోనే జీవించి ఎందరికో మార్గదర్శనం చేశారు.

దాదాపు వందవరకు యక్షగానాలు, 124 వరకు చిరుతల సాహిత్యం, మరో వంద వరకు ఇతర గ్రంథాలు అందించిన శ్రీ చెర్విరాల భాగయ్య జీవిత పథంలోని ఒడుదుడుకుల్ని పరిశీలిద్దాం. ఆ పథంలోనే ప్రాదుర్భవించిన వారి సాహిత్యాన్ని సమీక్షిద్దాం.

1.1 : భాగయ్య స్వస్థలం

శ్రీ చెర్విరాల భాగయ్య స్వస్థలం మశూరాబాదు (మహాశూరాబాదు, మహిషాసురాబాదు) అది జంట నగరాలైన హైదరాబాదు - సికింద్రాబాదుల మధ్య ఉంది. వారి ముత్తాతల కాలంనుండి కూడా ఇక్కడే ఉన్నారు. వారి పాలివాండ్రు కొందరు ప్రస్తుత రంగా రెడ్డి జిల్లాలోని మేడ్చల్ సమీపంలో ఉన్న రత్నాపురంలో ఉన్నారు. భాగయ్యవారి దత్తపుత్రులు శ్రీ నాగలింగయ్య తమ ముత్తాతల ముత్తాతల కాలం నుండి కూడా మశూరాబాదులోనే ఉంటున్నామని అంటున్నారు.

అంటే 1591 లో భాగమతి పేరిట భాగ్య నగర నిర్మాణం జరిగినప్పుడు, 1597 లో ఆ భాగమతి హైదర్బీగా మతం మారినప్పుడు, అదే సంవత్సరం భాగ్యనగరం కూడా హైరాబాదుగా మారిపోయినప్పుడు ఈ చెర్విరాల వంశీయులు ప్రస్తుతమున్న మశూరాబాదు ప్రాంతంలోనే ఉన్నారన్న మాట. పైగా భాగయ్య నామధేయులు, భాగ్యమ్మ నామధేయులు వారి పూర్వీకుల్లోనూ ఉండాలనీ వారి కథనం. వారిని పెంచుకొన్న తండ్రి భాగయ్య. ఆ తండ్రి చెల్లెలు భాగ్యమ్మ.

అంటే భాగయ్య జన్మస్థలం జంటనగరాలలోని నట్టనడి ప్రదేశం మశూరాబాదు, ప్రస్తుతం శివాలయం పక్కనున్న చిన్న ఇల్లు. అయితే తమ పూర్వీకు లెప్పుడో చిన్నపాటి వ్యాపారనిమిత్తం బతుకు తెరువును వెతుక్కొంటూ రంగారెడ్డి, మెదక్ జిల్లాల్లోని గుమ్మడి దల, రత్నాపురం తదితర గ్రామాల నుండి హైదరాబాదుకు వచ్చి ఉండవచ్చునని కూడా శ్రీ నాగలింగయ్య ఊహిస్తున్నారు. కారణం ఆ జిల్లాలోని ఒకటి రెండు గ్రామాల్లో తమ వంశీయులు ఉండడం, వారి గోత్రం తమ గోత్రం ఒకటే కావడం, ఖమ్మం - కర్నూలు జిల్లాల్లో చెర్విరాల వారున్నా వారి గోత్రం తమ గోత్రం కలియక పోవడం వారి ఊహకు ఆధారాలుగా ఉన్నాయి. పైగా భాగ్యనగర నిర్మాణం జరిగిన తరువాత ఆ పేరులోని పరమార్థ దృష్టితో కొందరు, అసంకల్పితంగానే కొందరు పరిసరాల్లోని వారు, ప్రస్తుత తెలంగాణా జిల్లాలోని వారు తమ సంతానానికి ఆ పేర్లు పెట్టడం మొదలుపెట్టారు. అందుకే భాగయ్యలు-భాగమ్మలు. కానీ భాగ్యనగరం హైదరాబాదు అయినట్టు ఏ రాణి పేర ఆ నగరం నిర్మాణమయ్యిందో ఆ రాణే హైదర్బీ అయినట్టు వీళ్లెవ్వరూ ఆ పేర్లు మార్చుకోలేదు. ప్రభుత్వ వ్యవహారాల్లోని కాగితాల మీద శతాబ్దాలుగా నామాంతరం ప్రచారమవుతున్నా ప్రజలనోట భాగ్యనగరం అక్కడక్కడా వినిపిస్తూనే ఉంది. భాగీరథులు, భాగీరథమ్మలు, భాగయ్యలు, భాగమ్మలు పుడుతూనే ఉన్నారు; ఇంకా పుడుతూనే ఉంటారు.

1.2: భాగయ్య బాల్యం

శ్రీ చెర్విరాల భాగయ్య 1908లో జన్మించారు. ఆయన తల్లి రాజమ్మ, తండ్రి వీరయ్య. ఆయనకో అక్క తమ్ముడు చెల్లెలూ ఉన్నారు.

శ్రీ భాగయ్య చిన్నతనంలోనే తండ్రి పోయాడు. తల్లీ తమ్ముడూ చెల్లెలూ తాను - ఆదరించే వారు లేరు; ఆదుకొనేవారు లేరు. తల్లీ తమ్మునితో పాటు 8 సం॥ల వయస్సులోనే భాగయ్య బతుకు తెరువు కొరకు బొంబాయి చేరవలసి వచ్చింది. ఇంటి లోని వీరభద్రుని పంచలోహ విగ్రహం కరిగిపోయి వారికి బొంబాయి దారి చూపించింది. అక్క సత్యమ్మ అత్తగారు సికింద్రాబాద్; చెల్లెలు భాగ్యమ్మను ఆమె తన దగ్గరే ఉంచుకొంది.

అది 1912 ప్రాంతం. అప్పటికే నైజాం ప్రాంతంలో హిందువులెన్నో కడగండ్ల పాలయ్యారు. భక్తజనం, పురోహిత వర్గం మహారాష్ట్రంకూ, కర్ణాటకకూ వలసపోయి, అక్కడే స్థిరపడి పెదగేవార్లు. హెబ్బార్లుగా మారిపోయారు పారిశ్రామికంగా ఎదుగుతున్న బొంబాయి, పూనా, నాగపూర్, అకోలా, సోలాపూర్ నగరాలు తెలుగు పారిశ్రామికులను ఆహ్వానించాయి.

శ్రీ భాగయ్య తల్లితో పాటు మొదట బొంబాయిలోని సత్రచాప్‌లో ఉన్నారు తర్వాత నాయగాం రోడ్డుకు మారారు. చివరగా కామాటీపురాకు చేరారు. ఎక్కడున్నా కాళ్ళు బారచాపుకోడానికి ఓ చిన్న బాడుగ గదే వారి నివాసం.

తల్లి రాజమ్మ కూరగాయలమ్ముతుండేది. బుట్టల్లో కూరగాయలు పెట్టుకొని ఇంటిముందే కూచోని అమ్మేది. మండికి వెళ్ళి కొడుకు టోకున కూరగాయలు తెచ్చేవాడు. కూలీనాలీ జనానికి అమ్మేవారు. ఇల్లు గడవడం కష్టం కావడంతో భాగయ్య తట్ట మోసే కూలీ పనికి వెళ్ళాడు. రైలు కర్మాగారంలో దినసరి కూలీకి పనిచేశాడు. ఆ తర్వాత గోల్డు మొహర్ బట్టల మిల్లులో భాగయ్యకు పని దొరికింది.

దినాలు సాఫీగా నడుస్తున్నాయి. తమ్ముడు తల్లికి సహకరిస్తున్నాడు. సికింద్రాబాదులో ఉన్న అక్క సత్యమ్మనూ, చెల్లెలు భాగ్యమ్మను అప్పుడప్పుడు వెళ్ళి చూసివస్తున్నాడు.

1.3 : భాగయ్య గురువు

ఇప్పుడు భాగయ్యకు 14 సం॥లు - అది 1917 ప్రాంతం. ఇందూరు జిల్లా ఆర్మూరు తాలూకా కొత్తూరు గ్రామంలో ప్రసిద్ధి గాంచిన గురువుగారొకరున్నారు. ఆయన పేరు తీర్థగిరి అనంతాచార్యులు. ఆయన బొంబాయి తదితర ప్రాంతాలు తిరిగి శిష్యులకు బోధ చేస్తుండేవారు. వారు బొంబాయి వచ్చినప్పుడు శిష్యులు గుంపులుగుంపులుగా వారి దగ్గరికి చేరేవారు.

14 సం॥ల భాగయ్య అప్పటికే తెలుగు ధారళంగా చదవడం నేర్చుకొన్నాడు. ఇదంతా స్వయంకృషి ఫలితమే. అయితే మహారాబాదులో ఉన్నప్పుడు తండ్రి వీరయ్య 4 సం॥ భాగయ్యకు అక్షరాలు వాక్యాలు దిద్దించి, కంచర్ల గోపన్న పాటలు నేర్పించాడు. దాశరథీ శతకంలోని పద్యాలు పాడించాడు. బొంబాయి చేరడానికి ముందు భాగయ్యకు తండ్రి వీరయ్య గురువు.

7 సం॥ల వయస్సులో తండ్రి పోవడం ఆ కుటుంబానికి అశనిపాతం. అలా పొట్ట చేతపట్టుకొని బొంబాయి నడివీధిలో పడింది ఆ కుటుంబం; అయినా ఆ రాజమ్మ తల్లి మొక్కవోని ధైర్యం మెచ్చుకోవాలి. బువ్వా బట్టకు లోటులేని విధంగా కుటుంబం నడుస్తున్నది. భాగయ్య 4 సం॥లకే బొంబాయి, సికింద్రాబాదు మధ్యలో అనేక పర్యాయాలు తిరిగి,అక్కా చెల్లెండ్రను చూసి వచ్చాడు.

సికింద్రాబాదు వచ్చినప్పుడు అక్కడ జరిగే భజన సంకీర్తనల్లో పాల్గొని పాడేవాడు. గొంతెత్తి భాగయ్య కమ్మగా పాడుతుంటే ఆ తల్లికి రామదాసు పాడుతున్నట్లు అనిపించేది. భాగయ్య తీర్థగిరి అనంతా

చార్యుల పేరు అప్పుడే విన్నాడు. ఆయన 1917లో బొంబాయి వచ్చినప్పుడు దర్శనం చేసుకొన్నాడు. సాగిలబడి దండం పెట్టి తనను శిష్యునిగా స్వీకరించుమన్నాడు. అనంతాచార్యులు ఆయన్ను శిష్యునిగా స్వీకరించి గురుబోధ చేశాడు.

1.4 : భాగయ్య - స్వామి దర్శనం

భాగయ్య రోజూ మిల్లుకు వెళ్ళే దారిలో శ్రీ ఆంజనేయస్వామి ఆలయం ఉంది. రోజూ ఆ ఆలయానికి వెళ్ళేవాడు. భక్తితో దర్శనం చేసుకొని కొంతసేపు అక్కడే కూచొని ధ్యానం చేసేవాడు. ఓరోజు ధ్యానంలో ఉండగా ఎవరో నాలుక మీద బీజాక్షరాలు వ్రాసినట్లనిపించింది. సుస్పష్టంగా సంస్కృత సుశోభితంగా వాక్కుల్ని పలికే ఆ ఆంజనేయస్వామి తన నాలుక మీద బీజాక్షరాలు వ్రాశాడని భాగయ్య అనుకొన్నాడు.

అంతే, ఆయనలో సరస్వతీదేవి ప్రవేశించింది! ఛందశ్శాస్త్రమేమీ తెలియదు. అశువుగా పదాలు పాటలు వచ్చేస్తున్నాయి. భాగయ్య కైతలు గట్టడం పాడడం విని తల్లి రాజమ్మ మురిసిపోయింది. ఆమె కళ్ళముందు కంచెర్ల గోపన్న తిరిగాడు. 'నాయనా! పాడుకోరా, పరమాత్మను వేడుకోరా!' అంది తల్లి.

తనకు ఆంజనేయస్వామి దర్శనం జరిగిందని భాగయ్య తన జీవిత చరిత్రలో వ్రాసుకున్నాడు. (అముద్రితం.) ఇప్పుడేమో ఎట్టఎదుట సరస్వతీదేవి సాక్షాత్కరిస్తున్నది. భాగయ్య నోట పదం - పాట గంగ అయి పరుగెత్తుతున్నది. ఆ విషయమే గురువు గారికి చెప్పి, తన రచనలు శ్రీ తీర్థగిరి అనంతాచార్యులకు వినిపించారు. 14 సం॥ల పిల్లవాని నోట నర్తిస్తున్న వాగ్దేవిని గురువులు సందర్శించారు; పులకించారు. ఆ సందర్భంలో వారు ఏం చెప్పారో, అప్పటి నుండి తానేం నేర్చుకొన్నారో చెబుతూ తను స్వీయ చరిత్రలో శ్రీ భాగయ్య ఇలా వ్రాసుకొన్నారు:

"మంచి గురువును ఎంచుకొని ఛందస్సు నేర్చుకొని అటుపిమ్మట కవిత్వము జేయుమని చెప్పిరి. అది విని 'స్వామీ! నాకు మీకంటె మంచి గురువు లభించునా?' అని వారి పాదములపై వ్రాలితిని. వారు భయపడుకుమని అభయమిచ్చి ఒక శుభ ముహూర్తమున నాకు శ్రీ సరస్వతీ మంత్రము నుపదేశించి, తీర్థ ప్రసాదములతోపాటు వరప్రసాద మొసంగిరి.గణయతి ప్రాస లక్షణములను కొంత కొంత బోధించి, సులక్షణ సార గ్రంథము దెప్పించుకొని చదువుమని చెప్పిరి. ప్రేమతో నాకు 'వైశ్యరత్న' మని పేరిడి, కొన్నాళ్ళకు వారు తమ దేశమునకు వెళ్ళిపోయిరి.

"వారి యాజ్ఞానుసారముగా నేను సులక్షణ సారము, ఇంకా కొన్ని లక్షణ గ్రంథములను మదరాసు నుండి తెప్పించుకొని నా యంతట నేనే చదువుకొని, నేనిదివరకు వ్రాసిన పుస్తకమును రద్దుచేసి, మఱల వేరే పుస్తకమును వ్రాసి నా మిత్రులకు చూపించితిని. వారు మంచిగా నున్నదనిరి. అది మొదల వారి ప్రసాద మహిమ వలన ఎన్నో యక్షగానములను వ్రాసి అచ్చు వేయించితిని. దేశమంతట వ్యాపించి ఎన్నో ఆటల గూడ నాడుచుండిరి...."3

1.5 : భాగయ్య మొదటి పుస్తకం

శ్రీ ఆంజనేయ స్వామి గురు ప్రసాద లబ్ధ రాగలయానుగుణమైన ఆ కవితలవి ఎలాంటివో ఇప్పుడు మనకు తెలియవు. ఛందస్సు నేర్చిన తరువాత వారు మొదట వ్రాసినది సుగ్రీవ విజయమని ప్రతీతి. అచ్చులో కూడా అదే మొదటిది కావాలి.

శ్రీ మల్లికార్జున పట్టికేషన్సువారు "చిరుతల సుగ్రీవ విజయము"ను వ్రాయుమన్నారు. అప్పుడు శ్రీ భాగయ్యకవి వ్రాసిన విజ్ఞప్తిని బట్టి కూడా ఇదే వారి మొదటి రచన కావచ్చని ఊహించడాని కవకాశముంది.

"విజ్ఞప్తి

పాఠకులారా!

"నా చిన్నతనంబున రచియించిన సుగ్రీవ విజయము యక్షగానము అను పుస్తకమును మన నైజాం దేశమంతటా ప్రసిద్ధికెక్కి యిప్పటికి ఒక లక్ష ప్రతులకంటె నెక్కువగా అచ్చుపడిన వనుటకును సందేహము లేదు. ఇట్లుండ మ॥రా॥ శ్రీ మల్లికార్జున పబ్లికేషన్స్ - పుస్తక వ్యాపారులు ఇదే సుగ్రీవ విజయ మును చిరుతల నాట్యరీతిగా వ్రాయుమని నన్ను ప్రోత్సహించ, వారి యుత్సాహంబు మేరకు ఈ పుస్తక మును వ్రాసి యున్నాడను. కావున నా యక్షగానము వలెనే దీనిని గూడా ఆదరింతురని నా కోరిక.

దుర్ముఖి — శతాధిక గ్రంథకర్త

శ్రీరామనవమి — చెర్విరాల భాగయ్యకవి"

వారి మొదటి గ్రంథం "సుగ్రీవ విజయం" యక్షగానమే. అందులోని మొదట పద్యాలే వాటి మొట్టమొదట రచనలని నిర్ధారించలేం. మౌఖిక సాహిత్యంలో ఏది మొదటిదని నిర్ధారించడం కష్టం. అయితే లిఖిత సాహిత్యం ఆధారంగా నిర్ణయించే అవకాశ ముంది. వారి లిఖిత సుగ్రీవ విజయం లభించనందు వల్ల ఇప్పుడది కూడా అసాధ్యమే. ప్రస్తుతం లభించిన ఆధారాల్ని బట్టి సుగ్రీవ విజయ ప్రారంభ పద్యాలే వారి మొదటి పద్యాలందాం.

"కం॥ శ్రీ గౌరీశ మహేశ్వర
వేగమె నినుదలతు మదిలొ వేడుక తోడన్
జాగేల నాదుకోర్కెలు
బాగుగ కడతేర్చు మథురబాద పురీశా !

కం॥ గణనాథుని చరణంబులు
వినయముగను మదిలొ దలచి వేడుకతోడన్
మనసందు కినుక చెందక
ఘనముగ రచియింతు యక్షగానము ప్రీతిన్.

గీ॥ కాళిదాసాది సంస్కృత కవుల దలతు
భారవిని యెల్ల కవులను ప్రస్తుతింతు
పరమ భాగవతోత్తమ పండితులకు
కరము మోడ్చియు నేజేతు శరణు శరణు." 4

పద్యం ఇంకా పాకాన పడని రీతి కనిపిస్తూనే ఉంది. అందువల్ల ఇవి వారి తొలి పద్యాలే అనవచ్చు. వారు స్వీయ చరిత్రలో చెప్పుకొన్నట్టుగా ఆ తర్వాత వారు శతాధిక యక్షగాన గ్రంథాలు వ్రాశారు.

1.6 : చిత్రకవి భాగయ్య

ఈ తొలి రచనతో వారాగలేదు. ఆ తర్వాత చిత్రకవిత్వం వ్రాశారు. కమలబంధం, కటారిబంధం, మత్స్యబంధం....ఇలా ఎన్నో వ్రాశారు. వారిది ఎలా సాధించారో వారి మాటల్లోనే వినండి:

"....ఒకనాడొక భట్రాజు నా వద్దకి వచ్చి తాను వ్రాసిన 'కలియుగ కల్పవల్లి' అనునది నాకు చూపించెను. అది అడ్డము నిలువు గీతలు గీచి మొత్తము ఎనుబది నాలుగు గళ్లు గలిగియుండెను. ప్రతిదానిలో ఒక్కొక్క అక్షరము వ్రాయబడి యెన్నో విధాల వానిని చదివి అతను చూపించెను. అది చూడగానే అటువంటిది నేను కూడ వ్రాయవలె నను అభిలాష కలిగినది. వ్రాయు విధానము నా భట్రాజు నడిగితిని. కాని నాకతడు చెప్పలేదు. నేనెన్నో విధాల వ్రాసి చూచితిని కాని, సరిపడలేదు. అప్పుడు నేను మా ఆచార్యుల వారికి ఉత్తరం వ్రాసితిని. వెంటనే వారు దాని మనమంతయ(?) విడదీసినటుల నాకు వ్రాసి పంపిరి. అది మొదలు నేను చిత్ర విచిత్రములగు కమలబంధము, కటారి బంధము, గోపురబంధము, మత్స్యబంధము మొద లగున వెన్నో బంధ కవిత్వముల వ్రాసితిని. వాటిని చూచినవారు సంతోషపడుచుండిరి......."

ఈ అభిరుచే వారిని పంచాగం చూచే విద్య నేర్చుకొనేట్లు చేసింది. జ్యోతిశ్శాస్త్రంలో ఆరితేరేట్లు చేసింది. యంత్ర మంత్ర తంత్రాలు అధ్యయనం చేసి, పలువురికి బోధించేట్లుగా సంసిద్ధం చేసింది. ఈ అభిరుచి కారణంగానే భాగయ్య నటులయ్యారు; హరికథకులయ్యారు.

1-7: భాగయ్య-నటుడు, హరికథకుడు

తెనాలినుండి ఒక నాటక సమాజం బొంబాయి వెళ్ళింది. తెలుగు వారి కొరకే ఆ సమాజం కొన్ని నాటకాలు ప్రదర్శించింది. ఆ సమాజం మేనేజరు సత్యనారాయణ గారితో, అతని శ్రీమతి శ్రీదేవితో భాగయ్యకు పరిచయం కలిగింది. వారొక నాటకంలో శ్రీ భాగయ్యను పాత్ర పోషించవలసిందిగా అభ్యర్థించారు. ఈయన ఒప్పుకోలేదు. చివరికి తల్లిగారి కోరిక మేరకు శ్రీ భాగయ్య ఆ నాటకంలో నటించడానికి ఒప్పుకున్నాడు.

అది సారంగధర నాటకం; అందులో రాజ రాజ నరేంద్రుని పాత్ర శ్రీ భాగయ్య నిర్వహించవలసి వచ్చింది. తక్కువ సమయంలో సంగీతం నేర్చుకొని, పద్యం గొంతెత్తి పాడడం ప్రారంభించి, నాటక ప్రదర్శన వరకు సర్వ సంసిద్ధుడై, ఆ నాటక విజయ వంతం కావడానికి ప్రధాన కారకుడై, పలువురి మన్ననలందుకొన్నాడు భాగయ్య. అందువల్ల ఆయ నకు నటునిగా కూడా కీర్తి వచ్చింది. 'చెట్టులేనిచోట ఆముదము చెట్టే ఎక్కువ. ఈ బొంబాయి పట్టణంలో తనను మన్నించారుగాని తెలంగాణంలో ఉన్న నటుల నటనా శక్తి ముందు తన నటనెంత?' అని వినయాంజలి ఘటించారు శ్రీ భాగయ్య.

ఈ నాటక ప్రదర్శనకు ముందే శ్రీ చెర్విరాల భాగయ్య అనుకోకుండానే హరికథకునిగా మారాల్సి వచ్చింది. ఉన్నది మహారాష్ట్ర దేశంలో, అదీ బొంబాయి మహానగరంలో - మరాఠీలో కథాకథనాలు నిరంతరం జరుగుతుంటాయి. అక్కడ తెలుగులో హరికథ చెప్పే కథకులెవ్వరు లేరు. ఆయనతోపాటు పనిచేసే మిత్రులు ఆయన్ను హరికథ చెప్పవలసిందని అభ్యర్థించారు. అప్పుడు శ్రీ భాగయ్య ప్రత్యేకంగా హరికథల మీద కృషి చేశారు. మద్రాసునుండి కొన్ని పుస్తకాలు తెప్పించారు. సంగీత సాధన చేశారు. సీతా కల్యాణం, శ్రీరామ జననం, కబీరుదాసు చరిత్రము తదితర కథలెన్నో బొంబాయిలో చెప్పి ప్రజల ప్రశంసలందుకొన్నారు.

ఈ హరికథలవల్ల ఆయనకు హరికథకుడనే ముద్రపడింది. ఆయన పదిమందికి తెలిసిపోయారు. ఈ తెలవడమే ఆయన్నొక ప్రమాదంలో పడవేసింది.

బొంబాయిలోని కామ్‌టా స్ట్రీటులో హరిహర భక్త సమాజం ఉంది. ఆ సమాజం వారు వీరిని "మార్కండేయ విలాసం" హరికథ చెప్పమన్నారు. ఈయన సరే అన్నారు. అయితే మార్కండేయ విలాసం హరికథ పుస్తకం లేదు. ఏం చేయాలి? మద్రాసు పుస్తక విక్రేతలకు వ్రాశారు. వారు వెంటనే పంపించారు. అయితే అది హరికథకాదు; అది వీధి నాటకం. ఆ వీధి నాటకం హరికథగా చెప్పడానికి వీల్లేదు. ఇక వారం రోజులే సమయముంది. ఈ వారం రోజుల్లో ఆయన అది హరికథగా వ్రాసుకొన్నాడు; సాధన చేశాడు; పరిపూర్ణంగా సంసిద్ధమయ్యాడు ; మహాశివరాత్రినాడు మార్కండేయ విలాసం హరికథ చెప్పాడు.

అప్పటి నుండి బొంబాయిలో ఆయన అప్పు డప్పుడు పండగ పబ్బాల సందర్భంలో హరికథలు చెబుతూనే ఉన్నాడు. భారతీయ పురాణగాథల అంత రంగాల్ని ప్రజావళి కందిస్తూనే ఉన్నాడు.

1.8 : భాగయ్య - స్వామి చిదానంద

సికింద్రాబాదులో భాగయ్య అక్కయ్య సత్యమ్మ ఉండేది. ఆమె దగ్గరే చెల్లెలు భాగ్యమ్మ ఉండేది. వారిని చూడ్డానికి భాగయ్య సికింద్రాబాదుకు వచ్చిపోతున్న సందర్భంలో శ్రీ సద్గురు రాంభాహుగారి ప్రియశిష్యుడు స్వామి శ్రీ మాలె పుల్లయ్యతో పరిచయం కలిగింది. ఇది పరిచయం అనేకన్నా అయన గురుబోధ ప్రాప్తి అనే అదృష్టం పట్టింది అనే భావించారు శ్రీ భాగయ్య.

వారు చెప్పే బ్రహ్మతత్త్వాన్ని చేతులెత్తి జుఱ్ఱుకొన్నాడు శ్రీ భాగయ్య. అయినా పారమార్థిక తృష్ణ తీరలేదు. తనకు ఆ సద్గురువు దొరకడం తన పూర్వ పుణ్య విశేషంగానే భావించాడు. అందుకే తన గురువర్యులలో శ్రీ మాలె పుల్లయ్యనూ, హనుమదాచార్యులను, శంకరస్వామిని, బసవయ్యను మనసారా స్మరించారు శ్రీ భాగయ్య. ఈ స్మరణ కొన్ని యక్షగానాలలో కనిపిస్తుంది. ఈ క్రింది పద్యం చూడండి:

"సీ॥ గారవంబున నను గని పెంచినట్టి నా
జనయిత్రి జనకుల సన్నుతింతు
వ్రాతల నేర్చిన వసుధ శైవాచారు
గురు బస్వయాఖ్యునే కోరి దలతు
ఆశీర్వదించి నన్నాదరించిన యట్టి
శంకరస్వామికే శరణు జేతు
లక్షణ శాస్త్ర విలక్షణంబెరిగించు
హనుమదాచార్యుల నభినుతింతు
పరిపూర్ణ భావంబు పరగదెల్పినమాలె
పుల్లయార్యుల పాదముల భజింతు.

గీ॥ కాళిదాసాది సంస్కృత కవుల దలతు
నాధునిక సత్కవీంద్రుల నభినుతింతు
పరమ భాగవతోత్తమ పండితులకు
వందనంబాచరింతు నా వాంఛదీర."[6]

పరిపూర్ణ భావ ప్రబోధం చేసినట్టుగా శ్రీ మాలె పుల్లయ్య గురువుకు సమున్నత స్థానమిచ్చారు శ్రీ భాగయ్య.

శ్రీ మాలెపుల్లయ్య బ్రహ్మతత్త్వోపదేశానంతరం శ్రీ భాగయ్య గురుపూజలు, భజనలు, సంకీర్తనలు, యజ్ఞాలు, హరికథలు, పురాణ ప్రవచనాలు, వేదాంత గోష్ఠులు ఎక్కడ జరిగినా అక్కడికి వెళ్ళారు. అనేక గ్రంథాలు అధ్యయనం చేశారు. మరాఠి నేర్చుకున్నారు. హిందీ భాషలో ప్రావీణ్యం సంపాదించారు. మహారాష్ట్ర భాషలోని 'దాసబోధ' ప్రత్యేకంగా చదివారు-వేదాంత కీర్తనలు వ్రాయడం ప్రారంభించారు.

శ్రీ భాగయ్య ఈ విధంగా దిన దిన ప్రవర్ధమాన స్థితిలో ఉండడం వారి గురువు శ్రీ మాలె పుల్లయ్యగారు తెలుసుకొంటునే ఉన్నారు. ఓ రోజు సికింద్రాబాదులో ఉన్న తమ గురువును శ్రీ భాగయ్య సందర్శించారు. గురువు పుల్లయ్యను శ్రీ భాగయ్య "అయ్యగారు" అని పిలిచేవారు. ఆ అయ్యగారు శ్రీ భాగయ్యను దగ్గరికి తీసుకొని దీక్షాధికార పత్రాన్ని ఇచ్చారు. "చిదానంద" బిరుదునిచ్చి ఆశీర్వదించారు. దీక్షాధికార పత్రమంటే మామూలు మాటగారు; మరొకరికి దీక్షనిచ్చి, ఉపదేశమిచ్చి, శిష్యులుగా చేసుకొని ధర్మ ప్రచార నిమిత్తం వారిని పంపించవచ్చు. స్వామి చిదానంద అయిన శ్రీ భాగయ్యకు శిష్యులెందరో అయ్యారు. అయితే, ఆయన జీవిత కాలంలో అయన ద్వారా దీక్షాధికార పత్రాన్ని పొందినవారు మాత్రం ఎనిమిది మందే. ఇలా శ్రీభాగయ్య తమ జీవితం చరమదశవరకు వేదాంత ప్రచారం చేస్తూనే వచ్చారు.

1.9 : భాగయ్య కుటుంబ జీవనం

శ్రీ భాగయ్య ఆరవ ఏటనే, అంటే 1909 లో తండ్రి వీరన్న మరణించారు. తల్లి రాజమ్మ ఆతర్వాత రెండు సం॥కు భాగయ్యతో చిన్న కొడుకుతో బొంబా

యికి బ్రతుకు తెరువు నిమిత్తం వచ్చింది. కూరగాయ లమ్మింది. ఒకటి రెండు ప్రదేశాలు మారి చివరికి కామాటిపురాలో స్థిరపడింది.

ఈ మధ్యకాలంలో శ్రీ భాగయ్య బాగా ఎదిగాడు. తెలుగు, మరాఠి, హిందీ భాషల్లో ప్రావీణ్యం సంపాదించాడు. తెలుగులో యక్షగానాలు వ్రాశాడు. అనేక రచనలు చేశాడు. అందులో ఒకటి రెండు బొంబాయిలో అచ్చయినా ఆ తర్వాత దాదాపుగా అన్నీ సికింద్రాబాదులోనే అచ్చయ్యాయి.

భాగయ్య అక్క అత్తగారు సికింద్రాబాదు. ఆమె పేరు సత్యమ్మ. చెల్లెలు భాగ్యమ్మ ఈమధ్య కాలంలో అక్కడే ఉంది. ఈ భాగ్యమ్మను చూడ్డానికే భాగయ్య వస్తుండేవాడు. ఆ సత్యమ్మకు పెద్ద జబ్బు చేసి చనిపోయింది. చెల్లెలు అనారోగ్యానికి గురయింది. భాగయ్య భాగ్యమ్మను తీసుకొని బొంబాయి వెళ్ళిపోయాడు. అప్పటికే దగ్గరి మేనల్లు డొకరు క్షయ వ్యాధితో మరణించారు.

అనారోగ్యంతో ఉన్న భాగ్యమ్మ బొంబాయికి వచ్చింది. ఆమె కోలుకోలేకపోయింది. ఒకటి రెండు సం॥ల్లో ఆమె చనిపోయింది. భాగయ్య తమ్ముడు కూడా పనిచేసేవాడు. ఇరువురి ఆదాయం నెలకు వంద రూ॥కు పెరిగింది. కొద్దో గొప్పో వెనకేసుకు వస్తున్నారు. అటు అక్క చనిపోవడం, ఇటు చెల్లెలు చనిపోవడం భాగయ్య తమ్మునికి మనోవేదనకు కారణమైంది. అతనూ కొన్నాళ్ళపాటు మంచం పట్టి మనోవేదనతోనే మరణించాడు.

ఇక తల్లీ భాగయ్య తప్ప ఆ కుటుంబంలో ఎవరూ లేరు. తమ్ముడూ చెల్లెలూ బొంబాయిలోని తామున్న ఇంటిలోనే మరణించడానికి ముందు మరో విషాదకర సంఘటన జరిగింది.

అప్పుడు భాగయ్యకు 22 సం॥లు. 1925 ప్రాంతం; ఓ దళారి పెళ్ళిళ్ళపేరయ్య వెయ్యి రూపాయలిస్తే భాగయ్యకు పిల్ల నిప్పిస్తాననీ, పెళ్ళి చేయిస్తానని రాజమ్మతో రాయబారం సాగించాడు. ఆ తల్లికి కొడుక్కి పెళ్ళిచేయాలనే ఉంది. కాని, తమ కులంలో పిల్లలు దొరకడమే కష్టం. అందుకని ఆమె కొంత డబ్బు వెనకేసుకు వచ్చింది. రెండు మూడు తులాల బంగారం కూడా సమకూర్చింది.

ఆ పెళ్ళిళ్ళ పేరయ్యకు వెయ్యి రూపాయలిచ్చారు. రాజమ్మ భాగయ్య, తమ్ముడు సికింద్రాబాదుకు వచ్చారు. బ్రహ్మ ప్రయత్నం చేసినా బొంబాయిలో ఉన్నవాడికి పిల్లనివ్వడానికి ముందుకెవ్వరు రాలేదు. ఆ దళారి వీరిని తిరుపతి తీసుకొని వెళ్ళాడు. అటూఇటూ తిరిగి చివరికి చిత్తూరు వాస్తవ్యులు శ్రీ బయ్యారంగయ్యశెట్టి పుత్రిక శకుంతలను నిశ్చయించాడు. వివాహం తిరుపతి మహంతు సత్రంలో జరిగింది. పిల్ల నిచ్చినందుకు ఆ వెయ్యి రూ॥లలో పిల్ల తండ్రికి ఆ దళారి ఎంత ఇచ్చిందీ తెలియదు.

కొత్త పెళ్ళికూతురు శకుంతలతో పాటు అందరు బొంబాయి వెళ్ళారు. శకుంతల మొదటినుండి అనారోగ్యంగానే ఉండింది. ఈ వివాహం తరువాత అక్క సత్యమ్మ సికింద్రాబాదులో మరణించింది. ఆ తరువాత రెండు సం॥లు కూడా శకుంతల బ్రతుకలేదు. ఆమె బొంబాయిలో చనిపోయింది. ఆ యింటిలోనే ఏడాది తిరుగక పూర్వమే చెల్లెలు భాగ్యమ్మ చనిపోయింది. ఆ తర్వాత తమ్ముడూ మరణించాడు. వరుసగా చావులమీద చావు; దెబ్బ మీద దెబ్బ.

ఆ యిల్లు అచ్చిరాలేదని వదిలిపెట్టి తల్లీ తానూ కామాటిపురాలో నివసించడం ప్రారంభించారు. వికసించాల్సిన ఆ కుటుంబం ముడుచుకుపోయింది. రెండు సం॥లలో ఆ కుటుంబం ఎన్నో విషాదాల్ని

చవి చూచింది. అప్పటికే భాగయ్య బాగా ఎదిగిపోయాడు. జీవి, జీవుడు, దేవుడు, మాయ, ప్రకృతి, ఆత్మ తదితర అనేకాంశాలపై కొన్ని అభిప్రాయాలు స్థిరపడ్డాయి ఎంత విషాదంలో ఉన్నా కర్తవ్యకర్మను విడనాడకుండా ముందుకు పయనిస్తూనే ఉన్నాడు.

1-10 : భాగయ్య రెండో పెళ్ళి

కామాటిపురాలోని కూరగాయల దుకాణం ఇప్పుడు చిన్న కిరాణా దుకాణంగా మారింది. ఆ పనంతా రాజమ్మే చూచుకొంటుంది. ఆమె పొద్దున్నే లేచి ఆరు గంటలవరకే వంట పూర్తిచేసి భాగయ్యకు టిఫిన్ కట్టిచ్చి, సాయంకాలం వరకు దుకాణం మీద కూర్చుంటుంది భాగయ్య సాయంకాలం ఆరుగంటలకు వచ్చి ఆ దుకాణంలోకి రేపు కావల్సిన సరుకులను తెస్తాడు.

యక్షగానంలో గానీ, మరే నాటకంలో గానీ వేషం వేసినా, ఏ పండగనాడో హరికథ చెప్పినా, ఆ రీతిలో వేదాంత గ్రంథాలు చదివినా, పాటలు పద్యాలు వ్రాసి ప్రచారం చేసినా నిత్య జీవితంలోని ఈ "కర్మ" - అంటే ఈ దైనందిన కర్మ చేయడంలో ఏనాడూ వెనుకడుగు వేయలేదు భాగయ్య. రోడ్డుకు తట్టమోసినా, రైలు పట్టాలకు రాళ్ళు గొట్టినా, బట్టల కర్మాగారంలో బట్టలు నేసినా, దారాలు తీసి మర మగ్గాలమీది కెక్కించినా, బట్టల మూట మోసినా శ్రమను దైవంగానే భావించాడు భాగయ్య. తన జీవితంలో ఏనాడు శ్రమను ఈసడించుకోలేదు. "జానెడు పొట్టకు ఇంత బండచాకిరి" అనే దృష్టే ఆయకు లేదు.

ఇలా ఓ పుష్కరం చెల్లిపోయింది. ఇప్పుడు భాగయ్య వయస్సు **34** సంగరలు.

ఈ మధ్యకాలంలో భాగయ్య మళ్ళీ పెళ్లి చేసుకోడానికి కొంత ప్రయత్నం జరిగింది. పురుషుడైనా స్త్రీ అయినా వివాహమనేది ఒకేసారి, ద్వితీయ వివాహం కూడదని రాజమ్మ అంటుండేది. అందులో వైశ్యులకు పునర్వివాహం మరీ తప్పు అంటుండేది.

భాగయ్యకు మళ్ళీపెళ్ళి చేసుకోవాలనే ఉంది. కాని తల్లి మాటంటే మాటే. అప్పుడప్పుడు రెండో పెళ్ళిని ధర్మశాస్త్రాలు ఎలా అంగీకరిస్తున్నాయో తల్లికి చెప్పేవాడు. తల్లి అవి ప్రారంభంలో ఖండించేది. కాని రానురాను ఆమె ఆలోచించసాగింది. కొన్ని డబ్బులు వెనకేసింది. రెండు మూడు తులాల బంగారం సమకూర్చింది. సికింద్రబాదులో ఉన్న సత్యమ్మ భర్తకు చెప్పంపింది. ఆయన ఆ ప్రయత్నాలలో ఉన్నాడు. చివరకు ఒక సంబంధం కుదిరింది.

కర్నూలు జిల్లాలోని కొమరవోలుకు దగ్గరగా ఉన్న వర్ధసపల్లి నివాసి శ్రీపచ్చిశెట్టి పెద్దనర్సయ్య కూతురు కమలమ్మతో శ్రీ చెర్విరాల భాగయ్యకు వివాహం జరిగింది.

ఎదిగి కాపరానికి వచ్చిన భార్య వృద్ధ అయిన తల్లికి చేదోడు వాదోడుగా ఉంది.

దుకాణం నిర్వహణలో రాజమ్మకు కమలమ్మ సహకరిస్తున్నది. భాగయ్య మిల్లుకు పోతున్నాడు. దేవాలయాలకు వెడుతున్నాడు. గ్రంథాలు చదువుతున్నాడు. పాటలూ పద్యాలు వ్రాస్తున్నాడు. హరి కథలు చెబుతున్నాడు. కాలం సాఫీగా గడుస్తున్నది.

1936లో భాగయ్య రెండో వివాహం జరిగింది. ఆ తర్వాత బొంబాయిలో 8 సంగల జీవితం గడిచింది. సాఫీగా సాగుతున్న జీవితంలో మరో మలుపు వచ్చింది.

1-11: వరంగల్లు మిల్లు కార్మికునిగా భాగయ్య

ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామం ప్రారంభమయింది - హిందూ దేశానికి యుద్ధంలో ఎలాంటి

సంబంధం లేకున్నా, అప్పటికి ఈ దేశాన్ని వదలనీ బ్రిటీషువారి కారణంగా మనకూ కడగండ్లు దాపురించాయి. యుద్ధంలో బ్రిటీషు వారికి సహకరించాలని గాంధీ తీసుకున్న నిర్ణయం జపాన్‌కు కోప కారణ మయింది. ఒకవైపు బ్రిటిష్‌వారు వెళ్ళిపోవాలనుకుంటున్నాం. మరోవైపు వారికే సహకరిస్తున్నాం.

ఇది విచిత్ర పరిస్థితి - కొందరి దృష్టిలో ఇదో వ్యూహం.

కానీ జపాన్ బాంబులు వేసింది. బొంబాయి మిల్లుల మీద బాంబులు పడ్డాయి. భాగయ్య పనిచేసే మిల్లు మూతపడింది. సామాన్యులు కడగండ్ల పాల య్యారు. భాగయ్య బజారున పడ్డాడు.

తల్లీ కొడుకులు సంప్రదించుకొన్నారు. శకుంతల కూడా సరేనంది. బొంబాయిని శాశ్వతంగా వదలి వేయాలనే నిశ్చయించుకొన్నారు. తల్లితో భార్యతో హైదరాబాదులోని మహూరాబాదులో ఉన్న తమ ఇంటికి వచ్చేశారు.

ఆ ఇంటిలో అప్పటికి భాగయ్య బావగారున్నారు. వీరూ అందులోనే సర్దుకుపోవాలి. తమ ఇల్లు-నిజానికి ఆయనే వెళ్ళిపోవాలి కాని, భాగయ్య ఏమీ అనలేదు. ప్రస్తుతం అది సమస్య కాదు; పూట గడవాలి; ఏదైన పని చేయాలి.

42 సం॥ల భాగయ్య పనికొరకు వేటాడుతున్నాడు. అక్కడక్కడ తన శిష్యులున్నారు. కాళ్ళూ చేతులూ ఇంకా ఆడుగుతూనే ఉన్నాయి. కాయకష్టం చేసే శక్తి ఉంది - ఎవరినెందుకు దేబరించేది?

చివరికి చిలువేరు నర్సయ్య అనే వరంగల్లు స్నేహితుడు, వరంగల్లులోని ఆజంజాహి మిల్లులో పని ఇప్పించాడు. తన వరంగల్లు జీవితాన్ని గురించి భాగయ్య వ్రాసిన పది వాక్యాలిక్కడ ప్రస్తావిస్తా:

"....మా అమ్మగారిని నా భార్యను అక్కడికి బిలిపించుకొని పనిలో ప్రవేశించితిని. కాని బొంబాయిలో చేసిన పనిలేరు; ఆ మిషన్‌లు కూడ వేరు. ఇక్కడ మోటు మిషన్‌లు, మోటుపని. ముదుకగుట్టలు తయారగును. దినమునకు పదిగంటలు పని చేయవలెను. అది గూడ ఒక నెల దినమంతయు, మరొక నెల రాత్రంతయు జేయవలెను. పని నుండి యింటికి వచ్చువరకు చాల అలసి పోవుచుంటిని. ఇంత కష్టము జేసినప్పటికిని, నెలకు ఏబది రూపాయల కంటె యెక్కువ రాకుండెను. గ్రాసము ధర అప్పటికే పెరిగి యుండుటచే ఆ తెచ్చిన జీతము ఎట్లో సరిపెట్టుకొని కాలము వెళ్ళబుచ్చుచుంటిమి. మేము వరంగల్‌లో నున్నప్పుడు నాకు ఎంతోమంది వేదాంతులు పరిచయమైరి. అందులో వాడపల్లి అగదాసు ముఖ్య స్నేహితుడయ్యెను...."

ఆ తర్వాత కొద్ది రోజులకే ఆజంజాహి మిల్లు కార్మికులు యాజమాన్యంతో తగదాపడ్డారు. గొడవలు జరిగాయి. మిల్లు మూతపడింది, భాగయ్య మళ్ళీ బజారులో పడ్డాడు.

1.12 : మహూరాబాదులో 'మహూర్' భాగయ్య

రెండు సంవత్సరాల వరంగల్లు జీవితానికి స్వస్తి చెప్పి, భాగయ్య తల్లితో, భార్యతో మహూరాబాదు వచ్చేశారు. ఇక తన ఇల్లు తనకు కావాలి. అది తాతముత్తాతల ఆస్తి. వారసత్వంగా అది తనకు దక్కాలి; ఆ తర్వాత తన సంతానానికి దక్కాలి.

కాని, ఇంటిలో తిష్ఠవేసుకొన్న బావగారు పేచీ పెట్టారు. ఇల్లు తనదే అన్నాడు. చివరికి వాటా కావాలన్నారు. కరకు చూపులతో మొరటు మాటలతో ఒక ఇంటిలోనే కాపురాలు నడుస్తున్నాయి. చివరికి బావగారు తన ఇంటికి వెళ్ళిపోక తప్పలేదు.

'దేశంకాని దేశం బొంబాయిలో ఉన్నాం. కాస్త ఇల్లు చూడవయ్యా!' అంటే సొంతం చేసుకోడానికే ప్రయత్నించిన సొంత బావగారు కొంత మనస్తాపం కలిగించినా తన తాత ముత్తాతల ఆస్తి తనకు దక్కింది.

ఆ ఇల్లు; ఆ యింటిముందు చిన్న శివాలయం. ఆ యింటిలో తల్లి, భార్య; భాగయ్య.

మళ్ళీ పని కొరకు వేట. సికింద్రాబాదులోని ఒకటి రెండు బట్టల మిల్లుల్లో పని చేయాలనే కోరికకు శరీరం ఇక సహకరించేట్లు లేదు. అందుకే మరోపని వెతుక్కొన్నాడు.

1-18 : ప్రూఫురీడరుగా భాగయ్య

ఆ అన్వేషణకు మంచి ఫలితం లభించింది. భాగయ్య అక్షరాలకు ఈ ఉద్యోగం అచ్చుపోతలు పోసింది.

సికింద్రాబాదులోని కొండా శంకరయ్య ప్రీమియరు పవర్ ప్రెస్సులో ప్రూఫు రీడరుగా భాగయ్య చేరారు. ఆ ప్రెస్సులో పబ్బా రంగయ్య మేనేజరుగా ఉన్నారు. భాగయ్య కవితా లతకు నీళ్ళు పోసి, పూలు పూయించి, కాయలు కాయించి, పండ్లు అమ్మించిన ఘనత వీరికే దక్కుతుంది

భాగయ్యకు నెలకు 35 రూ॥ల జీతమే. ఇల్లు గడుస్తున్నది. యక్షగానాలు కొండా శంకరయ్య అచ్చు వేస్తున్నారు.

అప్పటికే తెలంగాణాలో దాసర్లు,బుడిగజంగాలు భాగయ్య యక్షగానాలు ఆడుతున్నారు. ఇప్పడవి పుంఖాను పుంఖాలుగా అచ్చవుతున్నాయి. కొండా శంకరయ్యతోపాటు, దాచేపల్లి కిష్టయ్య అండ్ సన్స్ వారు, కొండా వీరయ్య వారు, చందా నారాయణ శ్రేష్ఠివారు రంగంలో ప్రవేశించారు. పోటీపడి యక్షగానాలు వ్రాయించారు. వీళ్ళందరూ భాగయ్య యక్షగానాల్ని అచ్చువేశారు. ఒకరినిమించి ఒకరు వ్రాయించారు; అచ్చు వేయించారు.

భాగ్యయ ప్రూఫురీడరేకాదు, మహా రచయిత, మహాగాయకుడు, యక్షగాన నిర్మాణంలో అతని కతడే సాటి!

ఈ ప్రచురణకర్తలు పది ఇచ్చి అచ్చు వేసుకొన్నారు పాతిక ఇచ్చి అచ్చు వేసుకొన్నారు. ఓ పంచల చాపు ఇచ్చి శాశ్వతంగా హక్కులు కొని అచ్చు వేసుకొన్నారు. ఓ రుమాలు మాత్రమే ఇచ్చి సంతృప్తిపరచినవారూ ఉన్నారు. భాగయ్య ఈ పుస్తకానికి ఇంత ఇవ్వవలసిందని ఎప్పుడూ ఎవ్వరినీ అడుగలేదు.

వీరు ప్రూఫురీడరుగా ఉండడం, అక్కడికి కొంతమంది యక్షగాన రచయితలు రావడం, తాము వ్రాసినవి అచ్చు వేసుకోవాలనుకోవడం, లేదా ప్రకాశకులకే అచ్చు వేసుకొమ్మని ఇవ్వడం, ఆ రాతకోతలు యక్షగానం దరువులకు అనుకూలంగా లేకపోవడం, అందులో భాగయ్య చేయిపడి, పరిష్కరించిం తర్వాతనే వారు అచ్చు వేయడం, పరిష్కరణ అనేది లేకుండా ప్రకాశకులు అచ్చు వేయడానికి ముందుకు రాకపోవడం ఒక సంప్రదాయంగా మారిపోయింది. అందువల్ల ఆయన ఒక వంద ఏబదివరకు యక్షగానాలు, చిరుతల నాట్యగ్రంథాలు పరిష్కరించాల్సి వచ్చింది. పరిష్కరణలో భాగయ్య ముద్ర స్పష్టంగా కనిపించే గ్రంథాలెన్నో ఉన్నాయి.

ఓ గ్రంథాన్ని పరిష్కరిస్తే ప్రకాశకులనుండి ప్రశంసలే లభించేవి. "భాగయ్యా! ఎంత బాగా మార్చావయ్యా! ఏదీ దర్వు - ఎట్ల వస్తదో పాడి వినిపించు" అనేవారు. భాగయ్య గొంతెత్తి దర్వులమీద దర్వులు పాడేవారు. తాను వ్రాసింది అంత మంచి

దరువులో పద్దందుకు ఆ రచయిత సంతోషించేవారు. ఆ రచయిత భాగయ్యకు దండంపెట్టి తృణమో పణమో ఇచ్చేవారు. లేదా ఓ రుమాలు కొనిచ్చి దండం పెట్టేవారు.

ఆ ప్రెస్సుకే వచ్చి కొందరు జ్యోతిషం చెప్పించుకొనేవారు, మరికొందరు యంత్రాలు కట్టించు కొనేవారు, కొందరు వేదాంత చర్చ చేసేవారు, ఇంకా కొందరు తమ స్వర్గీయ మాతా పితల కంకి తంగా ఏదైనా గ్రంథం చెప్పమనేవారు. మరికొందరు వేదాంత కీర్తనలు తమ పేర వ్రాయించుకొనేవారు.... ఇలా ఎన్నో! ప్రూపురీడరు భాగయ్య ఎన్ని చూశాడు! ఎన్ని వ్రాశాడు! ఎన్ని చేశాడు! అవన్నీ త్రవ్వి గంపలకెత్తాల్సి ఉంది.

1-14 : రజాకర్లు – భాగయ్య

భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చింది. బ్రిటిష్‌వాడు వెళ్ళిపోయాడు. భారత ప్రభుత్వంలో సంస్థానాలన్నీ సర్దార్ పటేల్ కృషివల్ల విలీన మయ్యాయి. కాని, హైదరాబాదు నైజాం ఈ విలీనానికి అంగీకరించలేదు. హైదరాబాదూ - గోలకొండా తన సొంత ఆస్తిగా భావించాడు. ఇక్కడున్న హిందువు లంతా తన రాజ్యంలోని బానిసలుగా భావించాడు. భారత ప్రభుత్వాన్నే ధిక్కరించాడు. ముస్లిం రాజ్యాల అండదండలు తనకుంటాయనుకొన్నాడు. సమస్యను అటు ప్రీవీ కౌన్సిల్‌కు, ఇటు ఐక్యరాజ్యసమితికి తీసుకొనివెళ్ళాడు. చివరికి తనది స్వతంత్ర రాజ్యమని ప్రకటించుకొన్నాడు.

నైజాం ఈ చర్యను స్టేటు కాంగ్రెసు, ఆర్య సమాజం హుంకరించి ధిక్కరించాయి. కమ్యూనిస్టులు మాత్రం గ్రామాల్లో ఊచకోత కోస్తూ, తమ ఆధిపత్యం నిలుపుకోవాలని, భారత సైన్యం నైజాం విముక్తికి రాకూడదని ప్రచారం ప్రారంభించారు. నైజాం తాబేదార్లయిన రజాకర్లు మజ్లిస్ ఇత్తెహాదుల్ ముస్లిమిన్ సంస్థ పేరిట హిందువులను నరికి చంపడం ప్రారంభించారు.

మహబూబాబాదులో ఉన్న భాగయ్యకు ఏం చేయాలో దిక్కు తోచలేదు. ఆయన తన స్వీయ చరిత్రలో వ్రాసుకొన్న ఈ వాక్యాలు చూడండి:

"…. అమ్మగారికి పక్షవాతము సంభవించి కుడి చెయ్యి కుడికాలు నోరు పడిపోయెను. ఎన్నో ఔష ధములు ఇప్పించినప్పటికిని నయముగాకుండెను. నా భార్య కమలమ్మయే తన కన్నతల్లివలె మా అమ్మ గారికి ఏ లోటు లేకుండా సేవజేయుచుండెను. అది కొనియాడదగిన విషయమయ్యెండెను.

"అంతలో రజాకార్ల అల్లరులు చెలరేగెను. ఎక్కడ జూచినను ఆ తురకలు కత్తులు, కఠారులు, తుపాకులు, భల్లెములు మొదలగు ఆయుధములు బట్టు కొని ఎదురైన హిందువులను చంపుచుండిరి. ఎందరినో స్త్రీలను మానభంగము గావించిరి. దేశమంతట హాహా కారము చెలరేగెను. సికింద్రాబాదు, హైదరాబాదులోని హిందువులు ఆంధ్ర మొదలగు ప్రాంతములకు బోయి తమ తమ ధనమాన ప్రాణములను దక్కించుకొనిరి.

"అప్పట్లో నాకెక్కడకు పోవుటకు దోచ కుండెను. ఎందుకనగా, మా తల్లిగారు పన్న పక్క నుండి కదలలేని స్థితిలో నుండెను. ఆమెను తీసుకొని నేనెక్కడికి పోవలెనని విచారపడుచుంటిని. తుదకు గుమ్మడిదల గ్రామమునకుపోయి, అక్కడ నిశ్చింతతో కాలము గడుపుచుంటిమి "8

గుమ్మడిదలలో వీరి శిష్యులున్నారు. వారి ఇంట వీరికాశ్రయమిచ్చారు. పైగా, యక్షగానాలు వ్రాయించారు. గుమ్మడిదలలోని దేవునిమీద వారెన్నో యక్షగానాలు వ్రాశారు.

రజాకార్ల దురంతాల్ని తట్టుకొనే శక్తి మహా మహులకే లేనప్పుడు, బడితే ఎవ్వరిదో బర్రె వాడిదే అన్న సామెత నిజమైనప్పుడు సామాన్యుడు గిలగిల కొట్టుకోక తప్పదు. ఎంత గిలగిల కొట్టుకొన్నా, ఉన్న స్థలం వదలి గుమ్మడిదల చేరినా భాగయ్య కలం - గళం స్తబ్దంగా లేవు. అవి చైతన్యాన్ని సృష్టిస్తూనే ఉన్నాయి.

ఈ సందర్భంలో ఆయన వ్రాసి ప్రచురింపించిన "జుల్మే కాశిం రజ్వీ" అనే బుర్రకథను గూర్చి ప్రధానంగా చెప్పుకోవాలి. ఈ బుర్రకథ తెలంగాణాలో ఊరూరా వ్యాప్తమయ్యింది. తురకలు భాగయ్య ఇంటి మీద దాడి చేశారు.

భాగయ్య ఊరుకోలేతేదు; వెంటనే "జుల్మే రజాకారి" పాటల పుస్తకం ప్రచురించారు. ఆ వెను వెంటనే "రద్దే రజాకారి పాటలు" చిన్న పుస్తక రూపంలో వచ్చినై. "భారత భజనమాల" పేరిట మరో పాటల పుస్తకం వచ్చింది. "జై హింద్ సంగీత భజన మాల" పేరిట ఇంకో చిన్న పాటల గ్రంథం వచ్చింది. ఇవన్నీ కొండా శంకరయ్య వారే వేస్తున్నారు. ప్రెస్సు మూసి ఉంది. లోన పని జరుగుతుంది. ఇలా పుంఖాను పుంఖంగా నైజాంను వ్యతిరేకిస్తూ, నరహంత రజాకర్ కాశీం రజ్వీని నిరశిస్తూ ప్రజల్లో హిందూ చైతన్య భావ ప్రదీప్తిని రగిలిస్తూ భాగయ్య వ్రాస్తూనే ఉన్నాడు. తానే బాణీలు గట్టి పాడుతున్నాడు.

నల్లగొండలో యాదగిరి అనే గాయకుడు పాడిందిగా చెప్పబడే "నైజాం సర్కారోడా - వాజీల మించినోడా! యమ బాధ బెడ్తివి కొడుకో నైజాం సర్కారోడా!" అనే పాట భాగయ్యే మారు పేర వ్రాశాడనే ప్రచారముంది. పైన చెప్పిన గ్రంథాల్లో కొన్ని పేరు లేకుండానే వచ్చాయి. ముషీరాబాదు వదలి గుమ్మడిదలలో మకాం వేసిన భాగయ్య ఒక ఉద్యమ నిర్మాత అయ్యాడు. జాతీయోద్యమ ప్రజాకవి అయ్యాడు.

1-15 : జాతీయోద్యమ ప్రజాకవి భాగయ్య

స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో ముందంజ వేసి భారత జాతీయ నిర్మాణానికి కారకులైన నేతాజి పైన భాగయ్య బ్రతుకమ్మ పాటలు వ్రాశాడు. తెలంగాణలో స్త్రీ బాల వృద్ధ జనమంతా ఆ కాలంలో భాగయ్య ఈ పాటల్ని పాడుకొన్నది. జాతీయోద్యమాన్ని రగిలించే "వీర ధవళ" అనే మరాఠి నవలను భాగయ్య తెనిగించారు. అది రెండు భాగాలుగా అచ్చయ్యింది.

ఆనాడు ఛత్రపతి శివాజీనే హైందవ మహా వీరునిగా తీర్చిదిద్దిన సమర్థ రామదాసు "దాసబోధ" నాలుగు వందల పుటల గ్రంథంగా తెలుగులోకి మొదటిసారిగా తెచ్చిన ఘనత భాగయ్యకే దక్కింది. ఈ గ్రంథం ప్రచురితమైన సందర్భంగా సికింద్రాబాదు పద్మశాలి సమాజం- వారిని వేయిన్నూట పదహార్లతో శాలువాతో అర్ధ తులం బంగారపుటుంగరంతో సత్కరించింది. వారికి సన్మానంలో పెద్ద మొత్తం ఏదైనా లభించింది అంటే అది ఇదే!

అయితే తనకు సన్మానాలు జరగాలనీ, కీర్తి కిరీటాలు పెట్టాలని ఆయన ఏనాడూ ఆలోచించలేదు. తనకు ఏమీ ఇవ్వకుండా తన పుస్తకాలు అచ్చువేసి, ఇదిగో ఈ పది పుస్తకాలు తీసుకో అని తన చేతిలో అదే ప్రతిఫలంగా పెట్టినా, ఆ పదింటిని ప్రచార నిమిత్తం దానం చేశాడేగాని వాటిమీద ఏనాడూ ఒక్క రూపాయి ఆయన తీసుకోలేదు. భావ ప్రచారానికే ప్రాధాన్యమిచ్చిన మహామనీషి భాగయ్యకు ఏనాడూ అర్థదృష్టి లేదు.

తెలుగునాట-ముఖ్యంగా తెలంగాణాలో హిందూ సాంస్కృతిక భావప్రచారానికి, జాతీయోద్యమ వికాసానికి భాగయ్య యోగదానం గురించి ప్రత్యేకంగా పరిశీలించాల్సిన అవసరముంది. అంతేగాక, నిరంకుశ

నిజాం పరిపాలనలో అణగారి పోతున్న హిందూ ధార్మిక చైతన్యాన్ని సాంస్కృతిక దృష్టితో మళ్ళీ చైతన్యవంతం చేసి, సామాన్యుణ్ణి హిందువుగానే ఉంచగలిగిన 'భాగయ్య వీధి భాగోతాలు' కూలం కషంగా పరిశోధించాల్సి ఉంది. అప్పుడే ఆయన జాతీయ సాంస్కృతిక సాహిత్య చైతన్యాన్ని సరిగా తూచి వెలగట్టగలుగుతాం. ఆయన ప్రఖర జాతీయ వాది - అచ్చంగా ప్రజాకవి!

1-16 : భాగయ్య వారసత్వం

రజాకర్ల దురంతాల బారినుండి తప్పించుకొని భార్యతో, పక్షవాతం తల్లితో గుమ్మడిదలలో మకాం వేసిన భాగయ్య అక్కడుండి ఎంతో సాహిత్యాన్ని కన్నాడు. తనను కన్నవారు తనకిచ్చిపోయిన ఈ వారసత్వాన్ని తానెవరి కిచ్చేది? తల్లి భాగయ్యను దగ్గరికి పిలిచి ఈ ప్రస్తావన తెచ్చింది.

'నాయ్నా! మన పాలోళ్ళు రత్నాపురంలో ఉన్నారు. అక్కడ ఎవరింటి పిల్లాణ్ణి అయినా దత్తు తీసుకొనిరా" అని ఆ తల్లి ఆదేశించింది.

అక్కడికి పదిమైళ్ళ దూరంలో రత్నాపురం ఉంది. ఆ మరుసటి రోజే మరొకరిని తోడు తీసుకొని భాగయ్య అక్కడికి వెళ్ళారు. అప్పటికే భాగయ్య పేరు వారు విన్నారు. ఆయన్ను చూచి ఎంతో సంతోషించి ఆదరించారు. అక్కడ చెర్విరాల వారివి రెండు కుటుంబాలున్నాయి. రాజన్న కుటుంబం; నర్సయ్య కుటుంబం.

ఇందులో నర్సయ్య చనిపోయాడు. అతని భార్య ఉంది. ఆమె పేరు లక్ష్మమ్మ. వారికి నలుగురు పుత్రులున్నారు. బాలయ్య, బాలరాజయ్య, నాగ లింగయ్య, అంజయ్య వారి పేర్లు.

తనకు అప్పటికి సంతానం కలుగనందువల్ల ఎవరినైనా పెంచుకొంటానని భాగయ్య వారి ముందు ప్రస్తావన తెచ్చారు. లక్ష్మమ్మ సంతోషంతో అంగీకరించి, ఆ నలుగురిలో ఎవరినైనా సరే పెంప కానికి తీసుకొమ్మంది. భాగయ్య నాగలింగయ్యను కోరుకొన్నారు.

మరుసటి రోజు తొమ్మిది సం॥ల ఆ పిల్లవానితో భాగయ్య గుమ్మడిదల చేరుకొన్నారు. నాగలింగయ్య ఆ రోజునుండే రాజమ్మను నాయనమ్మ అనీ, కమలమ్మను అమ్మా అని పిలవడం ప్రారంభించాడు.

భాగయ్య హృదయం కరిగిపోయింది. ఆ అబ్బాయికి తానే చదువు చెబుతున్నాడు. ఒంట్లు, ఓనమాలు, ఎక్కాలు, ఎరుసులు అన్నీ నేర్పాడు.

కొండా శంకరయ్య ప్రెసువాళ్ళు ప్రతి సం॥ ఇంత జీతం పెంచుతూనే ఉన్నారు. నైజాం దిగిపోయాడు. హైదరాబాదు సంస్థానం భారత ప్రభుత్వంలో విలీనమయ్యింది. అయినా, భాగయ్య వ్రాస్తూనే ఉన్నాడు. బాణీలు కట్టి పాడుతూనే ఉన్నాడు. గ్రంథాలు ప్రకాశకులు ప్రచురిస్తూనే ఉన్నారు. కొండా శంకరయ్య ప్రెస్సులో మేనేజరుగా ఉన్న పబ్బా రంగయ్య ఏవి ప్రజలకవసరమో అవే వ్రాయిస్తున్నాడు. చిన్న పిల్లలకు పాటలు కూడా వ్రాయించాడు. ఇతరుల ప్రోత్సాహంతో కూడా భాగయ్య వ్రాస్తూనే ఉన్నాడు. శ్రీ భోగ వెంకయ్య ప్రేరణతో సత్య ప్రబోధ కీర్తనల్లో సువ్వి పాటలు, లాలి పాటలు వ్రాశారు. ఆ లాలిపాట చూడండి:

౧. "లాలి శ్రీ గురువరేంద్రా। మాయయ్య। లాలి
కారుణ్యసాంద్రా।
రాలి సత్కీర్తి చంద్రా। నన్నుబ్రోవు, లాలి
సర్వా జితేంద్రా ॥లా॥

౨. అండపిండాండములనూ! బ్రహ్మాండ। భాండ
ముల నిండుకొనియూ
ఖండరూపము గాకనూ। నిండుకొని। యుండె
మీ తేజంబును ॥లా॥

౩. హరి హరి బ్రహ్మతాను। సురమునులు। గరుడ
గంధర్వులుతాను।
కర మొప్ప భక్తితోను। మిముగొల్వ। గాజూచు
చుందు రెపుడూ ॥లా॥"

ఆ గ్రంథంలోనే అయిన ఈ క్రింది సువ్వి పాటలోని ప్రథమ చరణం-అంతిమచరణం చూడండి:

౧. దేవదేవుడైన గురుని । భావమందు దలచి మీరు
పావనాంగులెల్ల సువ్వి పాట బాడరే!
సువ్వి సువ్వి సద్గురేంద్ర సువ్వి సువ్వి కీర్తి
సాంద్ర
సువ్వి సువ్వి యోగిచంద్ర సువ్వి దేశికా॥....

౨. కల విధానమెల్ల దెలసి । కలలో మేలుకున్న
రీతి
యిలను మాయ భ్రాంతులన్ని । తొలగజేయుడీ
తెలివిలోని తెలివియదే । దేవుడంచు భాగదాసు
తెలిపే భాగ వెంకయకును । సలలితంబుగా
సు॥"10

ఇలాంటి భోగ వెంకయ్యల కెందరికో వారు జ్ఞానోపదేశం చేశారు. ఓ గురువు ఓ శిష్యునికి చెప్పిన విధంగా ఎందరికెన్ని చెప్పారో అవన్నీ వెలికితీయ వలసిన అవసరముంది. భాగయ్య శిష్యులూ, దత్త పుత్రుడు శ్రీ నాగలింగయ్య సహకారంతో పరిశోధకు లీపని చేయాల్సి ఉంది.

1-17: భాగయ్య సమగ్ర సాహిత్యం

ఈ పని ముమ్ముందు జరిగినా జరుగకపోయినా భాగయ్య మాత్రం ప్రజల నాలికల మీద నర్తిస్తు న్నాడు. ఈ వ్యాసకర్త లబ్ధప్రతిష్ఠుడైన ఓ తెలంగాణ రచయితను, భాగయ్య గురించి అడిగాడు. "అయ నెవ్వరు?" అన్నారు ఆయన. మంచాల గ్రామంలో "చిరుతల దశావతారాలు" ఆడుతున్న వారి నడిగాడు. "చెర్విరాల భాగయ్య రాసిండు; ఆయనదే బాగుంటది; మాబాగ మశూర్ అయ్యిండు" అన్నారొకరిద్దరు. ఆ రోజు వారు చేసిన శ్రీభాగయ్య గణపతి స్తవమిలా ఉంది:

"దరు॥ రావయ్యా శ్రీ గజానన । మము బోవనిందు!
రావయ్యా యో గజానన।
భావజ శతకోటి తేజ । పార్వతి సుత విఘ్న
రాజ
దేవాదిదేవ సజ్జనావన । మూషిక వాహన ॥రా॥

ప్రాకటముగ నిన్ను దలచితి। నీ పాదములను।
శ్రీకరమని సన్నుతించితీ।
ఏకదంత లంబోదర । యిభవదనా కరుణాకర।
మాకు శుభములిచ్చి బ్రోవు। మశురబాద
యందు నిలచి ॥రావయ్యా॥

చివరలో మశురబాదకు మారుగా వారు "మధురాపురియందు నిలిచి" అని పాడుతున్నారు. ఈ విషయం చిరుతల పంతులు నడిగితే కొందరికి అలా అలవాటైపోయిందని అన్నారు. నిరక్షరాస్యులైనా సమధికోత్సాహంతో ఆ రాగాల్ని, ఆ లయల్ని ఆ దరువుల్ని ఈనాటికీ వారు పాడుకొంటున్నారు. పండితులు పట్టించుకొన్నా పట్టించుకోకపోయినా ఆయన్ను ప్రజలు పట్టించుకొన్నారు. అందువల్లే ఆయన అక్కడ బతికున్నాడు. ఈనాటికీ ఆయిదారు గురు ప్రకాశకులను బాగానే బతికిస్తున్నాడు.

అలా బతికి బతికిస్తున్న భాగయ్య సాహిత్యాన్ని - సమగ్రంగా అవలోకిస్తే ఆయన ఇన్ని విధాలుగా కనిపిస్తాడు: 1. యక్షగానకవి 2. చిరు

తల నాట్య గ్రంథ రచయిత 3 వేదాంతకవి 4. జానపదత్వం ఉన్న ప్రజాకవి 5. బుఱ్ఱకథల రచయిత, 6. బ్రతుకమ్మ పాటల రచయిత 7. మంత్ర తంత్ర గ్రంథాల రచయిత 8. దేశభక్తిగీతాల రచయిత 9. శతక రచయిత. 10. అనువాద గ్రంథకర్త భజన కీర్తనల రచయిత. 12 నవలా రచయిత 13. ఉద్యమ గీతాల నిర్మాత 14 గ్రంథ పరిష్కర్త.

17-1 : యక్షగానకవి

ఆయన దాదాపు వంద యక్షగానాలు వ్రాశారు - అయితే అచ్చులో నేను చూసినవి మాత్రమే ఇస్తున్నాను. బాల నాగమ్మ చరిత్రము, ఆరె మరాటీల చరిత్ర, సుగ్రీవ విజయము, నలమహారాజు చరిత్రము, మాధవ చరిత్రము, రంభారంపాల చరిత్రము, మదాలస పరిణయము, కనకతార చరిత్రము, కాంతిమతి చరిత్రము, కాంభోజరాజు చరిత్రము, సతీ తులసి, జయంత జయపాలము, శ్రీ మార్కండేయ విలాసము, పుండరీక చరిత్రము, గులేబకావలి అను పుష్పలీలావతి చరిత్ర, కుశలవ నాటకము, సత్య హరిశ్చంద్ర, నాగార్జున చరిత్రము, పాండవోద్యోగం అను శ్రీకృష్ణరాయబారము, పెద్ద బొబ్బిలి చరిత్రము, తారాకాసురవధ-కుమారస్వామి జనము, కిరాతార్జున చరిత్రము, సారంగధర చరిత్ర, బభ్రువాహన చరిత్రము, ప్రమీలార్జునీయ నాటకము, అల్లీ అర్జున చరిత్రము, సైంధవ పరాభవము, జరాసంధ వధ (రాజసూయయాగము అను యక్షగానము) మాయా సుభద్ర విలాసము, భద్రసేన విలాసము, మాంధాత చరిత్రము, శ్రీకృష్ణతులాభారము, శశిరేఖా పరిణయము, గయోపాఖ్యానము, శంబరాసుర వధ, శ్రీకృష్ణపారిజాతం, కృష్ణగారడి నాటకము, విక్రమార్క చరిత్రము, సత్యభామ పరిణయము, సీతా స్వయంవరము.

ఇవి మొత్తం 40 పరిశ్రమించి మిగిలినవికూడా ఇందులో చేర్చినప్పుడు ఆయన యక్షగాన సారస్వత విరాట్ స్వరూప సందర్శనం జరుగుతుంది.

17-2 : చిరుతలనాట్యగ్రంథరచయిత

శ్రీ భాగయ్య 24 వరకు చిరుతల నాట్య గ్రంథాలు వ్రాశారు. లభించిన పుస్తకాల పేర్లు మాత్ర మిక్కడ ఉదాహరిస్తున్నాను. చిరుతల సుగ్రీవ విజయము, చి॥ శ్రీ మహాభారతము, చి॥ దశావతారములు, చి॥ భీష్మప్రతిజ్ఞ నాటకము, చి॥ బాలనాగమ్మ చరిత్రము, చి॥ మైరావణ చరిత్రము, చి॥ భాగవతము (కృష్ణలీలలు), చి॥ వీరఘటోత్కచ అను శశిరేఖా పరిణయము, చి॥ అల్లీరాణి చరిత్రము, చి॥ రంభా రంపాలము, చి॥ గాంగేయోపాఖ్యానము, చి॥ రామాయణం.

ఇవి మొత్తం 12. రామాయణం ఇప్పుడు మరోసారి ముద్రితమవుతున్నది. దాచేపల్లివారు ప్రచురిస్తున్నారు. ఇన్‌కంటాక్సు గొడవల కారణంగా ప్రచురించిన కాపీల సంఖ్య ఇవ్వకపోవడమో, లేదా తక్కువ ఇవ్వడమో జరుగుతుంది. కాని ఒక్కొక్కటి 5 నుండి 10 వేల వరకు అచ్చు వేస్తున్నారు.

అటు యక్షగానాలు, ఇటు చిరుతల సాహిత్యం నేటికీ వేములవాడ,మన్నెంకొండ,నిరుసనగండ్ల యాదగుట్ట, కొమిరెల్లి మల్లన్న, ఐనోలు మల్లన్న, శ్రీశైలం మల్లన్న జాతరల్లో ఒక్కొక్కసారి ఒక్కొక్కటి కనీసం 200 ప్రతులమ్ముడవుతున్నాయి. సత్య హరిశ్చంద్ర, రామాయణ, సుగ్రీవ విజయాదులు కనీసం 4, 5 లక్షలకు పైగా అమ్ముడయ్యాయి. ఇవి ఎప్పుడు అచ్చువేసినా అయిదువేల ప్రతులకు తక్కువగా అచ్చువేయడమే లేదు. శ్రీ భాగయ్య ప్రజా సాహిత్యాన్ని ఈ దృష్టితో కూడా పరిశీలించాల్సి అవసరముంది.

17-3 : వేదాంతకవి

వేదాంత కవిగా భాగయ్యను ఈ క్రింది గ్రంథాల ఆధారంగా నిరూపించే అవకాశముంది. బ్రహ్మజ్ఞాన ప్రదీపిక, శుద్ధ నిర్గుణ తత్వ కందార్థములు, అనుభవ మంత్ర చింతామణి, జీవన్ముక్త బోధామృతము ఆత్మపంచాంగము, సత్యప్రబోధ కీర్తనలు,దాసబోధ, కాలజ్ఞాన కంద్దార్థములు. దాదాపు ఇవి 25 వరకుంటాయి. వీటిలో కొన్ని మాత్రమే ఇప్పుడు లభిస్తున్నాయి.

17-4 : జానపదత్వం ఉన్న ప్రజాకవి

జానపదత్వం ఉండడమే జానపద సాహిత్య లక్షణం. గుంపు కోరుతున్నది; వారి బాణీలోనే సాహిత్యం అందించబడుతున్నది. భాగయ్య జానపదత్వం చాలా గ్రంథాల్లో దర్శనమిస్తుంది.

17-5 : బుఱ్ఱకథల రచయిత

"ఝాల్మేకాశిం రజ్వీ" బుఱ్ఱకథతో భాగయ్య ప్రజల ముందుకు వెళ్ళాడు. ఈ దృష్ట్యా బుఱ్ఱకథా ప్రక్రియలో, తీసుకొన్న వస్తువులో వీరి స్థానాన్ని నిర్ధారించాల్సి ఉంది.

17-6 : బ్రతుకమ్మ పాటల రచయిత

దాదాపు పాతికవరకు బ్రతుకమ్మపాటల పుస్తకాలు భాగయ్య కలం నుండి వెల్వడ్డాయి. అందులో ఇవి కొన్ని: గౌరమ్మ, సావిత్రి, నెహ్రూ, శకుంతల, బాలనాగమ్మ, వేపూరి బతుకమ్మ పాట, బాపూజీ, సుభాస్ చంద్రజీ, జనగామ రైలు ప్రమాదం, భివండి రైలు ప్రమాదం, జడ్చర్ల రైలు ప్రమాదం........

17-7 : మంత్రతంత్ర గ్రంథాల రచయిత

దత్తాత్రేయ మంత్రము అను మహా మంత్ర శాస్త్రము, మోహినీ విద్య, మంత్రశాస్త్రము, అనుభవ మంత్రరహస్యము, అనుభవ మంత్ర చింతామణి, శని మాహాత్మ్యము........ ఇప్పటికి ఇవన్నీ ప్రచారంలో ఉన్నాయి ఇక్కడ ఆరు గ్రంథాలే ఉదాహరించడం జరిగింది. ఈ విషయం మీద వారివి పది వదిహేను గ్రంథాలైనా ఉన్నాయని ప్రకాశకులంటున్నారు.

17-8 : దేశభక్తి గీతాల రచయిత

పరిస్థితులకు స్పందించి ప్రజల్ని సమాయత్తం చేయడానికే భాగయ్య కలం పట్టారు. అందుకే జైహింద్ సంగీత భజనమాల, భారత భజనమాల తదితర గ్రంథాల్ని రచించి ప్రచారం చేశారు.

17-9 : శతక రచయిత

శ్రీ భాగయ్య వ్రాసిన "రాజలింగ శతకం" ఒక్కటే లభిస్తున్నది. ఎవరూ శతకాల గురించి చెప్పడంలేదు. వారిది ఒక్కటే వ్రాశారేమో!

17-10 : అనువాద గ్రంథకర్త

వేదాంత గ్రంథాల్లో సూచించినవి కొన్ని ఇందులోకి వస్తాయి. సంస్కృతం నుండి మరాఠినుండి హిందీ నుండి వారనువదించినవన్నీ ప్రత్యేకంగా వరిశీలించాలి. వారు "జ్ఞానేశ్వరి"ని అనువదించారు. శ్రీ కొండా శంకరయ్యవారు దీనిని రెండు సంపుటాలుగా ప్రచురించారు. ఇటీవల ఆచార్య భీంసేన్ నిర్మల్ అనువాదం కూడా తెలుగులోకి వచ్చింది. అనువాద రచనల్లో ఈ రెండింటిని తులనాత్మకంగా అధ్యయనం చేయవచ్చు.

17-11 : భజన కీర్తనల రచయిత

భాగయ్య కలమెత్తితే గీతం, కశమెత్తితే సంకీర్తనం. అందువల్ల వారి అన్ని పుస్తకాల్లోన్ని పాటల్ని ఒక దగ్గర అచ్చువేస్తే వేయిపైచిలుకే వస్తాయి. యక్షగానంలోనివి, చిరుతల సాహిత్యంలోనివి మినహా

యించి పై సంఖ్య చెప్పాను. సత్య ప్రబోధ కీర్తనలు, తుకిడియ దాసు కీర్తనలు, పాండురంగ భజన కీర్తనలు, సదానంద భజనమాల....ఇలా ఇంకా కొన్ని భజనకీర్తన గ్రంథాలున్నట్లు తెలుస్తున్నది.

17-12 : నవలా రచయిత

వారు ఒకే ఒక్క నవల వ్రాశారు. అది కూడా మరాఠినుండి అనువాదమైన "వీర ధవళ" రెండు భాగాలుగా వచ్చింది.

17-13 : ఉద్యమ గీతాల నిర్మాత

నైజాం రాష్ట్రంలో తెలంగాణా ప్రజానీకం అనుభవిస్తున్న నరకం భాగయ్యను కదలించింది. ఆనాటి "మజ్లిస్ ఇత్తేహాదిల్-ముసల్మాన్" దురంతాలు ఆయన్ని కలం పట్టించాయి. అందువల్లనే ఆయన కలం నుండి "జుల్మే కాశిం రజ్వీ", "రద్దే రజాకరి", "జుల్మే రజాకరి" పాటలు వెల్వడ్డాయి. వీటిద్వారా ప్రజల్లో నిర్మాణమైన భావ చైతన్యాన్ని జోడించి వీటిని అధ్యయనం చేయాల్సి ఉంది.

17-14: గ్రంథ పరిష్కర్త

ఆయన అనేక గ్రంథాల్ని పరిష్కరించారు. ప్రధానంగా యక్షగాన గ్రంథాల్ని, చిరుతల నాట్య గ్రంథాల్ని ఆయన పరిష్కరించారు. ఇప్పుడు లభిస్తున్నవే వందవరకు ఉన్నాయి. అందువల్ల వారు దాదాపు 150 గ్రంథాలైనా పరిష్కరించి ఉంటారని తెలుస్తున్నది.

ఇదీ ఆయన సమగ్ర సాహిత్యం. ఈ పరిధిలోకి వచ్చేవి ఇంకా చేర్చవలసి ఉంది. ఈ పరిధిలోకి రాకుండా మిగిలిపోయినవి వెలికి తీయాల్సి ఉంది.

18-1: భాగ్యనగరంలో అభాగ్య కవి భాగయ్య

భాగయ్యను అభాగ్యకవి అనకూడదు. కాని మన భాగ్యనగరం ఆయన్ను ఆదరించలేదు. ఆయన 63 సం॥లు బ్రతికారు. 1966 జనవరి 6వ తేదీ పుష్యపౌర్ణమినాడు శ్రీ చెర్విరాల భాగయ్య కీర్తిశేషులయ్యారు.

చివరి 8 సం॥ల కాలంలో ఆయన మంచం మీద పడి ఉండి పక్షవాతంతో బాధపడ్డాడు. అయితే బాధ ఏమీలేదు. ఎప్పుడూ శిష్యులు వస్తుండేవారు. శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావు, శ్రీ దామోదరం సంజీవయ్య- వారు బాగున్నప్పుడు ప్రశంసించారు. వైశ్యరత్న, కవిరత్న బిరుదులతో ప్రజలు సన్మానించుకొన్నారు. గురువు "చిదానంద" ముద్రవేశారు. ఇవన్నీ బొంబాయిలో ఉన్నప్పుడే జరిగాయి.

ఆయన పక్షవాతంతో బాధపడుతూనే మూడు, నాలుగు పర్యాయాలు నాటి సాహిత్య అకాడమి పెద్దలను కలిశారు. వారు అలా ఇలా సాయం చేస్తామంటూనే తప్పించుకొన్నారు. భాగ్యనగరంలోని అభాగ్య సాహిత్య అకాడమి వారి గ్రంథాలేవీ అచ్చువేయలేదు. వారి దేశభక్తి గీతాలు, భజన కీర్తనలు, బ్రతుకమ్మపాటలు అకాడమీ ప్రచురిస్తే బాగుంటుందని భాగయ్య ఆశించారు. కాని, సాహిత్య అకాడమి ఇది కూడా సాహిత్యమా అని చప్పరించేసింది.

అయితేనేం, భాగ్యనగరం చుట్టుప్రక్కలవున్న వారి శిష్యులు సమరసానంద, సత్యానంద ప్రభృతులు అప్పుడప్పుడు వస్తూనే ఉన్నారు. వారి ఉపదేశాలు వింటూనే ఉన్నారు. మంచంమీద ఉండి కూడా ప్రవచనాలు మానలేదు. పాటలు పాడే ఆ గళం ఆగలేదు. తల్లి వారసత్వం వచ్చి కాలూ చేయి పోయినా తన సాహిత్యంతోమశూరా బాదను "మశూర్"గా వెలిగించిపోయిన మహామనిషి శ్రీ చెర్విరాల భాగయ్య. ప్రజా హృదయ పీఠాన అధివసించిన తెలంగాణ యక్షగాన పితామహుడు శ్రీశ్రీశ్రీ చెర్విరాల భాగయ్య.

ఉపయుక్త సామగ్రి

1. శ్రీ మార్కండేయ విలాసము, పు : 52, ప్ర : 1982, శ్రీ మల్లికార్జున పబ్లికేషన్స్
2. మాధవ చరిత్రము, పు : 40 ప్ర : 1979, శ్రీ మల్లికార్జున పబ్లికేషన్స్
3. భాగయ్య స్వీయ చరిత్ర, వ్రాతప్రతి, పు.20. ఇది దాదాపు 40 పుటల ఎక్సర్‌సైజు నోటు బుక్కు వ్రాతప్రతి. ఇందులో మొదటి 19 పుటలు లేవు. 26 వ పుట లేదు. 20 నుండి 29 పుటలు మాత్రమే ఉన్నాయి. చివరి 11 పుటలు పోయాయి వారి చేతి వ్రాత 9 పుటలే మిగిలింది. ఇది వారు తమ చివరి రోజుల్లో వ్రాసి పెట్టుకొన్నది.
4. సుగ్రీవ విజయము, పు : 3, ప్ర : 1986, సిద్దేశ్వర పబ్లికేషన్సు.
5. భాగయ్య స్వీయచరిత్ర,వ్రాతప్రతి పు : 21.
6. ఆరె మరాటీల చరిత్ర పు : 3, ప్ర : 1982,
7. భాగయ్య స్వీయచరిత్ర వ్రాతప్రతి పు:27.
8. భాగయ్య స్వీయచరిత్ర వ్రాతప్రతి పు:28.
9. సత్యప్రబోధ కీర్తనలు, పు:27, ప్ర:1954, కొండా శంకరయ్య.
10. సత్యప్రబోధ కీర్తనలు, పు : 26, 27 ప్ర : 1954, కొండా శంకరయ్య.
11. చిరుతల దశావతారములు పు:3, ప్ర:1989, రామకృష్ణ బుక్ డిపో.

స్వర్ణోత్సవ సంచిక

(చతుర్థభాగం)

కావ్య శబ్దం

—ఆచార్య తుమ్మపూడి కోటీశ్వరరావు

శ్రీ అరవిందులు తమ భవిష్య కవితలో ఇలా అంటున్నారు:

కావ్యశబ్దం ఛందోమయం (Rhythmic word). అది సూక్ష్మ తేజమూ, తేజోమయమూ (Immeterial element). అది అనేక అంతరువులలో - అనేకార్థాలను పితికే కామధేనువు. The rhythmic word has a subtly sensible element, its sound value, a quiet immeterial element, its significance or thought value and both of these again its sound and its sense, have separately and together a soul value, a direct spiritual power (Lightening orator, సావిత్రి రచన) which is infinitely the most important thing about them.

ఈ ఛందము సరస్వతి (Inspired) తన్మహిత శబ్దం కవి ప్రతిభామండలంలో ఆవభాసిస్తున్నది. ఈ ఛాందసిక తేజశ్శబ్దమే సృష్టి కారకం.

It is the highest speech which is the supreme poetic utterance the immortal element in his poetry.

ఈ వస్తు బాహ్యాకారాలకంటె తదంతశ్చైతన్య వ్యక్తీకృతికి ఛందశ్శబ్దమే ద్వారం.

వ్యావహారిక శబ్దానికి శక్తిలేదు. అది వస్తు సంబంధం తప్ప వస్త్వంతర్గత తేజస్సును (The thingitself) వ్యక్తీకరించటానికి తగిన శబ్దం కాదు. అదే కావ్య శబ్దం. వ్యావహారిక శబ్దం Conventionel (కష్టసుఖాల్లాగా) పరంపరాగతం. దాన్ని కవి తన ప్రాణ శక్తిద్వారా చైతన్యవంతం చేస్తాడు. భావసన్నిగ్ధత, స్ఫోరకతాదుల ద్వారా అప్పుడది కావ్య శబ్దం (శిల్పానికి ప్రాణ ప్రతిష్ఠచేసి ఉపాసనకు విగ్రహంగా చేయటం లాగా) అప్పుడది లౌకిక సంకేత దశ నుండి భావసంకేతమౌతుంది. (Sign × Symbol) ప్రారంభ దశలో శబ్దం సత్యార్థ బోధకంగా- చైతన్యవంతంగా వుంది. క్రమంగా అరిగిపోయిన నాణెమై పారంపరిక సంకేతంగా మిగిలిపోతుంది. శబ్దం పుట్టిన రోజున అదే సంవేదన - స్పర్శమయంగా మనోభావాలకు ప్రతిమల్లాగా వుండేవి. పరిణామంలో మనకు నిత్య ప్రయోగంలో అది తొలిస్పర్శను కోల్పోయినది.

వృకమన్న శబ్దానికివ్వాళ మనం చెప్పుకొనే అర్థమదొక జంతువిశేషమనే. కానీ ప్రారంభంలో ఆ శబ్దం వృకానికీ మనిషికీ వున్న సంబంధాన్ని భయాది భావాలకు హేతువైనదన్న అర్థంలో - చీల్చేదన్న అర్థంలోనే - ఆ శబ్దం ఉచ్చారణలోని ధ్వనీ కలిపి పుట్టింది. నాటి భాషకి వీర్యశక్తి (Vigour & Power) వుండేవి. క్రమంగా ఆ శబ్దం మనకు సంకేతమై పోయిందే తప్ప ఆనాటి మనిషికీ - జంతువుకీ వున్న సంబంధాదులు లుప్తమై పోయినవి.

Now poetry goes back in a way and recovers through in another fashion - as much as it can of this original element (ఇదే ఆలంకారికులు చర్చించిన శబ్దౌచిత్య సూత్రం. (రుద్రుడు ప్రత్యక్షమైనా డనకూడదు. శివుడనాలి) ఆ పోయిన స్పర్శాది గుణాలను వ్యంగ్య శక్తి ద్వారా - ప్రతిమా నిర్మాణం ద్వారా సృష్టిస్తాడు కవి.

శబ్దం - ప్రజ్ఞా దశలో - ప్రాణదశలో -ఆత్మ (Spritual) దశలో వుంటుంది. Intellectual (నాచన సోమన్న) ప్రాణదశ Vital Suggestion (పోతన్న) ఆత్మదశ (సావిత్రి - తిక్కన్న - భవభూతి - మంత్రం పుట్టేదశ) కనుక శబ్దం మనోదశను దాటి ప్రజ్ఞా ప్రతిభా దర్శన దశలను వ్యక్తీకరిస్తుంది.

It expresses not only the life soul of man as did the primitive word, not only the ideas of his intellegence for which speech now usually serves, but the experience the vision the ideas as we way say, of the higher and wider soul in him. Making them real to our life - soul as well as present of our intellect it opens to us by the word the close of the spirit.

II

Things are thoughts /- (words) : Edington ప్రకారం భౌతిక పదార్థ వివేచన గంభీర మౌతున్న కొలదీ పదార్థం భావంగా కన్పిస్తున్నదట. మనలోని భావాలు Thoughts - ఆలోచనలు వస్తువులే. కోపాదులు శబ్దాలౌతున్నవి. కాముక భాష - కోపిష్ఠిభాష - మనలో ఉద్రేకాలు కల్పిస్తున్నవి కదా! (Pornography-Ex). కనుక భావాలు శక్తులు (Forces).

Uri Geller అన్న ఇజ్రాయెల్ ఈ Thought energy మీద పరిశోధన చేసి BBC Television లో ప్రదర్శించాడట. దేనినైనా అతడు ఆలోచనతో వంచేవాడట (Spomos) ప్రేక్షకుల చేతుల్లో - ఇండ్లలోవి కూడా వంగి పడిపోయినవట. ఇది అతడా లోచించలేదట.

రష్యాలో Mikhailovone తన భావోద్రేకంతో ఎంత దూరాన వస్తువునైనా ఆకర్షించేదట. ఈ పనిలో ఆమె 2 పౌనుల బరువు కోల్పోయేదట. అంటే, ఈ శక్తినామె ఆలోచనా శక్తిగా మార్చేదన్నమాట. ఆ ఆలోచనలే శబ్దాలై బాహ్య / అభ్యంతర వస్తు భావస్ఫోరకాలౌతున్నాయి. కనుక శబ్దం చెవిమీద
1 2 3
పడగానే feelings, emotion, thoughtsని కల్పిస్తున్నాయి.

1 + 2 = Aesthetic, 3. intellectual శాస్త్రం రిచర్డ్సు ప్రకారం కావ్యశబ్దం Emotive వక్రం వక్రతా సిద్ధాంతంలో చెప్పిన భావ/రస స్నిగ్ధం తప్ప సిద్ధాంత బోధకం కాదు.

వ్యావహారిక శబ్దం మన మనస్సు కొలదీ మనం చెక్కుకొన్నది. మనస్సంటే మన ఆలోచనాదుల సంపుటి లోకం నిర్మించిన నీత్యవినీతులకు బద్ధమైనది. లోకం మనస్సు కొలదిగా మనఃప్రమాణదఘ్నం. మనస్సంటే నా సంస్కారం. కనుక నా శబ్దం/నా లోకం నేను నిర్మించుకున్నది. నేను Project అవుతున్నాను. కావ్య శబ్దం స్వచ్ఛం యదార్థం. కవి మనః ప్రమాణదఘ్నం కానిది. కవి రస/భావమయుడు కనుక వ్యక్తి కాదు కనుక అతని శబ్దం Conditioned కాదు. లోక కలుషితం కాదు. అది Unconditional. ద్వేషాసూయాది ద్వంద్వత్వాది బద్ధం.

III

అలంకృత శబ్దం

శబ్ద న్పష్టార్థే కాహ్యాదృతా (లోచనం)

ఋజు దృష్టి × వక్రదృష్టి = కటాక్షము (ఈ క్షణకర్మ=సృష్టి) ఈశావాస్యం. ద్వంద్వం భావో ద్రిక్తమై ఏకం కావటానిక్షి వక్ర దృష్టి విధానం. (నా సాగ్ర దృష్టి యోగానికి లాగా) శృంగార యోగ దృష్టి కటాక్షం = ఇందుకే నాట్యశాస్త్రంలో దృష్టి విషయం ప్రస్తావితం)[1] ఇందులో తత్త్వమట. "అవతలి వ్యక్తికి తానను తాను సమర్పించుకోవటం తనను అతడర్థం చేసుకోవటాని కవలంబించే మార్గం" అని Simmel (Sociology) వృత్తం - సరళరేఖ. ఈ రెంటిలో మొదటిది సౌందర్యోత్పాదకం. నేత్రానికది విశ్రాంతి హేతువు కనుక. రెండవది నీరస వ్యావహారిక దృష్టి సంకేతం. గణిత శాస్త్రరేఖ. (పికాసో అన్నాడు - ఒక అల్పిష్ఠ చిత్రకారుని గురించి - వీడు గీసిన రేఖ (line) గణితశాస్త్రంలో రేఖ. బ్రేక్ అదే అనంత భావ వ్యంజకమని.) అని The sense of beauty లో జార్జి సాంటాయినా మాట. కనుక కావ్య శబ్దం వేరు.

వ్యాకరణశాస్త్రం సరళరేఖ. అలంకారశాస్త్రం దాన్ని గుండ్రంగా వంచితే వచ్చిన వృత్తం.

---

1. In Kathakali- goes back to Bharata for its original inspiration, the training of the eye and its move-ments in one of the most diffi-cult and thorough elements of the discipline and its luminosity and colour are enhanced by artificial means to make it the most cons-picuous feature of the visage.

(Indian poetics, p. 11)

ఇందుకే భామహుడు ప్రథమాలంకారికుడు వ్యాకరణ శాస్త్ర పరిష్కృతమైన సర్వశబ్దం కావ్య ప్రయోజ్యం కాదంటూ 6వ అధ్యాయంలో వ్యాకరణ × కావ్యశబ్ద విచారణం చేసాడు.

"శాలా తురీయమతమునతిక్రమించి ఎవడూ చెప్పలేడు. కనుక విరమిస్తున్నానని అధ్యాయాంతంలో చెప్పిన శ్లోకంలో శాలాతురీయుడంటే పాణిని ఇలా అనక అలా అనటంలో అది భావస్పర్శ కలది కనుక కావ్య శబ్దంగా చెప్పటం.

ప్రత్యయం

ఒకే అర్థంలో అనేక ప్రత్యయాలు చెప్పబడినా కావ్యంలో అందమైన వాటినే గ్రహించాలి.

1. ద్వయసచ్ - మాత్రచ్ - దఘ్నచ్ - ఈ మూటిలో ద్వయసచ్ - దఘ్నచ్ అందమైనవి జాను దఘ్న సరిన్నారీనితం ఐద్వయసం సరః.

2. త్వ - తల్ - ఇమనిచ్. భావార్థక తద్ధితాలు. వీటిలో ఇమనిచ్ ఇష్టమట.

సంధి

కఠిన సంధి త్యాజ్యం తచ్ఛ్యేమా - వాగ్ఘాని వంటిది. వృద్ధికి వైకల్పికత్వమున్నచోట వృద్ధి అందం.

మృజంతి - మార్జంతి

ఇలా వ్యాకరణాన్ని వంచి వృత్తంగా చేసిన ప్రయత్నం కన్పిస్తుంది. సిజానే అన్న ఆధునిక కళా పితామహుడు 'ఇల్లు' అన్న బొమ్మ గీస్తే దాని కాధారమైన ఇంటినీ - బొమ్మ ప్రక్కనే ముద్రించి - విమర్శకులు బొమ్మలో Emotion వుంది. ఫోటోలో లేదన్నారు. కాబట్టి కావ్యశబ్దం Emotive. లోకశబ్దం అది లేని భౌతిక గృహం. సిమెంటు కట్టడమైనా సరే.

రిచర్డ్సు ప్రకారం శబ్దం కావ్య - శాస్త్ర భేదాలుగా వున్నది. కాలం - ఆకాశం - భౌతికశాస్త్ర పరిధిలోవి వేరు. లోకంలోవి వేరు. మార్క్సువాదం - గతి తార్కిక భౌతికవాదం, మాయ, వేదాంతం, ఆత్మ, బ్రహ్మము - ఇవి శాస్త్ర పరిధిలోవి. రామోస్మి సర్వంసహే - వ్యాకరణ దృష్ట్యా రామ శబ్దం వేరు. త్యాగరాజు జగన్నాథుల్ని దృష్టి వేరు. త్యాగరాజుకి భక్తికాలంబం. అలంకారికులకు కరుణ రసాలంబన విభావం = **Aesthetic Symbol.**

> యత్ర రూఢి శబ్దస్యైవ ప్రస్తావ సముచితత్వేన
> వాచ్యప్రసిద్ధ ధర్మాంతరాధ్యారోప గర్భ త్వేన
> నిబంధః
> స పద పూర్వార్ధ వక్రతాయాః ప్రథమః
> ప్రకారం-

అని పై వుదాహరణ నిచ్చాడు శ్రీ కుంతలాచార్యులు.

హస్తాప చేయం యశః - కీర్తి గుప్పిళ్ళతో కోయదగ్గదిగా వుంది. లాటీ చందనచర్చ చోళ మహిళా లావణ్య సామగ్రి, కర్ణాట్ గీతకళా సరస్వతి-

"క్రీగంటి చూపున గిలిగొన్న సన్నగేదంగి తేకుల కన్నదమ్ములగుచు" ఇంతేకాని, "శబ్ద శోభాతిశయ శూన్యం వస్తు మాత్రంచ న కావ్యవ్యపదేశ మర్హతి యథా" "చీకట్లో వస్తువులకు ప్రకాశం లేదు. ఉంటే అది చీకట్లోనూ కన్పించాలి. వస్తువులను ప్రకాశింప చేసే శక్తి సూర్యునికే వుంది. ఆ తేజః పుంజానికి తుల్యమైనదేది"- అన్న భావం కల శ్లోకాన్ని వుదాహరించి కుంతలాచార్యుడన్నాడు- "ఈ శ్లోకంలో శుష్క తర్క వాసన వేస్తున్నది తప్ప కావ్య భావ సౌరభ్యం లేదు-" "న పునః వాచక వక్రతా విచ్ఛిత్తిల వ్యాపి లక్ష్యతే యస్మాత్ తర్క-వాక్యశయ్యైవ శరీర మస్య శ్లోకస్య."

కనుక శాస్త్ర పరిభాష కవిత్వం కాదు. సహస్రనామాలు కాదు.

"I shall take up this piece of marble and cut away all that is superflowr"
—Micholanglo.

Yow, dig,
for the sake of a single word
through thousands of toss of
verbal ore — Mayakovsky.

ఇవన్నీ Zin అన్న విమర్శకుని మాటలు

(చూ. Foundations of Marxist aesthetics.) అలాగే—

There are two parts of nonsense, one stems from a lack of feeling or ideas replaced by words, and the other from a profusion of feelings and ideas expressed through inadequate words ..
—Pushkin.

ఈ మాటలన్నీ కుంతలాచార్యుల గర్భంలో ఒక మూల ఒదిగిపోతాయి.

ఈ కావ్యశబ్ద విచారణ ఆధునిక కాలగర్భంలో కలిసిపోయింది. కవులూ విమర్శకులూ దీన్ని విచారించవలసిన అవసరమెంతైనా వుంది.

రాయప్రోలు సాహిత్యం – సంస్కరణ దృక్పథం

—డా. పి. సుమతీ నరేంద్ర

ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో అత్యంత ప్రధానంగా చెప్పుకోవలసిన అంశం నవ్యత. ఈ నవ్యత భాషలో, భావంలో, వస్తువులో కనిపించినప్పుడే అది అచ్చమైన ఆధునిక కవిత్వమౌతుంది. ఆధునిక కవిత్వానికి ఆద్యు లనదగిన వారిలో రాయప్రోలువారు ప్రథమ గణ్యులు. వీరి కవిత్వం నవ్యకవితారీతులకు నాంది పలికింది. అంతేకాదు - వీరి సాహిత్యం సంస్కరణ ఊపిరిగా కలది.

అసలు సంస్కరణ అంటే ఏమిటి అని చూస్తే సంప్రదాయానుగుణంగా వచ్చే ఒక పద్ధతిలో కాలానుగుణమైన మార్పును ఔచితీమంతంగా తీసికొనిరావడమే అని చెప్పవచ్చు. నన్నయ నుంచి వచ్చిన తెలుగు కవిత్వంలో సమూలమైన మార్పులు రాలేదనే చెప్పుకోవాలి. అట్టి తరుణంలో అన్ని విధాలా నవ్యతను సాధించారు రాయప్రోలువారు.

19వ శతాబ్దంలో సమాజశ్రేయస్సుకు ఏ విధంగాను పనికిరాని పద్ధతిలో పడికట్టు పదాలతో, పాత బడ్డ భావాలతో తెలుగు సాహిత్యం పతనావస్థకు చేరుకొన్నది. కవిత్వాన్ని సమూలంగా సంస్కరించ వలసిన అగత్యం ఏర్పడింది. కందుకూరివారి సరస్వతీ నారద విలాపం ఈ విషయాన్నే సూచిస్తుంది. వారి సంస్కరణ దృక్పథం పలువురిని ప్రభావితం చేసింది. దీనికి జాతీయోద్యమం, ఆంగ్ల భాషాపరిచయం, ఆంగ్ల సాహిత్యాధ్యయనం కూడా తోడయ్యాయి. ఈ నేపథ్యంలో రాయప్రోలువారు నవ్య కవితా పితామహులై, తదనంతర కవితారీతులకు మార్గదర్శకులయినారు.

వీరి సంస్కరణ దృక్పథం వీరేశలింగం పంతులు గారివలె సాంఘికమైనది మాత్రమే కాదు; ప్రధానంగా కవులైన వీరి దృష్టి కవితా విషయికమైన సంస్కరణల పట్ల ఆకర్షితమైంది. వీరి పిన్నిగారి మాటలు వీరిపై గొప్ప ప్రభావం చూపాయి. స్త్రీలను గురించి అసభ్యంగా వ్రాయడం పరిపాటి అయిపోయిన విషయాన్ని రాయప్రోలు గమనించారు. దీన్ని సమూలంగా మార్చడానికి ప్రయత్నం చేశారు. వీరి సాహిత్యంలో మొత్తం ఎక్కడ కూడ స్త్రీని భోగ వస్తువుగా వర్ణించలేదు. స్వతంత్ర వ్యక్తిగా మాత్రమే తీర్చి దిద్దారు. స్త్రీని ఉదాత్తంగా చిత్రించడం రాయప్రోలు వారితోనే ప్రారంభమైందని చెప్పాలి. వీరి కావ్యాలన్నీ స్త్రీ ప్రధాన భూమికగా కలవే. స్త్రీని పురుషుడితో సమానంగా కాక ఉన్నతమైన వ్యక్తిగా కూడ వీరు భావించారనిపిస్తుంది. స్త్రీ పురుషుల మధ్య స్వచ్ఛమైన స్నేహాన్ని వీరు గుర్తించారు, గౌరవించారు, ప్రోత్సహించారు. రాయప్రోలు వారు వందేళ్ళక్రితం పుట్టినవారైనా చాలామంది ఆధునికుల మనుకునే వారికన్నా ఆధునికమైన భావాలు కలిగినవారని నిర్ద్వంద్వంగా చెప్పుకోవచ్చు. వీరు ప్రతిపాదించిన అమలిన శృంగార తత్త్వం ఒక సిద్ధాంతంగా అందరి అంగీకారాన్ని పొందకున్నా యువత ఆలోచనా విధానాన్ని కొంతవరకు మార్చగలిగిందని చెప్పవచ్చు

రాయప్రోలువారి సాహిత్యంలో కనిపించే సంస్కరణ పలువిధాలుగా కనిపిస్తుంది.

1. భాషలో సంస్కరణ : తనకు ముందున్న తరాలలో ముఖ్యంగా క్షీణ ప్రబంధ యుగాలలో తెలుగుభాష ఏ విధంగా రూపొందిందో రాయప్రోలు వారు గమనించారు. జటిలమైన సమాసాలు, కేవల ఊహాజనితాలైన అలంకారాలు, కవి ప్రతిభా పాండిత్యాలకు అద్దం పట్టే ప్రయోగాలు, రెండు మూడు అర్థాలు వచ్చే పదాలు, వ్యవహార దూరమైన పద బంధాలు నిండి ఉండేవి. 20 వ శతాబ్దారంభంలో ఈ భాషకు కాలం చెల్లింది. నిసర్గ సుందరమైన పదాలు, నుడికారపు సొంపులు, సహజమైన పద బంధాలు, లలితమనోహరాలైన కూర్పులు క్రమంగా చోటు చేసికొన్నయి. ఈ పరిణామానికి ఆద్యులు రాయప్రోలు వారు. వారి కవిత్వంలో ఎక్కడా పారుష్యంకాని అర్థకాఠిన్యంగాని కనిపించవు. అంత మాత్రమే కాకుండ అచ్చ తెలుగుపదాల పోహళింపు శ్రవణ సుభగంగా అమరి ఉంటుంది. లలిత శబ్దం మీద వారి ప్రీతి లోకవిదితం. లాలిత్యం వారి భాషకు అమరిన అలంకారం. ఈ విధంగా కావ్య భాషను సంకెలల నుండి తప్పించిన అధునికులలో వీరు అగ్రేసరులు. తత్పూర్వమున్న భాషను కాలానుగుణంగా సంస్కరించిన సంస్కర్తలు రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు.

2. భావంలో సంస్కరణ:- రాయప్రోలు వారు సంప్రదాయాభిమానం కలవారే అయినప్పటికీ నవ్యతను రెండు చేతులా ఆహ్వానించారు. గత వైభవాన్ని గుర్తుకు తెచ్చుకుంటూనే నూత్న మార్గంలో నడవడానికి ప్రయత్నించారు. కాలానుగుణంగా సమాజంలో వస్తున్న మార్పులను గుర్తించారు. మన వ్యవస్థలోని లోటుపాట్లను అర్థం చేసికొన్నారు. అవసరమైన మార్పులకోసం తమ వంతు కృషి చేశారు. అయితే రాయప్రోలువారు సంఘ సంస్కర్త కాదు-ప్రధానంగా కవి. కనుక సాహిత్యపరంగా ఏయే మార్పులు రాదగినవో గుర్తించి, వాటిని తమ కావ్యాలలో ప్రవేశ పెట్టారు.

ప్రధానంగా స్త్రీ ఔన్నత్యాన్ని తమ కావ్యాలలో చిత్రించారు. ఎక్కడా స్త్రీని వర్జ్య వస్తువుగా భావించలేదు. స్త్రీ పురుష సమానతను, స్త్రీ పురుషుల మధ్య స్నేహాన్ని విశ్వసించారు ఆదర్శ స్త్రీమూర్తి చిత్రణ రాయప్రోలు వారితోనే ప్రారంభమైందని చెప్పాలి. స్త్రీ ప్రధాన పాత్ర కావడం కూడా వీరి రచనలలోనే ఎక్కువ కనిపిస్తుంది. ఆంగ్ల భాషా సాహిత్య పరిచయం, రవీంద్రకవుల సాహచర్యం, వంగ సాహిత్య పరిచయం వీరి నూత్న భావోదయానికి స్ఫూర్తి నిచ్చాయని చెప్పవచ్చు.

స్వాతంత్ర్యోద్యమం, జాతీయాభిమానం వీరి కవితా స్రోతస్వినికి జీవధాతువులయ్యాయి.

"ఏదేశ మేగినా ఎందుకాలిడినా
పొగడరా నీ తల్లి భూమి భారతిని"

అని యువతను ఉద్బోధించారు. విదేశీ వ్యామోహాలు, పరభాషా వ్యామోహంలో పడి కొట్టుకు పోతున్న భారత యువజనులకు ఈ కవిత నాటికీ నేటికీ అత్యంతావశ్యకంగానే ఉంది. భావి తరాలకు పనికివచ్చే సందేశాన్ని ఇవ్వగలిగినవాడే దార్శనికుడైన కవి అవుతాడు. నాటి భారదేశ స్థితిని ఎంత చక్కగా వర్ణించారో చూస్తే రాయప్రోలు వారి భావనా పటిమ, నవ్యత గోచరమౌతాయి:

"జొన్నకంకులు పండిన సొగసు చేల
ఎక్కడెక్కడనుండియో చక్కవచ్చి
వ్రాలుచున్నవి పిట్టలు వేలువేలు
....
చంపకములెత్తుకొనిపోవు చతురవరుల
తేనెవంచుకపోయెడు మౌనపరుల
కంచెదీసి త్రోవలు సేయు వంచకులను
తెలియగాలేడు తోటనేవలనగాచు
పరులు సొరకుండ కంచె కాపాడవలయు"

అని స్వదేశ రక్షణ చేసికొనవలసిన ఆవశ్యకతను ప్రబోధించాడు. ఇది కూడ నాటికీ నేటికీ మన ముందున్న సమస్య. మన తక్షణ కర్తవ్యాన్ని కూడా కవి ఇందులో సూచించారు. అయినా మనం అజాగ్రత్తతో వ్యవహరించి నాలుగు యుద్ధాలు చేసి నలిగి పోయాం. అది వేరే సంగతి.

3. వస్తు నవ్యత : ప్రాచీన కావ్యపద్ధతిని వదిలి నవ్య కావ్య పద్ధతిని స్వీకరించిన తొలి తెలుగు కవులలో రాయప్రోలు వారు ప్రముఖులు. వీరు తమ కావ్య వస్తువులుగా సమకాలీన సమస్యలను స్వీకరించారే తప్ప పురాణేతిహాసాలను ఆశ్రయించలేదు. ఆ కాలంలో కొద్దిమంది పురావైభవాన్ని సంస్మరించుకొనే తలంపుతో చారిత్రక పురుషులను కథానాయకులుగా స్వీకరించి చారిత్రక కావ్యాలను వ్రాశారు. రాయప్రోలు వారు మారుతున్న సమాజంలో స్త్రీ పాత్రను దర్శించడానికి ప్రయత్నించి, స్త్రీ పురుష సంబంధాల విషయమై తలయెత్తుతున్న సమస్యలను గుర్తించి పరిష్కార మార్గాలను వెదకడానికి చిత్తశుద్ధితో ప్రయత్నించారు.

స్త్రీవిద్య ఆవశ్యకమని భావించాక స్త్రీ పురుషునితో సమానంగా సభ్యసమాజంలో తల ఎత్తుకొని తిరగాలి. అలా స్వేచ్ఛగా సంచరించడానికి దగిన పరిస్థితులు ఆనాడు లేవు. కొద్దికాలం స్నేహితులుగా మసలి విడిపోయే స్త్రీ పురుషులు చిరకాలం తమ స్నేహాన్ని కొనసాగించడంలో తప్పులేదనే భావం మేధావులలో కలుగసాగింది. ఆ భావాన్ని ప్రచారం చేశారు రాయప్రోలువారు.

ఆనాడు వారు స్వీకరించిన కావ్య వస్తువులలో ప్రధానంగా కనిపించేది స్త్రీ పురుషుల మధ్య వేళ్ళూనుకొనే స్నేహ బాంధవ్యమే. ఇది ఈనాటికీ సరియైన సంస్కారం లేనివాళ్లు గుర్తించలేకున్న సత్యం. స్నేహానికి లింగభేదం ఉండనక్కరలేదు, ఉన్నా తప్పులేదు. రాయప్రోలు వారు పుట్టి నూరేళ్ళయింది. కలం చేబట్టి దశాబ్దాలే గడచిపోయాయి. ఈనాటి స్త్రీ స్వేచ్ఛాప్రవృత్తిగలది. పురుషుడు ఔనన్నా కాదన్నా తను చేయదలచిన పనిని చేసి తీరుతుంది. కాని ఆనాటి స్త్రీకి తన మనో భావాలను వెల్లడించే ధైర్యం కూడా ఉండేది కాదు. అట్టి పరిస్థితులలో స్త్రీని అంతకంటే ధీరురాలిగా రాయప్రోలువారు చిత్రించలేకపోయారు. దీనికి వారి ప్రవృత్తి కంటె దేశ కాలపరిస్థితులు కారణమని మనం గుర్తుంచుకోవాలి.

ఈ విధంగానే వారు వర్ణనలలో, అలంకార ప్రయోగంలో కూడా (నవ్యతను) సంస్కార దృష్టిని ప్రసరించారు. ఊహకందని ఉపమలను, భావచిత్రాలను వదిలేశారు. తెలుగు పల్లె పట్టులను, గ్రామ జీవనంలోని నిసర్గ సౌందర్యాన్ని అచ్చ తెలుగు పలుకుబళ్ళ సహాయంతో సులభ శైలిలో వర్ణించారు. వీరి కావ్యాలలో ప్రకృతి వర్ణనలు ప్రత్యేకంగ చెప్పదగినవి. వీటి మీద ఆంగ్లకవుల ప్రభావం చాలా ఉంది.

4. సాహిత్య శాస్త్రంలో నూతన సిద్ధాంత ప్రతిపాదన : సాధారణంగా కవులు విమర్శకులు కారు. గొప్ప విమర్శకులు కవిత్వం జోలికి వెళ్ళరు. ఎక్కడో ఒక్కరిద్దరు విశ్వనాథవంటివారుతప్ప. అయితే, రాయప్రోలువారు మాత్రం నవ్య కవిత్వంతో బాటు సారవంతమైన విమర్శన పద్ధతులను కూడ ప్రవేశపెట్టారు. మాధురీ దర్శనమ్‌లో వ్యక్తావ్యక్తంగా ఉండే అనేక విషయాలను రమ్యాలోకంలో స్థిర రూపంలో సిద్ధాంతీకరించారు. వారు ప్రతిపాదించిన అమలిన శృంగార సిద్ధాంతం ఆనాడు పెక్కు చర్చలకు దారి తీసింది. అంగీకరించనివారు కూడా వారు ఆశించిన ప్రయోజనాన్ని కాదనలేరు. ఆ పేరుతో పేచీ పడినవారే ఎక్కువమంది. మొత్తంమీద నూతనమైన ఆలోచనాధోరణికి నాంది పలికింది వారి సిద్ధాంతం.

స్త్రీ పాత్ర చిత్రణలో రాయప్రోలువారిది సురుచిరమైన రీతి. అది ఆ తరువాత భావ కవులందరికీ మార్గదర్శకత్వం నెరపింది. అయితే, అంతకన్నా ధీరోదాత్తంగా స్త్రీ పాత్రలను చిత్రించలేకపోయారే అని విమర్శిస్తున్నవారు కూడా ఉన్నారు ఈనాడు. కాని, ఏ కొత్త మార్గంలోనైనా తొలి అడుగు వేసే వారిని అభినందించక తప్పదు.

5. సాంఘిక సంస్కరణ దృక్పథం : రాయప్రోలు వారి సంస్కరణ దృక్పథానికి ప్రత్యేకంగా చెప్పుకోదగింది వారి 'స్నేహలత' కావ్యం. నాడేకాదు ఈనాడు కూడా మన సమాజాన్ని పట్టి పీడిస్తున్న అతిఘోరమైన, అమానుషమైన దురాచారం వరకట్నం. ఇది అన్ని ప్రాంతాలలో, అన్ని వర్ణాలలో, అన్ని వర్గాలలో వ్యాపించి ఉన్న సాంఘిక దురాచారం. బెంగాల్ జరిగిన ఒక యదార్థ సంఘటనచే ప్రేరితులై రాయప్రోలు వారీ కావ్యం వ్రాశారు. సమకాలీన సమాజం నుండే వస్తువును గ్రహించి, తదంతర్గత సమస్యను కావ్యంలో చిత్రీకరించి శాశ్వతత్వం కల్పించారు. స్నేహలత కావ్యంలో అవివాహిత అయిన కన్య అంతఃప్రవృత్తిని, తల్లిదండ్రుల అగచాట్లను చూచి భరించలేని కన్నకూతురి చిత్త సంక్షోభాన్ని సున్నితంగా చిత్రించారు. వేదనాభరితమైన జీవితంలో వెలుగురేఖ కనిపించని స్నేహలత ఆత్మాహుతి కావించుకొంటుంది. కాని, ఇది సమస్యకు సరియైన పరిష్కారం కాదు. సమస్యను, తత్ఫలితాన్ని మనసుకు పట్టేటట్లు చూపడమే కవి చేసిన పని. అన్ని వేళలా అన్ని సమస్యలకు తక్షణ పరిష్కారాలు దొరకవు. అలా చూపించడం కవి ఒక్కడి బాధ్యత కాదు. కనుక, రాయప్రోలు వారు ఆలోచనను రేకెత్తించే బాధ్యతను మాత్రం స్వీకరించి సఫలీకృతులయ్యారు.

స్నేహలత కంటతడి పెట్టిస్తుంది. అయితే యువకులను తగినంత కఠినంగా మందలించదు. సమాజంలోని ఇతర వ్యక్తుల బాధ్యతను, కర్తవ్యాన్ని ఎత్తి చూపించదు. ఇది కొంత లోపంగా కనిపిస్తుంది. కాని, స్నేహలత వృత్తాంతం మాత్రం చెరగని ముద్ర వేస్తుంది పఠితల హృదయాల మీద.

సాహిత్యం సాంఘిక దురాచారాలను పూర్తిగా నిర్మూలించకపోవచ్చు కాని,ఆయా సమస్యలపట్ల అవగాహనను పెంచవచ్చు; ఆలోచనలను సారించవచ్చు. ఆ దృష్టితో చూచినప్పుడు స్నేహలత కావ్యం వరకట్న దురాచారం వైపు దృష్టి సారింపజేసిన తొలి కావ్యంగా భావించవచ్చు. ఈ సమస్యకు మూలం స్త్రీ పురుష అసమానత. స్త్రీ పురుషునికి భారంగా పరిణమించకూడదనే ఆలోచనావిధానానికి పర్యవసానంగా ఏర్పడిన దురాచారమిది. దీన్ని నిర్మూలించడంలో యువకుల పాత్ర చాలా ప్రధానమైంది. ఆ విషయాన్ని రాయప్రోలువారు సూచించారు!

"భరత జనయిత్రి సుకృత తపఃఫలమ్ము
లన నుదయమైన యువజనులక్కటకట
అధమ పురుషార్థమనక కన్యల వరింప
శుల్కముల కువ్విళులనూఱు శూరులయిరె!"

అని యువకుల అధమ వర్క శుల్క వ్యామోహాన్ని నిరసిస్తారు రాయప్రోలువారు. 'శూరులయిరె' అని ఎత్తి పొడుస్తారు అట్టి యువకాధములను.

స్నేహలత అగ్నికి ఆహుతి అయిన తర్వాత ఆ అగ్ని సాంఘిక దురాచారాలను కూడా కాల్చి వెలుగులీనాలని ఆకాంక్షిస్తారు:

''అధమశుల్క కలంకము నంటకుండ
నా పవిత్ర దీక్షా కన్యకా పథంబు
రక్షణము చేసినట్టి యీ దక్షిణాగ్ని
కలుషితాచారములు కాల్చి వెలుగు గాక!"

అని స్నేహలత చివరి కోరికగా తన అభిప్రాయాన్ని తెలిపి కావ్యాన్ని ముగించారు రాయప్రోలువారు.

అయితే, ఇక్కడొక విషయాన్ని ప్రస్తావించక తప్పదు. స్నేహలత అగ్నిలో ఆహుతి అయ్యేటప్పుడు ఆమెను పలువిధాల వర్ణించారు రాయప్రోలు వారు. దహనంలో నున్న స్నేహలతామతల్లి అనే మకుటంతో ఎనిమిది పద్యాలలో ఆమెను వర్ణించడం, అది కూడా సౌందర్యోపేతంగా ఉండడం బాగాలేదని అభిప్రాయ పడ్డారు కొందరు. ఈ కావ్యాన్ని విషాద మధురమని ప్రముఖ కవులు సి. నారాయణరెడ్డిగారు పేర్కొనగా అది మధురమెట్లౌతుందని ప్రశ్నించారు. అది వారి వారి దృక్కోణం మీద ఆధారపడి ఉండే విషయం. విషాద విషయమైనా కావ్యవస్తువుగా మారినప్పుడు కావ్యపద్ధతులు, కవితాదృష్టి తప్పక కలిసిపోతాయి. రసానందం కలిగించే కావ్యం అది మోదమైనా, ఖేద మైనా ఉత్కృష్టమైనదే. స్నేహలత అట్టి కావ్యం.

జాతియోద్యమం ముమ్మరంగా సాగుతున్న రోజులవి. దేశభక్తి కవిత్వం పెల్లుబికిన కాలమది. రాయప్రోలువారు కవిగా తమ బాధ్యతను అత్యుత్త మంగా నిర్వహించారు. పది కాలాలపాటు మనగలిగే ప్రబోధాత్మకమైన కవిత్వం వెలువడింది. యువకులు ఏ ఉద్యమానికైనా వట్టుకొమ్మలు. అందుచేతనే రాయ ప్రోలువారు యువకులను ఉత్తేజపరుస్తూ, జాతి యోద్యమంలో వారి పాత్రను ప్రశంసిస్తూ మంచి కవి తలు చెప్పారు. సామాజిక దృక్పథం గలిగిన ఆనాటి మేటి కవులలో రాయప్రోలువారు ప్రముఖులు.

> ''మాతృదేశాభిమాన ప్రమాణబుద్ధి
> చేకొని విదేశ వస్తువుల్ తాకమనుచు
> భరతపుత్రకులెందఱెందరో ప్రవతంబు
> బూనినారంచు వింటి నత్యుత్సుకతను.''

కుల మత జాతి భేదాలనుమరచి అందరు కూడి ఐకమత్యముతో ఆంధ్రదేశ గౌరవాభివృద్ధికి కృషి చేయవలెనని ఉద్బోధించినారు.

> ''ఈ మహాంధ్రదేశ భగవతిమ తల్లి
> నాదినుండి సామ్రాజ్య సమాప్తిదాక
> కులము దడివిరె పొలిమేర గోలబడిరె?
> బోయవలె తల్లి పల్లకి మోయుమాంధ్ర!''

మత సామరస్యం ఈనాడు మన సమాజంలో కొరవడుతున్న సత్యం మనందరినీ కలవర పెడు తున్నది. ఇది అప్పటికే తలఎత్తిన సమస్య. ఏకేశ్వరో పాసనను రాయప్రోలు వారు పరిష్కారంగా భావించి నట్లు కనిపిస్తుంది. మతాలన్నీ మానవ సమాజ శ్రేయ స్సుకై పుట్టినవేగాని అంతఃకలహాలను పెంచడానికి కాదు. ఈ విషయానికి వారు ప్రతిస్పందించిన తీరు ప్రశంసనీయంగా ఉంది:

> "ఊరి నలుప్రక్కలందును నుదయవేళ
> కదలి చీమల పుట్టల వెదకి వెదకి
> మంచి బియ్యము చల్లు సంసారులకట
> మారినారు మతద్వేష మలినమంటి.''

ఇంకా-

> ''రాష్ట్రి రాష్ట్రి దురాక్రమణలన్
> మత మతాంతర మత్సరములన్
> ప్రేమమయమగు విశ్వమానవ
> గర్భమే గాయాలు పడెన్'' అని ఆక్రోశిం

చారు. కుల విద్వేషాన్ని సైతం వారు తీవ్రంగా నిరసించారు:

> "కుల విభేదము మత విరోధము
> పొటమరించెను స్ఫోటకమువలె.''
> ''కుల విద్వేషము కుష్ఠుదోషమయి
> ప్రాకున్ సంఘ కాయంబు."

"రాయప్రోలువారి దృష్టి గతానికే అంకితమై పోయి వర్తమానానికి అంధమైనదనుకోవడంకంటె పొరబాటు లేదు....ఇతరులు కొందరిలో రాష్ట్రాభి మానం క్రమశః కులాభిమానంగా పరిణమించింది.

కష్టజీవుల కష్టమును చూచి, చూచినదానిని మరుగు చేయక చెప్పే నిజాయితీ యీయన కున్నది" అన్న కె.వి.రమణారెడ్డిగారి అభిప్రాయం అక్షరాలా సత్యం.

ప్రేమవృత్తికి చండాల భేదమేల? అని అంటూ అంటరానితనాన్ని గర్హించారు వీరు. ప్రేమ మయమైన సమాజాన్ని ఆకాంక్షించారు. ద్వేషాగ్ని సమాజాన్ని కాల్చివేయగలదని ఆవేదన చెందారు. అంతమాత్రంచేత నిరాశావాదాన్ని ఆశ్రయించలేదు. కర్తవ్యాన్ని నిర్దేశించారు:

"కాలే కడుపుకు గరిటెడు గంజీ
జారే సిగ్గుకు మూరెడు పాతా
ఎల్లరకందే చల్లని రోజులు
వెలిసే విధమును వెదకండీ!"

అని అభ్యుదయ భావాలను ప్రకటించారు.

"కడుపులు కాలా కన్నులు కుట్టా
పాతిన ధాన్యము దాచిన విత్తము
ప్రజలకు పంచీ పనులకు పెట్టీ
ఇరుగు పొరుగులను అరసికొనండీ!"

అని నల్లధనాన్ని వెలికి తీయాలని యువతను ప్రేరే పించారు. బ్లాక్‌మార్కెటింగ్‌ని నిరసించారు. మంచి కాలము ముందున్నదా అని ప్రశ్నించుకొని, ఆశావహ మైన సమాధానాన్ని పొందారు:

"కలదు కలదధిక ప్రకాశము
తోడ నారీ నర సమాజము
శాంతిగని సుఖియించు కాలము
ఏటికీ గుంజాటనల్?"

అని ఆత్మ విశ్వాసాన్ని, భవిష్యత్తుమీద నమ్మకాన్ని పెంచుకొమ్మని కోరారు ఇక్కడ కూడా స్త్రీ ఉనికిని మరచిపోలేదు రాయప్రోలువారు. చాలామంది అభ్యు దయ కవులు కూడా ఆదర్శ సమాజాన్ని కోరుకుంటూ స్త్రీని మరచిపోతుంటారు. కాని, సాంప్రదాయాభి మానిగా భావించబడే రాయప్రోలువారు ఆదర్శ సమాజంలో స్త్రీ సగభాగమని గుర్తించారు. అందుకు వారివి నిజంగా కీర్తించవలసి ఉంది. రాయప్రోలు వారు అభ్యుదయ కవిగా పేరు పొందలేకపోవచ్చు కాని,అభ్యుదయ దృక్పథం కలిగిన అభినవ కవి అని చెప్పడంలో అతిశయోక్తి లేదు. వారు నవ్యాంధ్ర కవితాపితామహులు!

'కాల ధర్మానుగతమై జగత్ప్రవృత్తి
మాఱునపుడు వాఙ్మయమును మారు నిజము'

—రాయప్రోలు

సౌందరనందము – సంఘటన సంవిధానము

—ఆచార్య బేతవోలు రామబ్రహ్మం

బౌద్ధ వాఙ్మయంలో సుందరీనందుల కథ అనేక విధాలుగా కనిపిస్తోంది. కానీ పింగళి కాటూరుల సౌందర నందానికి అశ్వఘోషుని సౌందరనందమే ఒజ్జబంతి. రచయిత చెప్పుకున్నా రెండు భాషలలో ఒకే పేరుతో ఒక కావ్యం కనిపిస్తున్నప్పుడు వాటిని సరిపోల్చి చూడటమూ, జరిగిన మార్పులనీ, కలిగిన లాభాలనీ బేరీజు వేయటమూ నిష్ప్రయోజనం కానేరదు.

సంస్కృత సౌందరనందం నించి అరవైదాకా శ్లోకాలు యథాతథంగా అనువదింపబడటమే కాకుండా మరిన్ని శ్లోకభాగాలూ, భావాలూ తెలుగు సౌందర నందంలోకి దిగుమతి అయ్యాయి. అయితే, ఈ అనుసరణలన్నీ మొదటి అయిదు సర్గలకే పరిమితాలు. తరువాత ఉన్న నాలుగు సర్గలకీ సంస్కృత సౌందర నందానికీ సంబంధమే లేదని చెప్పవచ్చు. అంత వరకూ అంత సన్నిహితంగా నడిచి నడిచి ఆరవసర్గ దగ్గరనుంచీ అలా విడిపోవటానికి దారితీసిన సంఘటన లేమిటి? వాటివల్ల కావ్యానికి పుష్టి కలిగిందా, నష్టి కలిగిందా? అనేది పరిశీలించటమే నా ప్రధానోద్దేశం.

అయిదు మార్పులు

మొత్తం తెలుగు సౌందరనందం కథలో చెప్పుకోవలసిన ప్రధాన సంఘటనలు ముప్పై అయిదు ఉన్నాయి. వీటిలో అయిదో సర్గతో ముగిసిన ఇరవై రెండుసంఘటనల్లోనూ అయిదుతప్ప తక్కిన సంఘటనలన్నీ రెండు కావ్యాల్లోనూ సమానమే. ఈ అయిదు మార్పులూ కారణంగా తెలుగు కావ్యానికి కొన్ని ఔచిత్యాలూ, కొన్ని అనౌచిత్యాలూ సంక్రమించటంతో పాటు, ఆ పై నాలుగు సర్గలూ స్వతంత్రాలవ్వటం కూడా జరిగింది.

అమితభాషి బుద్ధుడు

కపిలవాస్తు నిర్మాణకథతో సంస్కృతకావ్యం ప్రారంభం అవుతుంది. నిర్వాణ పథాన్ని కనుగొన్న బుద్ధుని పునరాగమనంతో తెలుగు కావ్యంలో తెర లేస్తుంది. కపిలవాస్తు పౌరులకి దశధర్మ సూత్రాలనీ తెలుగు బుద్ధుడు తానే ఉపదేశిస్తాడు. అశ్వఘోషుడు కపిలవాస్తు పౌరుల ప్రవర్తనలో జరిగిన మార్పులని వర్ణిస్తూ దశ ధర్మ సూత్రాలని వ్యంగ్యంగా తెలియజేశాడు. అంతేకాదు. [1]అభయ దైశికుడైన మహర్షి విహరించడం కారణంగా ఆ కపిలవాస్తు పట్టణం కురు రఘు పూరు పురోపమంగా మారిందనీ చెప్పాడే తప్ప,వచ్చి రావడంతోనే పౌర జన సమూహాన్ని ఉద్దేశించి బుద్ధుడు ధర్మోపన్యాసం చేశాడని చెప్పలేదు. శిష్యులే ప్రబోధించారో, బుద్ధుని మాహాత్మ్యమే వారిని మార్చిందో! మొత్తం పద్దెనిమిది సర్గల సంస్కృత కావ్యంలో బుద్ధుని గొంతు వినిపించేది నాలుగుసార్లే. అదికూడా నందునితో మాత్రమే.

''ఆనందుడు'' అనే శిష్యుడు నందుడికి దీక్ష నిచ్చిన తరవాత శ్రవణుడు అనే శిష్యుడు, శరీర నశ

రత్వాన్ని గురించీ, అహంకార త్యాగాన్ని గురించీ, స్వార్థరాహిత్యాన్ని గురించీ, అనేక విధాల నందుడికి ఉపదేశిస్తాడు. శ్రమణుడి ఉపదేశాంశాల్ని కూడా తెలుగు కవులు బుద్ధుని నోటనే పలికించారు ఈ మార్పుల్నిబట్టి చూస్తే తెలుగు బుద్ధుడు పరమ లౌక్యుడుగానూ, ఉపన్యాస ప్రియుడుగానూ కనిపిస్తాడు. సంస్కృత[1] బుద్ధుడు మితభాషిగానూ, "[2]నాటికి భిక్షాశన మొల్లమి హస్త సంజ్ఞామాత్రమున'' తెలియజేయదగినవాడుగానూ కనిపిస్తాడు

వియోగినీ హృదయం

ఇంక పునరాగమ ఘట్టంలో యశోధర తన చిన్ని కొడుకుని వెంటబెట్టుకొని బుద్ధ దర్శనానికి వచ్చినట్టు అశ్వఘోషుడు చెప్పలేదు. తెలుగుకవులు ఇది కల్పించారు. అంతఃపుర నియమాలనిబట్టి చూస్తే ఇది తప్పు. సానుభూతితో, వియోగినీ హృదయంతో చూస్తే ఇది ఒప్పు. ఈ మార్పువల్ల తెలుగు కావ్యానికి ఆ ఘట్టంలో రసార్ద్రత చేకూరింది. "కజ్జలహీనమై'' అనే మంచి పద్యానికి కారణమయ్యింది.

కామం - ప్రేమం

సుంధరీనందుల కేళీ విలాసాల్ని కేవల కామ శృంగారంగా వర్ణించాడు అశ్వఘోషుడు. అతని సుందరీ నందులు [3]హిమవన్నగ గుహలలో విహరించే సిద్ధ దంపతులు [4]భూమికి ఒక మెట్టుపైన, స్వర్గానికి ఒక మెట్టు కిందా ఉన్నవారు మాత్రమే. కానీ తెలుగు కవుల సుందరీ నందుల అనురాగం శృంగారమాత్ర పరిమితంకాదు. వీరిది ఒకరు లేక ఒకరు బతుకలేని అద్వైత ప్రేమ. కాబట్టే అశ్వఘోషుడు ఆగిపోయిన చోటనుంచి మరో మూడు మెట్లు పైకి ఎక్కారు తెలుగు కవులు.

ప్రాలేయ గిరికందరా వినోద విహార వరులైన సిద్ధ దంపతులనంగ,

విబుధ తరంగిణి వీచికాడోలలం దూఁగెడి రాయంచ దోయియనఁగ,

కవి మనః పంకజాసవసిక్తమై రసాంగమున నాడెడి పదార్థము లనంగ,

ఆనంద పరిపుల్ల మౌనీంద్ర దహరతారాధ్య మందాడు జీవాత్మలనఁగ

> చీకు చింతల దిగదావి, చెన్ను మిగిలి
> హృదయ సంవేద్యమయ్యు, నాత్మైకగమ్య
> మైన యద్వయ సౌఖ్యరసామృతమ్ము
> ననుభవింతురు వారు నిరంతరముగ.

సుందరీనందుల అద్వైత ప్రేమని ఇంతకంటే మనోహరంగా ఎవ్వరూ చెప్పలేరు.

తావలచింది రంభ

అశ్వఘోషుడు సుందరీనందులది కామతృప్తి కోసమైన శృంగారంగా భావించాడు కాబట్టే[5] నందన వనంలో రంభాదుల్ని చూసినప్పుడు నందుని మనస్సు చలించినట్లు చెప్పాడు. ఇది అద్వైతప్రేమకి విరుద్ధం. అందుచేతనే తెలుగు కవులు ఈ స్వర్గ సందర్శన ఘట్టాన్ని పరిత్యజించారు. అంతేకానీ, కొందరు విమర్శకులు భావించినట్లు, స్వర్గ గమనాదులు అతిమానుషాలూ అసహజాలూ అనే ఉద్దేశ్యంతో మాత్రం కాదు. బుద్ధునిలో ఉన్న అతిమానుషశక్తినీ, దైవత్వాన్నీ తెలుగు కవులూ అంగీకరించినవారే

విశ్వప్రేమ

తమ అనురాగాన్ని కేవల తుచ్ఛ విషయ వాంఛగా పరిగణించి గౌతముడు నిందిస్తున్నప్పుడు నందుడు విలవిలలాడిపోయాడు. అటుపైని నెమ్మదిగా గురునిదగ్గరకి చేరి, తమది నిష్కామమైన అద్వైత ప్రేమ అని నందుడు విన్నవించుకొంటాడు. "నాకున్ ప్రాణము ప్రాణమైన చెలితో....నిష్కేదదివ్యామృత స్వీకారమ్ము భజింపుచున్, సమయముల్, సీమల్

వసన్ దాటి ఏకాకారమ్మును నిత్యమై నెగడు నయ్యానందవర్థించెదన్" అని తన సిద్ధాంతాన్ని అవిష్కరిస్తాడు. అంతవరకూ నందుని మనస్సులో రాజదర్పమూ, యౌవనగర్వమూ, విషయవాంఛలూ మాత్రమే ఉన్నాయని భావించి, వాటిని పోగొట్టటానికే ప్రయత్నిస్తూవచ్చిన బుద్ధుడు నందుని ఈ ప్రేమ సిద్ధాంతాన్ని విన్న తర్వాత, ఆ ప్రేమని విశ్వ ప్రేమగా మార్చుకోమనీ, సుందరికి మాత్రమే అది పరిమితమైనవాడు స్వార్థపూరితమైన కామమే అవుతుంది తప్ప ప్రేమకాజాలదనీ—

హృదయ తటముల పొరలిపొంగెడి త్వదీయ
ప్రణయ సురధుని విష పత్రయమునొకట
జాలిమై ముంచియెత్తినంబోలుగాక
యంగనామాత్ర సమభిషేకార్హ మగునె?

అని ప్రబోధించాడు. ఇప్పుడు నందుని మనస్సు తేరి ప్రసన్నమై తెల్వివహించింది. శోక మోహాలు దూరమయ్యాయి. "తొంటివలకూర్మికి దవ్వులనిచ్చి" సహధర్మణియైన సుందరికికూడా దీక్ష నిమ్మని అడిగాడు. ఇది కామరహితమైన అద్వైత ప్రేమ సిద్ధాంతానికి పరాకాష్ఠ. ఇప్పటికీ సుందరి లేనిదే నందుడుండ లేడు. కానీ, ఇప్పటి ఈ ఉండలేక పోవటానికి శరీర స్పర్శలూ, కాముకవాంఛలూ కారణాలు కావు. ఇప్పుడు నందునిలోనిది విశ్వప్రేమ. ఈ తత్వాన్ని ప్రతిపాదించటానికే సుందరీనందుల ప్రణయ వృత్తాంతాన్ని కేవల కామ శృంగారంగా కాకుండా అద్వైత ప్రేమగా చిత్రించారు. ఈ మార్పు చెయ్యటంలో రవీంద్రుని ప్రభావం తెలుగు కవులపై కనిపిస్తోంది.

"బలవంతపు బ్రాహ్మణార్థము"

విహార వాటికకి నందుణ్ణి తీసుకొనిపోయి సంస్కృతబుద్ధుడు ధర్మోపదేశం చేస్తాడు. నందుడు "తథా" అన్న తరవాతనే బుద్ధుడు ఆనందుడు అనే తన శిష్యుణ్ణి పిలిచి నందుడికి దీక్ష ఇమ్మనిచెప్పి తను వెళ్ళిపోతాడు. బుద్ధుడు వెళ్ళాక "న ప్రవజిష్యామ్యహం" అని ఆనందునితో నందుడు తెగేసి చెబుతాడు. ఆ వైదేహముని (ఆనందుడు) ఈ నందుని అభిప్రాయాన్ని గురుదేవునికి వెంటనే విన్నవిస్తాడు. బుద్ధుడు తిరిగి విచ్చేసి నందుడికి మరికొన్ని ఉపదేశాలు చేస్తాడు. అవికూడా విన్నాక "ఓ దేవా![6] నువ్వు ఆజ్ఞాపించినట్లే నడుచుకుంటాను" అని దీక్షా స్వీకారానికి తన సమ్మతిని తెలియజేస్తాడు. త్రికరణ శుద్ధిగా కాకపోయినా బలవంతంగానైనా అంగీకార వాక్యాన్ని తీసుకొన్నాకనే సంస్కృత కావ్యంలో దీక్ష ఇవ్వటం జరిగింది. కానీ తెలుగు కావ్యంలో అంతా మారిపోయింది.

ఈ పరివ్రాజన ఘట్టంలో తెలుగు కవులు వ్రాసిన ఈ పద్యాన్ని చూస్తే బుద్ధభగవానుడు బలవంతపు సన్యాసాలు చేయించాడు అనిపించటమే కాకుండా, అతనిపట్లా, అతని మతంపట్లా, అతని శిష్యులపట్లా, పాఠకులకి గౌరవాదరాలు ఏర్పడటం మాట అటుంది భయాందోళనలు పుట్టుకొస్తాయి.

"సుడివెట్టిలో గొను నడిసంద్రపుం దుపాను.
గడవనీదెడి యీతగానివోలె
....
భిక్షుమండలి చేఁజిక్కి, పెనగులాడి,
వేడుకొని, బిట్టుగా విలపించి, కసరి,
విసివి, చేష్టలు దక్కి, సొమ్మసిలి వాలి,
సుందరీ ప్రాణధనము భిక్షులకు దక్కె" 3-42

రెండు జంటలు

బుద్ధుడు ఎన్నో ఉపదేశాలిచ్చినా తెలుగు కావ్యంలోని నందుని పరివ్రజనం బలవంత బ్రాహ్మణార్థమే. చివరి ఘట్టంలో గుడిసెలో సుందరీనందులు కలుసుకున్నప్పుడు వారి హృదయాలు పూర్తిగా పాత వికారాన్ని పొందాయి. ఈ పొందటం, వెంటనే నిగ్ర

హించుకోవటం రెండూకూడా వారి అపరిపక్వ స్థితిని తెలుపుతున్నాయి. పునరాగమ ఘటంలో బుద్ధుణ్ణి చూసిన యశోధర కానీ, యశోధరని చూసిన బుద్ధుకు గానీ చలించలేదు దానికి కారణం బుద్ధుని సన్యాసం ఐచ్ఛికం. నందుని సన్యాసం బలవంతం. పుత్రుడు జనించి సంతృప్తిని పొందింది యశోధర మనస్సు. అగతికంగా వైరాగ్యాన్ని అవలంబించింది సుందరి మనస్సు. మొదటినుంచి గౌతముని మనస్సు వైరాగ్యోన్ముఖం ఇది యశోధరకి తెలుసు. నందుని మనస్సు భోగోన్ముఖం. ఇది సుందరికి తెలుసు. అందుచేతనే “అతనుండె సర్వదైవత కులాధిపుడంచు సన్నజాజుల పూజ సల్పుచుండునట్టి” మన్మథ సేవకుడు వైరాగ్య పద్ధతిని పూనెనన్న మాటని సుందరి నమ్మలేకపోయింది. నిర్బంధ సన్యాసమేనని నిశ్చయించుకొంది. తప్పనిసరియై తానూ అదే అవలంబించింది. ఈ తెలుగు కావ్యంలో సుందరీ నందులది అగతిక వైరాగ్యం. అంటే అద్వైత ప్రేమతత్వానికి మన తెలుగు కవులు పట్టం కట్టారన్నమాట.

గురువును మించిన శిష్యుడు

బ్రహ్మచర్య దీక్షనీ, శీల కవచాన్నీ, బౌద్ధ మతాన్నీ స్వయంగా అవలంబించిన అశ్వఘోషుని చిత్రణలో సుందరీ వైరాగ్య ధోరణి మాట లేకపోగా, నందునిది బలవంతపు సన్యాసంగా కూడా కనిపించటంలేదు. అంతేకాదు, గౌతముని గురుత్వంలో సాధన చేసి నిర్వాణపథాన్ని నందుడు కూడా కనుగొన్నాడని అశ్వఘోషుడు వివరించాడు. కాబట్టి అశ్వఘోషుని నందుడు బుద్ధునితో సమానుడు. “నీ మనః స్థైర్యాన్ని విన్నాక నీ భార్యయైన సుందరి కూడా నిన్ను అనుకరించగలదు” అని చివరలో గౌతముడు సుందరీ ప్రసంగాన్ని తెచ్చాడేతప్ప, నందుడు ఆమెను తలవనైనా తలవలేదు. బండరాయిగా మారిపోయాడు. ఈ విషయంలో అతడు గురువును మించిన శిష్యుడే అయ్యాడు. అంచేత సంస్కృత నందుని సన్యాసమూ వైరాగ్యమూ సార్థకమూ; పరిపక్వమూను.

గురువును ముంచిన శిష్యుడు

పరివ్రాజనఘట్టంలో సంస్కృతనందుడు తన ప్రేమ సిద్ధాంతాన్ని ఆనందునితో చెప్పుకోలేదు. “న ప్రవజిష్యామి” అనే ఒక్క మాటని తన గురువు గారికి పొల్లుపోకుండా విన్నవిస్తాడు. ఈ కావ్యంలో ఆనందుడు గౌతమునికి నమ్మినబంటు. ఈతణ్ణి “ఆత్మసముడు” అ గౌతముడు అనుకొంటే అది అన్నివిధాల తగినట్టే ఉంటుంది.

కానీ తెలుగు కావ్యంలో అనందుడు వేరు. “ప్రేయసిని విడిచి స్వర్గంలో కూడా క్షణకాలమైనా సరే ఉండలే”నని నందుడు తనతో చెప్పుకొన్న ప్రేమ గోలని ఆనందుడు గురువుగారికి విన్నవించుకోలేదు. ఈతణ్ణి “ఉపచారదక్షుడు, ఆత్మసముడు” అని తెలుగు కవులు పరిచయం చెయ్యటం సమంజసంగా లేదు.

ఒకవేళ చెప్పాడేమో అనుకోవటానికి వీల్లేదు. ఎందుకంటే ఆ తరవాత గౌతముడు నందుణ్ణి పిలిచి లోకంలోని శోకాన్ని వివరించి చెప్పి చెప్పి చివరకి “నీ నా సందున నేటికీ యరమరల్? నిక్కమ్ము దెల్పంగదోయీ! నీ మానసమెట్లు నా కెరుగరాదో? అప్తులెవ్వారు తండ్రీ! నా కన్నను నీకు'' అని అనునయిస్తాడు. దీన్నిబట్టి నందుని మనస్సులో ఉన్నదీ, ఆనందునితో చెప్పుకున్నదీ అయిన ప్రేమ సిద్ధాంతం గౌతమునికి తెలిసిందనుకోవటానికి వీల్లేదుగదా?

ఒకవేళ తెలిసినప్పటికీ నందుని నోటనే అది విందామనుకొని గౌతముడు అట్లా మాట్లాడాడేమో అనుకోవచ్చు. ఆ పక్షంలో అటువంటి అతని ప్రయత్నానికి ఏ రకంగానూ ఉపయోగపడని “ఉపదేశము” అనే సర్గ మొత్తం వ్యర్థమే అవుతుంది. ''అనుచుఁజింతా పరంపరలందు మరల మునుఁగు నందుని

వైఖరిపోల్చి గురుడు....'' అనే పద్యంతో ''ధర్మ సంవాదము'' అనే తరువాత సర్గని ప్రారంభిస్తే సరిపోతుంది. కాబట్టి అశ్వఘోషుణ్ణి కాదని ఆనందుని దగ్గర నందుని ప్రేమతత్వాన్ని ఆవిష్కరించినందు వల్ల తెలుగు కావ్యానికి మేలు జరుగకపోగా కీడు జరిగింది.

నైటింగేలూ - గాంధీగారూ

చివరలో గౌతముడు చెప్పిన ఒక్క శ్లోకాన్ని ఆధారంగా తీసుకుని (ధృవంహి సంశ్రుత్య....) తెలుగు కవులు సుందరిలో వచ్చిన మార్పులనీ, ఆమె సంఘసేవాతత్పరతనీ ''అనుజ్ఞ'' అనే ఒక సర్గగా అద్భుతంగా చిత్రించారు. ఈ సర్గలో సుందరి తెలుగు వారి ఫ్లారెన్సు నైటింగేలుగా కనిపిస్తుంది. సుందరీ నందుల పునర్దర్శనానికి వెలివాడని రంగస్థలం చెయ్యటంలోనూ, గౌతమబుద్ధుడు ఈ సుందరీ నందులకు బాలనంద సుందరులను అందించటంలోనూ గాంధీ మహాత్ముని అస్పృశ్యతా నివారణోద్యమ ప్రభావం స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది.

ముక్తాయింపు

సంఘటన సంవిధానంలో తెలుగు కవులు చేసిన ఈ అయిదు మార్పులవల్లా తేలిందేమిటంటే-

1. సంస్కృత బుద్ధుడు మౌని - తెలుగు బుద్ధుడు వాగ్మి.
2. సంస్కృత సుందరీ నందులది కేవల శృంగారం-తెలుగు సుందరీ నందులది అద్వైత ప్రేమ. ఇది కారణంగా ''ధర్మసంవాదము'' అనే సర్గ వచ్చింది.
3. అశ్వఘోషుని ఆనందుడు ఉత్తమ శిష్యుడు- వీరి ఆనందుడు అంతటివాడు కాదు ఇది కారణంగా "ఉపదేశము" అనే సర్గ వచ్చింది.
4. సంస్కృత నందుని సన్యాసం ససమ్మతం - తెలుగు నందుని సన్యాసం అసమ్మతం.

అధోజ్ఞాపికలు

1. ఇతి ముదితమసామయం నిరాసత్కృరు రఘుపూరు పురోగమం.
   అభయ దైశిక మహర్గే నిహరతి తత శివాయ వీతరాగే (3.42)
2. తాద్వృజ్ఞిమిత్రం సుగతశ్చకార నాహార కృత్యం స యథా నివేద (5.10)
3. భావాను రక్తేగిరి నిర్భర సౌతే కిన్నరీ కింపురుషా నివోభౌ (4.10)
4. అతీత్యమర్త్యాన్ అనుపేత్యదేవాన్ సృష్టావ భూతామివ భూత ధాత్రా (4.6)
5. స జాత హర్గోఽప్సరసః పిపాసుః
   తత్ ప్రాప్తయేఽధిష్ఠిత నిక్లబార్వః
   లోలేంద్రియాశ్యేన మనోరథేన
   జేహ్రీయమాణో నధృతించకార (10.41)
6. ఇత్యేవముక్తః స వినాయకేన హితైషిణా కారుణికేసనందః కర్తాస్మి సర్వంభగవన్!
   వచస్తే తథాయథాజ్ఞాపయసీత్యువాచ (5.50)
7. ధ్రువంహి సంశ్రుత్యతనస్థిరం మనః, నివృత్త నానా విషయైర్మనోరథైః.
   వధూః గృహేసా పితవాను కుర్వతీ, కరిష్యతే స్త్రీషు విరాగిణీః కథాః (18.59)

రాళ్ళపల్లి వచన రచన - మార్గదర్శకత్వం

డా॥ రావి భారతి

ఆంధ్ర వచన వాఙ్మయ పరిణామ దశల్లో అటు నన్నయ మొదలు చిన్నయ దాకా, ఇటు వీరేశలింగం మొదలు విశ్వనాథ దాకా యుగ స్వభావాన్ననుసరించి ఎన్నో వైవిధ్యాలనూ విన్యాసాలనూ వచనంలో మనం గుర్తించవచ్చు.

వీరేశలింగం పాత్రోచిత వచన విన్యాసం, చిలకమర్తివారిలోని సరళత ప్రసన్నత, పానుగంటి వారిలోని అధిక్షేపాత్మక శబ్ద వైచిత్రి, వేటూరివారిలోని పరిశోధనాత్మక వచన నిర్మాణకౌశలం, పింగళివారిలోని శబ్దరచనా సౌష్ఠవం, కట్టమంచివారిలోని చిక్కని చక్కని శబ్దరచనా శిల్పం, విశ్వనాథ వారిలోని అలతి అలతి వాక్యాల సోయగాలు,సురవరం వారి మాండలిక పద మాధుర్యం, కృష్ణశాస్త్రిగారిలోని సజీవ వ్యావహారికం, పలుకుమెత్తదనం అన్నీ కలిసి ఆంధ్రవచన వాఙ్మయానికి పుష్టినీ తుష్టినీ కలిగించాయి.

ఈ వచన రచనా పరిణామ దశల్లో రాళ్ళపల్లి వారి వచనానికొక సముచితమైన స్థానమున్నది. మధునాపంతులవారి మాటల్లో చెప్పాలంటే "మాధురీ మార్దవములకుఁ దావలమైన వచన రచన యెవని సొమ్మనగా అది రాయలసీమలో నుదయించి మైసూరున నివసించువారిదని వెంటనే వచ్చు సమాధానము" (ఆంధ్ర కవుల చ.పు. 466). ఆధునిక సాహిత్య వ్యాస వచనానికి కొత్త నడకలు నేర్పి వచన ప్రక్రియకొక కొత్త నిర్వచనాన్నిచ్చి తద్వారా విమర్శ యొక్క దృక్పథాన్నే ఒక మలుపుతిప్పిన వచన రచనాధురంధరుడు రాళ్ళపల్లి.

విమర్శ నుంచి వచనాన్ని పూర్తిగా వేరుపరచి చూడడం సాధ్యం కాదు. ఇవి రెండూ పరస్పర ప్రేరకాలు, పరస్పర పూరకాలు, పరస్పర పోషకాలు కూడ. ఒక భావం యొక్క తీవ్రత భాషా శక్తిపై ఆధారపడి ఉంటుంది. భాషా పటుత్వానికి భావం సహకరిస్తుంది. భావం నీటితోనిండిన బొక్కెనలాంటిదయితే భాష దాన్ని తోడే తాడులాంటిది. ఈ రెంటికితోడుగా రచయిత సంగీత జ్ఞానపరుడైతే ఆ వచనం మీటితే సరిగమలనే పలుకుతుంది రాళ్ళపల్లి వారి వచనంలో ఈ మూటికీ పొత్తు కుదిరింది.

శర్మగారి వచనంలోని వాక్యాలు అలంకారిక పరిభాషలో చెప్పాలంటే చూర్ణికాప్రాయాలు, పొడి పొడి మాటలవల్ల రచనకు ప్రసాదము, మాధుర్యము అన్న గుణాలు ఏర్పడ్డాయి. స్పష్టత వీరి రచనకు శ్వాసలాంటిది. వ్యర్థ పదాలుండవు. ప్రతీ పదం భావంతో ముడివడి ఉంటుంది. సంగ్రహము, సరళత- ఈ రెండూ శర్మగారి వచన వరవకు రెండు తీరాల్లాంటివి. వాక్యంతో క్లుప్తత మెఱయించడం వీరి రచనలో ఒక పద్ధతి. మెఱుపు తీగెల్లాగా జిగేలుమని మురిపిస్తూ "చిటికెలో ముగింపు" గల చిన్న పలుకులు వీరివి. క్లుప్తత ఎక్కడ ఉంటుందో అక్కడ పదానికి పట్టు పెరుగుతుంది తద్వారా విషయానికి గాంభీర్యం

అబ్బుతుంది. చాలాచోట్ల వీరి వాక్యాలు ఎంత చిన్నవో విషయ విస్తృతిలో అంత పెద్దవి. ఉదాహరణకు రాయలనాటి రసికతలో ఒకచోట ''దృష్టిని తెలుసుకున్నచో సిద్ధిని తెలుసుకున్నట్లే'' అన్న వాక్యం ఉంది. ఈ దృష్టికీ సిద్ధికీ మధ్య ఆ సందర్భంలో అనంతమైన వ్యాఖ్యానానికి అవకాశం కనిపిస్తుంది. ఆ అవకాశాన్ని పాఠకుల ఊహకు వదిలిపెట్టడం ఆయనకొక క్రీడ.

సంక్షిప్తత శర్మగారి సహజ గుణమే అయినా, అక్కడక్కడా అవసరమనిపిస్తే ఒక చిన్న వాక్యంలో ఇమడగల అంశాల్ని విస్తరించి, ఉక్తి చమత్కారం కోసం, స్పష్టతకోసం వాక్యాన్ని సాగదీస్తూ ఉంటారు. ఉదాహరణకు ఏ విషయంలోనైనా, ప్రత్యేకించి కవిత్వంలో పారతంత్ర్యం పనికిరాదు అన్న అంశాన్ని పాఠకుల హృదయాల్లోకి చేర్చాలి. దాన్ని ఒక ఉపమను ఆధారం చేసుకొని ఎలా కమ్మచ్చులో పెట్టి వాక్యాలను సాగదీశారో చూద్దాం: "పదార్థములు మంచివి చెడ్డవియను నభిప్రాయములను అందఱును తమంతట పరిశీలించి యేర్పఱచుకోలేరు. కావున ననేక విషయములలో మనమితరుల యభిప్రాయములే యనువాదము చేయవలసి యున్నది. వంకాయ ఆరోగ్యమగునా కాదా. యను విషయమున సామాన్య జనులందఱును వైద్యుల యభిప్రాయమునే నమ్మవలయును గదా! కాని యది నా నాలుకకు రుచించునా రుచింపదా యను విషయమున గూడ యితరుల మొగము జూచి చెప్పవలసి వచ్చెనేని తక్కినవెట్లైనను కవిత్వమునకది ప్రళయకాలము" (వేమన)—ఇక్కడ ప్రళయ కాలము అన్న పదం పైవాక్యానికి జీవం పోసింది. చెప్పే పద్ధతినిబట్టి పైవాక్యం ఎలాంటి చమత్కారాన్ని, సజీవత్వాన్ని, గాంభీర్యాన్ని సాధించిందో మనం గమనించవచ్చు. చెప్పే విధానంలో ఒక విలక్షణత అందం రూపొందించడం, వాక్యానికి జీవం పోసే శక్తివంతమైన పదజాలాన్ని వాడడం, ధ్వనిమాధుర్యం పట్ల శ్రద్ధ వహించడం, పదాల్లో పొదుపు పాటించడం, దీర్ఘతను సాధ్యమైనంత మేరకు అరికట్టడం. ఇవి శర్మగారి వ్యాసవచనానికి కీలక మంత్రాలు.

శర్మగారి వాక్యవిన్యాసం విలక్షణమైనది. కట్టమంచి వారి ప్రేరణతోనే రూపొందిన ఉపన్యాసాల్లోని వచనం ఒక్కొక్కచోట ఆయన్ని మించిన విన్యాసం ప్రదర్శిస్తుంది. ఒకే విషయం, అందునా ఒకే అంశానికి సంబంధించిన రెండు వచన భాగాల్ని పరిశీలిద్దాం. వేమన హాస్యాన్ని గురించి ఇద్దరూ చెప్పారు.

కట్టమంచి వారి వచనం : వేమన ''మరుగు మర్యాదలేని మోటు విధముగా దిట్టడు. నొప్పిచెందువారు సైతము ఇతరులతోఁ గలసి నవ్వునట్లు సేయ సమర్థుడు. గాయము కానుపింపకయు రక్తము కారకయు నుండునట్లు శరీరమును ఛేదింపఁ జాలినంత మిగుల వాఁడిగల కత్తి నొకదానిని పూర్వము విశ్వకర్మ సన్నిభుడగు శిల్పి యొకండు నిర్మించెనను గాథ యొకండు గలదు. ఆ కత్తితో నుత్ప్రేక్ష్యములు నుపమేయములునైనయవి యాంధ్రదేశమున నిమ్మహానీయుని పద్యములే కాని వేఱెవ్వియు లేవు."

శర్మగారి వచనం : "ఇరుప్రక్కలందును మఱుగులేని మంచి పదను గల చురకత్తి వంటి కవితాశక్తి దానికి మెఱుగిచ్చునట్టి సంకేత దూషితముకాని ప్రపంచ వ్యవహారము లందలి **సూక్ష్మదృష్టి**, గాయపు మందు కత్తికేపూసి కొట్టినట్లు తిట్టుచునే నవ్వించు **హాస్య కుశలత**, ఇవన్నియు వేమన్నను సృష్టి చేయునపుడు బ్రహ్మదేవుఁ డుపయోగించిన మూల ద్రవ్యములు.''

ఈ పైరెండు వచన భాగాలను పరిశీలించినప్పుడు కట్టమంచి,వారిలో లేని సమతూకంగల సమాంతర వాక్య నిర్మాణ కుశలత, శ్వాసానుగుణమైన విరుపు కనిపిస్తాయి. అంతేకాదు, శర్మగారు ఉపయోగించిన ఉపమ వాస్తవికతకు మరింత దగ్గరగా కనిపిస్తుంది.

"శైలి కర్తయొక్క ముఖము వంటిది. అంతరంగ మెంత మారినను అది మారదు'' అన్నారు శర్మగారే ఒకచోట. (వేమన) ప్రతీ రచయితకొక ప్రత్యేకమైన ముద్ర ఉంటుంది. ఆ ముద్ర రచయితను పట్టి ఇస్తుంది. శర్మగారి వచనశైలి కూడా అలాంటిది.

వీరిది సరళ గ్రాంథికశైలి. ఒకటి రెండు వ్యాసాలు వ్యావహారికంల్లో కూడా కనిపిస్తాయి. వీరి సరళ గ్రాంథికానికి ఎంతటి సమ్మోహన శక్తి ఉందంటే మనం చదివేటప్పుడు అది గ్రాంథికమన్నా స్పృహఅంతరించడమేకాదు- వ్యావహారికానికి అతీతంగా ఒక ఆత్మీయమైన మూగభాషగా సరాసరి మన గుండెల్లోకే చొచ్చుకొనిపోతుంది.

సంస్కృత పదాలు వాడనిది తెలుగుకు వాడీ వేడీ రాదన్న అభిప్రాయం అంతటా వ్యాపించివున్న ఈ శతకంలో చాలావరకు సంస్కృత పదబంధాల్ని పరిహరిస్తూ గత్యంతరంలేని చోట మాత్రమే తెలుగులోకి ఒదిగిపోయే సంస్కృత పదాలను ప్రయోగించిన ఒక విలక్షణమైన సజీవమైన శైలి వీరిది. కఠిన పదాలుండవు వ్యర్థ పదాలుండవు. పునరుక్తి ఉండదు. బ్రహ్మాస్త్రం లాంటి ఒకటి రెండో సంస్కృత పదబంధాలున్నాయి. కాని వాటిని పరిశీలిస్తే ఆయా సందర్భాల్లో అవి ఒక ప్రత్యేకమైన ప్రయోజనాన్ని నెరవేరుస్తూ వచనానికి బలాన్నే చేకూరుస్తున్నాయి. "తిట్టు పందల పాలిటి బ్రహ్మాస్త్రము" అన్నచోట ఆ మాటకు ప్రత్నామ్నాయంగా ఏ పదం వాడినా వచనంలోని పటుత్వం సడలిపోతుంది. 'ఒక నవరత్నఖచిత'మైన హారంలో లాగా మహారచయితల వాక్యాల్లో పర్యాయపదాలకు తావులేదు.

శర్మగారి వచనం లయాత్మకమైనది. వచన రచనలో లయను ప్రప్రథమంగా ప్రవేశపెట్టిన ఘనత వీరికి దక్కుతుంది. ఈ లయ మనకు అయిదు విధాలుగా ఏర్పడినట్లు తోస్తుంది:

1. శ్వాసగతిననుసరించే వాక్య విన్యాసం. అంటే గుక్కతిప్పుకోవడానికి వీలుగా ఉండే సరళ, సంయుక్త వాక్య నిర్మాణం.

ఉదాహరణకు "చెట్టు పుట్టును. చిగురించును. పూయును. పండును. కాలము ముగిసినప్పుడెండి కూలును. అంతేకాని, ఆ కాలము వచ్చులోపల ఆత్మహత్యచేసికొను మార్గము దానికి తెలియదు" (రాయల. పు. 29.)

2. అక్షరావృత్తి : అక్షరావృత్తి వచన లయకు కొలతబద్ద. ఈ ఆవృత్తి శ్రుతికి ఇంపుతో పాటు వచనంలో ఒక లయానుభూతిని మనకు కలిగిస్తుంది.

ఉదాహరణకు

—"ఇల్లాలి ముక్కరకొక ముత్యము గతిలేకున్నను ఇంటి ముంగలి పీధులకెల్ల ముత్యాల ముగ్గులు పెట్టువారు మన కవులు" (పదాది అక్షరావృత్తి.)

—"కారణమేమనగా వారాకలికి భుజించువారే గాని ఇష్టములేకున్నను భుజించువారు కారు" (ప్రాస యతి) లేదా (పదమధ్య అక్షరావృత్తి.)

—గుండు దెబ్బవలె గుఱి తప్పని చిక్కని చెక్కిన మాటలు.

ఇలాంటి అక్షరావృత్తి వాక్యాలను పట్టాలమీది రైలుబండి నడిచినంత సుఖంగా, లయాత్మకంగా నడిపిస్తుంది.

3. అంత్యప్రాస : ఈ అంత్యప్రాసలద్వారా లయతో పాటు శర్మగారు మధురతనుగూడా సాధించారు.

ఉదా : "మాకు రక్తి లేకపోలేదు గాని శక్తి చాలదు" "అతనికి చాలనిది నేర్పుగాదు మరి ఓర్పు" (నిగమశర్మ అక్క).

4. నాల్గవది యతి : శర్మగారు పదాద్యక్షరాలకు యతివేయడమే కాకుండా తిక్కనలాగా పదమధ్యాక్షరంతో యతిని నిర్వహించిన సందర్భాలు కనిపిస్తాయి.

పదాద్యక్షరాలకు కొల్లలుగా ఉదాహరణలు కనిపిస్తాయి.

"పరదూషణము పందలపాలిటి బ్రహ్మాస్త్రము''

"ఆడవారిని గెల్చుటయు ఆదిల్‌ఖానుని గెల్చుటయు నొకే పౌరుషముగా భావించిరి."

"జావళ్ళకును జట్కా సాహెబుల వరుసలకును" (నాటకో).

పదమధ్యాక్షరంతో యతి :

"వరూధిని యెన్నిమారులు జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొన్నను తాను దేవత యను విషయము మఱచి వదేపదే మనవలె చెమర్చును." ఇక్కడ వరూధిని అన్న పదంలోని వకారానికి దేవత అన్న పదంలోని వకారంతో యతి. తెచ్చుకొన్నను అన్న శబ్ద పల్లవంలోని ఆద్యక్షరానికి పదేపదేలోని రెండవ నాల్గవ అక్షరాలతో యతి. మాఱులు, మఱచి మనవలె అను చోట్ల పదాద్యక్షరాలకు ఆవృత్తి కనుపించి అర్థస్పష్టత కది దోహదం చేస్తున్నది.

—శర్మగారి ఇలాంటి వాక్యాలు చదువుతూ ఉంటే పూలరేకుల్లా మృదువుగా ఒత్తుగా ఉన్న అనుభూతిని కలిగిస్తాయి. అక్షరావృత్తితో, అంత్యప్రాసలతో యతుల గతులతో పదజాలం నడుస్తున్నప్పుడు అచ్చంగా పూలతేరే కదలి వచ్చినట్లుంటుందని పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులుగారు భావించారు.

శర్మగారి వచనాన్ని తిక్కన్నగారి వచనంతో పోల్చారు విమర్శకులు. వీరిరువురిలోనూ సమాన ధర్మాలను వారు ప్రక్రియల్లో అంతరమున్నప్పటికీ పసిగట్టారు. వాక్యాల్లోని సూటిదనం, పదాలకంటే భావాన్ని నొక్కిచెప్పు పద్ధతి, సంక్షిప్తత, భావం ప్రధానమైనప్పుడు మాటల్ని తేటగా వాడడం, నొక్కిచెప్పదలచిన భాగంలో ఉనిక కలిగేటట్లు అక్షరావృత్తిని ఆధారం చేసుకోవడమో లేక స్ఫుటంగా వచనమైనప్పటికి యతివేయడమో చేయడం.

ఇక అలంకారాల విషయానికొస్తే—

ఆధునిక వచన రచనలో కూడా ఉపమా ఉత్ప్రేక్షాది అలంకారాల సహాయంతో ఉద్దేశించిన ప్రయోజనాన్ని అనుకున్న దానికంటే అధికంగానే సాధించవచ్చునని నిరూపించారు శర్మగారు. అన్వయ క్లిష్టతలేని ఆలంకారిక శైలి వీరిది. వీరి ఉపమానాలు ఊహాకల్పితాలు కాక మన నిత్యజీవితంతో సంబంధమున్న వస్తువులు కావడంచేత వాటి వాస్తవికతను అందరు అనుభవించి ఆనందిస్తారు.

ఒకటి రెండు ఉదాహరణలు :

—"ఎన్నడు వేసితిమో కాని ఈ పరతంత్రపు పఱపు మరల నెన్నడును దానిని విదిలించి చుట్టిపెట్టినట్లే కానము" (రాయల పు. 35)

—అభిమానమను పేరతో పిల్లలకు దొరకిన పెసర యుండను పంచిపెట్టవచ్చిన కోతివలె పరిపూర్ణమైన వస్తువును ప్రక్కలు కొఱికి తినుట యిప్పటి నాగరికత దుష్ఫలములలో నొకటి."

—"ఆ కట్టడముల కంబములు గోడలు గూడ మన వెన్నెముకవలె తునిగి పడిపోయినవి."

(రాయల పు. 32.

శిథిలమౌతున్న సంస్కృతి పట్ల తన ఆవేదననీ నిరసననీ తెల్పడానికి శర్మగారు అలంకారాలను ఎంత శక్తిమంతంగా ఉపయోగించుకున్నారో గమనార్హం.

ఏదైనా ఒక విషయాన్ని విమర్శించాలన్నా తర్కబద్ధంగా సమర్థించాలనుకున్నా పాఠకుల్లకు

నచ్చజెప్పాలనుకున్నా శర్మగారు ఒక కొత్త శిల్పాన్ని ప్రయోగిస్తారు. అది ప్రశ్నార్థక శిల్పం, ఇది వీరి ప్రత్యేకత. విశేషమేమంటే, ఆ ప్రశ్నల్ని రూపొందించే విధానంలోనే సమాధానాలు నిక్షిప్తమై ఉంటాయి. మచ్చున కొక్కటి: పురుషుడెంత నాజూగ్గా వేషం వేసుకున్నా అచ్చం ఆడవాళ్ళలా కనిపించే అవకాశం లేదన్న అంశాన్ని అంగీకరిస్తూనే ఆడవాళ్ళు రంగస్థల ప్రవేశం చేయకూడదన్న తన అభిప్రాయాన్ని తర్కబద్ధంగా ఎలా సమర్థించుకుంటున్నారో చూద్దాం:

"అచ్చపుటాడుది యనగా ఇట్టిదియని చూపుటకా రంగస్థలమేర్పఱచినది? అమ్మలు అక్కచెల్లెండ్రు ఆలుబిడ్డలు ఇంటిలో లేరా? ఇరుగు పొరుగువారికుండరా? వారి ఆడతనములో మనము చూడని అచ్చము వారిని రంగమున కెక్కించినంత మాత్రాన చూడగలమా? మరియు ఈ అచ్చపు ప్రశ్న ఒక్క ఆడవేషమునకేనా వచ్చినది? ముసలి వేషము వేసిన వారిలో చర్మమునకు ముడుతలు చూపగల యభినేత యున్నాడా? అందుకై ముసలివానినే యేరి తెచ్చి ఆ వేషమునకు నియమింతురా?" (నాటకో).

ఈ విధంగా ప్రశ్నార్థక బాణాలను నేరుగా పాఠకుల గుండెలకుగురిపెట్టే శైలి వీరి వచనంలో చాలా చోట్ల తటస్థపడుతూ ఉంటుంది.

వీరి శైలిలోని మరో గుణం - ఒక విషయం నుంచి విషయాంతరానికి లంఘించేటప్పుడు "అది యట్లుండ నిండు" "అది యట్లుండె" లాంటి చిన్న వాక్యంతో సంబంధం కలపడం. వీరి వచన భాగాలన్నింటిలో ఈ పద్ధతి మనకు కనిపిస్తుంది.

శర్మగారి వచనానికి హాస్యం ఆయువు పట్టు లాంటిది. వీరిది లలిత హాస్యం. అట్టహాసం కాదు. చిఱునవ్వు. పుట్టపర్తి వారి మాటల్లో చెప్పాలంటే "పానుగంటి వారివలె యూకదెబ్బలు కొట్టి అట్టహాసము చేయడు. భమిడిపాటి వారివలె Sarcastic Smile ఉపయోగింపడు. విశ్వనాథవలె తల జుట్టు దిరుగఁ జేయడు. చిలకమర్తివలె తేలఁబలకడు, హాస్యాన్ని ఒక మధుర కళగా అభ్యసించాడు. ఆంగ్లంలో E.V. ల్యూకాస్‌వంటి గద్యరచయిత ఈయన."

పదగతంగానూ సన్నివేశగతంగానూ కూడా ఇది కనిపిస్తుంది. దీనినొక గొప్ప శిల్పంగా శర్మగారు సాధన చేశారు.

—ఒక వాక్యానికి చివర మకుటంలాగా ఒక పదాన్ని గాని చిన్న వాక్యాన్నిగాని నిలిపి పాఠకుని దృష్టి నాకర్షించి నవ్వు పుట్టించడం. ఉదాహరణకు—

—"తీవ్రమైన భావములు మనుష్యులకందరికిని కలవు కాని ఆ భావములను బయటఁ బెట్టవలసినప్పుడు మనకందఱికిని-నత్తి."

—"దేవునికి నైవేద్యము పెట్టుట అతని యాకలి పోవుటకు గాదు, మనకాకలి యగుటకు."

—"అప్పుడింట నందరు నేడ్చిరి. వారితోడ నక్కయు నేడ్చినది, ఎందుకనుకున్నారు? తమ్ముడు చెడెనేయని కాదు. ఇల్లు మునిగెనే యని కాదు. తన ప్రయత్నము వ్యర్థమాయెనేయనియును కాదు. మఱి క్రొత్తగా జేయించుకొన్న ముక్కర పోయెనేయని దుర్వారయై యడలెనట!"

సాధారణ పదగత హాస్యానికొకటి రెండు ఉదాహరణలు ఇప్పటి పాఠశాలల్లోని సిలబస్‌లలో నియమింపబడే పురాణాలు ప్రబంధాలు నాటకాలు నవలలు మొదలగు వాని ప్రయోజనాన్ని ప్రస్తావిస్తూ "దానిలో ననేకములు వాతలేకాని వ్రాతలు కావు" అంటారు.

ఒకచోట వైష్ణవం గురించి చెబుతూ "తాతాచార్యుల వీపు ముద్రలమంట మనవారింకను మఱవలేదు," (వేమన పు. 31) అంటారు.

నాటకాల్లోని అసహజ అభినయ నట శేఖరుల గూర్చి ప్రస్తావిస్తూ ఇలా అంటారు: 'సామాన్య భావమునకు కూడా పంచప్రాణము లెరిగిపోవునట్లు రక్తనాళముల బిగబట్టి పండ్లు గొంతికి మొగము సింగ్రదించుకొని వెంట్రుకలు గుంజుకొని కనుగ్రుడ్డులు తేలవేయువారు లేరా?"

ఇకపోతే సన్నివేశ జన్యమైన హాస్యం కూడా వీరిలో చోటు చేసుకున్నది. వీరి వచనంలో విశేషమేమంటే-అలవోకగా అన్న మాటల్లోంచి అప్రయత్నంగా హాస్యం ఉట్టిపడుతూ ఉంటుంది.

ఒకటి రెండు ఉదాహరణలు:

''ఇంక నే యితర స్థలములందుగాని వేమన వసించినట్లు ఇంతకంటెప్రబలములైన సాధనములుండెనేని యవి నాకు తెలిసిన వెంటనే అవశ్యముగా ఆ యూరికివిచ్చేయుమని వేమన్నను పల్లకీలో మోసియక్కడికి సాగసంపుటకు నేను మొదటి బోయిగా నిలుతును". - ఇందులోని హాస్యం కాకువునుండి పుట్టింది. ఇలా సద్యఃస్ఫూర్తిగల కాకువుతో కూడిన వక్రోక్తులు ముఖ్యంగా ఉపన్యాసాల్లో కనిపిస్తాయి.

ఉ॥ రాయేలనాటి రసికతలో మన రాసిక్య హీనతను ఎత్తి చూపుతూ- ''పెండ్లి పేరంటములలో ఎవరైన అత్తరో పన్నీరో యిచ్చిన యెడల అది దేహమునెక్కడ సోకునోయను భయముచే ముక్కుమైలతో మురుగు చేతి రుమాళ్ళలో వేయించుకొని భద్రముగా జేబులలో దాచి పెట్టుదుము. ఒకవేళ నాళ పడినను మనమేమి ఒదలిపై స్వతంత్రముగా పూసికొనగలమా? మన దేహములు మన యధీనములా? దర్జీవాని కమ్ముకొన్నవి. వాడు మన కష్ట దిగ్బంధనము చేసి మన స్వేద పరిమళమును మన దేహము మీదనే భద్రముగ రక్షించి పెట్టుచున్నాడు.'' "చేతులు కాళ్ళు చెక్కబొమ్మలవలె ఆడించుచు వీధులలో వెడలుటకు వెనుదీయము'' (వేమన).

పది శోకాంత నాటకాలు చేసినంతపని సారంగధర ఒక్కటే తెలుగువాళ్ళకు చేస్తుందని ఒకవైపు నాటకాన్ని ప్రశంసిస్తూ మరోవైపు ''దీనికి తగినట్లు కార్చుటకుఁ గావలసినన్ని కన్నీళ్ళు తెలుగువారికున్నవాయని సందేహపడవలసి యున్నది'' అంటూ తెలుగువాళ్ళ రాసిక్యహీనతను కాకువుచేత ధ్వనింపజేశారు. ఈ విధంగా నుడికారపు సొంపుతో ఛలోక్తుల చెణుకులతో పరిహాసపు పదాలతో సుతిమెత్తని మాటలతో, మరొకమారు సూదులు గుచ్చగల సూక్తులతో వచనం సాగిపోతూ ఉంటుంది. "గాయపుమందు కత్తికే పూసికొట్టినట్లు తిట్టుచునే నవ్వించు హాస్యకుశలత'' అనంత కృష్ణశర్మగారిది. ఇలా అర్థరమ్యతకు వ్యంగాన్ని ఆధారం చేసుకున్న ఉదాహరణలు ఎన్నయినా చెప్పొచ్చు.

శర్మగారి వచనంలో రాయలసీమ మాండలిక పదజాలంతో పాటు ఎన్నో ఉరుదూ ఇంగ్లీషు పదాలు కనిపిస్తాయి ముఖ్యంగా దిద్దు, గడప అన్న పదాలు తిద్దు, కడపలుగా కనిపిస్తాయి. అలాగే బఱ్ఱు, బంగ వరితోటలు ప్రత్తి గవ్వలు వంటి నామపదాలు, తిరుగా, తూరి వంటి అవ్యయాలు, చేస్తావుండే, చూపుతా వుంది వంటి క్రియా పదాలు, ఏర్పులూ తీర్పులు కట్లు కంచెలు వంటి పదబంధాలు మాండలిక స్వభావాన్ని చాటుతున్నాయి. రాయలసీమ మాండలికాలు శైలిలో ఒక భాగంగా భాషలో ఒదిగిపోయి భాష మార్దవాన్ని మరింత పెంచాయి.

అలాగే తకరారు, జవాబు, ఖూనీ, రుమాలు, సిఫారసు, పుసలాయించు వంటి ఉరుదూ పదాలు, సప్లై, డైలాగ్ వంటి ఆంగ్లపదాలు ప్రయుక్తమైనాయి.

శర్మగారు తమ పీఠికల్లో కొన్ని విశేషపద బంధాలను ఇంగ్లీషు నుంచి అనువదించినట్లు గమనించవచ్చు. అవి-

ముద్రాక్షరశోధనము (Proof Reading)
చిప్పగుర్తులు (Brackets)
గుండుసంఖ్యలు (Round Figures)
జమిలి పదాలు (Reduplicated words)
పగులు మొగ్గలు (Budding flowers)
బిత్తలికవిత్వం (దిగంబర కవిత్వం)

All India Radio కు ఆకాశవాణి అన్న పదాన్ని సూచించింది వీరే అని వాడుక.

ఇక వ్యాకరణాంశాల విషయాన్నికొస్తే అక్కడక్కడ కొన్ని విశేష ప్రయోగాలు వీరి వచనంలో కనిపిస్తాయి.

ధాతుజ విశేషణాలుండవలసిన చోట క్త్వార్థక రూపాలు కనిపిస్తాయి.

ఉ :- "నావంటివానికి వేమన జీవితమును తెలుసుకొన వలెనన్నప్పుడు కలుగు నష్టము చెప్పి తీరదు. (చెప్పిన తీరదు)

—"బాల వ్యాకరణము అప్పకవీయము మొదలగు వాని దెబ్బలకు వేమన పద్యములెంత నలిగిపోయెనవో చెప్పి తీరదు." (చెప్పిన తీరదు)

—షష్ఠీ కువర్ణానికి ముందు నకారం వాడక పోవడం.

ది :- కవిత్వముకు.

—ద్రుత ప్రకృతికాలను కళలుగా వాడటం.

—"వ్రాయవచ్చునుగదా" అనడానికి "వ్రాయ వచ్చుఁగా నుండెనుగదా" అనడం (ద్రుతానికి మారుగా 'కాన్' అన్న నుజ్యంత ప్రయోగం - ఇది మాండలిక ప్రభావంవల్ల ఏర్పడి ఉండవచ్చు.)

—పెరుగు అన్న క్రియావిశేషణ రూపానికి బహువచన ప్రత్యయాన్ని అనుప్రయుక్త చేయడం.

ఉ॥ - "సహజమైన పెరుగులూ మెఱుగులూ చాలావరకు కోలుపోయింది."

—మహత్సర్వనామానికి బదులు అమహత్సర్వనామ ప్రయోగం. ఉ॥ - "అన్ని దేవతలకంటె"

—ఉదాసించు వచించుఁబోలె ఏడ్చుఁబోలె వంటి అసాధారణ క్రియారూపాలు కనిపిస్తాయి.

శర్మగారే ఒకచోట "శబ్దశాస్త్ర నియమాలను ఎదిరించే దొమ్మగలవారు అప్పుడప్పుడు ఉండబట్టే ఏ భాషైనా ప్రవాహినిగా నడుస్తుంది" అన్నారు. (త్యాగయ్యనాద.) శర్మగారు కూడా అలాంటి దొమ్మ గలవారు కనుకనే వారి భాష సామాన్య ప్రజానీకానికి దగ్గరయింది.

సాహిత్య భాషకంటె వీరి లేఖనభాష వారి ఊపిరినుంచే ఊడిపడుతుంది. 1971 లో బెంగుళూరు తెలుగు మిత్రులకు మంగళాశంసలు తెలుపుతూ ఒక జాబురాశారు. అందులోని స్వల్పభాగం మచ్చుకు - "మీ సంఘం పదేండ్ల బాల్యం దాటి కౌమార వయసులో కాలూనుతా వుండేది. చాలా సంతోషవార్త.... కాలం దినేదినే క్షణేక్షణే మారుతావుంది. ఎంతో మారింది." ఇందులోని సజీవ మాండలిక ముద్రను మనం స్పష్టంగా చూడొచ్చు.

గతంలో నవలలు, కథానికలు మొదలైన సృజన సాహిత్యం తెలుగునుంచి కన్నడానికి పరివర్తన చెందడంలో ఆశ్చర్యం లేదు. కాని శర్మగారి వ్యాసవాఙ్మయం కొంత కన్నడంలోకి తర్జుమా అయిందీ అంటే వారి వ్యాస ప్రక్రియ ఎంత ప్రసిద్ధి చెందిందో మనం గ్రహించవచ్చు. వీరు ప్రతి వ్యాసాన్ని సుమారు పదిసార్లయినా చిత్తు వ్రాసేవారని ప్రతీతి. ఒకసారి భావం కుదురలేదని, మరోసారి భాష బాగులేదని, ఒకసారి నడక కుదురలేదని, ఒకసారి శ్రవణ సుఖం లేదని - ఇలా సానబెట్టినవ్యాసాలు కనుకనే పులు కడిగిన ముత్యాలపేటల్లాగా తేటగా అందరినీ ఆకర్షించాయి.

రాళ్ళపల్లి గూర్చి నిడదవోలు వెంకట్రావుగారి అభిప్రాయంతో ఈ వ్యాసం ముగుస్తున్నది. "శర్మ గారి వ్యాసశైలి సజీవమైనది. మనసుమీద ముద్రపడి నట్లు చెప్పగల శక్తి దానికి గలదు. వాక్యములు చిన్నవియై పటుత్వము గలది. భావబంధురమైనవి. సరసమగు హాస్యముతో జాతీయతను ప్రకటించునవి." (అం. వ. వాఙ్మ. పు, పు. 116.)

— ఒక్క వాక్యంలో చెప్పాలంటే గ్రాంథిక వ్యావహారికాలకున్న సరిహద్దుల్ని చెరిపి వేసిన శర్మ గారు శకము నిలిపిన గద్య రచయిత.

ఆధార గ్రంథాలు - వ్యాసాలు

1. రాళ్ళపల్లి అనంత కృష్ణశర్మ - ఆయన రచనలు - పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు. భారతి - నవంబరు, 1941.
2. రాళ్ళపల్లి వచన రచన - సాళ్వ కృష్ణమూర్తి, భారతి - ఆగస్టు, 1959.
3. వేమన - రాళ్ళపల్లి.
4. సారస్వతాలోకము - రాళ్ళపల్లి.
5. నాటకోపన్యాసములు - రాళ్ళపల్లి.
6. అనంతరాగం - రాళ్ళపల్లి అభినందన సంచిక.
7. ఆంధ్ర రచయితలు - మదునాపంతుల.

నాకు జూడగా కవిత్వమున అపశబ్దముల కంటె అధిక పదములు గలుగుట పెద్ద దోషము. అపశబ్దముచే వైయాకరణుల ముఖము చెడునుగాని కవి భావము చెడదు. అధిక పదములచే తప్పక చెడును. తీవ్రమైన భావము గలవారికే యట్టి తొడస లేని భాష వెడలగలదు.

—రాళ్ళపల్లి

భావకవిత్వంలో ప్రణయతత్త్వము

డా॥ యన్. నిర్మలాదేవి

ప్రాచీన భారతీయ వ్యవస్థలో ప్రణయతత్త్వాని కొక అపురూపమైన స్థానముండేది. ఆర్షదృక్పథంలో దంపతులు జీవికాజీవులు. ఆర్షదృష్టిలో పవిత్రమైన దాంపత్యబంధమే ఉత్కృష్టమైన ప్రణయ కావ్యము. అందులో పూర్వరాగమున్నా అది ఉత్తరరాగ ప్రాంగణానికి రంగవల్లికే. క్రమక్రమంగా సమాజంలో పురుషప్రాబల్యం పెరిగేకొద్దీ స్త్రీ కేవలం పురుషుడి కొక విలాసవస్తువుగా మారింది. అయినా కాళిదాసు నాటికి కూడా కావ్యాలలో స్త్రీ పురుష ప్రణయానికి ఒక అలౌకికత గోచరిస్తుంది. తెలుగు సాహిత్యంలో ప్రబంధ కవులకాలంనాటికి స్త్రీ కేవలం భోగవస్తువుగానే మిగిలిపోయింది.ఆమెకు నాయకుని విరహంలో, దుఃఖం, సంయోగంలో ఆనందం తప్ప మరే భావాన్నీ వ్యక్తిత్వ ఛాయను చూపే ఇతివృత్తాలను కవులు స్వీకరించడానికి వెనుకాడే స్థితి ఏర్పడింది. తద్భిన్నంగా ఏ నిగమశర్మ అక్కో, నిరంకుశుడి భార్యయో అక్కడక్కడా మిణుకు మిణుకుమంటూ గోచరిస్తారు. కానీ ప్రణయ తత్త్వానికి సంబంధించినంత వరకూ అందులో బాహ్యమైన – కేవలం శారీరకమైన భోగేచ్ఛ తప్ప అంతకన్న విశిష్టమైన ఆత్మానుసంధానము అరుదు.

క్షీణ యుగానికి వచ్చేసరికి యీ స్థితి మరింత హీనంగా పరిణమించింది. 'స్త్రీ' కేవలం కోర్కులు జితించిన గూడుగా భోగవస్తువుగా మారిపోయింది. ఆ శృంగారంలో కూడా పరకీయ శృంగారానికే అగ్ర తాంబూలం. పవిత్రమైన దాంపత్య ధర్మానికి ఉద్వేగ భరితమైన శృంగారానికి షష్ఠాష్టకమన్నంత తీవ్ర ధోరణిలో ఆనాటి కావ్యాల్లో విచ్ఛలవిడితనం ప్రవేశించింది.

కాలచక్రం తిరుగుతూ ఉంటుంది. ఒకప్పుడు క్రిందైన చువ్వ మరొకప్పుడు మీదవుతుంది. అలాగే సాహిత్య ప్రపంచంలో కూడా ఒకప్పుడు త్రోసివేయబడ్డ ఆలోచనాసరళి మరొకప్పుడు పరమోదాత్తంగా భాసిస్తుంది. క్షీణయుగకవుల ఊహకందని అలౌకిక ప్రేమతత్త్వం భావకవిత్వానికి జీవస్వాయువైంది.

స్త్రీ మూర్తినీ ప్రణయ తత్త్వాన్నీ పరమోదాత్తంగా భావించడం తెలుగు భావకవులకు చాలవరకు ఆంగ్ల కాల్పనిక కవులూ రవీంద్రుడూ పెట్టిన భిక్షే! ఇందులో పారశీక సంప్రదాయం నుండి అందుకున్న సూఫీతత్త్వం, తత్సదృశమైన భాగవత సిద్ధమైన మధురమైన మధురభక్తి ఇందుకు దోహదం చేశాయి.

భావకవుల ప్రణయకవితాశాఖలో ముఖ్యంగా రెండు అంశాలు గోచరిస్తాయి ఒకటి కవి కేవలం తన ప్రణయారాధనకు ఆలంబనంగా ఒక ఊహామూర్తిని సృష్టించుకుని తన భావుకతతో ఆమెచుట్టూ ప్రణయగీతాల పందిరులల్లడం. ఇందులో వైవాహికమైనట్టి యే అనుభూతి ఛాయా వుండదు. మరొకటి అతిపవిత్రమూ ఆర్షమూ అయిన దాంపత్య ధర్మాన్ని మహోజ్జ్వలంగా చిత్రించడము. ఇందులోని ప్రతి

దైహికమైన వాంఛాంకురములో కూడా ఒక ఆర్షమైన పవిత్రభావన దీపిస్తుంది. ఒక్కొక్కప్పుడిది కవికీ అతని ప్రణయినికీ సంబంధించిన ఇతివృత్తం కావచ్చు. మరొకప్పుడు కథాగతపాత్రలు పౌరాణికాలో చారిత్రకాలో కావచ్చు. కొందరు కవులు ఈ రెండు మార్గాల్లో ఏదో ఒక్క కోవలోనే ప్రణయతత్త్వాన్ని నిరూపిస్తే మరికొందరు కవులు ఈ రెండు మార్గాల్లోనూ కావ్య సృష్టి గావించారు. కృష్ణశాస్త్రి ప్రధానంగా ఊహా ప్రణయాన్ని నిరూపిస్తే నాయని వాస్తవిక ప్రణయాన్ని ఉదాత్తభావ సముజ్జ్వలంగా భావిస్తాడు. అబ్బూరిలో ఈ రెండు వేర్వేరుగా ఆయా కవితల్లో కనిపిస్తే విశ్వనాథ గిరికుమారుని ప్రేమగీతాలవంటి రచనల్లో రెండుపాయలూ ఏకవేణిగా పెనవేసుకుంటాయి. అయినా అందులో ఆర్షభావనదే అగ్రస్థానం.

భావకవుల్లో కొందరకు ప్రేయసీ ఊహాసుందరి. మరికొందరికి కులపాలిక. కృష్ణశాస్త్రి, తల్లావఝ్ఝల, వేదుల ఊహాసుందరియుజ్జ్వలాకృతిని భావిస్తే-నాయని, విశ్వనాథ కులపాలికను మనోజ్ఞంగా తీర్చిదిద్దారు. ఇది స్వీయప్రణయభావనకు సంబంధించినదైతే పరగతమైన ప్రణయభావనకు తీర్చిదిద్దడంలో మధురభక్తినీ, ఉత్తమ దాంపత్య ధర్మాన్నీ అబ్బూరి ప్రభృతులు పరిణతరూపంలో ఆవిష్కరించారు.

ఈ కవుల్లో ఒక్కొక్కళ్ళు ప్రణయస్వరూపిణి అయిన స్త్రీమూర్తిని భావించిన తీరు విలక్షణమైనది. కృష్ణశాస్త్రి 'ఊర్వశి' 'మఘవమస్తకమకుటమాణిక్యరాజ్ఞి', వేదుల ఊహాప్రేయసి 'జగదీశమకుటాగ్రసీమనుండి ఉర్విపై జారిన సుధామయూఖ రేఖ.' తల్లావఝ్ఝల 'హృదయేశ్వరి' "పుష్యపూర్ణిమాహృదయమున" పుట్టినది. అబ్బూరి 'మనోహరి'-'నవనీతకోమల వయోరుచిరాంగి', నాయని వత్సల 'సాకారమైన కులపాలికా మర్యాద.' అందరికన్న విలక్షణమైన భావన విశ్వనాథది; ఆయన ప్రేయసి ఊహాలోకానికి చెందినది కాదు. తాను వరలక్ష్మి దయితుడు. ఆయన ప్రణయ భావనా ప్రపంచమంతయు ఆమెచుట్టూ పరిభ్రమించింది. ఆమె అతనికి ప్రేయోరూపము దాల్చిన గౌరి. కులపాలికకును పరమేశ్వరికిని అభేదాన్ని సంతరించి తాను విశ్వనాథుడైనాడు.

తెలుగు భావకవుల్లో ఉదాత్త ప్రణయానికి రూపకల్పన చేసిన మార్గదర్శి రాయప్రోలు. ఆయన ప్రతిపాదించిన అమలిన శృంగారం తుచ్ఛమైన కామవాసనల కతీతమైనట్టిది అందులో పూర్తిగా దైహిక భావన లేదనలేము. ఈ విషయంలో ఇది పాశ్చాత్య కాల్పనిక ప్రణయ జగత్తులో ప్రసిద్ధమైన 'ప్లెటానిక్ లవ్' కంటె భిన్నమైనది. అందులో అసలు అనుభూతే తప్ప అనుభవ ప్రసక్తి లేదు. కాని రాయప్రోలు వర్ణించిన దర్శన స్పర్శనాదులైన ప్రణయ చేష్టలన్నీ కామ వికారాలు కాక ఉదాత్త ప్రేమభావనకు అనుభావాలు.

పవిత్ర ప్రేమ లాంఛనంగా నవకమెడవోని తృణకంకణాన్ని ప్రియునితో కట్టించుకొన్న నాయిక మాటల్లో-

"కనుల నొండొరులను చూచుటకన్న
కొసరి 'ఏమోయి'యని పిల్చుటకన్న
చెలులకిలమీద నేమి కావలయు సఖుడ!"-అని

దీన్నే వ్యంజింపచేస్తాడు రాయప్రోలు. ఆయన స్త్రీ పురుష ప్రణయభావన ప్రకృతి పురుషుల అద్వైత స్థితిని సూచించే అభినవధ్వనిధార.

అబ్బూరి ఒకవైపు అప్రాప్త మనోహరిని స్మరిస్తూ-

"మోమునమోము జేర్చి నిను ముద్దిడు కోరిక లేదు నీదు వ
క్షోమృదుశయ్యపైని శిరసుంగెడ వాలిచి ప్రేలుమల్లికా

దామ సువాసనా మధురిమల్ పరికింపగ
కాంక్షలేని నా
ప్రేమకు దారిచూపగ చరించితి నా యలరించు
నెచ్చెలీ!"

అని అచ్ఛమైన ఊహా ప్రేయసిని తన ప్రేమకాలం బనంగా స్వీకరించనూ గలడు. అలాగే లౌకిక ప్రణయ జగత్తులోకి తొంగి చూచి దేహుళ ముగ్ధప్రణయాన్ని మనకు రుచి చూపిస్తాడు:

"చేయి తగలని పూవుల తీయదనము
ఉదయ గర్భిణియగు తూర్పు ముదిత చెలువు
మాసిపోని నా ప్రేమ సుమము సరళత
వలచి నిన్నోముకొనియె దేహుళ! వసింప."

ఈ దేహుళ తన వలపులు పండిన తొలినాడే పసుపు కుంకుమలకు దూరమైన అభాగిని. దేహుళ భర్త లక్ష్మీంద్రుడు. అతని తండ్రి తమ కులదేవత మానసా దేవి క్రోధానికి గురియైనాడు. ఆమె శాపం వల్ల లక్ష్మీంద్రుడు ప్రియాసంయోగ మందిన ప్రథమ యామినిలోనే సర్పదష్టుడైనాడు, రూపెత్తిన పాత్రి వ్రత్యమైన దేహుళ వేదనను అబ్బూరి హృదయ విదారకంగా వర్ణిస్తాడు:

"అక్కట ప్రాణమిత్ర! నిను నాకటసోలినవాని
దప్పికిం
జిక్కినవానికేమియును జేయగనీయక యీ
తపించు నా
కెక్కడి దైవమడ్డుపడియెన్ ! మనసిచ్చు
కొనంగరాని యీ
కక్కురితిన్ భరించుకొనగా నెటులోర్వగ
వచ్చుఁ జెప్పుమా!''

ఇందులో దేహుళ గృహిణీ ధర్మానికి ప్రతీకగా నిలుస్తుంది. అబ్బూరి రచన 'మల్లికాంబ' ఒక విషాద గాథ. శుష్కమైన అనుమానంతో మల్లికాంబను అకాల మృత్యువుకు గురిచేసిన ఆమె భర్త నిజాన్ని గ్రహించి నప్పుడు మల్లికాంబ విలువ అనంతంగా భాసిస్తుంది.

నాయని 'సౌభద్రుని ప్రణయయాత్ర' స్వీయ ప్రేమగాథ.వత్సలా సౌభద్రుల పూర్వరాగం, ఉత్తర రాగం కూడా అడుగడుగునా సంప్రదాయంలో అల్లుకుపోయినవే! ప్రతి ప్రణయభావనలో ఒక పవిత్ర స్థితిని నిరూపిస్తాడు కవి. ఆవిడ ఎప్పుడూ అతని దృష్టికి అతి పవిత్రమైన స్థితిలోనే గోచరిస్తుంది.

"ఉపాసనాధి దైవతమ నీవు నీదు ప్రత్య
క్షమునకు
గడియలెంచుచునుండు భక్తుడను నేను''

అంటాడు. వాళ్ళ ప్రణయం ఫలించినప్పుడు కవి పొందిన ఆనందం అవధి లేనిది. ఆమె 'జాహ్నవీ స్వచ్ఛ', 'సుధాస్వాదుమూర్తి'. ఆ భగగంగను తెచ్చిన భగీరథునికంటె, అమృతాన్ని సాధించిన అమరుల కంటె, ఆమె దివ్యసాన్నిధ్యాన్నందుకొన్న తనను ధన్యుడిగా భావిస్తాడు కవి. ఆ ప్రణయ భావన అలౌకికం.

నీ తొడ తలాడగా శయనింపగలిగి
దేవి! నా జన్మమున్ సమర్థించినాను
ముక్తి సీమంతినీ త్రపాముగ్ధ వరద
హస్తవలయితుడౌ పరమాత్మబోలి''

—ఇలా లౌకిక ప్రణయానికి అలౌకికమైన పవిత్రతను చేకూర్చిన మధుర భావుకుడు నాయని సుబ్బారావు.

నండూరి,కొనకళ్ళా తమ రచనల్లో ముగ్ధమోన మైన తెలుగు పల్లె పడుచుల వలపుతలపుల్ని గుబా ళింపచేశారు. నండూరి 'ఎంకి' ఆనాటి సాహిత్య జగత్తులో ఒక దుమారాన్ని రేపింది సామాన్యులకు ధీమాన్యులకూ కూడా గుండెల్లో కితకితలు పెట్టింది. వెలుగు నీడల కలయిక యీ 'ఎంకి' కొనకళ్ళ 'కోడలు పిల్ల' మరింతగా వల్లెపడుచుదనాన్ని నింపు కుంది.'' నీటి తూరల వెంట నిలుచున్న బాటలో చెలికాడ మన వగల్ కలబోసుకుందాము। రావోయి బంగారిమావా!'' అంటూ గడుసుగా చెలికాణ్ణి ఆహ్వా నిస్తుంది.

విశ్వనాథదొక ప్రత్యేకమైన మార్గం. ఆ ప్రణయంలో అణువణువునా ఆర్ష సంప్రదాయం తొణికిసలాడుతుంది.

''ఈ సుకవినైన నా జన్మమెల్ల దేవి!
అచ్చపు తెలుంగు పదతివై నట్టి నిన్ను
మరల నా తేనెపాటగా గరగబోయ
త్వత్పదార్పితమ్ముగ నేను ధారవోతు.''

—ఇలా యింత పరమోదాత్తంగా భావింపబడ్డ యీ ప్రణయిని కులపాలిక. ఆమె సంయోగం అతని అకర్మిష్ఠితను గూడా కర్మిష్ఠితగా మలచింది. విశ్వనాథ రచనల్లోని ప్రణయ జీవితమంతా భారతీయ దాంపత్య ధర్మానికి ప్రతిబింబం. అది భావుకతా మాధుర్యంతో ఓతప్రోతమైంది.

ఊహాప్రేయసిని ఉజ్జ్వలంగా మలచినవాళ్ళలో కృష్ణశాస్త్రిది అగ్రతాంబూలం. ఇది అచ్చంగా అభౌతికమైన ప్రణయం.

"ప్రేయసి సోయగమ్మునకు లేదు శరీరము,
లేదు మేను నా
తీయని ప్రేమకేని, కలదే యెడబాటిక మాకు?
శ్యామ వై
హాయససీమ కార్తికకయామవతీ వానితమ్ము
వోలె నన్
బాయదెదో వెలుంగొ - మదువాసనయో
బ్రతుకంత పర్వగా"

—అంటాడు కృష్ణశాస్త్రి. ఈ ప్రణయ భావనలో సంయోగ వియోగాలు రెండూ మానసిక ప్రపంచలోనే. ఆ ఊహాప్రేయసిని యే ఉత్తుంగ శిఖరాగ్రంపైనో నిలిపి తాను తలయెత్తి ఆమె చరణమంజీర నాదాలను ఆలకిస్తాడు కవి. తనలో అంతర్నిహితమైన ఒకానొక సౌందర్యజ్వాలా స్వరూపమే ఆయన ఊర్వశి. ఆమె రాశీభూతమైన సౌందర్యసారం.

ఈ కాలంలోనే కృష్ణశాస్త్రి అంతగా తల్లావజ్ఝల ప్రశంసను పొందినవాడు నోరి నరసింహశాస్త్రి. నోరి చారిత్రక నవలా రచయితగా పేరు తెచ్చుకొన్నంతగా భావకవిగా పరిచితుడు కాలేదు. ఆయన భావంలో, భాషలో సంప్రదాయ ముద్రతోబాటు ఒక విలక్షణమైన భావకవితా లక్షణాలు కూడా కొట్టొచ్చినట్టు కనిపిస్తాయి మచ్చుకు—

"బింబఫలముఃబోలు నీ పెదవులెపుడు
ఈ యధరమంటి వేడిముద్దిచ్చె నపుడె
అంకితమయ్యె నా హృదయంబు నీకు
నృపతి ముద్రాంకితంబైన లేఖయట్లు''

దువ్వూరి రామిరెడ్డి భావన పారశీక కవితా పరిమళాల్ని విరజిమ్ముతూ మెత్తగా హృదయాన్ని సోకుతుంది. అతి లలితమైన భావాల్ని లలిత లలితమైన మాటలతో మన ముందుంచుతాడు దువ్వూరి. ప్రేయసిలేని జీవితం "జలాశయహీన మరుప్రదేశ దుష్ప్రథమైన"దనీ,వాడిన పూదండని తీసివేసినా వేనలి నంటియుండే సుమ సౌరభంలా ''మర్త్యమౌ నీ స్వరూపము మాటుపడియు సారవర్ణాంకిత స్మృతి సమసిపోదనీ, ప్రణయరహితమైన జీవితం వ్యర్థ"మనీ ఎలుగెత్తి చాటుతాడు. ఇలాగే ప్రేమనే జీవిత సర్వస్వంగా తలచి, జీవితమంతా పాటగా మలచుకొన్న మహాకవి బసవరాజు అప్పారావు. "వలపెరుంగక బ్రతికి కులికి మురిసేకన్న, వలచి విఫలత నంది విలపింప మేలురా'' అని ప్రేమరాహిత్యంకంటే ప్రేమ వైఫల్యమైనా మేలేనంటాడు బసవరాజు.

భావ కవిత్వపు మలిదశలో సంపత్, పాటిబండ మొదలైన వాళ్ళెందరో ప్రణయభావ పరిమళాల్ని వెదజల్లినవాళ్ళే. తన హృదయాన్ని చషకంగా మలచి వలపులు నింపి తానే రాధికయై వంశీమోహనుణ్ణి త్రాగి పొమ్మంటాడు సంపత్.

"వలపులు ముమ్మరించు రసవన్నవీ హృచ్చష
కమ్ము నీకునై
నిలిపితి త్రావిపొమ్ము నవనీత దయాగుణశాలి!
యావలన్
వలచిన నుండునో మరి రవంతయునుండక
ఎండిపోవునో
మొలిచిన కూర్మికన్నుగవమోడ్చిన నేమగునో
జగత్ప్రభూ!"

—ఇలా సాగుతుందీ ఖండిక, తన ప్రేయసినుద్దేశించి. 'నడకలలోననే త్రిభువనమ్ముల బందెల పెట్టునీదు రాకడ పసిగట్టె నా యెడద గాటపు నిద్దురలోన సైతమున్" అంటాడు పాటిబండ. ఆ ప్రేమ యెంత పరిపక్వమైనదో గానీ నిద్రలో సైతం ఆమె స్పర్శను అతను గుర్తిస్తాడుట! "ఆ పతనాతి మోహనము, ఆ సుకుమారకరమ్ము నీదె, నిద్రాపరతంత్రమీ తనువు స్పర్శ సుఖజ్ఞము గుర్తువట్టె" నంటాడు. ప్రియురాలిని జీవితాలంబనంగా ప్రకటిస్తున్నాడు తిలక్, గోరువంకల్లో—

"ఓరగ జూచినావు కనులొత్తిన యెత్తుల
గోరువంకలై
చారుతరోహ విలసన్నవయౌవన రాజ్యలక్ష్మి నీ
యూరుపుగాలికే జగములో సరిలె నా మది
పాట పాడగా
తీరిచికొందునా యెడద తీయని యూహలు
మోసుతెత్తగన్."

అంటాడు.

"శవదపాంగ వినిర్గత ప్రథమవీక్ష
మచ్చిరస్థిత చిచ్చంద్ర మండలము
నాదరించిన తిమిరంబు నపనయించుచు
వెల్గుదారిగ నాలోన విస్ఫురించు—"

అంటాడు వాచస్పతి. ప్రణయంలో తాంత్రికతనూ, తాత్త్వికతనూ మేళవించిన భావనతో ఆర్షమైన దాంపత్య పరమార్థానికి వ్యాఖ్యానమిది.

ఇలా భావకవితాయుగంలో ప్రణయతత్త్వం పూయించిన కుసుమాల్లో మధురభక్తి వాసననూ మార్మికతామోదాన్నీ వెదజల్లేవెన్నో! ఈ వ్యాస పరిధిలో ఎన్నని చెప్పగలం? ఎందరో మహానుభావులు! అందరికీ ఇదే నా అక్షర సుమాంజలి.

కోట్ల మందితో రచయితకు సన్నిహిత సంబంధం ఉండాలి. కారణాలు ఇవి : ఒకటి - జీవద్భాష బాగా రాయడానికి. రెండు - లోకం - జనం ఎన్నడూ వట్టిపోని రిజర్వాయరు, డైనమో. వానినుంచి మనం జీవనం నింపుకొంటుండాలి.

—దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి

వచన కవిత

డా॥ జె. బాపురెడ్డి

కవితకు ఒక నిర్వచనం అంటూ లేదు. కాని ఎవరికి తోచినట్లు వారు దాన్ని నిర్వచిస్తూ ఉంటారు. అయితే, స్థూలంగా హృదయస్పందనం కలిగించే భావనారీతిని కవిత అని పేర్కొనవచ్చు. అంటే, కవిత అనేది ఒక విషయాన్ని గూర్చి భావించే పద్ధతి. విషయం కాదు. అందుకే కవితలో కవితావస్తువు, కవిత అనే రెండు అంశాలు ఉంటాయి కవితా వస్తువులు ఎవరైనా స్పృశింపవచ్చు. కవిత మాత్రం రసాస్వాదనకు, ఆత్మానుభూతికి మాత్రమే అందుతుంది. కవి తనలో కదలాడే ఆ స్వాదనానుభూతిశక్తులనుబట్టి ఒక వస్తువును కవితగా మార్చగలుగుతాడు. అలాది ఆ కవితా స్వరూపాన్ని సౌందర్యాన్ని పాఠకుడు లేక శ్రోత తదాస్వాదనానుభూతి స్థాయిని బట్టి గుర్తించగలుగుతాడు. అందుకే కవితా వస్తువు ఒకటే అయినప్పటికీ, దాన్ని ఆశ్రయించిన కవిత ఆయా కవుల భావనా వైఖరిని, శక్తినిబట్టి భిన్న భిన్నంగా వెలువడుతుంది. కవితా వస్తువులో నుంచి కాక కవి భావనాసరళిలో నుంచి కవిత వెలువడుతుందని మనం స్పష్టంగా గ్రహింపవచ్చు.

ఇక, ఈ కవితను ప్రకటించడానికి - ఆయా శాస్త్ర విజ్ఞానాన్ని, సమాచారాన్ని ప్రకటించడానికి వలెనే - శబ్దాలు, వాక్యాలు మొదలైన భాషాపరికరాలు అవసరమౌతున్నాయి. ఈ శబ్దాలను, వాక్యాలను కూర్చే, తీర్చే తీరునే ఛందస్సు అని మన పూర్వీకులు అన్నారు. అది మన సాహిత్య చరిత్రలో పద్యంగా, గద్యంగా, గేయంగా, ఇటీవల వచన గేయంగా వెలువడ్డది. గణ యతిప్రాసలు, మాత్రలు, గతులు - వివిధ ఛందోరీతులను సృష్టించినవి. పూర్వం, అంటే నన్నయాదుల కాలంలో, ప్రబంధ కవులకాలంలో కవిత అంతా గణ యతి ప్రాసాత్మకమైన పద్య ఛందస్సులో నిర్మింపబడింది. ఛందోబద్ధమైన పద్యంతో పాటు లయబద్ధమైన గద్యాన్ని లేక వచనాన్ని కవులు వాడుతూ ఉండేవారు. కాని పద్యమే పెత్తనం చేసిన నాటి కావ్యాలలో అక్కడక్కడ చోటుచేసున్న గద్యాలు (వచనాలు) స్వతంత్ర కవితా ప్రక్రియలుగా నిలబడలేకపోయాయి. గణబద్ధమైన పద్య కవితా ప్రక్రియను విడనాడి కొందరు ప్రయోగాత్మలైన కవులు మాత్రాబద్ధమైన గేయకవితా ప్రక్రియను సృష్టించుకున్నారు. అయితే యతిప్రాసలు పద్యకవితకు అయినట్లు గేయ కవితకు అనివార్యం కాలేరు.

తెలుగు సాహిత్యం ఇటీవలి వరకు ఇంచుమించుగా పద్య గేయాత్మకంగానే సాగింది. పందొమ్మిది-యిరవైయవ శతాబ్దంలో అంగ్లభాషా ప్రభావం వలన ఈ సాహిత్యంలో వచనానికి క్రమ క్రమంగా ఎక్కువ ప్రాముఖ్యం లభించడం జరిగింది. ఆర్థిక, రాజకీయ సాంఘిక వ్యవస్థలో వచ్చిన మార్పులవలన సమాజంలో జనసామాన్యం కొంత ప్రతిపత్తిని, ప్రాముఖ్యాన్ని సంపాదించుకున్నది. ఇందువలన పండితులకూ, ప్రత్యేక వర్గాలవారికే పరిమితమయిన సాహిత్యం ప్రజా బాహుళ్యపు అందుబాటులోనికి రావలసివచ్చింది. వచన ప్రక్రియాగతాలైన వ్యాసాలు,

నాటకాలు, నవలలు, కథానికలు తెలుగు సాహిత్య రంగంలో విప్లవధ్వజాలెత్తి, వీథుల్లో, ప్రజాహృదయ వీథుల్లో విహరించడం మొదలుపెట్టాయి. బుద్ధిమంతులూ, ప్రగతిశీలురైన కవులు తమ కవితా గంధాన్ని పద్య పేటికలో భద్రపరచి ప్రజా బాహుళ్యానికి దూరం కావటం ఇష్టంలేక వారికి సులభానుభవయోగ్యమైన గేయ, వచన గేయప్రక్రియలలో, తత్కవితాపరిమళాలను వెదజల్లడం ప్రారంభించారు.

"దేశమును ప్రేమించుమన్నా
మంచి యన్నది పెంచుమన్నా"

అన్న గురజాడ అప్పారావు,

"ఏ దేశమేగినా ఎందు కాలిడినా
ఏ పీఠమెక్కినా ఎవ్వరెదురైనా
పొగడరా నీ తల్లి భూమి భారతిని"

అన్న రాయప్రోలు సుబ్బారావు,

"పదండి ముందుకు పదండి త్రోసుకు
పోదాం పోదాం పైపైకి"

అన్న శ్రీరంగం శ్రీనివాసరావు, రచనా శిల్పపరంగా కవితాభివ్యక్తిలో కావలసిన ఈ మార్పును గుర్తించిన వారే. అందుకే వారు మహానుభావులైనారు. వైతాళికులైనారు. ఈ "రావుత్రయం" ఆధునిక తెలుగు కవితకు "కవిత్రయం" వంటివారు. వారి వారి భావనారీతులు ఎలా ఉన్నా కవితాభివ్యక్తిలో వారు అవలంబించిన నూతన మార్గాలు ఆ నాటి యువకవులను ఆకర్షించినవి. బీజాలుగా, మొక్కలుగానే నిలిచిపోయిన గద్య (వచన) గేయకవిత, ప్రక్రియలకు ఆధునికత, పాశ్చాత్య సాహిత్య సంపర్కం కలిగిన ప్రతిభావంతులైన కవులు కొందరు జీవంపోసి పెంపుచేశారు. పునరుజ్జీవనం కలిగించారు. సృష్టికాదు కాని ప్రతిసృష్టి చేశారు.

గేయం, వచనగేయం - ఈ రెండు ఆధునిక కవితాప్రక్రియలూ పద్యం మీద దండెత్తి, తమ తమ స్వతంత్ర ప్రతిపత్తిని తెలుగు కవితా జగత్తులో కల్పించుకోవడం కోసం చేసిన ప్రయత్నంలో నేటికి విజయం సాధించాయనే చెప్పవచ్చు. అయితే వాడితే గాని పరిమళించని పూలవలె, పాడితే గాని రాణించని కవితలై పోతున్నవి గేయాలు. అందుకే పలికితేనే భావం ఒలికిపడే వచన గేయంవైపు గేయ కవులతో పాటు యువకవులందరూ తరలిపోతున్నారు ఇప్పుడు.

కవిత అనగానే వచన కవిత అనే స్థితి ఏర్పడింది. పద్యం వ్రాసినా, గేయం వ్రాసినా, గద్యం వ్రాసినా కవులు ప్రజాభీష్టాన్నే గౌరవిస్తున్నారన్న సంగతి మరచిపోరాదు. ప్రజలు ఏది ఎక్కువ కోరితే అదే కవులు అందిస్తున్నారు. "ప్రజా" అనే ద్వ్యక్షరి నిర్వచనం మారుతున్నదేగాని కవులు ప్రజాభీష్టానుకూలంగా కవితా ప్రక్రియలను చేపడుతున్నారన్న సత్యంలో మార్పులేదు. ఆధునిక ఆర్థికశాస్త్ర పరిభాషలో చెప్పలంటే 'కవితా డిమాండు'నుబట్టి "కవితా సప్లయి" జరుగుతున్నది. ఉత్పత్తి చేసిన కవిత చెల్లుబడి కావాలంటే కవులకు (ఇతర ఉత్పత్తిదారులకు వలెనే) గత్యంతరం లేదు. వచన కవిత సులభంగా అర్థమవుతుంది. అందుకే ప్రజలు దాన్ని ఆదరిస్తున్నారు. కవులకు ప్రజాదరణ కావాలి. పర్యవసానంగా కవులు కవితను వచన రూపంలో అందిస్తున్నారు. ఇది యుగ ధర్మం.

అయితే, పరిశీలించవలసిన విషయం ఒకటి ఉంది. కవితా ప్రక్రియకూ కవితా గుణానికి ఏదైనా సంబంధం ఉందా? నన్నడిగితే లేదు - ఉండక్కర్లేదు. కవితా వస్తువుకు, కవితా గుణానికే సంబంధం లేనప్పుడు, ప్రక్రియ మీద కవితా గుణం ఆధారపడి ఉండటానికి వీలులేదు. వచన కవిత ఆధిపత్యం వహిస్తున్నా, పద్యగేయ ప్రక్రియల్లో కూడా బోలెడంత కవిత్వం వెలువడుతున్న రోజులివి. అన్ని ప్రక్రియల్లోనూ వస్తు వైవిధ్యం కనిపిస్తున్నది. అయితే ప్రతి

ప్రక్రియ కొన్ని కొన్ని భావాల అభివ్యక్తీకరణకు ఎక్కువ అనుకూల్యం కలిగిఉంటుంది. ఏ ప్రక్రియలో నైనా కవితా వస్తువు స్థూలంగా మూడు రూపాలలో అవిష్కృతమౌతుంది ప్రణయభావ సంచలనం, ప్రకృతి సౌందర్యారాధనం, సామాజిక జీవన విశ్లేషణం. ఏ వస్తుపరంగా ఏ ప్రక్రియాగతంగా వెలువడినా ఒక కవిత విలువ, ఆ కవిత గుణాన్ని కవితా ప్రయోజనాన్నిబట్టి నిర్ణయించడరాకద్దు. ఒక కవితలో వినూత్నమైన, సృజనాత్మకమై రసాత్మకమైన భావనాశబలత ఉన్నదా అన్న పరిశీలన కవితా గుణానికి సంబంధించినది. పోతే భావ స్పందనంవలన, కవితా దృష్టివలన ఒక వ్యక్తికిగాని, నమాజానికిగానీ ఎలాంటి ఉపయోగం కలుగుతున్నది అన్న వివేచన కవితా ప్రయోజనానికి సంబంధించినది. గుణం లేనప్పుడు ఒక రచన ఏ ప్రక్రియలో ఉన్నా, ఏ ప్రయోజనాన్ని ఉద్దేశించినా కవిత కాజాలదు.

భావుకుడైన కవి హృదయం ఈ లోకంలోని వస్తువులన్నిటిమీద ప్రసరించి చిత్రవిచిత్రమైన, భిన్న విభిన్నమైన స్పందనలకు, అనుభూతులకు లోనౌతుంది. నిజానికి ప్రతి వ్యక్తి, ఈ దృష్టాదృష్ట వస్తుమయ సృష్టివలన ప్రభావితుడై అనుభూతిని పొందుతున్నాడు. తదనుభూతికి అక్షరరూపం ఇవ్వడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు. ఈ ప్రయత్నంలో సకల శాస్త్రాలు, విభిన్న, విజ్ఞాన శాఖలు ఆవిర్భవించినవి - వేదాలు, ఆర్థిక, రాజకీయ సిద్ధాంతాలు, భూగోళశాస్త్రం, భౌతిక, రసాయనిక, వైద్య, వాస్తు శాస్త్రాలవంటి వెన్నో బయలుదేరినవి. లోకవ్యవహారాన్నంతా ఇలా విజ్ఞాన శాఖలుగా, శాస్త్ర విషయాలుగా పరిణామం చెందడానికి మూలం హేతువాదం, తార్కిక విధానం. అయితే సాహిత్యం- ముఖ్యంగా కవిత్వం దృష్టాంత హేతుగత వైజ్ఞానిక దృష్టితోపాటు తద్భిన్నమైన ఊహానుభూతి గతి కాల్పనిక దృష్టిని ఆశ్రయించి సాగుతున్నది. అందుకే ఆయా వస్తువును కవి దర్శించి ప్రదర్శించే తీరు ఒక వైలక్షణ్యాన్ని, ప్రత్యేకతను సంతరించుకొంటున్నది. ఒక వస్తువులో కవి దర్శించే కాల్పనిక సత్యం, తదితరులు దర్శించే లౌకిక సత్యాని కంటే భిన్నంగా ఉండి, పాఠకుని హృదయానికి రస స్పందనం, చైతన్యానుభూతి కలిగిస్తుంది. ఈ కవితాత్మ రహస్యం తెలిసిన కవుల రచనలు ఏ ప్రక్రియలో ఉన్నా కళాఖండాలై ఆ కవుల అఖండకీర్తిని పండిస్తున్నవి. కేవల లౌకిక దృష్టికే శబ్దచమత్కారం చేర్చి కవితాభాస కల్గిస్తున్న కవుల రచనలు తాత్కాలికంగా మిరిమిట్లు కొలిపే మిణుగురుపురుగులై పోతున్నవి.

"Poetry is the art of substantiating shadows and of lending existence, to nothing"- Edmund Burke.

"The Poet has realised that he has his own way, which is neither scientific or philosophical of knowing the world" - Jaques Maritain.

"The office of poetry is not to make us think accurate but feel truely". F. M. Robertson.

పై మూడు నిర్వచనాలు కవితా తత్వానికి మూడు ముఖాలుగా అద్దం పడుతున్నవి. కవిత ఏ ప్రక్రియలో చెప్పినా కళాత్మకమైన అంతస్సత్య దర్శనం కలిగించాలి. అప్పుడే కవిత ఒక విలక్షణమైన, విశిష్టమైన విజ్ఞాన సంపదగా లోకానికి మిగులుతుంది.

కవిత, నాటికీ నేటికీ ఏ ప్రక్రియాముఖాన ప్రసరితమౌతున్నా ముఖ్యంగా మూడు ప్రయోజనాలను సాధిస్తున్నది. ధర్మ ప్రబోధం, మనోరంజనం, సాంఘిక ప్రగతి. ఒక్కొక్క ప్రయోజనం ఒక్కొక్క కాలంలో ప్రాధాన్యం వహించినా అన్ని ప్రయోజనాలు

ఆధునికాంధ్ర సాహితీవిమర్శకులు – సమీక్ష

—డా॥ ఆర్. చంద్రశేఖర రెడ్డి

భారతీయ సాహిత్యంలో సాహిత్య విమర్శ ఒక ప్రక్రియగా ఆధునికకాలంలోనే పుట్టింది. ప్రాచీనకాలంలో వచ్చిన ఆలంకారిక గ్రంథాలు ఎన్నో విమర్శసూత్రాల్ని అందించాయి. అనేకమంది కవులు తమ కావ్యాల్లో సుకవిస్తుతి, కుకవినిందల రూపంలో కావ్య, కవిత్వ చర్చల రూపంలో కొన్ని విమర్శ సూత్రాలను నిర్మించారు. ప్రతి కవికీ తన కావ్యం ఇంపును కలిగిస్తుందిగాని, మరొక మహాకవి మెచ్చుకోందే పరిణతిగల కవీశ్వరుడు తన కృతిని మెచ్చుకోడు అంటారు. అంటే తిక్కన దృష్టిలో విమర్శ ఎంత అత్యావశ్యకమైందో తెలుస్తుంది. అయితే ఈ విమర్శలు ఆయా కాలాల్లో అప్పటి పరిస్థితులకు అనుగుణంగా, సమయానుకూలంగా, ప్రస్తావనవశంగా వచ్చినవే. అవి ఒక ప్రణాళిక ప్రకారం సాహిత్యాన్ని విమర్శించటం అప్పట్లో చర్చల్లో జరిగిందేమోగాని, ఒక ప్రక్రియగా రూపొందలేదు. ఆధునిక కాలంలో ఆధునిక అవసరాలకోసం సాహిత్యవిమర్శ ఒక ప్రత్యేక విమర్శగా రూపొందింది. ముద్రణయంత్రం పుట్టుకతో సాహితీ ప్రపంచంలో వచ్చిన మార్పుల ఫలితంగా సాహిత్య విమర్శకూడా మారింది.

తెలుగులో క్రీ.శ. 19 శతాబ్దంలోనే ఆధునిక సాహిత్య విమర్శ పుట్టిందనవచ్చు. 1876 లో కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు 'విగ్రహతంత్ర విమర్శనము' రాశారు. అది కొక్కొండ రచనను భాషా దృష్టితో చేసిన విమర్శ. దానిని తెలుగులో మొదటి విమర్శగ్రంథంగా పేర్కొనవచ్చు. కందుకూరి తన వ్యాసాల్లో, కవుల చరిత్రల్లో పురాణాలమీద ప్రబంధాల మీద ఆయన చేసిన విమర్శల్లో ఆధునిక దృష్టి ఉంది. క్షీణయుగంలోని ప్రబంధాల్లోని అసాహిత్య ధోరణులను నిరసిస్తూ ఆయన రాసిన అధిక్షేప కావ్యం 'సరస్వతీ నారద విలాపం.' ఆధునిక సాహిత్య విమర్శకు - సాహిత్యం గురించి ఆధునిక దృష్టితో ఆలోచించడానికి - ఆధికారికమైన తొలి గ్రంథమిది. కందుకూరి రాజశేఖరచరిత్రమీద కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్య శాస్త్రి రాసిన 'వివేకచంద్రికా విమర్శనము' 1896 లో వచ్చింది. ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యం మీద వచ్చిన మొదటి విమర్శ గ్రంథం ఇదేనేమో! అయితే ఆధునిక రచనలోని ఆధునికతను వ్యతిరేకించే గ్రంథంగా ఇది పేరు పొందింది. అయితే 1892 లోనే గురజాడ కన్యాశుల్క నాటక ప్రదర్శన మీద వచ్చిన విమర్శలు, సమీక్షలు ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యం మీద వచ్చిన విమర్శకు తొలి రూపాలు. గురజాడ తన మిత్రుడు ఒంగోలు మునిసుబ్రహ్మణ్యంకు రాసిన లేఖలు, ఇతర వ్యాసాలలో ఆధునిక సాహిత్య విమర్శ లక్షణాలు పుష్కలంగా ఉన్నాయి. సాహిత్యానికి గొప్ప సామాజిక ప్రయోజనాన్ని ఉద్దేశించిన గురజాడ, ఆ ప్రయోజనాన్ని రచనలోంచి చూపడమే విమర్శ ప్రయోజనంగా భావించారు. కన్యాశుల్కం నాటకానికి ఆయన రాసుకున్న పీఠిక ఆధునిక సాహిత్యవిమర్శ సూత్రాలకు పుట్టినిల్లు.

ఇలా 19 శతాబ్దంలో మొదలైన ఆధునికాంధ్ర సాహిత్య విమర్శ 1914 లో కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి ''కవిత్వ తత్వ విచారము'' రావడంతో నిర్దిష్టమైన స్వరూప స్వభావాలను సంతరించుకొంది. కట్టమంచి చెప్పినవన్నీ పాత విషయాలే అని చెప్పడానికి సంప్రదాయవాదులు ఎంతగా ప్రయత్నించినా ప్రాచీన సాహిత్యాన్ని సమాజంతో ముడిపెట్టి చూడడం ఆయన ఉపజ్ఞే. భారత రామాయణాలను జాతీయ జీవిత ప్రతిబింబాలుగా చూడడం, ఆయా గ్రంథాలలోని వాస్తవికతను - సంభావ్యతను, అవాస్తవికతను - అసంభావ్యతను, పాత్రలలోని జీవ నిర్జీవ ధోరణులను చూడటం అచ్చంగా ఆధునిక ధోరణులు. శిల్పపరంగా ఆయన చెప్పిన 'ఏకాకృత' సిద్ధాంతం మన ఆలంకారికులు చెప్పిన 'సుశ్లిష్ట సంధి బంధా'నికి దగ్గరగా ఉండవచ్చు. కట్టమంచి ప్రబంధాలను, ప్రబంధలను విమర్శించిన ధోరణిలో రాళ్ళపల్లినాయిక, పుట్టపర్తి మొదలైనవారు పయనించారు. కట్టమంచి పేర్కొన్న భావనాశక్తినే రాళ్ళపల్లి వస్తు భావ రచనా సిద్ధాంతంగా విస్తరించారు. రాళ్ళపల్లివారి సారస్వతాలోకనం వ్యాసాలు,వేమన, నాటకోపన్యాసాలు ఆధునిక తెలుగు సాహిత్య విమర్శను శక్తిమంతం చేశాయి. అయితే సారస్వతావలోకనంలో ప్రబంధాల్లో కనిపించే జీవితం ఒకనాటి అందరు ఆంధ్రుల జీవితమనే భ్రమ కలిగించే ప్రమాదముంది. ఆధునిక కాలంలో కట్టమంచి ప్రతిపాదించిన 'ఏకాకృతి' భావనను విశ్వనాథ'ఏకవాక్యత' సిద్ధాంతంగా మలచుకొన్నారు. 'అల్లసాని అల్లిక జిగిబిగి' 'ఒకడు నాచనసోమన్న' వంటి గ్రంథాలు ఇందుకు నిదర్శనాలు.

ప్రముఖ భావకవి దువ్వూరి రామిరెడ్డి రామణీయకతా సిద్ధాంతంతో కవిత్వ నిరూపణం చేశారు. ఇతనిది కేవల సౌందర్యవాదం. కాకుంటే కొంత మానవ మనస్తత్వ చర్చ ఉంటుంది.

ప్రాచీనాలంకారిక గ్రంథాలను ప్రాచీన కావ్యాలకు అన్వయించే ప్రయత్నం ఆధునిక కాలంలో అధికంగానే జరిగింది. పాటిబండ మాధవశర్మ (ఆంధ్రమహా భారతం - ఛందఃశిల్పము), శలాక రఘునాథశర్మ (ఆంధ్ర భారతము-ధ్వని దర్శనము), జంధ్యాల జయకృష్ణ బాపూజీ (శ్రీనాథుని కవితా ప్రస్థానము) మొ॥ అయితే ఆధునిక కవిత్వానికి కూడా మన ప్రాచీనాలంకారిక గ్రంథాల సూత్రాలను అన్వయించబోయి దెబ్బతిన్నవాళ్ళు కూడా తెలుగులో ఉన్నారు. ఆధునిక కాలంలో మార్క్సిస్ట్ విమర్శకులు చెప్పేవన్నీకూడా ప్రాచీనులు చెప్పినవే అని నిరూపించే ప్రయత్నంకూడా జరిగింది. ఇవన్నీ తలకిందులుగా చూసే పద్ధతికి నిదర్శనాలు.

కట్టమంచి తర్వాత ప్రాచీన సాహిత్యాన్ని వాస్తవిక దృక్పథంతో చూసినవారు తాపీ ధర్మారావు. ఈయన కొత్తపాళీలోని వ్యాసాలు, విజయవిలాసానికి రాసిన హృదయోల్లాస వ్యాఖ్య ప్రాచీన. సాహిత్యం మీద ఒక ప్రాపంచిక దృక్పథంతో కూడిన వినూత్న దృష్టిని ప్రసరించాయి. శ్రీశ్రీ తిక్కనను,వేమనను తన కవిత్రయంలో మొదట ఇద్దరుగా పేర్కొని, గత సాహిత్యంలోంచి మన కాలానికి పనికివచ్చే పదార్థాన్ని స్వీకరించడం నేర్పించారు. వేమన పద్యంలోని మూడు పాదాల్లో ఒకటి థీసిస్సు అని, మరొకటి యాంటిథీసిస్సు అని, మూడోది సింథసిస్సు అని శ్రీశ్రీ చేసిన సూత్రీకరణ అచ్చంగా ఆధునికం. కె. కె. రంగనాథాచార్యులు సంపాదకత్వంలో వచ్చిన "తెలుగు సాహిత్యం మరోచూపు", "తొలి తెలుగు సమాజ కవులు" మొదలైనవి ప్రాచీన సాహిత్యాన్ని ఆధునిక దృష్టితో చూసిన గ్రంథాలు. నన్నయ్య చారిత్రక భూమికను గురించి కె. కె. రాసినవ్యాసం కట్టమంచి అధ్యక్షోపన్యాసానికి మార్క్సిస్టు అవగాహన.

ఆధునిక తెలుగు సాహిత్యం మీద ఆధునిక దృక్పథంతో విమర్శచేసినవాళ్ళు అసంఖ్యాకంగా ఉన్నారు. వీళ్ళలో అధికులు మార్క్సిస్ట్ దృక్పథం గల

వాళ్ళు. శ్రీకృష్ణ ప్రథమాంధ్ర అభ్యుదయ రచయితల మహాసభ సంచికలో 'సారస్వత సమాలోచన' అనే వ్యాసంలో 'ఏ కాలపు కళ ఆ కాలపు సమాజ జీవితాన్నెలా ఎంతవరకు చిత్రించిందో, విమర్శించిందో, వ్యాఖ్యానించిందో - వర్గాధిపత్యం దాన్నెలా దిగ్బంధనం చేసి సమాజ సేవ చేయించుకోగలిగిందో తెలుసుకొందాం' అన్నారు. ఈ మార్క్సిస్ట్ దృక్పథానికి సిద్ధాంత రూపాన్నిచ్చినవారు - శ్రీశ్రీ, కొ.కు.లు. సాహిత్యం ఎందుకు? ఎవరికి? అన్న ప్రశ్నలకు సమాజాభివృద్ధికి, ప్రజలకు అని శ్రీ శ్రీ సమాధానం చెప్పాడు.

అధిక సంఖ్యాకులైన ప్రజల జీవితాన్ని శాసించే సాంఘిక శక్తుల ప్రభావాలను అర్థంచేసుకొని చిత్రిస్తూ రాయడం సక్రమమైన పని అన్నారు కొ.కు. శ్రీశ్రీ 'మన గురుజాడ,' కొ కు. 'సాహిత్య ప్రయోజనం,' చంద్ర వ్యాసావళి ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యాన్ని మార్క్సిస్ట్ దృక్పథంతో చూడడానికి మార్గదర్శకాలు. ఎం ఆర్. చంద్ర 'ఆధునికాంధ్ర సాహిత్యంలో కొత్త పోకడలు' అనే వ్యాసంలో తెలుగు సాహిత్యం వస్తు రూపాలలోని మార్పుల్ని సమాజ మార్పులకు ఫలితాలే అని నిరూపించారు. సంవేదన సంచికల్లో రారా వ్యాసాలు (సారస్వత వివేచనగా తర్వాత) మార్క్సిస్ట్ సాహిత్య విమర్శకు నిర్దిష్ట ఉదాహరణలుగా మిగిలిపోయాయి. సాహిత్యం పాఠకుని హృదయం మీద గాఢమైన ముద్ర వేయాలి; అప్పుడే పాఠకుడు ఆలోచనలో పడతాడు అన్నది రారా సిద్ధాంతం. విమర్శలో నిర్మొహమాటమి ఎలా ఉంటుందో రారా వ్యాసాల్లో చూడొచ్చు. అయితే ఈయన అభిప్రాయాలలో కొన్నిటిని త్రిపురనేనిమధుసూదనరావు తీవ్రంగా ఖండించారు.

కె.వి. రమణారెడ్డి, దువ్వూరి రామిరెడ్డి మీద రాసిన 'కవికోకిల,' గురజాడ మీద రాసిన 'మహోదయం' రచయితను అతని జీవితాన్ని అతని కాలం జీవితంతో అతని సాహిత్యంతో సమన్వయించి చూడడమెలాగో నేర్పుతాయి త్రిపురనేని మధుసూదనరావు, కాత్యాయనీ విద్మహే, వెల్చేరు నారాయణ రావు, వరవరరావు, బాలగోపాల్ మొదలైనవాళ్ళు మార్క్సిస్ట్ దృక్పథంతో విమర్శ రాస్తున్న వాళ్ళలో ప్రముఖులు. అరుణతార, స్వరాజ్య మొ॥ పత్రికల్లో త్రిపురనేని రాసిన వ్యాసాలు మార్క్సిస్ట్ తాత్విక దృక్పథాన్ని సాహిత్య విమర్శకు ఎలా వాడుకోవాలో నేర్పుతాయి బాలగోపాల్ 'రూపం-సారం' సి. వి. సుబ్బారావు సంకలనం చేసిన 'విభాత సంధ్యలు' సామాజిక శాస్త్రాల నేపథ్యంలో సాహిత్యాన్ని ఎలా చూడవచ్చో నిరూపించాయి.

ఈ శతాబ్ది 50 లలో అధునిక సృజన సాహిత్యాన్ని ప్రభావితం చేసిన ఫ్రాయిడ్, యూంగ్, అడ్లర్‌ల సిద్ధాంతాల వెలుగులో సాహిత్య విమర్శ చెయ్యడం ఇటీవలి కాలంలో కొంతవరకు చూడవచ్చు. కోడూరి శ్రీరామమూర్తి, డి. విద్యేశ్వరి "తెలుగు నవల - మనో విశ్లేషణ" అనే పేరుతో పుస్తకాలు రాశారు. కళల్లో ప్రయోగంగా వచ్చిన చైతన్య స్రవంతి విధానం తెలుగు సాహిత్యంలో ఎలా ఉందో నిరూపించారు "ఆధునికాంధ్ర కవిత్వం - చైతన్య స్రవంతి" అనే గ్రంథంలో. మనస్తత్వ సిద్ధాంతాన్ని అప్పజోడు వెంకట సుబ్బయ్య ఆంధ్ర మహాభారతానికి అన్వయించగా, రఘుమారెడ్డి జానపద కవిత్వానికి, ఇంకొక విమర్శకుడు శ్రీశ్రీ మహాప్రస్థానానికి అన్వయించడానికి ప్రయత్నించారు.

వెల్చేరు నారాయణరావు 'తెలుగులో కవితా విప్లవాల స్వరూపం' అనే గ్రంథంలో సమాజంలో మార్పులు వచ్చినప్పుడల్లా కవిత్వంలోనేగాక, కవిత్వ సిద్ధాంతాల్లో కూడా ఎలా మార్పులొచ్చాయో నిరూపించారు. అంతకుముందు సి. నారాయణరెడ్డి సంప్రదాయం-ప్రయోగం దృష్టితో ఆధునికాంధ్ర కవిత్వాన్ని సమీక్షించారు.

కొట్టొచ్చినట్లు కనిపించే అంశం. ఈ నాటక ప్రయోగాన్ని గురించి కాకరాల రాసిన అనేక వ్యాసాలు విలువైనవి.

సృజనాత్మక రచనల ద్వారా, ముఖ్యంగా నవలల ద్వారా సమాజంలో అనారోగ్యకర అభిరుచిని కలిగించడం ఇటీవలి దశాబ్దంలో తెలుగులో బాగా జరిగింది. కుహనా వైజ్ఞానిక, ఛారిత్రకాభాస నవలలు ఎక్కువగా వచ్చాయి. రంగనాయకమ్మ, బాలగోపాల్ మొదలైనవారు ఈ అరాచక ధోరణులమీద శాస్త్రీయమైన విమర్శలు రాశారు. సాహిత్య విమర్శకుల్ని కోర్టులకు లాగడం కూడా వీటి పర్యవసానంగా జరిగింది.

ఇటీవలి దశాబ్దంలో సాహితీ రచనల బహిష్కరణల మీద కూడా విమర్శకులు స్పందించిన సందర్భాలున్నాయి. వాసిరెడ్డి సీతాదేవి 'మరీచిక' నవల బహిష్కరించబడిన సందర్భంగా ప్రజాసాహితి, అరుణతార, సృజన మొదలైన పత్రికల్లో నిరసన విమర్శ వచ్చింది. మాలపల్లి బహిష్కరణను గురించి బంగోరే పుస్తకమే రచించారు.

ఇటీవలి దశాబ్దంలో తెలుగు సాహిత్యంలో ప్రధానంగా కవిత్వంలో స్త్రీవాదం, దళితవాదం, అనుభూతి - అత్యాధునిక వాదం - అన్న మూడు ధోరణులు వచ్చాయి. స్త్రీల సమస్యల్ని స్త్రీలే రచనలో ప్రతిబింబించడం, సృజన అయితే, గతంలో సాహిత్యంలో స్త్రీ చిత్రింపబడిన తీరును పరామర్శించడం స్త్రీవాద విమర్శ. ఇటీవలికాలంలో స్త్రీవాద సాహిత్యం మీద విమర్శ దాదాపు అన్ని పత్రికల్లోనూ ముమ్మరంగా సాగింది. అనేకమంది నిర్లిప్తంగా, వ్యతిరేకంగా ఉన్నవారిని ఆలోచనలో పడవేసింది. వాదోపవాదాలు ఒక్కోసారి నిందల స్థాయికి చేరినా- సాగిన విమర్శ వృధా కాలేదు. బహుళా ''భావకవిత్వంలో స్త్రీ'' అనే గ్రంథంతో జయప్రభ స్త్రీవాద విమర్శకు నాంది పలికారు భావకవిత్వంస్త్రీన్ని గౌరవించేదృష్టితో వచ్చిందని అందరూ అనుకుంటూ ఉంటే, అది అబద్ధమని నిరూపించారామె. దిగంబర కవిత్వంమీద,ఇంకా ఇతర రచయితలమీద ఆమె రాసిన వ్యాసాలు, ఇదివరకటి సాహిత్యాన్ని స్త్రీవాద దృష్టితోచూస్తే ఎన్నో లోపాలు కనిపిస్తాయి. 'మహిళామార్గం' పత్రికలో "హిందూ పురాణాలలో స్త్రీల పాత్రలు" శీర్షికతో బాగీ రాస్తున్న వ్యాసాలు కొత్త ఆలోచనల్ని రేకెత్తిస్తున్నాయి. కాత్యాయనీ విద్మహే, ఓల్గా మొదలైనవాళ్ళ మార్క్సిస్ట్ దృక్పథంతో స్త్రీ వాదాన్ని మేళవించి విమర్శలు రాస్తున్నారు.

అలాగే కారంచేడు, నీరుకొండ, చుండూరు మొదలైన సంఘటనల నేపథ్యంలో తెలుగు సాహిత్యంలో దళితవాదం ముందుకు వచ్చింది. ఇప్పటిదాకా వచ్చిన సాహిత్యాన్ని ఎవరు సృష్టించారు? ఎవరి జీవితాన్ని ప్రతిబింబించారు? ఆధునిక కాలంలో సైతం దళితులకు ఏ రకంగా సాహిత్యంలో స్థానం లేకుండా పోయింది? అందుకు కారణాలేవి? మొదలైన ప్రశ్నలు తలెత్తాయి. అంజయ్య, బి.ఎస్. రాములు మొదలైనవాళ్ళు ఈ వాదం చేస్తున్న వాళ్ళలో ప్రముఖులు. "కన్యాశుల్క నాటకాన్ని ఇప్పుడెలా చూడాలి?" అన్న బి.ఎస్. రాములు వ్యాసం, ఎంతో అభ్యుదయ నాటకంగా భావించబడే కన్యాశుల్కం గురించి చాలా మందిని పునరాలోచనలో పడవేసింది. అలాగే ఇదివరకు దళితులను గురించి దళితేతరులు రాసిన రచనల్లోని మంచి చెడులుకూడా చర్చకు లోనవుతున్నాయి.

ఈ దశాబ్దంలోనే విప్లవ సాహిత్యాన్ని వ్యతిరేకిస్తూ కొందరు, దానిని ఆమోదిస్తూనే కొందరు తమదైన వ్యక్తిగత భావాలకు ప్రాధాన్యమిస్తూ కవిత్వం రాశారు. జనారణ్యాలైన నగరంలో మనిషికి మనిషికి మధ్య పొంతనలేని ఏకాంత వాసాన్ని గడిపే తీరును అనేక మంది యువ కవులు కవితలుగా రాశారు,రాస్తున్నారు. ఈ రకమైన కవిత్వాన్ని వీళ్ళు అత్యాధునిక

కవిత్వమంటున్నారు. ఈ రకమైన కవిత్వానికి సిద్ధాంత ప్రాతిపదిక కలిగించడానికి ఇటీవల అఫ్సర్ "ఆధునికత - అత్యాధునికత" అన్న విమర్శ గ్రంథం ప్రచురించాడు. అది ఇప్పుడు చర్చలో ఉంది. ఆధునిక జీవితంలోని సంక్లిష్టతను సంకీర్ణతను అభివ్యక్తీకరించే కవిత్వాన్ని విమర్శించడానికి నూతన విమర్శ పదజాలం కోసం అన్వేషణ జరుగుతున్నది.

తెలుగులో తులనాత్మక సాహిత్య విమర్శ ఇంకా మొలక దశలోనే ఉంది. గంధం అప్పారావు (వేమన - సర్వజ్ఞత) ఆర్. వి. ఎస్. సుందరం (తెలుగు కన్నడ జానపద గేయాలు) రాజారావు (గురజాడ - జార్జ్ బెర్నెడ్‌షా) వంటి వాళ్ళు కొంత కృషి చేశారు.

జానపద సాహిత్యంమీద ఎంతో కృషి జరిగింది గాని, నాయనికృష్ణకుమారిలాగా శాస్త్రీయంగా విమర్శ రాస్తున్న వాళ్ళు అరుదుగానే ఉన్నారు.

తెలుగులో సృజనాత్మక రచనల - ప్రక్రియల మీద వచ్చినంత విమర్శ సాహిత్య విమర్శమీద రాకపోవడం పెద్ద వెలితిగా కనబడుతున్నది. పాటిబండ మాధవశర్మ, ఎస్వీరామారావు, కోవెల సంపత్కుమారాచార్య, చేకూరి రామారావు వంటి కొందరి పుస్తకాలు, వ్యాసాలు తప్ప విశేషమైన కృషి జరగలేదు.

తెలుగు సాహిత్య విమర్శలో అన్నీ ఆరోగ్యకరమైన ధోరణులే వచ్చాయని, ఉన్నాయని అనుకుంటే పొరపాటుపడినట్లే. సాహిత్య విమర్శలో పక్షపాతం చూపేవాళ్ళకు సాహిత్య చరిత్రను వక్రీకరించేవాళ్ళకు కొదువ లేదు. నిర్దిష్టమైన భావజాలంలో రాసేవాళ్ళను కేవలం మానవతావాది గొడుగు కిందికి తెచ్చేవాళున్నారు. ధోరణుల పేరుతో, యుగాల పేరుతో చరిత్రను గందరగోళపరిచే వాళ్ళున్నారు. ఉత్తమ సాహిత్యం ఎక్కడో ఆగిపోయింది, తర్వాత వచ్చిందంతా చెత్త అని రాసేవాళ్ళున్నారు. ప్రజలంతా ఆమోదించిన వాళ్ళను వదిలి ప్రజలు తిరస్కరించిన వాళ్ళతో పొద్దు మొలిచింది అని రాసేవాళ్ళున్నారు. ప్రజలు మరిచిపోయిన పుస్తకాలను విప్లవాలు సృష్టించినవిగా రాసేవాళ్ళున్నారు. ఇలా అనేకరకాల జబ్బులు గల తెలుగు విమర్శ కూడా ఉంది మనకు. అయితే సమాజం ఎప్పుడూ ముందుకే పోతుంది. అన్ని సామాజికరంగాలూ ముందుకే పోతాయి. సాహిత్య విమర్శ కూడా ముందుకే పోతుంది. ఈ సత్యాన్ని గ్రహిస్తే ఉత్తమ విమర్శ వాహినికి ఎవరూ ఆటంకం కలిగించడానికి ప్రయత్నించరు

నవలావిమర్శ

—ఆచార్య సి. ఆనందారామం

సాహిత్యాన్ని సమాజంతో అనుసంధించే సాహితీ ప్రక్రియ నవల ఆధునిక సాహిత్య ప్రక్రియలన్నీ తెలుగులో ఆంగ్ల సాహిత్య ప్రభావంతో వికసించినవే! ఆంగ్ల సాహిత్య విమర్శ సూత్రాలనే ఆధునిక తెలుగు సాహితీ ప్రక్రియల విమర్శకు ప్రమాణంగా గ్రహిస్తున్నాం. సాహిత్యం జీవితానికి వ్యాఖ్యానం. ఇది అన్ని సాహితీ ప్రక్రియలకూ సమానమే అయినా, కవిత్వంలోనూ, నవలలోనూ ప్రతిఫలించే జీవిత చిత్రణలో కొన్ని సూక్ష్మభేదాలున్నాయి. మానవుడు తన అనుభవమూ, జీవితదర్శనమూ ఆధారంగా తాను గ్రహించిన పరమార్థం ప్రస్ఫుటమయ్యేలాగ జీవితాన్ని లేదా సమాజాన్ని పునర్నిర్మించటమే 'సృజన' అని విమర్శకులందరూ అంగీకరించారు. కవిత్వం ప్రధానంగా భావోద్వేగ వ్యక్తీకరణ - కథాశ్రితాలు కాని కవితా ఖండికలలో సమాజాన్ని ఊపేసే అనుకూల ప్రతికూల వాతావరణాలు అమూర్తశిల్పాలై పఠితల భావనకు అందుతాయి.

కథానికల్లో సమాజ స్వరూపంలోని ఏదో ప్రత్యేకాంశం మాత్రమే రూపుకట్టి నిలుస్తుంది. నవలల్లో ఏదో ఒక సమాజ విభాగం శక్తిమంతంగా, సజీవంగా సాకారమై ఉంటుంది.

నవలలో కనిపించే కళాత్మక జీవిత చిత్రణకూ - సమకాలీన సమాజ స్వరూపానికీ గల సంబంధాన్ని ఆశ్రయించుకొని ఉంటుంది. నవలా విమర్శ యి.యం. ఫారెస్టర్ ప్రభృతులు విశ్లేషించిన "Round and flat characters" (ఏకోన్ముఖ వికసన పాత్రలు - బహుముఖ వికసన పాత్రలు), "Point of view" (దృక్కోణం) మొదలైన విమర్శనాంశాలన్నీ పై పరిశీలనలోనే అంతర్లీనమవుతాయి.

"నవల లన్నీ సామాజికాలేనా?" అనే ప్రశ్న వస్తుంది.

తనలోని "Second self" ను వ్యక్తీకరించుకోవటానికి రచయిత రచనలు చేస్తాడు - అంటాడు Wayne Booth తన Rhetoricfiction లో (Wayne Booth 1961). సహజ వ్యక్తిత్వం భౌతిక జీవితంలోని ఒడిదుడుకులకు లొంగిపోయినా, ఆంతరికంగా - నిష్పాక్షికంగా, నిస్స్వార్థంగా నిజాయితీతో జీవితాన్ని దర్శించే "సెకండ్ సెల్ఫ్" ఉంటుంది.

ఒక రకంగా దీనిని వ్యక్తిలోని ఆదర్శ వ్యక్తిత్వం అనవచ్చునేమో! సహజ వ్యక్తిత్వం వారి వారి మానసిక దార్ఢ్యాలనుబట్టి ఎంతగానో విభేదించినా, ఆదర్శ వ్యక్తిత్వం అందరిలోనూ ఒకే విధంగా ఉండటానికి అవకాశం ఉంటుంది. "Second self" ను రూపొందించేవి చారిత్రక సామాజిక పరిణామాలే కావటం ఇందుకు కారణం—

"మానవుడు చారిత్రక వ్యక్తి" అని ల్యూకాస్ తన "Historical Novel" లో నిరూపించాడు

(George Lucas 1967). ప్రతి మానవుడూ గత మానవ చరిత్ర నేపథ్యంలోనే రూపొందుతున్నాడు. వర్తమాన సామాజిక పరిణామాల కనుగుణంగా అతడి సంకల్ప వికల్పాలతో నిమిత్తం లేకుండానే ఆ వ్యక్తిత్వం మార్పులు పొందుతోంది. అందుచేత మానవుని "Secend self" చారిత్రక సామాజిక పరిణామాలచేత ప్రభావితం కాక తప్పదు—

జీన్ పాల్‌సార్త్రె "What is literature"లో రచయిత "లిబరేట్" అయినపుడు మాత్రమే నిజమైన రచయిత కాగలడు అంటాడు. (Jean Paul Sartre 1947.)

"లిబరేట్" అనే పదాన్ని మనం "విముక్తి" అని తెలుగు చేసుకోవచ్చు. రచయిత విముక్తుడు కావాలి. స్వార్థ సంకోచాలనుంచి భయాలనుంచి పాక్షిక దృష్టినుంచి - విముక్తుడు కావాలి - అప్పుడే "సాహిత్యం" అనిపించుకోదగిన రచన చేయగలడు. రచయిత అన్నింటినుండే "విముక్తుడు" గనుక అతడు సృష్టించిన సాహిత్యంలో సమాజ నిర్మాణానికి మూలమైన ఆంతరిక ప్రేరణలు అసలు రంగుల్లో కనిపిస్తాయి.

పై చర్చవల్ల ఏ నవల అయినా సామాజికం కాక తప్పదని తేల్తోంది. నవలా సాహిత్య స్థూల విభజనలో, చారిత్రక నవలలు, పౌరాణిక నవలలు, చైతన్యస్రవంతి నవలలు మొదలైన విభాగాలున్నాయి.

రచయిత ఎంత గొప్ప ఊహాశాలి అయినా, ఎంత గొప్ప భావుకుడయినా, ఆయా కాలాల వేష భాషల్ని ఊహించగలడు. ఆనాటి నేపథ్యాన్ని భావించగలడు-అంతేగాని, ఆ కాలంలో "జీవించలేడు" కదా? అందుకే, ఆహార్యమూ, భాష, నేపథ్యమూ మాత్రమే పౌరాణికాలో, చారిత్రకాలో అవుతాయి - ఆంతరిక చైతన్యం మాత్రం సమకాలీన సమాజానికి సంబంధించినదే. తెన్నేటి సూరి రచించిన "చెంఘిజ్‌ఖాన్" చారిత్రక నవలలో కనిపించే సమకాలిక చైతన్యానికి గొప్ప ఉదాహరణ.

నవలాకారుడు తన నవలలో చూపే జీవిత చిత్రణలో సామాజిక అంతశ్చేతన ఏ దశలో ఉంది? అనే అంశమే నవలా విమర్శలో ఏకైక ప్రమాణం. రచయిత సరిఅయిన అవగాహనతో చిత్రిస్తున్నాడా? లేదా - అసంకల్పితంగా యథాలాపంగా తనకు తోచిన సామాజిక స్థూల బాహిర రూపాన్నే సృష్టిస్తున్నాడా? లేదా ప్రత్యేకమైన సిద్ధాంత దృష్టితో వర్తమాన సమాజాన్ని వక్రంగా చూపుతున్నాడా? అనేది నవలా విమర్శకుడు నిర్ణయించవలసిన విషయం.

నవలా విమర్శలోని అన్ని అంశాలూ పై సూత్రంలోనే అంతర్లయిస్తున్నాయని చెప్పకున్నాం - ఇప్పుడు ఒక్కొక్కదానిని పరిశీలిద్దాం-

ముడి వస్తువుకూ, కళాత్మక నిర్మాణానికీ మధ్యగల విభేదమే శిల్పం. రచయిత తన అనుభవాలకు ఆలవాలమైన వస్తువును గ్రహించడానికి దీని అంతర్నిగూఢ సీమలను పరిశీలించటానికి రచనగా రూపొందించటానికి - అర్థాన్ని అందుకోవటానికి - సందేశాన్ని అందించటానికి - శిల్పమే ఆధారం-

"Round and flat characters" విభజనను యి.యం. ఫారెస్టర్ మొదలుగా గల విమర్శకులందరూ ఆమోదించారు. పూర్తిగా రచయిత మేధలో జనించి అతడి సిద్ధాంతాలకు కట్టుబడి ఒక మార్గాన సూటిగా పోయేవి Flat charactes - "Flat charater" స్వభావం ఎంత గొప్పగా ఉన్నా పాత్రపోషణ గొప్పగా ఉందని చెప్పటానికి వీల్లేదు. సమాజం రచయిత అంతరంగంలో ప్రతిఫలించినప్పుడు ఆ సంఘర్షణలోంచి రూపుదిద్దుకొన్నవి "Round chara-

cters".... ఈ పాత్రలు సద్గుణాలన్నీ మూట కట్టినట్లు ఉండవు. సహజ ప్రవృత్తిలో మానవత్వం తొణికిసలాడుతుంటుంది - కానీ, బలహీనతలకూ ప్రలోభాలకూ లొంగిపోతాయి. అయినా, ఎప్పటికప్పుడు మానవత్వపు అంచును అందుకోవటానికి సంఘర్షణతో సతమత మవుతాయి - ఈ పాత్రపోషణ రచయిత ప్రతిభకొాక సవాలు - ఈ పాత్రలు బలహీనమయినవయినా, పాత్రపోషణ గొప్పగా ఉందని విమర్శకులు గ్రహిస్తారు. మానవత్వపు అంచును అందుకోవటానికి బలహీనమైన పాత్రలు పొందే సంఘర్షణే "**Second self**" ఆవిష్కరణ.

ఉదాహరణకి "వేయిపడగలు"లోని ధర్మారావు పాత్రపోషణ కంటె విశ్వనాథ వారే సృష్టించిన "చెలియలికట్ట"లోని రత్నావళి పాత్రపోషణ గొప్పది.

"దృక్కోణం" కూడా సామాజిక స్వరూపానికి అనుగుణంగానే రచయిత నిర్ధారించుకొంటాడని చెప్పటానికి ఒక ఉదాహరణ "చివరకు మిగిలేది"- ఈ నవల అంతా దయానిధి దృక్కోణంలోంచే సాగుతుంది. ఈ నవలలో బుచ్చిబాబు ధ్యేయం మానవుడికి "చివరకు మిగిలేది" ఏమిటో అన్వేషించాలని - ప్రకృతిలోంచి ప్రాణం పోసుకున్న మానవుడు (గడ్డిపోచ విలువెంత?) ఏనాటికయినా ప్రకృతిని అర్థం చేసుకుని, తాను ప్రకృతిలో భాగమని గ్రహించి శాంతిని పొందటమే ఎవరికయినా చివరకు మిగిలేది.

సంఘమూ, దాని కట్టుబాట్లూ, కుహనాసంస్కృతులు, డబ్బుతోనూ పదవులతోనూ వచ్చే హోదాలూ, వీటన్నింటికంటె మనిషికీ మనిషికీ మధ్య అల్లుకొనే మానవతా బంధాలే గొప్పవని నిరూపించదలచుకున్నాడు బుచ్చిబాబు. సాంఘికంగా జీవితంలో మచ్చ - ఆ మచ్చ మనసులో ఏర్పరచిన పుండు- ఆ పుండునే పొడిచి పొడిచి ఆనందించే సంఘంలో మనుష్యులు- ఈ ఆటు పోటులన్నింటి మధ్య మనిషిగా తనను గుర్తించే మనసు కోసం ఆరాటపడే వ్యక్తి- ఆ వ్యక్తి చుట్టూ అల్లుకొన్న సామాజిక స్వరూపమూ అర్థంకావాలంటే, పాఠకులు దయానిధి దృక్కోణంలో నుంచి నవలలోని జీవితాన్ని అర్థం చేసుకోవాలి.

చైతన్య స్రవంతి నవలలో వ్యక్తుల ఆంతరిక స్వభావానికి ప్రాధాన్యం ఉంటుంది. కానీ, ఆ స్వభావం ఒక విలక్షణమైన రీతిలో రూపొందటానికి కారణమైన సామాజిక స్వరూపాన్ని కూడా ప్రదర్శించ గలిగినప్పుడే, అది ఎన్నదగిన చైతన్య స్రవంతి నవల అవుతుంది. ఈ కారణంవల్లనే అసమర్థుని జీవయాత్ర, "అల్పజీవి" నవలలను చైతన్య స్రవంతి నవలలో ప్రత్యేకమైనవిగా పరిగణిస్తున్నాం

శైలి శిల్పంలో ప్రధాన విభాగం- కవిత్వంలో వస్తువు, శైలి వేర్వేరుగా ఉండవు. కవితాత్మకమైన శబ్దప్రయోగం ఉన్నప్పుడే "కవిత" అంటున్నాం. నవల కథాశ్రయం గనుక వస్తువునూ, శైలినీ విడదీసే ప్రయత్నం జరుగుతుంది. నవలలో కూడా వస్తువు శైలీ అవినాభావంగా అల్లుకొని ఉంటాయి. అయితే, ఇది నవలలో ఏ వాక్యానికి ఆ వాక్యం పరిశీలిస్తే అర్థంకాదు- నవల మొత్తంమీద చెప్పదలచుకొన్న విషయాన్నీ- చెప్పిన విధానాన్ని సరిపోల్చి చూసుకోవాలి.

"పడమటి ఆకాశంలో సూర్యుడు ఎర్రగా ఆవులించి మరో ప్రపంచంలోకి మూర్ఛిల్లిపోతే, మిగిలినవి పగటిని వదలలేక రాత్రిని వెదుక్కునే మత్తు మేఘాలు ....
శరీరాన్ని ఆవరించుకున్న గాలి అందమైన ఆత్మానుభవం. శరీరం దాహంతో వికసిస్తుంది. రక్తాన్ని తాకి కొత్తదోవలు తీస్తుంది గాలి ....
....
కళ్లు చూడటం మానుకొని దర్శిస్తాయి ....
....

పవిత్రంగా కదులుతున్న గడ్డిపోచలు- మూగశక్తితో ప్రశాంతి చెందిన ప్రకృతి- తేమ- అన్నీ ఏకమైపోయి

....

(చివరకు మిగిలేది **P. No. 17-18.**)

పై వాక్యాలను బుచ్చిబాబు గొప్ప శైలికి ఉదాహరణగా విమర్శకులు పేర్కొంటారు. (స్థలాభావం వల్ల అక్కడక్కడ "కోట్" చేశాను.)

పైవాక్యాలు జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తే బుచ్చిబాబు నవలలో చెప్పదలచుకొన్న విషయాన్ని ప్రారంభంలోనే ప్రతీకాత్మకంగా ప్రదర్శించాడని అర్థమవుతుంది.

పగలు చైతన్యవంతమయిన జీవితానికి ప్రతీక. అది ముగియగానే మరోరకమైన జీవితానికి భయాందోళనలతో సంరంభం - వీటిమధ్య సృష్టి సన్నాహం- చివరికి అన్నీ ఏకమైపోయిన చిన్మయావస్థ-"చివరకు మిగిలేది" మరణంతో ప్రారంభమయి సృష్టితో ముగుస్తుంది. మరణించినది దయానిధి తల్లి - జన్మించింది దయానిధికూతురు ఈ మరణ జననాలమధ్య దయానిధి అవిచ్ఛిన్నమైన మానవ చరిత్ర. అంతులేని అన్వేషణతో తీగలుసాగి ప్రకృతిలో ఐక్యం కావటంతో శాంతిని పొందుతుంది.

"ఏకవీర" ప్రారంభంలోని శైలి నవల ఇతివృత్తాన్ని ప్రతీకాత్మకంగా సూచిస్తుంది.

" 'సుబ్బయ్య వట్టి చచ్చుదద్దమ్మ' - ఇదీ సుబ్బయ్య అభిప్రాయమే!" ఇవి అల్పజీవి నవల ప్రారంభంలో సుబ్బయ్యని పరిచయం చేసే రచయిత వాక్యాలు. ఈ సందర్భంలో సుబ్బయ్య తనను గురించి తాను ఉత్తమ పురుషలో కాక ప్రథమ పురుషలో చెప్పటం గమనార్హం.

సుబ్బయ్యలో ఇద్దరు వ్యక్తులున్నారు. ఒక సుబ్బయ్య పిరికివాడై, సమాజంలో భంగపడి, మనసు కోరికలపుట్ట కాగా భౌతికంగా బుద్ధిమంతుడిలా జీవితాన్ని నెట్టుకొస్తోంటే, మరో సుబ్బయ్య సాక్షిగా వ్యాఖ్యానిస్తున్నాడు. ఇలాంటి ఉదాహరణ లెన్నో!—

వ్యాపార నవలల్లోను సమాజం ఉంటుంది - ఇది కేవలం సమాజ బాహిర రూపం. అర్థమయినా, కాకపోయినా, నిజ జీవితంలో అనుసరించినా అనుసరించక పోయినా, కొన్ని అతి సాధారణ సాంఘిక నైతిక సూత్రాలకు అతుక్కొని నిలిచే కార్టూన్ ప్రపంచం. ఉదాహరణకి ఒక స్త్రీని బలాత్కరించిన వాడే ఆ స్త్రీకి భర్త కావటం, వగైరా—

సామాజిక వాస్తవికత అంటే దైనందిన విశేషాల నివేదికకాదు. ఈవిషయం **Ramond Williams** తన **"The Long Revolution"** లో వివరించాడు [**Ramond Williams, 1961**].

సామాజిక వాస్తవికత భౌతికవిషయాల సమాహారంకాదు. భౌతిక స్వరూప నిర్మాణానికి ఆలంబనమైన మూలసూత్రాలను ఆవిష్కరించాలి. నవలా విమర్శకు ఏయే ప్రమాణాలూ, ఏయే సూత్రాలు ఎంచుకొన్నా, చిట్టచివరి గీటురాయి నవలలోని వాస్తవికతా నిరూపణమే!

కవిత' 92 – వస్తువైవిధ్యం

—ఆచార్య ఎన్. గోపి

ఒక సంవత్సరంలో వచ్చిన కవిత్వాన్ని విశ్లేషించడం కష్టమని మనకందరికీ తెలిసిందే. ఎందుకంటే, ఒక సంవత్సరంలో ఆ ఒక్క సంవత్సరమే ఉండదు. గత దశాబ్దమంతా ఉంటుంది. 1992 అనేది ఒక హద్దు మాత్రమే. ఈ హద్దులో స్థూలంగా సూత్రప్రాయంగా, విహంగ వీక్షణంలా సమీక్షించడం మాత్రమే సాధ్యం.

ఇక 1992 లో వచ్చిన కవిత్వమంతా నేను చూశానా? చాలావరకు చూశాననే చెప్పాలి. పద్య కవిత్వం ఎక్కువగా చూడలేదు. ఈ లోపం మీకు తెలుస్తూనే వుంటుంది. ఈ సంవత్సరంలో వచ్చిన కవితా సంపుటులు, ఆంధ్రజ్యోతి వీక్లీ, ఆదివారం, సోమవారం సంచికలు, ఆంధ్రప్రభ ఆదివారం, సోమవారం సంచికలు, ఇంకా ఇతరత్రా పత్రికల్లో వచ్చిన కవితలు చూశాను. ఈ చూడటం కూడా నా దృష్టితో చూడటమే. నా దృష్టి అంటే ఏకాంత గోపురంలోని స్వీయ మానసిక దృష్టి అనికాదు. ఎన్ని రకాల వస్తువులతో ఈనాడు కవిత్వం వెలువడుతున్నదో, అట్లా వెలువడటానికి హేతువులు, ప్రేరణల గురించి ఆలోచించవలసి ఉంది. వందకుపైగా కవులున్నారు ఈనాడు. వీరి కవితల్లో చాలా గట్టి కవితలు అనుకున్న వాటితోనే ఈనాటి ధోరణుల్ని పనికట్టడం జరుగుతుంది. ఈ వ్యాసకర్తకు నచ్చని కవితలు ఉన్నాయే కాని నచ్చని వ్యక్తులు లేరు. కాబట్టి చాలా మంది కవుల పేర్లను ఇక్కడ ఉదాహరించకపోతే వారిని చదవనట్టు కాదు; పట్టించుకోనట్టూ కాదు. 1992 లో వెలువడి వ్యాసకర్త దృష్టికి వచ్చిన కవితా సంపుటులు, సంకలనాలు ఇవి. వేగుంట మోహన ప్రసాద్ రహస్తంత్రి, ఎండ్లూరి సుధాకర్ వర్తమానం, అడిగోపుల వెంకటరత్నం యుద్ధమంటే మాకు భయంలేదు. దర్భశయనం శ్రీనివాసాచార్య ప్రవాహం. యాకూబ్ ప్రవహించే జ్ఞాపకం, ఏలేశ్వరం నాగభూషణాచార్య నేల తడవని వాన, మోతుకూరి అశోక్‌కుమార్ సంతకం, జి. రామశేషయ్య అక్షర పతాక, తిరుమల శ్రీనివాసాచార్య గంగా తరంగాలు, వంశీకృష్ణ యాత్ర, కె. శివకుమార్ శబ్ద పంజరం, బూదాటి వేంకటేశ్వర్లు మువ్వల సవ్వడి, నారాయణస్వామి కల్లోల కలలమేఘం, నాగభైరవ కోటేశ్వరరావు పతాక శీర్షిక, పి.సి. రాములు అగ్నిశ్వాస, వాసా ప్రభావతి వెలుగు వచ్చేవేళ, ఎల్.వి. సుధీర్ కుమార్ అక్షరోదయం, గోపాలచక్రవర్తి కవితలు (కొత్తవి, పాతవి), పెన్నా శివరామకృష్ణ రహస్య ద్వారం (హైకూలు), గోదావరిశర్మ అంతర్వాహిని, యువభారతివారి అమృత రాజీవం, అనుభూతి; రంజని వారి ముప్పై కవితలు, జి. శ్రీశైలం సఖ్యతా కిరణాలు, గౌరీశంకర్ ఎలియాస్, చెరుకు సుధాకర్ దృశ్యకావ్యం, చేతనావర్తం రజతోత్సవ ప్రచురణ, రవూఫ్ కనురెప్పల కిటికీలమధ్య, అద్దేపల్లి రామమోహనరావు గోదావరి నా ప్రతిబింబం, సావిత్రి, ఇంద్రగంటి జానకీబాల మనశ్శల్యాలు మొదలైనవి.

వీటన్నింటిలో నేను గుర్తించిన కొన్ని ధోరణు లను ముందుగా బేరీజు వేస్తాను.

1. విప్లవ కవిత్వం (విరసంలోనివారు, బయటి వారు.)
2. స్త్రీవాదం
3. సామాజిక వేదన
4. పరాయీకరణ (ఒంటరితనం, మృత్యు కాంక్ష, మృత్యుభయం, బతుకుపై నిరసన, బాల్యస్మరణ, గతస్మరణ, అమ్మ, నగర జీవన వైముఖ్యం, వ్యాపార సంస్కృతి మొదలైనవి.)
5. ప్రముఖ సంఘటనల ప్రతిస్పందన.
6. సీనియర్ కవుల నిరంతర యాత్ర.
7. తిట్టుకవిత్వం.
8. పద్యకవిత్వం.

1. విప్లవ కవిత్వం

'70 ల్లో లాగా విప్లవ కవిత్వం ఈనాడు ఒక ప్రధానమైన ధోరణిగాలేదు. విప్లవ కవుల్లో రెండురకాల వారు కనిపిస్తున్నారు. 1. విరసం అనే సంస్థకు నిబద్ధులు. 2. విరసం బయట ఉండి విప్లవ చైతన్యంతో రాసే కవులు. విరసంలో సీనియర్స్ సరే- ఇప్పుడు రాస్తున్నవారిలో సౌదా, నారాయణస్వామి, విమల, సముద్రుడు మొదలైన పేర్లు గట్టిగా వినిపిస్తున్నాయి. తెలంగాణా జిల్లాలోని పోరాటం గురించి వీరు ఎక్కువగా రాస్తున్నారు. ఎన్‌కౌంటర్‌లో నిహతులైన వీరుల గురించీ పోలీసు దౌర్జన్యాలు మొదలైన వాటి గురించి వీరు రాస్తున్నారు.

ఎన్‌కౌంటర్‌ను గురించి రాస్తూ నారాయణ స్వామి.

"ఇక్కడ ఒక మనిషి
సహజంగా చనిపోగలడనే నమ్మకం సడలి
పోయినవాళ్ళం
ఇక్కడి కవులు
సహజంగా చనిపోతారనే నమ్మకం ఏమాత్రం
లేనివాళ్ళం
కవులు మృత్యువును ద్వేషించినపుడు
జీవితాన్ని పోరాటంలో పదునెక్కించినపుడు
సహజ మరణాన్ని వరిస్తారనే ఆశ లేశమాత్ర
మైనా లేనివాళ్ళం
ఇది అసహజ మరణాల వ్యవస్థ."
(మృత్యువును ద్వేషిద్దాం)

ఇటీవల పోలీసు నిర్బంధాల తర్వాత పల్లెల్లో నెలకొన్న భయానక అభద్రతా వాతావరణాన్ని, సామాన్యజనుల మానసిక స్థితిని వర్ణిస్తూ రెండు కవితా సంపుటులు వచ్చాయి. అవి ఏలేశ్వరం నాగభూషణా చార్య 'నేలతడవని వాన', మోతుకూరి అశోక్‌కుమార్ 'సంతకం.'

"కనపడని కత్తుల మీద
కుత్తుకల్ని ఆరేసుకుంటున్నాం''
అంటాడు నాగభూషణాచార్య.

అలాగే -

'పొద్దు గూకకముందే ఊరంతా చిన్న
బోతోంది
నిశ్శబ్దంగా ఇళ్ళు.... బళ్ళు.... గుళ్ళు
వినమ్రంగా నిలబడి చూస్తున్నాయి."
(ఊరు సిన్నబోతే)

సిధారెడ్డి, నాగభూషణాచార్య, అశోక్ కుమార్ కవిత్వాల్లో నేటి పల్లెల పరిస్థితిని ప్రత్యక్షంగా చూసిన అనుభవం కనిపిస్తుంది. అట్లాగే పట్నవాసుల నుద్దేశిస్తూ మీకిక్కడి పరిస్థితులు తెలియవు అనే నిరసన గొంతూ వినిపిస్తుంది. తెలంగాణా ప్రత్యేక సాంస్కృ

తిక పరిస్థితులను గుర్తించని విమర్శకులపైన ఆరోపణలు కూడా ధ్వనిస్తాయి. అవును, ఇవన్నీ కవితల రూపంలోనే.

అయితే ఈ సందర్భంగా విరసం, విరసం బయటి కవులు అనే విభజన సరైనదేనా అన్న ప్రశ్న ఉదయిస్తుంది. ఆ తేడాని ఎట్లా గుర్తుపట్టగలం? ఇదివరకు ఓ విమర్శకుడన్నాడు - కవుల పేర్లు చెప్పకుండా అభ్యుదయ, విప్లవ కవిత్వాలు ఒక చోట పెట్టుకుని చదివితే భేదం చెప్పడం కష్టమని. స్థూలంగా ఇది వాస్తవంగా తోచినా శాస్త్ర నిదానంగా పరిశీలిస్తే తేడా తెలుస్తుంది. విప్లవం అనేమాట లేకున్నా ఆ కవితలో గాఢంగా నెలకొన్న మూడ్‌వల్ల దాన్ని పట్టుకోవచ్చు. విరసం, విరసం బయటి కవుల్లో కూడా సూక్ష్మంగా పరిశీలిస్తే ఈ తేడా బయట పడుతుంది. విరసం బయటి కవులు తమ వస్తువరణ స్వేచ్ఛను కాపాడుకున్నారు. విప్లవ వస్తువులతో పాటు ఇతరేతర ప్రగతిశీల భావాలపట్ల కూడా ఆసక్తి చూపిస్తున్నారు. విరసంలోని వారిలో కూడా మొనాటనీ పైకి కనిపించేదేగాని జాగ్రత్తగా చూస్తే వైవిధ్యం కనిపిస్తుంది అని వారంటున్నారు. ఇది మరింత పరిశీలన వల్ల తేలవలసిన విషయం.

విప్లవ కవిత్వంలో పోరాటమే కాని జీవిత చిత్రణ జరగలేదనే ఓ విమర్శ ఉంది. ఆ కొరతను సిధారెడ్డి వంటివారు కొంతవరకు తీర్చారు. సిధారెడ్డి 'పుట్టి తెగిన వాళ్లు' అన్న కవితలో నిరుపేద చేనేత కారుల బతుకుల్ని వర్ణిస్తూ -

"నేతగాడు ఆత్మహత్య చేసుకుంటున్నాడు
ఏపీ కొత్తగాదు
హత్యలూ ఆత్మహత్యలూ
ధర్మచక్రం తిప్పేవాడికి అన్నీ మామూలే
పుట్టి తెగి పోయింది
వురితాడు ఎదురు చూస్తున్నది.
విరిగిన మొగ్గం పట్టుకుని వీధిని పడటమే
మిగిలింది"
(ఆంధ్రజ్యోతి) 17-2-'92

అలాగే పత్తిరైతుల దుస్థితిని వర్ణిస్తూ నాశేశ్వరం శంకరం ఓ చక్కటి కవితను రాశాడు-

"మన దేశంలోని ప్రతిఊరూ ఓ పత్తిచేనే!
ప్రతి గుడిసే ఓ పత్తి మొగ్గే!"
"ప్రాణాపాయ స్థితిలోఉన్న పత్తి మొగ్గల
కోసమే సమావేశం

బతుకంతా ధారపోసే దూదిచేల మీద
పాషాణ విషం దట్టించే పత్తి పురుగుల దాడి
ఆగేట్లు లేదు."

సౌదా 'వ్రాల్-2' (ఆం. జ్యో. 20-7-'92) అనే కవితలో పోరాటం మధ్య జారిపోయే యోధులను గురించి వ్రాస్తూ -

"మన భయాలూ
దాపరికాలూ
అన్నీ వొక్క మరణంతో అర్థంలేనివై పోతాయి
యే సెంటిమెంటూ లేని స్వచ్ఛమైన మరణం
గురించి
మాట్లాడిన మిత్రులందరూ
పరీక్షా సమయంలో తల్లిదండ్రులను అనుకరిస్తూ తిరిగిపోతారు
తన పూర్వీకులలోకి తాను యిమిడిపోయే
వొక బాక్టీరియాలాగా
నిజానికి మనుషుల పిరికితనం వొక
రాజకీయ అభిప్రాయం"
(ఆం. జ్యో. 20-7-'92)

నిత్యం సిటీ లైఫ్‌ను ఆవిష్కరించే అలిశెట్టి ప్రభాకర్ "విప్లవ సౌందర్యం' అనే కవితలో -

"తిరుగుబాటు సత్యం
చాటకుండా ఉండకు
విప్లవ సౌందర్యం
ఆవిష్కరించకుండా వెళ్లకు"
(ఆం. జ్యో. 19-1-'92)

2. స్త్రీ వాదం

స్త్రీ వాద కవిత్వం రాశి పరంగా గత సంవత్సరమే ఎక్కువగా వచ్చింది. ఈ సంవత్సరం బాగా చర్చలు జరిగాయి. ఈ చర్చలు అప్పుడప్పుడు తిట్టు కవిత్వస్థాయిదాకా వెళ్ళాయి. స్త్రీలు మాత్రమే తమ అనుభవంతో చెప్పగలగటం అంటే ఈ సారి బాగా అర్థమైంది. ఇయితే స్త్రీ పట్ల వివక్ష అనేది ఆర్థికపరంగా, (అంటే చాకిరీ వగయిరాలు) సంప్రదాయపరంగా, లైంగికపరంగా ఉన్నప్పుడు కేవలం లైంగికపరమైన అంశాలకే తమ కవితల్లో ఎక్కువ ప్రాధాన్యం ఇస్తున్నారు. పై మూడు అంశాల మధ్యగల అంతరిక సంబంధాల (Implications) అవగాహనతో రాస్తే ఇంకా బలమైన కవితలు వచ్చే అవకాశం వుంది.

'92 సంవత్సరంలో కొండేపూడి నిర్మల 'చైనీస్ టార్చర్' అనే మంచి కవిత రాశారు ఇండియా టుడేలో రూబెన్ బెనర్జీ వ్యాసం చదివి ఈ కవిత రాశారు కవయిత్రి. దీనిలో ఆర్టిస్టుల కోసం న్యూడ్ మోడలింగ్ ఇచ్చే వాళ్ళను గురించి స్త్రీ దృష్టితో హృదయ విదారకంగా వర్ణించారు.

"గంటల తరబడి నిలబడి కూలబడి వొంగబడి
కావలసిన ఆకృతి కోసం
ఆర్టు క్లాసు అట్టహాసాల మధ్య
వొణికించిన చలిని మించి
దిగజారిన చెమటను మించి
కంటున్న కలనీ కట్టుకున్న బట్టనీ, విడిచి పెట్టిన
దుర్భర స్పృహను మించి
కాన్వాసుకి క్యూ కట్టిన నగ్న దేహాల రద్దీవాళ్లను
భయపెడుతుంది."

*　　*　　*

అవసరానికి ఆత్మహననానికి మధ్య జరిగే
నలిబలికి.''
(ఆం.జ్యో. 26.4.92).

అలాగే 'కవితా భారతి' అనే కవయిత్రి 'అజమాయిషీ' అనే కవితలో ఆడపిల్లల పెంపకం పట్ల జరిగే వివక్షను వర్ణించారు.

''అయిదేళ్ళనాడు
ఆడపిల్లా అన్నయ్యకు ఎదురు చెప్పొద్దంది
అవ్వ
పదకొండేళ్ళనుండీ పధ్నాలుగో ఏడు
దాటేదాకా
స్కూలుకు వెళ్ళివచ్చేటప్పుడు
రెండు పూటలా
ఈ పిల్ల ఎప్పుడు పెద్ద మనిషవుతుందా'

అని -

'వెయ్యి తొంభై రోజులు
రెండువేలానూటాతొంభై సార్లు
వీధుల్లోని అమ్మలక్కల వికార వెటకార
గుసగుసల మోత
నా మెదడులో కంటకాలు గుచ్చింది."
(ఆం.జ్యో.వి. 27-3-'92)

ఈ సంవత్సరం 'శిలాలోలిత' అనే కవయిత్రి 'పరాయి ముఖం' అనే మంచి స్త్రీవాద కవిత రాశారు.

"అవయవాల పోగు మాత్రమే దేహమైతే
ఈ మనసెక్కడుందో అన్వేషించాలి.
ఒకే ఒక్కసారి చూసి తడుముకోవాలి.

*　　*　　*

ఈ జీవితం అమ్మా నాన్న లిచ్చిన
ప్రామిసరీ నోటు
ఎట్టకేలకు వేలంపాటలో శరీరాన్ని
కొనుక్కుంటారెవరో?
చుట్టూ అడతనాల బంధాలు పరుచు
కుంటాయి ఇనుపచువ్వల్లా."
(కంజీర 5, మార్చి '92).

శిలాలోలిత కవిత్వంలో స్త్రీ వేదన సామాజిక స్పృహను కలిగివుంటుంది. అంతేకాక ఈమె మట్టి కథ, మనసలికిడి, రాలీరాలని పువ్వులాంటి మంచి కవితలు రాశారు. ఈమె విమర్శకుల అటెన్షన్‌ను నోచుకున్నట్టు లేదు.

తెలుగు కవిత్వంలో ప్రేమ కవిత్వం రాదేమిటి? దేశంలో ప్రేమ ఇంకిపోయిందా అని దిగులుపడుతున్న వారిలో నేనొకణ్ణి. '92 లో సంవత్సరం జయప్రభ, మహెజబీన్ రాసిన ప్రేమగీతాలు కొన్ని దృష్టికి వచ్చాయి. స్త్రీ దృష్టితో రాసిన ప్రేమ కవితలుగా వీటిని గుర్తించవచ్చు.

జయప్రభ "నేనంతా తెలిసి కూడా....!" (ఆం.జ్యో.వీ. 5.6.'92) అనే కవితలో -

"ప్రేమతో నీ ప్రతి అక్షరమూ
పూచిన పువ్వులా వుంటే
తమకంగా నా వంటినిండా
రాసి పోసుకుందా మనుకుంటానని
జలక మాడుకుందా మనుకుంటానని
శయ్యపరచుకుందా మనుకుంటానని
సేదతీర్చుకుందా మనుకుంటానని
నేనంతా తెలిసి కూడా నీకు తెలీదూ?"

అంటూ తనను మరింత అర్థం చేసుకోవాలనే తపనను వెల్లడిస్తారు.

మహెజబీన్ 'ఆకురాలే కాలం' అనే కవితలో-

"అతనెప్పుడూ అంతే
ఒంటరిగా రమ్మంటే వసంతాన్ని వెంట
తెస్తాడు"

అని మొదలుపెట్టి-

"అతనిప్పుడు లేడు
ఈ మధ్య అర్ధాంతరంగా వచ్చిన
ఆకురాలే కాలానికి ఎక్కడ రాలిపడ్డాడో?"

అంటూ అతని రాక జ్ఞాపకాల సొబగుల్ని వర్ణిస్తారు.

ఇంకా విమల రాసిన 'సూర్యస్వప్నం' అనే కవిత మంచి కవిత. విమల స్త్రీవాదాన్ని మార్క్సిస్టు దృక్పథంతో దర్శిస్తారు. అలాగే కె. గీత 'నేను ఋతువునైనప్పుడు" అనే కవిత పేర్కొనదగింది.

స్త్రీలు రాసిన కవితలన్నీ స్త్రీవాద కవితలు కావు. శివలెంక రాజేశ్వరీదేవి, అదూరి సత్యవతీదేవి రాసినవి స్త్రీవాద కవితలు కావు.

స్త్రీ దృష్టితో వేశ్యల దుస్థితిని వర్ణించే కవితలు కూడా కనిపిస్తాయి. స్త్రీవాద కవితలు స్త్రీలే రాయాలని లేదు. పురుషులు కూడా స్త్రీ దృష్టితో రాసిన కవితలు కనిపిస్తాయి. వేశ్యలను గురించి ఎండ్లూరి సుధాకర్ 'ఏకాకి రుతువు', యాకూబ్ 'చీకటి పక్షి' అనే కవితలు విలక్షణమైన వస్తు ప్రకాశంతో వున్నాయి.

3. సామాజిక వేదన :

సమాజంలో తమకుండే స్థానాన్ని బట్టి, అస్తిత్వాన్ని బట్టి పడే వేదనని సామాజిక వేదన అంటున్నాను. ఇవి రాజకీయ కవితలు, స్వీయానుభూతి కవితలకంటె కొంత భిన్నంగా వుంటాయి. దళిత వేదనను ధ్వనించే కవితలనుకూడా ఈ కోవ లోకి చేర్చవచ్చు. ఎండ్లూరి సుధాకర్ రోడ్లూడ్చే బల్దియా మైసమ్మ గురించి 'మైసమ్మ మరణం' అంటూ గొప్ప కవిత రాశాడు.

"చిన్నప్పుడు అమె చీపురుకట్టంతైనా లేని నేను
మా మైసమ్మని ఎన్నటికీ మరువలేను
మైసమ్మా! మైసమ్మా!!
నీకూ నాకూ ఏ బంధం లేకున్నా
కొంత నా చెత్తనూ ఎత్తిపోసిన నీలో
అమ్మను చూస్తున్నా మైసమ్మా!"

అట్లాగే రిజర్వేషన్లకు వ్యతిరేకంగా జరిగిన ప్రదర్శనల గురించి "శంబూకుని ఊరేగింపు" అంటూ నారాయణస్వామి ఓ పెద్ద కవిత రాశాడు.

"మీ పాయిఖానాల్లో పూలతోటలు పూసిన
మా శ్రమ మీకు అవహేళన
శ్రమ మీకు నటన శ్రమ మా జీవితం
శ్రమ మీకు ఆట శ్రమ మా పోరాటం
మీ గొంగళిపురుగు రూపాలకు అందచందా
లిచ్చింది మేమే
ఈ తోట మా హక్కు!"

అట్లాగే సమాజంలో తమకుండే స్థానానికి సంబంధించిన పెనుగులాటతో కూడిన వేదనను పలికించిన కవులు కొందరు కనిపిస్తున్నారు. వారిలో చెరుకు సుధాకర్, కె. సంజీవి, సతీశ్ చందర్, ఎస్వీ మొదలైనవారున్నారు.

'92 లో వెలువడిన వర్తమానం కవితా సంపుటిలో గోదావరి నది మీద ఐదు గొప్ప కవితలు రాశాడు ఎండ్లూరి సుధాకర్. ఆధునిక కవుల్లో గోదావరిని ఇంత విలక్షణంగా దర్శించినవారు అరుదు. అతడు వర్ణిస్తున్న గోదావరి మనకు ఇంతకుముందు పరిచయమైంది కాదు. గోదావరి భూస్వాములది కాదు భూమి పుత్రులది అంటాడు. ఒక నదిని ఎన్ని మూడ్స్‌లో దర్శించవచ్చునో చెప్పటానికి ఈ కవితలు తార్కాణంగా ఉన్నాయి. 'గ్రీష్మగోదావరి' అనే కవితలో సుధాకర్ -

"నాన్న కొట్టినప్పుడు
ఒకమూల ముడుచుకొని పడుకున్న అమ్మలా
వుంటుంది.
ఎండాకాలపు గోదావరి
నీటికొవ్వు కరిగిపోతూ
పలచబడుతున్న జల చర్మంతో
ఎనీమియా పేషెంటులా
ఎంతో జాలి గొలుపుతుంది.
వానాకాలంలో రౌడీరాణీలా నఖరాలు చేసి
ఇప్పుడు అతివినయంతో తలొంచుకొని
పోతుంది.
గ్రీష్మగోదావరి పాలిపోయిన దిగులుకళ్ళతో
నీటిమంచంమీద నిస్రాణంగా పడి ఉంది"

* * *

జీవితం రుతువులాగా మారిపోయినవాళ్ళకి
కాలంతో కాపురం చెయ్యక తప్పదు.
ఏసీ గదులూ, ఏ సౌకర్యాలూ లేనివాళ్ళకి
గోదావరి పెంపుడు తల్లై
ప్రేమగా సేద దీరుస్తుంది.

4. పరాయీకరణ :

పరాయీకరణ, ఏలియనేషన్ అనే మాటలు ఈమధ్య బాగా వినపడుతున్నాయి. మనిషి తనకుతానే పరాయివాడై పోవటం, తాను సృష్టించిన వస్తుజాలమే తన అనుభవంలోకి రాకపోవడం, ఒకరకమైన ఏకాకితనం - ఇవన్నీ పరాయీకరణ; ఈనాటి కవిత్వంలో కనిపిస్తున్న ఒంటరితనం, మృత్యుభయం, మృత్యుకాంక్ష, బతుకుపై నిరసన, బాల్యస్మరణ, గతస్మరణ, నగర జీవన వైముఖ్యం వగైరాలు ఇవన్నీ పరాయీకరణ ఫలితాలు. వ్యాపార సంస్కృతినుంచి పుట్టిన మానసిక స్థితి.

పైన చెప్పిన అంశాలన్నీ ఏదో ఒక కవిలో ప్రత్యేకంగా ఉండవు. ప్రతి కవిలో ఏదో ఒక మేరకు పరాయీకరణ జీర వినిపిస్తుంది. మృత్యువే గమ్యం అనుకోవడం, జీవితాన్ని వికృతంగా దర్శించటం మొదలైనవి ఈ పద్ధతికి చెందిన కవుల్లో కనిపిస్తాయి. ఈ కోవకు చెందిన కవులు మధుసేవనాన్ని కవిత్వంలోకి తీసుకొచ్చి గ్లామరైజ్ చేస్తారు. తాగుబోతు వ్యక్తా

వ్యక్తాలాపనే లోతైన కవిత్వమని బుకాయిస్తారు. కవిత్వం అందరికీ అర్థమయ్యే ద్రవ్యం కాదని వీరి నమ్మకం. తాము Ivory tower లో కూచోని 'ఉచ్చ' లాంటి జుగుప్సాత్మక పదాలూ, కామైకపరమైన లైంగికప్రతీకలూ వాడుతూ జీవితం వికార పార్శ్వాన్ని మాత్రమే దర్శిస్తుంటారు. ఆధునిక కవిత్వానికి అస్పష్టత అనే అపవాదు ఇట్లాంటి కవిత్వంవల్లే వచ్చింది గత సంవత్సరం ఇట్లాంటి కవిత్వం చాలా వచ్చింది. '92లో కొంత తగ్గింది.

ఒంటరితనం అనేది కేవలం మనసులో పుట్టేది కాదు. బయటి పరిస్థితులు కూడా దానికి దోహదం చేస్తాయి. మనుష్యులందరూ భౌతికంగా సన్నిహితం గానే ఉన్నా వారిమధ్య ఒక అఖాతం ఏర్పడుతుంది. 'సంభాషణ ముగిసాక' అన్న కవితలో అఫ్సర్—

"మీరంతా
నిజంగానే మీరంతా
ఈ పచ్చని ఆకాశంకింద ఎగిరిన తెల్లపావురాలే
సముద్రం వొడిలోంచి తడిరెక్కలు టపటప
లాడించిన నురుగుపక్షులే
గోడల్ని చీల్చి
కనుగోళాలమీద భూగోళాన్ని నిలిపిన మీరే
ఈ క్షణం దాటాక
నానుంచి సప్తసముద్రాల దూరంలో ఉంటారు."
(ఆం.జ్యో.పి. 17-1-'92)

జీవితంలోని అన్ని విలువలూ ధన మూల్యాల ముందు వెలవెలబోతున్నాయి. వ్యాపార సంస్కృతి మానవ సంబంధాలకు గండి కొడుతున్నది. మనిషిలోని పరాయీకరణకు ధనస్వామ్యం ప్రధాన కారణ మౌతున్నది. దేశపతి శ్రీనివాస్ "రూపాయి పారుతున్న దేహం" అన్న కవితలో—

"గుండెకు ఛిద్రం చేసి
రూపాయి నెవరు అమర్చారు?
నరాలలో, ధమనుల్లో పేరుకుంటున్న
రూపాయి రక్తం
కాలాన్ని తెగనమ్ముకుంటూ
రూపాయికి ఉపగ్రహమయింది జీవితం,
ఊడిగం చేసే బానిసయింది.
....
రూపాయి స్పర్శలేని ఒక్క నిమిషం కోసం
తపిస్తున్నా.
....
రోడ్డుపై అందరూ ఆటోలై బస్సులై రిక్షాలై
అందరి హృదయాలు చేసే డబ్బు డబ్బు శబ్ద
మొక్కటే రొద చేస్తుంది.
....
రూపాయల్ని కాల్చి టీ కాచాడట ఒకాయన
అదే మంటల్లో అదే మంటలో
ఈ రూపాయి దేహాన్ని తగలేస్తాను."
(ఆంధ్రప్రభ 16-2-'92)

లైంగిక ధోరణులన్నానే - ఆ మార్గంలో శిఖామణి 'దేహి' అన్న కవిత రాశాడు. దీనిలో ప్రేమకీ కామానికీ మధ్య భేదం లేదు. చూడండి—

"ప్రేమ నిషిద్ధ ఫలంకాదు
దాన్ని తినొద్దంటున్న సైతాన్ ఎవడో చెప్పు
ఎంతటి ఆత్మకైనా దేహం ఆధారమైనట్టు
ప్రేమను శరీరాలతో కొలుచుకోక తప్పదు
ప్రేమ కామరూపిణి
....
ఇంతకీ దేహదీపాన్ని వెలిగించుకున్నావా లేదా
లేకుంటే చీకటి గదిలో
తడుములాట తప్పదు."
(ఆ.జ్యో. 27-9-'92)

'92 లో రెండు బలమైన కవితా సంపుటాలు వెలువడ్డాయి. అవి ఎండ్లూరి సుధాకర్ వర్తమానం, యాకూబ్ ప్రవహించే జ్ఞాపకం. వీటిలో నాస్టాల్జియా, దళిత వేదన మొదలైనవి బాగా ప్రతిఫలించాయి. ఈ సంవత్సరంలో అమ్మ గురించి రాసిన నాలుగైదు కవితలు నా దృష్టికి వచ్చాయి. అసలు అమ్మ గురించి గత దశాబ్దంలో (Eightees) వచ్చినన్ని కవితలు ఎప్పుడూ రాలేదనుకుంటాను., కొండేపూడి నిర్మల 'అక్వేరియం', (ఆం. జ్యో. 28-2-'92), రామా నాయుడు 'జననీ జన్మభూమిశ్చ' (ఆం. జో. 17-4-'92), నామాడి శ్రీధర్ 'తల్లి' (ఆం. జ్యో. 2-10-'92) '92 లోని 'మంచి అమ్మ' కవితలు. యాకూబ్ అమ్మను గురించి అద్భుతమైన కవిత రాశాడు. ఉదాహరించకుండా ఉండటం కష్టం.

"అందరి అమ్మల్లాగే మా అమ్మకూడా
నన్ను కన్నది పురుటి నొప్పులు పడుతూ-
కాకపోతే
నా కుడిచేతిమీద ముద్దుపెట్టుకొని
లాలనగా నిమిరిందేమో
బహుశా, అందుకనే ఈ కవిత్వం.
పల్లేరుకాయలమీంచి జొన్నకొర్రులమీంచి
నడిచి నడిచి మోపులు మోసి నన్ను పెంచింది.
కాబట్టే, ఈ అక్షరాలకు ఇంత కన్నీటి తడి.
మా అమ్మతో నా పేగు బంధాన్ని
కొడవల్లిక్కితో బరబరా కోశారప్పుడు-
అందుకే ఈ అక్షరాలకు ఇంత గరుకు.
గొడ్లు మేపుతూ బుజ్జావు తప్పించుకున్నప్పుడు
ఎనకాల ఉరికి మళ్లేసేది ధైర్యంగా
అందుకేనేమో
ఈ అక్షరాల్ని మళ్లేస్తూ నేను."
(ప్రవహించే జ్ఞాపకం)

యాకూబ్ కవిత్వంలో **Rural, Urban Conflict** వల్ల ఏర్పడే వైరుధ్యం, **alienation** కనిపిస్తాయి. అట్లాగే ఎండ్లూరి సుధాకర్ 'చెరువు లేని వూరు' అని తన ఊరి బాల్యపు జ్ఞాపకాలను గురించి చక్కటి కవిత రాశాడు.

5. ప్రముఖ సంఘటనలకు ప్రతిస్పందనలు :

నిత్య చైతన్యవంతులైన కవులు ఎప్పుడూ తమ కాలాన్ని ప్రతిబింబిస్తారు. గతంలో గల్ఫ్ యుద్ధం, నల్లజాతి పోరాటం లాంటి అంతర్జాతీయ ఘటనలు, దాదర్ ఎక్స్‌ప్రెస్ సంఘటన, సంగీతా పాటిల్ సజీవ దహనం, పాతబస్తీ అల్లర్లు వంటివి కవులను ఎంతో కదిలించాయి. ఈ సంవత్సరంకూడా అటువంటి సంఘటనలకు ప్రతిస్పందనగా అనేక కవితలు కనిపిస్తాయి. హైదరాబాద్ నగర కల్లోలాలను గురించి కె. శివకుమార్ ఒక కావ్యమే రాశాడు.

"మూసీ ఎవరి స్మృతి
మురికి ఎవరి స్మృతి
నిన్నటి నిషిద్ధ వీధుల్లో
నడుస్తున్న మూసీ కవితల మూసిన తలుపులు
తెరుస్తున్నారు."

బాబ్రీమసీదు, రామజన్మభూమి వివాదంపై ఇక్బాల్‌చంద్ 'ఎలిజీ', కె. అంజనేయకుమార్ 'కసాయం' పలువురి దృష్టి నాకర్షించాయి. వీళ్ళు కొత్తగా రాస్తున్న యువకులు. ఇప్పుడు నడుస్తున్న సారా ఉద్యమంపై కూడా చాలా కవితలొచ్చాయి. పాపినేని శివశంకర్ మంచి కవిత రాశాడు. ఇట్లా సంఘటనల గురించి రాసిన కవులు చాలామంది ఉన్నారు. వారిలో సినారె, శివారెడ్డి, నిఖిలేశ్వర్, గోపి, అశారాజు. కొందరు. ఈమధ్య చెలరేగిన ఐ.ఎమ్.ఎఫ్. గురించి సతీష్‌చందర్ మంచి కవిత రాశాడు.

"జేబుల్లేని చొక్కాలు ధరించండి
పైసా నష్టం లేకుండా పేద హృదయాల్ని
కదిలిస్తాం"

అని ఐ.ఎమ్.ఎఫ్ రుణాన్ని ఎగతాళి చేస్తారు. స్థలాభావం వల్ల నేనెన్నో కవితల్ని ఇక్కడ కోట్ చెయ్యలేకపోతున్నాను.

6. సీనియర్ కవుల నిరంతర యాత్ర :

ఈనాటి యువకవులే కాకుండా ఈ యేడు ప్రసిద్ధ సీనియర్ కవులు కూడా గణనీయ సంఖ్యలో కవితలు రాశారు. ఆరుద్ర, సి. నారాయణరెడ్డి, సోమసుందర్, గుంటూరు శేషేంద్ర శర్మ, ఇస్మాయిల్, శీలా వీర్రాజు, మాదిరాజు రంగారావు, మోహన ప్రసాద్, వరవరరావు, కె. శివారెడ్డి ప్రభృతులు.

నేటి కుహనా రాజకీయవేత్తను శపిస్తూ ఆరుద్రగారు (ఆం. జ్యో. 30-8-'92) ఓ కవిత రాశారు.

"పదవి నెత్తురు మరగిన బలవంతుడు
నరశార్దూలం కాదు
ఒకటిన్నర శార్దూలం
వాడి వాడి గోళ్ళకు కూడా నోళ్లుంటాయి !

* * *

ఓటుల ఈటెలతో
పిడికిళ్ళ కొడవళ్ళతో
వీణ్ణేం చేసినా పుణ్యమే !
అలా చేసే వాళ్ళ బ్రతుకులు ధన్యమే"
(ఆం.జో. 30-8-'92)

తీవ్ర అనారోగ్యానికి గురై, చాలాకాలం తర్వాత రాసినా ఆరుద్రగారి పలుకుల్లో వేడి వాడి తగ్గలేదు. అనారోగ్యం రోజుల్లోనే హుషారుగా 'కేరాలక్ష్మి' అనే మకుటంతో కంద పద్యాలు రాశారు.

'92లో విస్తృతంగా కవిత్వం రాసినవారు డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి. అసలు ఆనాటినుండి ఆపకుండా నిరంతరం రాస్తున్న సీనియర్ కవుల్లో సినారె ప్రథములు. కుర్రాళ్ళతో పోటీపడి రాస్తున్నానంటారు. ఈ సంవత్సరం ఆయన పదికి పైగా కవితలు రాశారు. వాటిలో ఆయా ప్రముఖ సంఘటనలకు ప్రతిస్పందించినవీ, మానవీయ జీరలతో పలికినవీ కనిపిస్తాయి. 'మాతృక' (ఆం.జ్యో. 10-1-'92) అనే కవితలో—

"శవం చావదు
మట్టై బతుకుంది.
మట్టిని కాల్చి పూడ్చి పెడితే మొక్కై
పేలుతుంది.
మట్టిలో శిరస్నానం చేస్తే
ఓ ఆశయం మనిషిలా నిలబడుతుంది.
కడుపులో బొగ్గుపాపల్ని పెంచే మట్టితల్లి
పడుకున్న రైలింజనులా వుంటుంది.
మణుల్ని పుక్కిటపెట్టుకున్న ఆ మమతానిధి
మగ్గిన దానిమ్మపండులా వుంటుంది.
మట్టి తలూపితే పైర్లు ప్రవహిస్తాయి."
గాలివేళ్ళకు పిల్లబుద్ధులు మొలుస్తాయి"

అంటారు. అలాగే పక్షుల బొమ్మలు (ఆం.జ్యో. 24-7-'92), ఏకాంతమంటే (ఆం.జ్యో. 1-5-'92) అనే కవితలు ఉదాహరించదగినవి.అలాగే 'ద్విపదులు' పేరుతో వందలాది ముక్తకాలు రాశారు. ఇది పరిణతి లోంచి మొలిచి పదునుదేరి వెలువడిన లోకసూక్తులు. అనుభవ నిధులు. మచ్చుకు ఒకటి, రెండు :

"ఎదిగొచ్చిన కవితె చెబుతుందోయ్ ఎంతగ
కదిలిందో మనసు
తూర్పుకడుపులో ప్రసవవేదనలు తొలి
పొద్దుకుమాత్రం తెలుసు

ఎదురుదెబ్బ తగిలిందా ఎక్కిన మదమంతా
దిగిపోతుంది
అనుభవమనేది మొదటిగురువురా అది గుణ
పాఠం చెబుతుంది
జడమతులల్లిన పథకాలుంటే జాతి ఎలా విక
సిస్తుంది
ఎక్కిందేమో క్షరగుర్రమది యెలా ముందు
కడుగేస్తుంది"
(ఆం.జ్యో. 3-2-'92).

ఇవే కాకుండా సినారె గేయగతుల్లో రన్ ఆన్ వెర్స్ పద్ధతిలో ఎన్నో ప్రయోగాలు చేశారు. తన గురించే ప్రత్యేక వ్యాసం రాయదగినన్ని రచనలు '92 లో చేశారు.

గుంటూరు శేషేంద్ర శర్మగారు ఈ మధ్య తక్కువగా రాస్తున్నారు కాని, రాసిందెల్లా శేషేంద్ర ముద్రతో చక్కగా రాస్తున్నారు. "చెరుకు ముక్క" అన్న కవితలో-

"ఉదయాన్నే కిరణాలు పోలీసుల్లా
ఏదో వెదుకుతున్నాయి తీవ్రంగా....
చెట్లలో చెరువుల్లో ఇళ్ల లో
తామరపువ్వుల్లో
దూరిదూరి చూస్తున్నాయి దొంగల కోసం!
పాపం వాటికి తెలీదు
రక్తకణాల్లో దాక్కొనున్న దొంగల్ని
రాష్ట్రపతికూడా పట్టుకోలేడు"
(ఆంధ్రప్రభ 9-2-'92)

'92 లో ఇస్మాయిల్ చక్కని హైకూలు చాలా రాశారు. సమయానికి దొరకలేదు. మాదిరాజు రంగారావు గారు కూడా చిరకాలంగా అవిశ్రాంతంగా రాస్తున్న కవి.

వరవరరావు "నేను చెప్తూనే వుంటాను" అనే కవిత రాశారు.

"మరేం లేదు
ఏ రాజుకీ రాజ్యానికే కాదు
మా ప్రాణానికి మేం కాపరులమని గుర్తించాం
మృత్యువు తథ్యమని తెలిసి ధిక్కారం
నేర్చుకున్నాం"
(ఆం.జ్యో.వీ. 21-2-'92)

కె. శివారెడ్డి 'లోలాకులు' అనే కవితలో-
"రెండు పరుపులు కలిపికుట్టిన నావమీద
రెండు శవాలు సముద్రాంతర్భాగానికి
ప్రయాణమౌతాయి"

ప్రముఖ కవీ చిత్రకారులూ కథకులూ నవలాకారులూ అయిన శీలా వీర్రాజు '92 లో మూడు మంచి కవితలు రాశారు. వాటిలో "వెంటాడే దృశ్యం" అనే కవితలోని కొన్ని పంక్తులు చూడండి:

"ఈ హుసేను సాగరం ఇంకా
హత్యాసాగరం కాకముందు
వందలాది అభాగ్యుల ఆత్మహత్యల్తో
వేలాది వినాయకుల జలసమాధుల్తో
ఈ నీరింకా మలినం కాకముందు
పిల్లగాలితెరలకే అమాయకంగా పరవశించి
పోయే అలల కదలికల్తో
నిర్మలంగా తరంగాల నవ్వుల్ని
ఇంకా చిందడం మానెయ్యనప్పుడు
పగలు మేఘాలు, రాత్రుళ్ళు నక్షత్రాలూ
ఈ నాళాల్లో తమనితాము చూసుకొని
మురిసిపోగలుగుతున్నప్పుడు
ఓ సాయంకాలం ఒంటరిగూడొదలి
ఈ ట్యాంక్‌బండ్‌మీద కలల్ని
ఏరుకుంటున్న నాకు
తీగలా కాళ్ళకు తగిలి నివేసిన
ఆ దృశ్యం నారు పోసలు
మాటి మాటికీ తాజాగా తచ్చాడుతూనే
వుంటుంది."
(కంజీర - సెప్టెంబర్ '92)

వేగుంట మోహన ప్రసాద్ 1970 నుండి '80 వరకు రాసిన కవితల్తో '92లో 'రహస్తంత్రి' పేరుతో ఓ పెద్ద కవితా సంపుటిని ప్రచురించారు పత్రికల్లో కూడా కవితలు ప్రకటించారు. స్యూరియలిస్టిక్, అస్తిత్వ వాద ధోరణుల్తో రాసే మోహన ప్రసాద్ కవిత్వంలో పరిణామాన్ని విమర్శకులు బేరీజు వెయ్యవలసి ఉంది.

పరిశోధనతో పాటు కవితావ్యాసంగాన్ని కొనసాగిస్తున్న విదుషీమణి నాయని కృష్ణకుమారిగారు. ఈ సంవత్సరం వారు గణనీయమైన సంఖ్యలోనే కవితలు రాశారు. బాల్యం, గాయపడిన రెక్క, రక్తం, కాకిపిల్ల, సారాటుమీలు వాటిలో కొన్ని. కాకిపిల్ల కవితలో హైదరాబాద్ నగరంలో పరిస్థితులు ఎంత ఛండాలంగా ఉన్నా ఈ ఊరు నాకిష్టం అన్న ధోరణిలో రాశారు.

7. తిట్టు కవిత్వం :

తెలుగులో తిట్టు కవిత్వం కొత్తేమీ కాదు. విమర్శ, వ్యంగ్య బాణాల దశను దాటినప్పుడు అది తిట్టు కవిత్వమవుతుంది. కవుల మధ్య దృక్పథాల్లో భేదం సహనం కొరవడటం ఇతరేతర కారణాలవల్లనో అప్పుడప్పుడూ వైషమ్యాలు తలెత్తుతుంటాయి. కవులు ప్రధానంగా ఆవేశశీలురు కాబట్టి తొందరగా భావోద్రేకాలకు లోనవుతుంటారు. ఈనాడు కవుల సంఖ్య చాలా పెరిగింది. అట్లాగే ముఠాల సంఖ్య కూడా పెరగటం సహజం. ముఠాలనేది కొంచెం కఠినమైన మాట. వీటిని 'ఇష్టబృందాలు' అనాలని నేనొక చోట అన్నాను. ఈ ఇష్ట బృందాలవల్ల కూడా కవుల మధ్య వైమనష్యాలు తలెత్తుతుంటాయి. కవులు కూడా మామూలు మనుషులే కాబట్టి తమకు తగినంత కీర్తి రాలేదనే భావం, ఫలానావాళ్ళు తమ కీర్తికి అడ్డొస్తున్నారనే అభిప్రాయం కూడా వారిలో పనిచేస్తున్నాయనుకుంటాను. కవులు సున్నిత మనస్కులు కూడా కాబట్టి ఎవరైనా ఒక మాటంటే పడరు. ఎన్నోరెట్ల ఆవేశంతో ప్రతిస్పందిస్తారు.

ఈ సంవత్సరం అటువంటి నాలుగయిదు కవితలు నా దృష్టికి వచ్చాయి. ఈ మధ్య ఒక వ్యాసంలో జ్వాలాముఖి స్త్రీవాద కవితల్ని 'నీలి కవితలు', 'వార కవితలు' అని నిరసించాడు. దానికి ప్రతిస్పందనగా ఆయప్రభ ''ఇక సోమిదేవమ్మలు" అనే కవితలో 'వాడు', 'వీడు' వంటి అగౌరవ పద జాలాన్ని వాడుతూ - జ్వాలాముఖి దిగంబర కవితా జీవితాన్ని విమర్శిస్తూ స్త్రీవాదులందరి తరపునవకాల్తా పుచ్చుకొని —

"ఒసే కవయిత్రీ
రెండు పాతగుడ్డలుంటే పడెయ్యవే
కట్టుకుంటాడు"— అని రాశారు. దానికి ప్రతిస్పందనగా రాజ్ మోహన్, నాగభైరవ కోటేశ్వ రావులు కొంత సున్నితమైన గొంతుతో కవితలు రాశారు. అయితే, జ్వాలాముఖి చాలా కోపంతో జయప్రభకు జవాబుగా 'డాలర్ ప్రభ' అనే పేరుతో కవిత రాశారు. దీనిలో ఆమె వ్యక్తిగత జీవితంలోకి కూడా చొచ్చుకుపోయినట్లు కనిపిస్తుంది. ఇట్లాంటి సందర్భాల్లో తమాషా చూసేవాళ్ళు, పైకి ఒక పక్షం వహిస్తూ ప్రైవేటుగా ఎంజాయ్ చేసేవాళ్ళు ఉంటారు తప్ప, వీటివల్ల సాహిత్యానికి ఒరిగేదేమీలేదు.

అట్లాంటిదే సుమనశ్రీ (ఆంధ్రప్రభ 31-5-'92) ఒక కవిత రాశాడు. ఇది 'మో'తో "మద్యం సేవించినప్పటి సంభాషణ గుర్తుకొచ్చి రాసిన కవిత" అని కూడా ఆయననే పేర్కొన్నాడు.

"ఆ రెడ్‌నైట్ ప్రేయసి మనిద్దరివేపూ ఎలా
చూస్తోందో చూడు ప్రేమగా
ఈ రెడ్‌నైట్ పూర్తిగా దిగిపోకముందే
ద్వారకా గోపురం ఎక్కి
అందరి మీదా దాడి చేయాలని వుంది''—

అంటాడు. సుమనశ్రీ దేన్ని ఉద్దేశిస్తున్నారో ఈ పాటికి అందరికీ అర్థమయ్యేవుంటుంది. ఇట్లాంటి వాటిని కవిత్వంగా రాయడం ఎంత అనవసరమో వాటిని ఇప్పుడు ఉటంకించడం కూడా అంతే అనవసరం.

అయితే ఇట్లాంటి ప్రతిస్పందన కవితల్లో కూడా అక్కడక్కడా బ్యాలెన్సు తప్పని ఒక కవిత కనిపిస్తుంది. రావిశాస్త్రి ఏదో సందర్భంలో స్త్రీవాదులను గయ్యాళులన్నాడట! దానికి సమాధానంగా ఓల్గా 'అవును-మేం గయ్యాళులమే!' అనే కవిత రాసింది. విషయానికే పరిమితమై ఆవేశంతో రాసిన మంచి కవిత ఇది.

8. పద్యకవిత్వం :

పద్య కవిత్వం ఒక దశాబ్దం ముందు వచ్చినంతగా రావటంలేదు. కారణాలు విమర్శకులు చెప్పాలి. వచన కవితల ప్రబల మారుతాల మధ్య నిష్ఠగా అఖండంగా పద్య దీపాలు వెలిగిస్తున్నవారు ఆచార్య తిరుమల. అయితే పద్యరచన మరీ నిరాశావహంగా ఏమీలేదు. ఈ సంవత్సరం నేను విన్నవే నూటికిపైగా పద్య కావ్యాలు వున్నాయి. బహుశా పత్రికల్లో వాటికి వచన కవితలకు లభించినంత ఆదరణ లభించకపోవటంవల్లనో ఏమో నలుగురి దృష్టికి రావటంలేదు. నా దృష్టికి వచ్చినవి కొన్ని; డా॥ కసిరెడ్డి వెంకటరెడ్డి చైతన్యశ్రీ, అయాచితం నటేశ్వరశర్మ భారతీ ప్రశస్తి, రసరాజు రస భారతి, విరించి విరించి శతకం, సంపత్కుమార అంతర్మథనం, బీర్నీడివారి పద్యకావ్యాలు; '91 లో బేతవోలు రామబ్రహ్మం గారి 'క్రొత్త గోదావరి' కావ్యం పలువురి మన్ననలు పొందింది. '92 లోనే మలిముద్రణకు నోచుకుంది.

డా॥ కసిరెడ్డి చైతన్యశ్రీలో 'శిల్పి' గురించి రాసిన పద్యాలు మనసును పట్టుకుంటాయి. మచ్చుకు ఒక్కటి—

"ఏయే ప్రేమలు ఎక్కడెక్కడివిరా ఈ రాతి సౌధాలలో
ఏయే తీరుల దిద్ది తీర్చబడెరా ఎన్నాళ్ల కష్టాలురా
నీయీ గుండెలలోన ఎన్ని కవితల్ నిర్నిద్రమై యుండెరా
మాయీ గుండెలు పుల్కరించినవిరా మాయన్న దండాలురా!"

ఇవేకాకుండా జే. బాపురెడ్డి, ఉండేల మాల కొండారెడ్డి, ఊట్ల కొండయ్య గార్ల పద్యకావ్యాలు, తిరుమల శ్రీనివాసాచార్య రచించిన గంగా తరంగాలు గేయ సంపుటిని పరిశీలించవలసే వుంది.

స్త్రీవాద కవిత

—డా॥ సి. మృణాళిని

మూడేళ్ళ అబ్బాయి అక్కతోపాటు గోరింటాకు పెట్టుకుంటానని మారాం చేస్తే 'ఛీ నువ్వేం గర్లువా?" అన్నారు.

పదేళ్ళ అబ్బాయి కళ్ళనీళ్లు పెట్టుకుంటే, "ఛీ. ఆడంగిలా ఆ ఏడుపేమిట్రా?" అన్నారు.

30 ఏళ్ళ అందవికారుడు పెళ్ళికావలెనని బెంగపడితే, "మగాడికి అందమేమిటి, ఆడదాన్లా?" అన్నారు.

మరొకడు అందమైన పెళ్ళాం కోసం వెంపర్లాడితే," భార్యా రూపవతీ శత్రుః" అని ఉపదేశించారు.

"మల్లెతీగ వంటిదే మగువ జీవితం" అని స్త్రీకి ఉనికి లేకుండా చేశారు.

—ఒక రోజు కాదు; ఒక దేశంలో కాదు; ఒక తరంలో కాదు - ఏళ్ళ తరబడి, తరతరాలుగా, దేశదేశాల్లో సాగింది ఈ ప్రబోధం. అందుకే పుట్టాల్సి వచ్చింది 'స్త్రీవాదం.స్త్రీవాదకవిత.'

తెలుగులో 'స్త్రీవాద కవిత' ఫలానా తేదీన పుట్టిందని చెప్పలేం గానీ, స్థూలంగా 80 వ దశకంలో కాళ్ళూనిందని చెప్పవచ్చు. అయితే 70 వ దశకం ఉత్తరార్ధంలోనే ఆడవికొలను పార్వతి, వాణీరంగా రావు, మరికొందరి కవితల్లో స్త్రీవాద ధోరణి కనిపిస్తుంది. తేదీలకంటె, ఆ కవిత్వావిర్భావానికి ప్రేరణలనూ ఆ కవిత స్వభావాన్ని గుర్తించడం ముఖ్యం.

స్త్రీవాద కవిత సంఘర్షణ నుంచి పుట్టింది. రోత నుంచి పుట్టింది. ఆగ్రహం నుంచి పుట్టింది. కన్నీళ్ళ నుంచి పుట్టింది. అస్తిత్వాన్వేషణ నుంచి పుట్టింది. స్త్రీల దృష్టి వైయక్తికం నుంచి సామాజికం వైపుకు ప్రసరించడంవల్ల పుట్టింది. చైతన్యం నుంచి పుట్టింది. అందుకే అది దిగ్భ్రాంతిసీ, అశాంతినీ కలిగించింది. ఇంకా కలిగిస్తోంది,

సమాజం తనకోసం నిర్ణయించిన పాత్రల అభినయంతో స్త్రీ విసుగు చెందినపుడే స్త్రీవాద కవిత మొగ్గతొడిగింది. బిడ్డగా, అక్కగా, చెల్లిగా, భార్యగా, తల్లిగా.... ఇలా అన్నిరకాల పాత్రలను అపూర్వ కౌశలంతో అభినయించడం వల్ల తనకు కలిగే 'సంతోషం'లో ఏదో వెలితి, ఏదో లోపం, ఏదో అవశ్రుతి కనిపించడంతోనే భావకురాలైన స్త్రీలో భావవ్యక్తీకరణకోసం ఉబలాటం చెలరేగింది తాను ఇంత కాలం పురుషాధిక్య సమాజం నిర్మించిన రంగుల చిత్రంలో పాత్రపోషణ చేస్తూ వచ్చిందే కానీ, తన జీవితంలోని నలుపు తెలుపుల వాస్తవాన్ని గుర్తించలేదని ఆలస్యంగానైనాసరే నేటి స్త్రీ గుర్తించింది.

తన యథార్థ స్థితిని గుర్తించడం ఒక ఎత్తు. ఆ స్థితిని ఇతరులు గుర్తించేలా చేయాలని ప్రయ

త్నించడం మరో ఎత్తు. ఈనాటి స్త్రీవాద కవయిత్రులు ఈ రెండో పనికే కంకణం కట్టుకున్నారు స్త్రీలు తమ స్థితిని గుర్తించడాన్నే సహించలేనివారు, ఈ రెండో 'సాహసాన్ని' ఎలా క్షమించగలరు? అందుకే 'స్త్రీవాద కవిత్వం'పై దూషణలు రావడానికి ఎక్కువ కాలం పట్టలేదు. దానిగురించి తర్వాత—

గత దశాబ్దంగా 'స్త్రీవాద కవిత' విరివిగా రాస్తూ, మంచి పేరు తెచ్చుకున్న రచయిత్రులు చాలా మంది ఉన్నారు. జయప్రభ, కొండేపూడి నిర్మల, ఘంటసాల నిర్మల, ఓల్గా, విమల, ఈశ్వరి, సావిత్రి, పాటిబండ్ల రజని, వాణీ రంగారావు, బి. పద్మావతి, శిలాలోలిత, సుధ ఇత్యాది.

స్త్రీవాద కవిత్వం సాహిత్యంలో తీసుకువచ్చిన గొప్ప మార్పు, శరీరానికి, మనస్సుకూ వున్న అనివార్యం, అవినాభావ సంబంధానికి అక్షరాకృతి నివ్వడం. స్త్రీ అనుభవాలనూ, అవి మిగిల్చే అనుభూతినీ చిత్రించడం స్త్రీవాద కవితల మౌలిక లక్షణం. అనుభవాలు శారీరకమైనవి; స్త్రీ అనుభవాలు ఎక్కువ భాగం బాధాకరమైనవి. అందుకే అనుభూతి కూడా విషాదం, దుఃఖమే అవుతోంది. స్త్రీల శారీరక స్థితిని, అది మనసులో కలిగించే అలజడిని వర్ణించడం స్త్రీవాద కవితల్లో ప్రముఖంగా కనిపిస్తుంది. శారీరక స్థితిని వర్ణించిన కవితల్లో రజస్వల కావడం దగ్గర్నుంచి అబార్షన్ చేయించుకోవడం వరకూ స్త్రీ జీవితంలో శారీరకంగా జరిగే మార్పులపై, ఆమె అనుభవించే శారీరకహింసపై మంచి కవితలు వచ్చాయి 'తొలి రజస్వలా మనస్థితినీ స్తంభననీ అజ్ఞాతభీతినీ' ప్రతిభావంతంగా ఆవిష్కరించారు కొండేపూడి నిర్మల. 'పైకి తేలని గాయాన్కి పట్టీ మందెయ్యలేక అత్యవసర అస్పృశ్యంగా మిగల్లేక' అని కె. గీత ఇదే శారీరక స్థితిని వ్యాఖ్యానించారు. సహజమైన శారీరక పరిణామం గురించి ఇంత ఉద్వేగం దేనికి? అని ఇక్కడ ప్రశ్న ఉదయిస్తుంది.

సమాజానికి ఇది సహజమైన పరిణామం. పురుషునికి అసహ్యకరమైన విషయం. కానీ అనుభవించే స్త్రీకి ఇది ఆ రెండు మాత్రమే కాదు. తనలోని ప్రకృతి సహజమైన పరిణామం తనకూ అసహ్యాన్నే కలిగిస్తోంది. కానీ దాన్ని తను వదిలించుకోలేదు. దానితో జీవించాల్సిందే. ఈ కటికనిజం స్త్రీ మనసులో కలిగించే సంఘర్షణను తెలియజేయాలన్నదే ఈ కవయిత్రుల ప్రయత్నం. ఈ వస్తువుపై ఇంతకుపూర్వం పురుషులు రాయలేదా? బ్రహ్మాండంగా రాశారు. కానీ పురుషుడు రాసిన కవిత్వంలో 'రజస్వల' అయిన స్త్రీలో దినదినాభివృద్ధి చెందే సౌందర్యం, యౌవ్వనోదయం వల్ల మనసులో కలిగే గమ్మత్తయిన చాంచల్యం - ఇవే వినిపిస్తాయి. నాణానికి రెండోవైపు చూసినప్పుడు కనిపించేది భయం, బాధ, అసౌకర్యం - దాన్ని ఆవిష్కరించాలన్నదే స్త్రీ వాద కవయిత్రుల తాపత్రయం.

స్త్రీలకు సంబంధించిన ప్రతి అంశాన్ని 'రొమాంటిసైజ్' చేయడం పురుష సాహిత్య లక్షణమైతే, వాటిని భూమ్మీదికి తీసుకురావడానికి ఈ కవయిత్రులు ప్రయత్నిస్తున్నారు. పురుషుడు సృష్టించిన సాహిత్యంలో స్త్రీ సౌందర్యానికి అగ్రతాంబూల మివ్వడం - అంటే ప్రధానంగా స్త్రీని సౌందర్య దృష్టితో చూడడం స్త్రీవాదులకు ఒళ్ళు మండించిన విషయం. అందుకే విమల అంటారు-

> "మనమంతా 34, 24, 35 కొలతలమైన చోట
> మొటిమలు మొలవడం, జుట్టు రాలడం
> నడుం సన్నగా లేకపోవడమే
> మన నిరంతరాందోళనలైన చోట
> దైహిక సౌందర్య పిపాసయే
> మన సమస్త జీవిత లక్ష్యాన్నిచేసిన చోట
> ఎంత హింసని అనుభవిస్తున్నామో కదా!"

వారి ద్వేషం 'సౌందర్యం' పై కాదు. స్త్రీలో దైహిక సౌందర్యాన్ని మాత్రమే చూసే సంప్రదాయం మీద. సమాజంలోనూ, సాహిత్యంలోనూ కూడా స్త్రీ సౌందర్యానికి అవసరానికి మించిన ప్రాధాన్యం ఇవ్వడంపై, స్త్రీల ప్రాముఖ్యాన్ని వారి సౌందర్యమనే కొలమానంతో నిర్ణయించడంపై చేసిన తిరుగుబాటు ఈ రకమైన కవితల్లో వ్యక్తమౌతుంది.

స్త్రీ శరీరం పురుషుడి కోసం ఎన్ని అవతారాలెత్తి, అతనిచేత ఎన్నిరకాల హింసలకు గురైందో వసంత కన్నాభిరాన్ వర్ణించారు:

"నీచేత యింత ద్వేషింపబడటానికి
ఎప్పుడైనా ఏం చేసిందీ శరీరం
నిన్ను ప్రేమించటం, సేవించటం
నిన్ను కనటం తప్ప"

స్త్రీ శరీరం పురుషుడికి భోగ్యవస్తువుగా, ఆగ్రహానికి లక్ష్యంగా, ప్రదర్శనా పరికరంగా, నిరుపయోగమైనపుడు వ్యర్థ పదార్థంగా మాత్రమే కనిపిస్తుందన్నది స్త్రీవాద కవితల సారాంశం. అందుకు అనురాగం లేని భర్తతో దాంపత్య 'సుఖాన్ని' 'సర్పపరిష్వంగం'తో పోల్చారు మందరపు హైమవతి. 'లేబర్ రూమ్' అన్న కవితలో స్త్రీ పడే శారీరక హింసను చాలా గొప్పగా, కవితాత్మకంగా, వాస్తవికంగా చిత్రించారు కొండేపూడి నిర్మల.

స్త్రీల యథార్థ స్థితిని వ్యక్తం చేసే కవితతో పాటు, స్త్రీలలో మొగ్గతొడుగుతున్న మానసిక చైతన్యాన్ని వివరించే కవితలూ వచ్చాయి. 'సూపర్ ఉమెన్ కాలేను' కవితలో ఓల్గా స్త్రీలలోవున్న మానవ సహజమైన పరిమితులనే లోపాలుగా ఎంచే పురుషుడి అవివేకంపై అక్షర తూణీరం వదిలారు:

'వెలిగే కళ్ళూ చెరగని నవ్వూ, నలగని చీరె
చకచక నడిచే మెరుపు చురుకూ
స్పాంజి చేతుల ప్రేమాస్పద సేవలూ
ఇవన్నీ మార్కెట్లో దొరికితే
ఎంత ధరైనా పోసి కొందును'

భార్య సర్వకాల సర్వావస్థల్లోనూ తనకు ఆనందాన్ని కలిగించాలని కోరుకునే భర్తల స్వార్థంపై చక్కని వ్యాఖ్యానం ఈ కవిత.

స్త్రీకి అనాదిగా సమాజం నిర్దేశించిన లక్షణాలు కాక వేరే లక్షణాలు ఉంటాయనీ, ఉండాలనీ ప్రబోధించడం స్త్రీవాదకవిత చేసిన గొప్ప మేలు. భారతీయ స్త్రీకి తన జీవితంలోని నైచ్యం తెలీకపోలేదు. అనాదిగా ఆమె తన స్థితిని గుర్తిస్తూనే వుంది. తనకు 'మంచిరోజులు రాకపోతాయా' అని ఆశిస్తూనే వుంది. కానీ దానికి తనేం చేయాలో తెలుసుకోవాలని ప్రయత్నించడంలేదు. ఒకవేళ తెలుసుకున్నా, రాజీకి అలవాటుపడ్డ ప్రాణానికి పోరాడే ఓపిక లేదు. ఈ స్తబ్దతే, ఈ మందకొడితనమే, ఈ నిస్పృహే స్త్రీకి అన్నిటికంటె పెద్ద శత్రువు. సగటుస్త్రీ మనస్తత్వాన్ని అతి సున్నితంగా ఆవిష్కరించిన కవిత, ఎస్. రజియాబేగం రాసిన "అలాగే అన్నారు."

"బాల్యంలో
'చిన్నపిల్లవి నీకేం తెల్సు కూర్చో' అన్నారు.
యవ్వనంలో
'ఉడుకురక్తం మంచీ-చెడూ తెలీదు కూర్చో'
అన్నారు.
వృద్ధాప్యంలో
'ముసల్దానివి ఇంకేం చేస్తావ్ కూర్చో'
అన్నారు.
అవకాశం రానందుకు కోపంగా లేదు నాకు.
కూర్చొని, కూర్చొని బద్ధకం వచ్చినందుకే
బాధగా వుంది."

ఈ కవితలో చివరి రెండు వాక్యాలూ కీలక మైనవి. జడత్వం అలవాటై పోయిన స్త్రీజాతి ఇప్పటికీ తన స్థితికి 'బాధ'పడుతూనే వుంది గానీ, కోపగించు కోవడం లేదు. ఆ కోపం రానంతవరకూ ఆమె స్తబ్ధం గానే ఉండిపోతోంది. తనో త్యాగశీలినని (martyr) భ్రమపడుతూనే వుంటుంది. స్త్రీవాదం అవశ్యకత ఈనాడెంత వుందో చెప్పడానికి ఈ కవిత చాలు. ఇలాంటి స్త్రీల కోసమే జయప్రభ—

'పలాయనం పరిష్కారం కాదని
విషపు చూపుల నెదుర్కొనే
ముళ్ళలాంటి తీక్షణతని
కళ్ళకి నేర్పటం మొదలెట్టాను'

అని ఓ మార్గదర్శక సూత్రం చెప్పారు. అంత కంటె సూటిగా స్త్రీలను చైతన్యవంతుల్ని చేయడానికి ప్రయత్నించారు సుధ :

'ఎవరి యుద్ధం వాళ్ళే చేయాలి
నీ యుద్ధం నువ్వే గెలవాలి
నీకోసం వాళ్ళ యుద్ధం గెలిచారో
నిలువునా మునిగిపోతావు
ఎప్పటికీ ఓడిపోతావు'

ఇందులో చారిత్రక స్పృహ, వాస్తవ దృక్పథం కూడా ఉన్నాయి.

స్త్రీవాద కవిత్వాన్ని పరామర్శిస్తున్నప్పుడు ఆ కవయిత్రులు అనుసరిస్తున్నది లిబరల్ ఫెమినిజమా, రాడికల్ ఫెమినిజమా, మార్క్సిస్టు ఫెమినిజమా అనే సైద్ధాంతిక చర్చ కూడా జరపవచ్చు. కానీ,దానికంటే నేటి సాహిత్యంలో స్త్రీవాద కవితకున్న స్థానమేమిటి, వారు ఆశించిన ప్రయోజనాన్ని సాధించ గలుగుతున్నారా అన్న ప్రశ్నలకు సమాధానాలు వెతకడం మరింత ప్రయోజనకరంగా ఉంటుంది.

స్త్రీవాద కవిత తెలుగు సాహిత్యానికి ఒక కొత్త గొంతును పరిచయం చేసింది. అందరూ తెలుసు ననుకొన్న విషయాల్నే మరో కోణం నుంచి చూపింది. అంతకంటే ముఖ్యంగా స్త్రీలలోని సంకోచాన్ని, సెల్ఫ్ కాన్షస్‌నే కూలగొట్టింది. స్త్రీల గురించి స్త్రీలకే తెలియని ఎన్నో విషయాలను, తెలిసినా పట్టించుకొని విషయాలను, పురుషులు తెలుసుకోవడానికి ఇష్టపడని విషయాలను ధైర్యంగానూ, స్పష్టంగానూ అక్షరబద్ధం చేసింది. అందుకే ఈ కవితమీద దుమారం రేగింది. స్త్రీవాద కవిత్వం కేవలం వైయక్తికంగా, ఆత్మాశ్రయంగా ఉంటుందన్నది ఒక విమర్శ. నిజానికి ఆత్మాశ్రయం కాని కవిత్వం ఈ రోజుల్లో ఎవరు రాస్తున్నారు? అందులోనూ తోటి స్త్రీలలో చైతన్యం కలిగించాలనే ధ్యేయంతో స్త్రీలు రాసే కవిత్వం ఆత్మాశ్రయం కాక మరేమవుతుంది?

స్త్రీవాద కవయిత్రులు అశ్లీల పదాలు ప్రయోగిస్తున్నారన్నది మరో విమర్శ. పురుషులు తరతరాలుగా వాడుతున్న పదాలనే తాము ప్రయోగిస్తే అశ్లీల మెందుకైందని ఈ కవయిత్రుల వాదన. పైగా ఆ పదాలను, ముఖ్యంగా స్త్రీ శరీరానికి సంబంధించిన వర్ణనలను ఒక సామాజిక ప్రయోజనాన్ని ఉద్దేశించి చేస్తున్నామని వీరంటారు. వీరి వాదనలో కొంత నిజం వుంది. పురుషులు ఒక అద్భుతమైన అనుభూతిగా, వరప్రసాదంగా చిత్రించే 'మాతృత్వం' స్త్రీకి ఎంత అపాయకరమైందో, బాధాకరమైందో చెప్పడం తప్పు కాదు. 'మాతృత్వాన్ని' స్త్రీ దృష్టిలో చిత్రించాల్సిన అవసరం ఉంది. దాన్ని ఈ కవయిత్రులు ప్రతిభా వంతంగా చేస్తున్నారు కూడా.

ఇకపోతే, ఈ కవిత్వం గురించి కొందరు వాడిన 'నీలి' 'వార' 'ఒళ్ళు బలసిన'వంటి విమర్శ(?) అసలు పట్టించుకోవలసినది కాదు. ఎందుకంటే - అది సాహిత్య విమర్శ కాదు. వ్యక్తి విమర్శ మాత్రమే.

ఇటీవల వెలువడిన 'నీలిమేఘాలు' కవితా సంపుటిలో ఈ 'విమర్శ'లకు చోటిచ్చి, వాటికి లేనిపోని విలువను ఆపాదించారు.

చివరగా, స్త్రీవాద కవయిత్రులకు కొన్ని ప్రశ్నలు. వారి ఆశయం మంచిది. వారి అభివ్యక్తి గొప్పది. కానీ,వారు ఆశించిన ప్రయోజనం సిద్ధిస్తోందా? గత 10, 12 ఏళ్ళుగా వస్తున్న స్త్రీవాద కవిత తొలి రోజుల్లో కంటె ఎదిగిందా? ఈ రెండు ప్రశ్నలకు సమాధానాలు వారు ఆలోచించవలసి వుంది. స్త్రీవాద కవిత ఇంకా స్త్రీల శారీరక పరిణామాల చుట్టూనే ఎందుకు పరిభ్రమిస్తోంది? పురుషులకు స్త్రీ శరీరం పట్ల 'సౌందర్యం' అనే అబ్సెషన్ ఉంటే, స్త్రీవాద కవయిత్రులకు స్త్రీల శారీరక హింసపట్ల అబ్సెషన్ ఎందుకు? జీవితంలోగానీ, సాహిత్యంలోగానీ ఏదైనా 'ఓవర్ స్టేట్ మెంట్' అయిపోతే, అందులో గాంభీర్యం చెడుతుంది. హాస్యాస్పదమౌతుంది. ఆశించిన దానికి విరుద్ధ ప్రయోజనం కలిగే ప్రమాదం కూడా వుంది. రుతుస్రావం, సెక్స్, ప్రసవం, అబార్షన్ వంటివి స్త్రీలను కలవరపరిచే సమస్యలే. కవితకు అర్హమైన విషయాలే కానీ ఎంతకాలమని వాటిని హైలైట్ చేస్తారు?

స్త్రీపౌద కవిత్వం ప్రారంభమైన రోజుల్లో ఈ వస్తువును కవిత్వీకరించాల్సిన ఆవసరం ఉండేది. దానివల్ల ప్రయోజనం కూడా ఉండేది. కానీ కొంత కాలం క్రితం జయప్రభ రాసిన 'సవాలక్ష సందేహాలే' వల్ల కలిగిన ప్రయోజనమేమిటి? విమర్శకులు తమది 'బూతు కవిత్వం', 'ముట్ల కవిత్వం' అంటున్నారనే కోపంతో రెచ్చిపోయి రాసినట్లుందేతప్ప, దానివల్ల కలిగే సరికొత్త అవగాహన ఏదీలేదు. ఎప్పుడైతే కువిమర్శకుల మాటలకు ఉడుక్కున్నామో, రెచ్చిపోయామో, అపుడు మనం వాళ్ళ వలలో చిక్కుకున్నట్లే వాళ్ళకు కావలసిందదే. రెచ్చిపోయి రాసే కవిత్వం చప్పట్లు తెచ్చిపెడుతుందేమోకాని, లక్ష్యాన్ని మరుగున పడేస్తుంది.

స్త్రీలలో చైతన్యం రావాలంటే తమ యథార్థ స్థితిని తెలుసుకోవాలి అన్న విషయాన్ని ఇప్పటివరకు వచ్చిన స్త్రీవాద కవిత సమర్థవంతంగా చెప్పగలిగింది. స్త్రీల మానసిక, బౌద్ధిక జీవితంపై దృష్టిని ప్రసరించాల్సిన సమయం ఇపుడు వచ్చింది. ఆధునిక స్త్రీలు చాలామంది ఆర్థిక స్వేచ్ఛ (పాక్షికంగానైనా) సాధించగలిగారు. కానీ వారు విఫలమౌతున్నది భావస్వేచ్ఛ (Emotional Independance) సాధించడంలోనే. స్త్రీవాద కవిత ఇకపై ఈ దృష్టితో రూపు దిద్దుకుంటే మరింత ప్రయోజనకరంగా వుంటుంది. ఏ స్త్రీలకైతే తమ ఆర్తి, ఉపదేశం, ఆలోచన అందాలని అనుకుంటున్నారో, వారి అవసరాలను, మనస్థితినీ, ప్రయోజనాలను కూడా దృష్టిలో ఉంచుకున్నప్పుడు 'స్త్రీవాద కవిత' పరిధి దానంతట అదే విస్తరిస్తుంది. అపుడే 'స్త్రీవాద కవిత' సామాజికమవుతుంది సఫలమవుతుంది.

పంచమ భాగం

అంకితవ్యాసం

మరపురాని మనస్వి

—డా॥ ఎల్లూరి శివారెడ్డి

హైదరాబాదు నగరానికి నడిబొడ్డు ఆబిడ్స్ ఆబిడ్స్ నుంచి ఒక రోడ్డు గత చరిత్రను నెమరేసుకుంటూ కాచిగూడా స్టేషన్ వైపు తిన్నగా సాగిపోతుంది. ఆబిడ్స్ నుంచి కొంత దూరం సాగిపోతే కుడివైపు ఆంధ్రదేశంలో మహనీయంగా వెలిసిన ఒక సాహితీసంస్థ ఠీవిగా కనిపిస్తుంది. ఆ సంస్థలోనికి ప్రవేశిస్తే ఎడమవైపు మూల గదిలో పత్రికలు పారచూస్తూనో, సందర్శకులతో సంభాషిస్తూనో, గ్రంథావలోకనం చేస్తూనో, కార్యాలయ వ్యవహారాలను సమీక్షిస్తూనో ఒక విశిష్టవ్యక్తి మొన్న మొన్నటివరకు దర్శనమిచ్చేవారు. మనిషి పొట్టిగా ఉన్నా మనస్సు మంచుమలతో పోటీచేసేవ్యక్తి ఆయన. అప్పటికి డెబ్బదిఆరు వసంతాలు మీదపడ్డా ఆయన ఉత్సాహం తగ్గలేదు. కార్యదక్షత మొక్కపోలేదు. ఆయన పాదధ్వనులకు, కంఠధ్వనులకు పరువం తగ్గలేదు. వారే డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు. ఆ సంస్థే ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు.

రామానుజరావుగారు గొప్ప మేధావి. ప్రముఖ సాహితీవేత్త. పత్రికా నిర్వాహణదక్షులు. సంస్థా నిర్మాణ నిర్వహణ శీలురు. వాగ్మి. ప్రోత్సాహకులు. సాంస్కృతిక విజ్ఞాన చక్షువులు. తెలంగాణ వైతాళికులు.

వారి జన్మస్థలం ఓరుగల్లు మండలం. 1917 ఆగస్టు 25 నాడు జన్మించారు. హనుమకొండలో పాఠశాల విద్య పూర్తిచేశారు. మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం నుంచి పట్టభద్రులయ్యారు. యల్.యల్ బి. పట్టా నాగపూరు విశ్వవిద్యాలయం నుంచి పొందారు. ఆ తరువాత శోభ పత్రిక నడిపారు. 1941 లో వరంగల్లులోని శబ్దానుశాసన ఆంధ్రభాషా నిలయానికి కార్యదర్శిగా ఉండి, దిగ్విజయంగా రజతోత్సవాన్ని జరిపించారు.

1945 - 46 లో వరంగల్లులో యువజన కాంగ్రెసుకు అధ్యక్షులుగా ఉన్నారు. రామానుజరావు గారి దక్షత గమనించి సురవరం వారు గోలకొండ పత్రికకు ఉప సంపాదకులుగా రమ్మని ఆహ్వానించారు. దానికి అంగీకరించి, ఆ పత్రికతో ప్రగాఢ సంబంధం ఏర్పరచుకున్నారు. ఇలాగ తొలిదశలోని ఉత్సాహం తరువాత జీవన ప్రణాళికకు పునాదిగా నిలిచింది. కార్యరంగం హైదరాబాదుకు మారింది. తరువాత వారు ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ కార్యదర్శిగా, అధ్యక్షులుగా, ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు అధ్యక్షులుగా, విశ్వవిద్యాలయాలు, తెలుగు అకాడమీ పాలనా మండలి సభ్యులుగా, ప్రపంచ తెలుగు మహాసభలకు కోశాధికారిగా నగర కేంద్ర గ్రంథాలయ సంస్థ సంచాలకులుగా ఎంతటి సేవలందించారో అందరికీ తెలుసు. వారు నిర్వహించిన తక్కిన పదవులు, బాధ్యతలు అపారం. ఇక్కడ ఏ సంస్థ పచ్చగా ఉన్నా అందులో రామానుజరావుగారి హస్తోదకం ఉంది. వారి సూచనల అభిషేచనం ఉంది.

రామానుజరావుగారు రచించిన గ్రంథాలు, సంపాదకత్వ బాధ్యతలు స్వీకరించిన గ్రంథాలు ఇరవై అయిదుదాకా ఉన్నాయి వారి రచనలో వైవిధ్యం ఉంది. పచ్చతోరణం వంటి కవితా రచనలో 'ప్రకృతి రామణీయకము, పదతి కామనీయకము సరళ రమ్యముగా చిత్రితమైనవని' అని ఆచార్య సి. నారాయణ రెడ్డిగారు అన్నారు. వారి రచనలకు ప్రతిధ్వనులున్నాయి కాని, వారి రచనలలో ప్రతిధ్వనులుండవు. వారి సారస్వత నవనీతము సాహిత్య విమర్శ అనుభవ సంపుటి. తెలుగుసీమలో సాంస్కృతిక పునరుజ్జీనము తెలంగాణ పద్ధ పాట్లకు, పొందిన వెన్నుపోట్లకు సాహితీరూప దర్పణం. వారి "యాభై సంవత్సరాల జ్ఞాపకాలు" చదివి నెమరువేసుకోదగినవి అధ్యయనం చేసి ఆలోచింపదగినవి. వారి రచనలు స్వయం సమగ్రాలు. వారి అభ్యుదయ దృక్పథానికి సూచకాలు. వారి విజ్ఞానానికి కేతనాలు.

రామానుజరావుగారి వ్యక్తిత్వానికి సమయపాలన, నియమపాలన రెండుకళ్ళు. వారు సాంస్కృతిక రంగంలో అడుగుపెట్టిన నాటినుంచి చేపట్టిన ప్రతి పని నిర్ణీత సమయ పరిధిలో కావలసిందే. ఏ పనికైనా సమయ పాలనదక్షులైన వ్యక్తుల్నే నియమిస్తారు రామానుజ రావుగారికి నియమాలంటూ ప్రత్యేకంగా ఏమీలేవు. క్రమ శిక్షణే వారి నియమం. క్రమ శిక్షణలో మార్తాండులు. సంస్థల వినాశనానికి క్రమశిక్షణ రాహిత్యం అసలు కారణం అని అంటుండేవారు ఈ విషయం చాలా మందికి తెలిసినా పాటించి, ఆచరింప జేయటంలో శ్రద్ధ చూపరు. కాని, ఈ విషయంలో వీరికి గట్టి పట్టుదల. ఉత్తరాలకు బదులురాయటం మొదలుకొని, విశ్వవిద్యాలయ పాలనామండలి సభ్యులుగా వ్యవహరించే విషయందాకా ఏ విషయం తీసుకున్నా వారికి క్రమశిక్షణలో రాజీలుండవు. సంస్థలకు సంబంధించిన సొమ్మును ఖర్చు చేయడంలో మాదపాటి వారి పద్ధతిని ఎన్నోసార్లు గుర్తు చేశారు. వారికి ప్రమాణాల మీదనేకాని పరిణామాలమీద విశ్వాసం లేదు.

దేవులపల్లివారు సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారికి అప్తులు. ఏ సభకు వెళ్ళినా సందర్భం చూసుకుని సురవరంవారిపేరు ప్రస్తావించక మానలేదు. ప్రతాప రెడ్డిగారు మరణించి సుమారు నలభైయేళ్ళు దాటాయి. వారి రచనలు చాలావరకు అలభ్యం. సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారి ప్రథమ కుమారులు శ్రీ యస్.యస్. రెడ్డిగారి సహకారంతో రామానుజరావుగారు ప్రతాప రెడ్డిగారి గ్రంథాలు పన్నెండింటిని 'సురవరం ప్రతాప రెడ్డి వైజయంతి' పేరిట ముద్రించటంలో అత్యంత శ్రద్ధ తీసుకున్నారు. రెండేళ్ళ సమయంలో ఈ పన్నెండు పుస్తకాలు ప్రచురించటానికి వారి సమయ పాలన వ్యగ్రత మొదటి కారణం ప్రతాపరెడ్డి గారికి వారు చేసిన సేవ విలువకట్టరానిది. ప్రతాపరెడ్డిగారి పేరిట ఏదైనా ఎవరైనా చేస్తే అది వారే చేశారు.

దేవులపల్లివారి అభిరుచులు,ఆశయాలుఉదాత్తమైనవి. వారి వ్యక్తిత్వానికి వన్నె తెచ్చింది అపార శేముషీ వైభవం ఎన్నో విషయాలు వారు చెబుతూ ఉంటే ఎదుట ఉన్నవాడు చకితులై వినేవారు. భారత జాతీయ నాయకుల వ్యక్తిత్వాలను తెలిపే సంఘటనలు, సూక్తులు పుంఖానుపుంఖంగా ఉదాహరిస్తూ గంటలకొద్దీ సంభాషించేవారు. గత చరిత్ర గమనాన్ని స్పష్ట రేఖలతో వివరించేవారు. నేటి రాజకీయ సాంస్కృతిక విషయాలను విశ్లేషించి, సమదృష్టితో విషయాల్ని బేరీజు వేసేవారు. సాహిత్య విషయాల్లో వారి అభిప్రాయాలు నిగ్గుదేలినవి. పండితులకే పరిమితమైన ఛందో వ్యాకరణాలంకార విషయావగాహన ఒక్కటే విమర్శ కాదని వారి అభిప్రాయం. మనో వికాసానికి, జాతి జాగృతికి, పేదల దళితుల ఉద్ధరణకు పనికివచ్చే అంశాల ప్రాముఖ్యాన్ని ఒత్తి చెప్పేవారు. తెలుగు విమర్శకుల్లో రాళ్ళపల్లి వారంటే అమితమైన అభిమానం. రాళ్ళపల్లివారి వ్యక్తిత్వం వారిని ఎంతగానో ఆకర్షించింది. వారిలాగా విషయతత్వం చెప్పటం విమర్శ పరమార్థమని రామానుజరావుగారి అభిప్రాయం. రచనల వెనుక భిత్తికగా నిలిచిన చారిత్రక

సాంస్కృతిక విషయాల్ని వారు అనుశీలించి చూపుతూ విషయాలువివరించేవారు ప్రాచీన సాహిత్యాన్ని గురించి చేసే ప్రసంగాల్లో అందులోని చారిత్రక విషయాన్ని విశ్లేషించి చూపుతారు. ఆంగ్ల, హిందీ, ఉర్దూ రచనలు అధ్యయనం చేయటంవల్ల వారి దృష్టి బహు విషయాల్ని ప్రసరించి చూపెట్టేది. వారికి సంస్కృత సాహిత్యాన్ని గురించిన సమ్యగవగాహన ఉంది.

ఏ విషయం మీదనైనా సాధికారంగా, సందర్భోచితంగా ప్రసంగించడంలో వీరికి ప్రత్యేకత ఉండేది. ప్రతి చిన్న సంఘటనకు సంబంధించిన తేదీలను కూడా గుర్తుంచుకొని విషయాన్ని సమగ్రంగా ఉదహరించేవారు. రామానుజరావు గారి కంఠధ్వనికి కూడా ప్రత్యేకత ఉంది. వారు వక్తృ కంఠీరవులు. వారి గళానికి తీవి, భాషకు దర్జా ఉన్నాయి. ఆనాటికి తెలుగు రాజధానిలో విద్వత్సభలకు, సాంస్కృతిక సభలకు అధ్యక్షులుగానో, ముఖ్య అతిథులుగానో సారథ్యం వహించే వారిలో డా॥ రామానుజరావుగారు, ఆచార్య సి. నారాయణ రెడ్డిగారే అగ్రేసరులు. రామానుజరావుగారి భాషణలో విషయ ప్రాధాన్యం, విషయ వివేచనం సరిపాళ్ళలో ఉండేవి. వారి ఉచ్చారణలో ఒక సౌందర్యం ఉంది ప్రామాణిక తెలంగాణా భాషకు ప్రథమోదాహరణం వారిదే. తెలంగాణ తెలుగులోని తీయదనం నుడికారపు సొంపు వారి భాషలో తొణికిసలాడేది. వారు ఏ గ్రంథాన్ని గురించి అభిప్రాయం ఇచ్చినా దాని నేపథ్యాన్ని తెలిపేవారు. ఆంగ్లంలో అనర్గళంగా భాషించేవారు. ఉర్దూలో ఉరకలువేసే ప్రసంగాలు చేయగలరు. తెలుగులో తేటగా ఉపన్యసించగలరు. వారు ఎంత చదువుతారో అంతకన్న ఎక్కువగా ఆలోచించేవారు. ఏ రాజకీయ సిద్ధాంతాలకు వారు బద్ధులు కారు. విశాల మానవీయ దృక్పథం వారిది. నేటి సమస్యలేవో వారికి తెలుసు. వాటికి పరిష్కారాలేవో తెలుసు. నేటి సామాజిక దుర్గతలను గురించి ఆవేదన చెందేవారు. అన్ని స్థాయిలలోని అవినీతిని తలచుకొని బాధపడేవారు. విద్యాసంస్థలలోని ప్రమాణాలను గురించి సాధికారంగా మాట్లాడేవారు. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, సార్వత్రిక విశ్వవిద్యాలయం, తెలుగు విశ్వవిద్యాలయాల పాలనా మండలులలోని అనేక సంవత్సరాల అనుభవం ఆ విశ్వవిద్యాలయాలకు వారిచ్చే సూచనలలో, సలహాల రూపంలో చక్కని ఫలితాల నిచ్చింది. వారు ఏ సంస్థలో ఉంటే ఆ సంస్థకు ఎంతో ఉపకారం జరిగేది. వారి సేవను మన ప్రభుత్వం ఎంత ఎక్కువగా వినియోగించుకోగలిగితే అంత ఉపకారకంగా, ప్రయోజకరంగా ఉండేది. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ చేసిన పని రామానుజరావుగారి దక్షతకు గొప్ప దృష్టాంతం.

రామానుజరావుగారికి సమకాలికులైన తెలుగు పండితులు, కవులందరితో ప్రగాఢ పరిచయం ఉంది. విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు రామానుజరావుగారి అభిమాని. రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారంటే వీరికి అంతులేని అభిమానం. గంటల కొలది వారితో సంభాషిస్తూ రామానుజరావుగారు పరవశించేవారు. వట్టి గాలిని పోగుచేసే మాటలు వారికి నచ్చవు. ఇచ్చకాలకు బహుదూరం. సత్యాన్ని కచ్చితంగా చెప్పడంలో, హితాన్ని మృదువుగా చెప్పటంలో సవ్యసాచిత్వం వారిది. ప్రముఖ ఉర్దూ పత్రికా సంపాదకులు శ్రీ ఆబిద్ అలీఖాన్‌గారు వారికి ఆప్తమిత్రులు. హైదరాబాదులోని ప్రజాస్వామిక దృక్పథం కలిగిన ముస్లిం ప్రముఖులకు ఆత్మీయులు వారు. వారికి చెందిన అనేక సంస్థలలో వీరు సభ్యులుగా, ఆహూతులుగా ఉండేవారు. ఉర్దూ భాషలోని ఎన్నో విషయాలు వారికి వాచో విధేయాలు. ప్రసిద్ధ రచయిత్రి డా॥జీనత్ సాజిదాగారు వీరితోకలిసి ఒక నవలను తెలుగులోనికి అనువదించారు. శ్రీ ఆబిద్ అలీగారు ఒక చోట వీరిని గురించి వ్రాస్తూ 'Shri D. Ramanuja Rao is a shining example of the world famous "Hyderabad Culture" a cultare of love and tolerance with all

communities; of amity and friendship; of affection and thoughfulness" అని వివరించారు. ఒకోతరం, ఒకోజాతి కొందరు మహావ్యక్తుల విజ్ఞానకాంతిలో జీవితంలోని విలువైన విషయాలను గ్రహించటం జరుగుతుంది. ఆ మహా వ్యక్తులు ఏది చేసినా సమాజం కోసమే. వారిని వరించే పదవులుంటాయి. వారు పొందదగిన సంపదలుంటాయి. వారు నిర్మించుకోగలిగిన సుఖ సౌధాలుంటాయి. కాని, ఈ అన్నింటినీ కాదనుకొని, జాతికి, భాషా సాహిత్యాలకు, సంస్కృతికి తమ జీవితాలు వెచ్చించినవారే త్యాగజీవులు, ధన్యజీవులు. ఆనాటి తెలుగు వారిలో అలాంటి ప్రముఖులలో అద్వితీయులు డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు

రామానుజరావుగారు పరిషత్తుకు చేసిన సేవ అంద్రులు మరువరానిది. తెలంగాణ సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనానికి పరిషత్తు ప్రమాణసహితమైన సేవ చేసింది. నిజాం పాలనలో గుడ్డి దీపంలాగా ప్రకాశించే తెలుగును ఉజ్జ్వలంగా వెలిగే జ్ఞాన సూర్యునిలా తీర్చి దిద్దిన ఘనత పరిషత్తుకు దక్కుతుంది. పరీక్షలు నిర్వహించటం, సాహిత్య ఉపన్యాసాలు ఏర్పాటు చేయడం, ఉపన్యాసాలను ఉత్తమ గ్రంథాలను ప్రచురించటం, పండిత శిక్షణ కళాశాలను, ప్రాచ్య. కళాశాలను నిర్వహించడం, పరిశోధకుల కోసం ఒక గ్రంథాలయాన్ని నడపడం పరిషత్తు ఆశయాలు. ఈ పని కొన్ని దశాబ్దులనుంచి సక్రమంగా నిర్వహించటం సులభమైన పనికాదు. పరిషత్తు వెన్నెముక రామానుజరావుగారు. వారి నిరంతర కృషివల్లనే ఇవన్నీ నేటికీ సక్రమంగా సాగిపోతున్నాయి. పరిషత్తు అభ్యుదయానికి తమ జీవితంలోని సుఖాల్ని ధారపోశారు.

వారు తెలంగాణాలో 'తెలుగు దీపం ఆరిపోకూడదనే ఆశయంతో, భాషాస్రవంతి ఇంకిపోరాదనే తపనతో' భాషాభివృద్ధి ఉద్యమంలో పాల్గొన్నారు. అయితే, పాండిత్య భేషజం వైపు వారి బుద్ధి ప్రసరించలేదు వీరేశలింగం, గురజాడ, రాయప్రోలు, శ్రీశ్రీలు వారి మనస్సును ఆకట్టుకున్నారు. "తిక్కన రచన - లేదా - కవిత్రయ భారతం - చదివితే చాలు, ప్రబంధాలు అధ్యయనం చేయవలసిన అవసరంలేదు" అని వారి అభిప్రాయం. అయితే, ప్రబంధాలను తిరస్కరిస్తూ ఆ మాట అనరు ప్రబంధాలనుంచి ఎన్నో పద్యాలు వారు ఉదాహరిస్తూనే ఉండేవారు. ఇది వారి ఆర్జవమైన అభిప్రాయం. వారి అభిప్రాయాలన్నీ స్వచ్ఛందంగా, ఆర్జవంగా ఉంటాయి. 'హింసాత్మక ఉద్యమాలు నేను ఇష్టపడను' అని అనేవారు. "కవి స్వేచ్ఛగా, స్వతంత్రంగా ఆలోచించాలి. గుండె పలికిన పలుకులు చెప్పగలగాలి" అని భరోసా యిచ్చేవారు.

రామానుజరావుగారి జీవితాన్ని ప్రభావితం చేసినవాళ్ళున్నారు. వారికి నచ్చిన పుస్తకాలు ఉన్నాయి. వారి రుచిరాభిరుచిని గురించి తెలుసుకోవటానికి శ్రీ ఆచార్య తిరుమల, శ్రీమతి సీతాశరచ్చంద్ర గారు నిర్వహించిన "ముఖాముఖి"లో నుంచి ఉదాహరిస్తాను:

"నేను అఖిల భారత స్థాయి నాయకులచే ప్రభావితమైనాను. ఉదాహరణకు గాంధి యుగానికి చెందిన నెహ్రూ, మౌలానా అబుల్ కలాం ఆజాద్, ఆచార్య నరేంద్రదేవ్, గోఖలే, తిలక్, ప్రేమ్‌చంద్, గాలిబ్ ప్రముఖులు నా సాహిత్య ప్రజా జీవితాల్ని ప్రభావితం చేశారు."

"భారతం, భాగవతం, శతక వాఙ్మయం - ప్రత్యేకంగా వేమన, తాళ్ళపాక కృతులు, త్యాగరాజ కృతులు, క్షేత్రయ పదాలు; వీరేశలింగం, చిలకమర్తి, పానుగంటివారి కొన్ని రచనలు; గురజాడవారి ముత్యాలసరాలు, కన్యాశుల్కం; రాయప్రోలువారి తృణ కంకణం, ఆంధ్రావళి, తెనుగుతోట; విశ్వనాథ

వారి ఏకవీర, కిన్నెరసాని పాటలు, వేయి పడగలు; మహాప్రస్థానం, చలం కథలు, ముద్దుకృష్ణ సంకలనం వైతాళికులు, ఉన్నవగారి మాలపల్లి - తెలుగువాళ్ళు తప్పక చదువాల్సిన పుస్తకాలు."

వారితో సంభాషిస్తేచాలు ఉత్తేజం కలిగేది. వారి జీవితం ఎంత గొప్పదో రచనలంత గొప్పవి. కడచిన యేబదాకా తెలుగుభాషా సాహిత్యాలకు పెద్ద దిక్కు-డా॥ రామానుజరావుగారు. వారు ఉదాత్త జీవితానికి ప్రతీక. సంస్కృతి - సాహిత్యపోషణకు ఆధార భూమిక. వారు సౌజన్యభూషితులు - సంస్కార విభూషితులు.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తుకు వారు చేసిన సేవకు స్మృత్యంకంగా ఈ స్వర్ణోత్సవ సంచికను అంకితమిస్తున్నాం.

* * *

చూడు వీడు - అందమైనవాడు
ఆనందం మనిషైనవాడు
కలల పట్టుకుచ్చు లూగుతూన్న కిరీటం ధరించాడు
కళ్ళ చివర కాంతి సంగీత గీతాన్ని రచిస్తున్నాడు
ఎర్రని పెదవుల మీద తెల్లని నవ్వుల వీణల్ని మీటుతున్నాడు
ఎవరికి దొరకని రహస్యాల్ని వశపరచుకున్నాడు
జీవితాన్ని ప్రేమించినవాడు జీవించడం తెలిసినవాడు
నవనవాలైన ఊహావర్ణార్ణవాల మీద ఉదయించిన సూర్యుడు
ఇతడే సుమా మన ప్రియుడు నరుడు మనకి వరుడు

—తిలక్

కుటుంబంలో రామానుజరావుగారు

—డా॥ అనిల్ కృష్ణ

డా॥ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారి జీవితానికి సంబంధించిన విషయాలు అందరికీ తెలిసినవే. కారణం - తన వ్యక్తిత్వానికి బురఖా తగిలించుకునే ప్రయత్నం ఆయన ఎన్నడూ చేయలేదు. ఒక్క ముక్కలో చెప్పాలంటే His mind was an open book.

ఉత్సాహానికి, క్రమశిక్షణకు, వ్యవహార దక్షతకు మారుపేరుగా నిలిచిన రామానుజారావుగారు తమ కుటుంబ సభ్యులతో ఎప్పుడూ సరదాగా పద్యాలు చదువుతూ, చదివిస్తూ కాలం గడిపేవారు. ఆయన కుటుంబ జీవనంలోని కొన్ని ఆసక్తికర సంఘటనలు తెలిపే ప్రయత్నమే యీ వ్యాసం.

ప్రతి సంవత్సరపు సెప్టెంబరు నెలలో తాతయ్య (రామానుజరావు గారు) ఇంటి వాళ్ళతో గొడవ పడేవారు. కొత్త బట్టలు కుట్టించు కొమ్మని ఇంట్లో వాళ్ళు పట్టుబట్టేవారు. తాతయ్య మాత్రం ససేమిరా ఒప్పుకునేవారు కాదు. మరో నెల ఆగాలి అనే వారు. "దుస్తులు పాతబడ్డాయి. నలుగురిలో తిరిగే మీరు...."అని అమ్మమ్మ విసుక్కున్నప్పటికీ తాతయ్య మాత్రం వినేవారుకాదు. మరో నెల తరువాత అక్టోబరు నెలలో తాతయ్య ఖాదీ దుకాణానికి వెళ్ళి నాలుగు జతల బట్టలు కొనేవారు. గాంధీ జయంతి సందర్భంగా ఖాదీ బట్టలు ధరించాలనుకునే దేశభక్తిగల తాతయ్య స్వాతంత్ర్య సమరయోధుల పింఛను కొరకు ఎన్నడూ ఆశించలేదు.

తాతయ్య కుటుంబ సభ్యులను కలిసేందుకు తరచుగా వరంగల్ వెళ్ళేవారు. వరంగల్‌లో మకాం చేసినన్ని రోజులు సాయంకాలం వేళ వాకింగ్ పేరుతో వరంగల్ స్టేషన్ వరకు నడచి వెళ్ళి, అక్కడ కొద్ది సేపు ప్లాట్‌ఫారంపై కూర్చునేవారు. నేను వారితో కూడా వెళ్ళేవాడిని. సింగరేణి ప్యాసింజర్ రైలు వరంగల్‌కు ప్రతిరోజూ ఆలస్యంగా వస్తున్న విషయాన్ని గ్రహించిన తాతయ్య నాకు యీ క్రింది పద్యాన్ని ఆశువుగా వినిపించారు:

> సింగరేణిని చూడుమా దొంగ రైలు
> రాదు సమయానికెప్పుడు రాదు రాదు
> అందులో వెళ్ళు వారి కధిక బాధ
> వారి బాధలు చెప్ప వశమె నాకు?

తాతయ్యలోని కవితా ధోరణి నలుగురికీ స్ఫూర్తినిచ్చేది. వరంగల్‌లో తాతయ్యకు సహాయంగా సాంబయ్య అనే యువకుడు పనిచేసేవాడు. ఆ యువకుడిని తాతయ్య "సాంబకవి" అని ప్రేమగా పిలవడంతో ఉత్సాహపూరితుడైన సాంబకవి కవిసమ్మేళనాలలో పాల్గొనే స్థాయికి ఎదిగినాడు.

తాతయ్యకు ఇంట్లోవారితో కొన్ని విషయాలలో కుదిరేది కాదు. ముఖ్యంగా బంధువుల విషయంలో. బంధువులు అవకాశవాదులని తాతయ్య ఉద్దేశ్యం. స్నేహితులపైనే వారికి మమకారం. ఇంట్లోని వారికి తన స్నేహితుల గురించి విపులంగా చెప్పేవారు.

డి. యస్. రెడ్డిగారి గురించి, మాడపాటి హనుమంతరావు గారి గురించి దాదాపు ప్రతి రోజు తాతయ్య మాకు చెప్పేవారు. బంధువుల ప్రసక్తి ఎన్నడూ వచ్చేదికాదు. ఒకవేళ బంధువుల ప్రసక్తి వస్తే అమ్మమ్మకు తాతయ్యకు మధ్య ఇక ఆ రోజు వ్యంగ్య ప్రసంగాలు కొనసాగేవి. తనకు ఇష్టంగాని వారితో తాతయ్య ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ compromise కాలేదు. సినారేగారు అన్నట్టు తాతయ్య 'అతీత శత్రువు '

తాతయ్య భోజన ప్రియుడు. సొజ్జ భక్ష్యాలంటే ఆయనకు ప్రీతి. ఒక సందర్భంలో ఇంట్లో భక్ష్యాలు చేసినారు. తాతయ్యకు తినాలని కోరిక. డయబెటిస్ వారికి అడ్డు. తాతయ్య వినలేదు. సాయంత్రం ఇన్సులిన్ డోస్ ఎక్కువ తీసుకుంటాను గాని ఒక భక్ష్యమైనా తిని తీరాలని వారు పట్టుబట్టారు. విచిత్రమేమిటంటే- ఆ భక్ష్యం తిన్న మూడు నాలుగు రోజుల తరువాత తాతయ్యకు చాలా మటుకు డయబెటిస్ వ్యాధి తగ్గిందని డాక్టర్లు నిర్ధారించారు.

తాతయ్య ఎప్పుడూ ఉత్సాహంగా, క్రమశిక్షణతో తన దినచర్యను కొనసాగించేవాడు. తనకు కోరికలంటూ ఏమీ లేవని అనేక పర్యాయాలు స్పష్టం చేసినారు. పదవులపైగాని, తరుణుల పెదవులపై గాని తనకు కోరిక లేదని ఒక పర్యాయం తాతయ్య చమత్కరించారు. అయితే, దైన్యం లేని జీవితం, ఆయాసం లేని మరణం కోరుకునేవారు తాతయ్య. అన్నీ వారనుకున్నట్టే జరిగాయి.

భద్రత కలిగిన చిన్న మొత్తాల పొదుపు స్కీములో పొదుపు చేయండి.

పెద్ద మొత్తంలో లాభాలను పొందండి.

5 1/2 ఏళ్ళలో మీ సొమ్మును రెట్టింపు చేసుకోండి.

కిసాన్ వికాస్ పత్రం : అతి సులువైన, సురక్షితమైన ఈ పెట్టుబడి మీకు రెట్టింపు సొమ్మును అందిస్తుంది. 2-9-93 నుంచి కొన్న సర్టిఫికెట్టు చెల్లింపు విలువ రూ. 1000/- పెట్టుబడి పెట్టి, 5½ ఏళ్ళ తర్వాత 2000/- పొందండి.

ఉదా॥ (రూ. 1000 పెట్టుబడికి)

కాలపరిమితి	మొత్తం (రూ.)
2½ ఏళ్ళ తర్వాత	1310
3 ఏళ్ళ తర్వాత	1420
3½ ఏళ్ళ తర్వాత	1500
4 ఏళ్ళ తర్వాత	1620
4½ ఏళ్ళ తర్వాత	1730
5 ఏళ్ళ తర్వాత	1860
5½ ఏళ్ళ తర్వాత	2000

- ★ 18% సామాన్య వడ్డీ అన్నమాట – 5 1/2 ఏళ్ళలో మీ పెట్టుబడి రెట్టింపు అవుతుంది.
- ★ Rs. 100/-, Rs. 500/-, Rs. 1000/-, Rs. 5000/-, Rs.10,000/- డినామినేషన్లలో దొరుకుతాయి.
- ★ 2½ ఏళ్ళ తర్వాత తిరిగి తీసుకొనే అవకాశం.
- ★ పెట్టుబడికి గరిష్ఠ పరిమితి లేదు.
- ★ ఒక్క విత్తుతో రెండు పంటలను పొందండి. కిసాన్ వికాస్ పత్రంలో జమచేసి రెట్టింపు లాభం పొందండి.

ఇతర వివరాలకోసం: నేషనల్ సేవింగ్స్ ఏజెంట్స్‌నిగానీ, స్పెషల్ తహసీల్దార్, కలెక్టర్ కార్యాలయంలో గానీ, సమీప పోస్టాఫీసులో జాతీయ పొదుపు సంస్థ జిల్లా అధికారినిగానీ అడిగి తెలుసుకోండి!

కమీషనరు
చిన్న మొత్తాల పొదుపు సంస్థ, 5th Floor, ఇన్సూరెన్స్ బిల్డింగు
తిలక్ రోడ్, అబిడ్స్, హైదరాబాదు – 500 001.
Ph : 234412

ఈ కూపన్ పూర్తి చేసి ఈ రోజే పోస్ట్ చేయండి.

ఈ స్కీము నాకు ఏ విధంగా ఉపయోగ పడుతుందో ఇంకా తెలుసుకోవాలనుకుంటున్నాను. దయచేసి వివరాలు తెలుపండి.

పేరు : ....

చిరునామా : ....

స్కీము : ....

Apple 316 93

మీ భద్రతే మా లక్ష్యం